

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО"

ЮРИДИЧНА ОСІНЬ 2012 РОКУ

Збірник тез доповідей та наукових повідомлень
учасників всеукраїнської
науково-практичної конференції
молодих учених та здобувачів

13 листопада 2012 р.

Харків

Збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів 13 листопада 2012 р / За заг. ред. А.П. Гетьмана. – Харків: НУ "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". 2012. – 320 с.

Адреса редакційної колегії:
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
вул. Пушкінська, 77,
Харків,
61024,
Україна

Тези друкуються мовою оригіналу,
відображають позицію автора,
який несе відповідальність за зміст

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Уварова О.О.,
НУ “Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого”,
к.ю.н., асистент кафедри теорії держави і права

НОРМИ МАТЕРІАЛЬНОГО І ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ФУНКЦІОНАЛЬНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ

Регулювання суспільних відносин потребує не тільки встановлення певних стандартів, взірців поведінки (матеріальних норм права), але й зумовлює необхідність встановлення процедур, за якими вони можуть бути реалізовані (процесуальних норм права).

Отже, якщо матеріальні норми права встановлюють сам варіант поведінки шляхом гарантування прав, закріплення обов'язків чи заборон, то процесуальні — вказують на послідовність дій з їх втілення у життя, розкривають процедуру реалізації можливої або належної поведінки.

В юридичній науці відсутній загально визнаний підхід до розкриття співвідношення матеріального і процесуального права. Існуючі погляди з цього питання у загальному вигляді можна розділити на такі:

1. Система права переважно складається з матеріальних норм. Процесуальними нормами слід визнавати лише ті правила поведінки, що утворили самостійні галузі права, спрямовані на встановлення процедури здійснення судочинства. За такого підходу процесуальне право представлене такими галузями як цивільне процесуальне, господарське процесуальне, кримінальне процесуальне право і адміністративне процесуальне право, що регламентує порядок здійснення адміністративного судочинства.

2. Процесуальні норми права розглядаються як правила, що встановлюють не тільки судову, але й адміністративну (тобто коли спір про право розглядається не судом, а органом виконавчої влади, що в системі державних органів займає більш високу позицію, ніж орган, рішення або дія якого оскаржується) процедуру вирішення юридичного конфлікту.

3. Процесуальне право розглядається як система правил поведінки, якими регламентується будь-яка процедура правозастосування, незалежно від підстав, що зумовили необхідність в цій правовій формі діяльності (вирішення спору про право, встановлення юридичного факту тощо).

4. Процесуальне право розглядається як система норм, що встановлюють порядок не тільки правозастосовної, але будь-якої

правової форми діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, порядок надання роз'яснень норм чинного законодавства органами державної влади, порядок видання нормативно-правових актів та інше).

5. Процесуальне право представляє собою систему норм, що встановлюють порядок реалізації прав та обов'язків учасників суспільних відносин – як у тих випадках, коли в процесі реалізації приймає участь уповноважений орган державної влади або місцевого самоврядування (наприклад, порядок реалізації права на пенсію, в якому приймає участь орган Пенсійного фонду України), так і у випадках, коли відбувається реалізація норм права поза участю будь-яких владних суб'єктів (прикладом може слугувати порядок укладення господарського договору: Господарський кодекс України передбачає, в який спосіб може бути запропоновано укласти договір, в які строки може бути надана відповідь на таку пропозицію та інші процедурні моменти).

6. Процесуальне право регламентує не тільки процес реалізації норм матеріального права, але й процес нормотворчості, тобто процедури, результатом якої внаслідок проходження певної послідовності дій стає прийняття та набрання чинності актом, що закріплює норми права.

Найбільш повно співвідношення матеріального і процесуального права розкривається саме за останнього з наведених підходів. Процесуальне право не тільки визначає порядок діяльності суду чи інших правозастосовних органів, ним охоплюється будь-яке правило поведінки, що опосередковує процедуру встановлення або реалізації норм матеріального права. Наприклад, у трудових відносинах процесуальні приписи регламентують порядок укладення трудового договору, накладення дисциплінарного стягнення, порядок вирішення трудових спорів та ін. За чітко встановленою процедурою відбуваються формування органів держави та місцевого самоврядування, прийняття та введення в дію законів та підзаконних нормативно-правових актів. Для цивільних правовідносин характерною є процедура створення юридичної особи, її ліквідації чи реорганізації, процедура укладення договору, внесення до нього змін чи розірвання тощо. За єдиними процесуальними правилами відбувається реалізація наглядових та контрольних повноважень органів державної влади.

Отже, головним призначенням процесуального права є встановлення порядку реалізації матеріальних норм права. При цьому йдеться як про норми, якими передбачено нормотворчі, правозастосовні та інші владні повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, так і про норми, що передбачають процедуру реалізації норм матеріального права поза

участю владних суб'єктів (прикладом може слугувати порядок укладення господарського договору).

Важливо пам'ятати, що матеріальне право має пріоритет перед процесуальним. Це проявляється, зокрема, в тому, що відсутність відповідної процедури не може стати підставою для відмови в задоволенні правових можливостей фізичної або юридичної особи. Наприклад, не можна відмовити людині в отриманні пенсії, на яку вона має право, мотивуючи відсутністю порядку її видачі. У разі відсутності необхідної процедури фактично йдеться про недобросовісне виконання державою в особі її органів покладених на них зобов'язань. При зверненні до суду за захистом своїх прав, особа має його отримати в такій ситуації.

У зворотній ситуації, якщо на фізичну чи юридичну особу приватного права покладено обов'язок, проте не передбачено механізму його реалізації, відповідальність за невиконання такого обов'язку не повинна наставати. Так, наприклад, якщо уявити ситуацію, що на кожного платника податків покладено обов'язок подання звітності до податкових органів в електронній формі, але при цьому не передбачено процедуру такого звітування, платник податків не може бути притягнутий до відповідальності за подання звіту в письмовій, а не електронній формі.

Якщо ж наявна матеріальна норма, що уповноважує суб'єкта владних повноважень на здійснення певних дій, проте відсутня необхідна процедура їх реалізації, що призводить до невизначеності правового становища фізичної або юридичної особи, суб'єкт владних повноважень має відмовитися від їх реалізації до встановлення відповідної процедури. Так, наприклад, Закон України "Про охорону праці" від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII (в редакції Закону України від 02.06.2011 р. № 3458-VI), зокрема, передбачає, що роботодавці мають здійснювати фінансування охорони праці своїх працівників. За порушення вказаних вимог встановлено штраф. Державна служба гірничого нагляду і промислової безпеки України, на яку покладено контроль в сфері охорони праці, визнала, що механізм стягнення штрафу за порушення законодавства про охорону праці з юридичних та фізичних осіб не діє, оскільки на сьогодні відсутній порядок його нарахування та стягнення.

В цілому процесуальні норми дозволяють забезпечити більшу визначеність правового регулювання шляхом закріплення певних чітко встановлених процедур, через які суб'єкти права отримують можливість ознайомитися з тим, які вимоги до них висуває чинне право, реалізувати норми права, звернутися за захистом порушеного права, гарантованого матеріальним правом.

Соляник К.Є.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., доцент кафедри державного будівництва

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ

Розвиток суспільних відносин в існуючих реаліях доводить необхідність проведення ряду реформ та перетворень, що мають стосуватися різних сфер життєдіяльності територіальної громади. Поступова трансформація суспільно-політичної формації у місцевому вимірі вимагає перегляду усталених основ організації та діяльності місцевої влади, запровадження ефективних інституцій врядування та управління.

З моменту прийняття Конституції та Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" вже пройшов значний час, але суттєвих перетворень на практиці так і не відбулося. Наука муніципального права ще на початку 2000-х років наголошувала про необхідність корегування правового регулювання в цій сфері, усунення парадигм радянської організації влади, однак правові основи залишилися в тому ж вигляді.

На сьогоднішній день територіальна організація влади потребує якнайшвидшої модернізації й практика робить спробу знайти будь-які шляхи підвищення ефективності в діяльності, в деяких випадках і недостатньо обґрунтованих. Безумовно, якщо органи місцевого самоврядування діяли б відповідно до Європейської Хартії місцевого самоврядування стосовно негативного принципу правового регулювання, питання про можливість та необхідність таких пошуків стояли би по-іншому, проте коли ч. 2 ст. 19 Конституції України вимагає від органів місцевого самоврядування діяти чітко в межах, спосіб та повноважень наданих законом.

Безумовною умовою подальшого розвитку місцевого самоврядування є вирішення проблеми щодо адміністративно-територіального устрою як складової організації влади в Україні та організації територій. В нашій державі адміністративно-територіальний устрій став наслідком діяльності радянської держави і за часи незалежності його основи не переглядалися, а лише були прямо прописані в Основному законі. В той же час, порядок об'єднання населених пунктів, районів та областей, процедурні та правові питання вирішення питання адміністративно-територіального устрою залишаються поза увагою законодавця. Більше того, питання щодо меж діяльності територіальної громади

як суб'єкта муніципального права так і залишається відкритим.

В історії українського державотворення час від часу виникали законопроекти, автори яких намагалися вирішити питання стосовно територіальної організації влади. Проте, одні не мали концепцію власних дій, інші плутали розуміння "адміністративно-територіальний" і "територіальний" устрій. Як результат, вітчизняний парламент дотепер не зміг прийняти будь-якого документа у цій сфері й Україна лиши частково застосовує законодавство УРСР початку 80-х років попереднього століття відносно населених пунктів.

Складність будь-яких реформістських дій у сфері адміністративно-територіального устрою ставить також питання про можливість і необхідність запуску механізму так званих "штучних" одиниць, що враховуючи існуючий поділ держави, не проводячи якихось демографічних та географічних змін, можуть забезпечити потребу в організації ефективного управління. Однак, така можливість органам публічної влади може бути реальною виключно після регламентування її в нормативно-правових актах загальнодержавного рівня. До речі, Російська Федерація спочатку розвитку власного місцевого самоврядування пішла шляхом запровадження відповідних штучних одиниць, а саме муніципальних утворень, що не завжди мають збігатися з відповідними межами населених пунктів. Західна модель управління місцевими справами також активно використовує можливість організації штучних округів, що забезпечують ефективність управління на різних рівнях.

Останніми роками місцева влада окремих адміністративно-територіальних одиниць була заручником відсутності відповідного закону, що призводило до ситуації, коли в одному населеному пункті існують інші. Крім того, відсутність можливості збільшення в необхідних випадках території міста за рахунок прилеглих сіл та селищ, постійно створює соціально-економічні конфлікти і дисбаланси у розвитку. Так, відомо, що основне доросле населення пригороднього селища працює в місті, а влада останнього не може поширювати програми розвитку та соціальний захист на іншу територію, крім власної.

Постановою Верховної Ради України № 11178 від 06.09.2012 р. "Про зміну і встановлення меж міста Харків, Дергачівського і Харківського районів Харківської області" було змінено існуючий кордон між Харковом та 13 сільськими та селищними радами. Верховна Рада України, як вбачається, виходила із вимог земельного законодавства щодо корегування міської межі. Однак, незважаючи що ЗМІ висловлюють думку, що цим рішенням парламент надав можливість іншим міським радам

збільшити територію в сучасних умовах правового регулювання, вважаємо що такі дії є дещо некоректними.

Перш за все це стосується форми акта, яким було проведено (перший варіант передбачав законопроект) збільшення території. Змінення статусу населених пунктів, організації управління територіями, здійснення повноважень органами державної влади мають відбуватися виключно у відповідності із законодавчим актом. По-друге, застосувавши земельне законодавство й законодавство про планування і забудову території залишається проблемним питання із перетворенням місцевого самоврядування у селищах, що приєдналися до міста, правовим статусом територіальної громади, місцевих рад, комунальних підприємств, установ та організацій та комунальною власністю в цілому. На нашу думку, законодавець повинен якнайшвидше розробити та прийняти закон про адміністративно-територіальний устрій, адже правозастосовча практика не повинна використовувати земельне законодавства для зміни територіальної організації влади і створення територіальної основи для організації самоврядування.

**Руденко А.В.,
НУ “Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого”,
Кримський юридичний інститут,
к.ю.н., доцент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін**

ПРИНЦИП АКТИВНОЇ РОЛІ СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Принцип активної ролі суду є досить новим для вітчизняного судочинства. Проблема, пов'язана з нормативним закріпленням принципу активної ролі суду в адміністративному судочинстві, як однієї з передумов ефективного захисту прав громадян у процесі розгляду справи, полягає насамперед в тому, що наведений принцип не використовується в інших видах судочинства.

Принципи права та судочинства взагалі і принципи адміністративного судочинства зокрема неможливо розглядати без урахування їх загальної єдності, взаємопов'язаності. Вони тісно переплітаються та взаємодоповнюють, переходять один в один, деякі впливають один з одного. У своїй сукупності всі принципи повинні утворювати струнку систему основних засад, які не суперечать одна одній і після закріплення у чинному законодавстві оформлюються як явища правової реальності.

Одним з принципів, що відображає особливості

адміністративного судочинства є принцип активної ролі суду в процесі (офіційності дослідження та з'ясування обставин справи).

Кодекс адміністративного судочинства України перший серед процесуальних кодексів України, що містить положення, які дозволяють суду активно впливати на збір доказів заради встановлення об'єктивної істини по справі.

Так, відповідно до ст. 137 ЦПК України у випадках, коли у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі в отриманні доказів, суд за їх клопотанням зобов'язаний витребувати такі докази. Клопотання про витребування доказів має бути подано до або під час попереднього судового засідання, а якщо попереднє судове засідання у справі не проводиться, - до початку розгляду справи по суті із долученням відомостей про неможливість отримання таких доказів особисто стороною або іншою особою, яка бере участь у справі. В порівнянні з адміністративним судочинством, це не лише значно звужує можливості особи в наданні доказів, але й зменшує вірогідність встановлення об'єктивної істини по справі. Суд позбавлений права запропонувати стороні надати докази, навіть у тих випадках, коли вони можуть бути необхідні для розгляду справи. Положення ч. 4 ст. 10 ЦПК України не можна розглядати як елемент активної поведінки суду, тому що дії суду головним чином пов'язані з роз'ясненням сторонам процесуальних моментів.

КПК України теж не містить норм, які б дозволяли суду приймати активну участь у збиранні доказів по справі.

На відміну від інших форм судочинства, в адміністративному судочинстві принцип активної ролі суду відіграє дуже важливу роль. Надання адміністративному суду активної ролі пояснюється публічним характером справ, що він розглядає.

Рішення по справі, прийняті адміністративним судом, в багатьох випадках торкаються широкого кола осіб, які не приймали участь у самому судовому процесі. Захист прав цих суб'єктів є обов'язком адміністративного суду. Не всі особи, чиї права були порушені прийнятим нормативно-правовим актом (особливо коли мова йде про акти центральних органів влади) можуть прийняти участь у судовому розгляді, але їх права і свободи безсумнівно теж потребують захисту.

Крім того, неможливо повністю покладатися на здатність сторін (особливо заявника-громадянина) довести свою правоту. Звідси повне з'ясування усіх обставин справи судом як за клопотаннями сторін, так і з власної ініціативи, виходячи з публічного характеру адміністративної справи, стає обов'язком адміністративного суду (ч. 4 ст. 11 КАСУ).

Протилежною наведеної думці є міркування деяких сучасних

авторів про те, що суд повинен акцентувати свою увагу не на цілі доказування, а на дотриманні процесуальної форми процесу доказування. На їх думку, роль суду зводиться до дотримання процедури досягнення певних результатів розгляду справи, а не до встановлення об'єктивної істини, і лише так суд стає істинно незалежним та неупередженим при ухваленні рішення по справі. В адміністративному судочинстві суду повинні бути надані найширші повноваження для активного впливу на хід процесу та встановлення об'єктивної істини по справі. Це пов'язано з різними можливостями громадянина та державного органу щодо надання доказів по справі й підтримання своєї точки зору, публічним характером рішень суду, котрі можуть вплинути на права та інтереси широкого кола осіб. Дуже часто більшість доказів по справі як раз і знаходиться у відповідача.

Відповідно до ст. 11 Кодексу адміністративного судочинства України суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, надати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких на думку суду не вистачає. В той же час суд не зобов'язаний підмінити собою осіб, що беруть участь у справі. Він може надати допомогу у збиранні окремих доказів, на які посилається сторона чи витребувати матеріали, що не були використані сторонами при обґрунтуванні своєї точки зору. Якщо суд запропонував стороні надати докази, що обґрунтовують її позицію по справі чи підтверджують обставини, на які посилається сторона, а вона ігнорує таку пропозицію суду, то суд вирішує справу на підставі тих матеріалів, що були надані по справі (ч. 6 ст. 71 КАСУ). Активна роль суду в жодному разі не повинна звужувати змагальність сторін.

Сутність принципу офіційності або об'єктивного дослідження всіх обставин адміністративної справи з боку суду полягає в тому, що адміністративний суд може за власною ініціативою залучити до провадження, дослідити та встановити правдивість всіх важливих для прийняття ним рішення фактичних обставин справи (ч. 5 ст. 71 КАСУ).

Принцип офіційності (об'єктивного дослідження всіх обставин справи) спрямований на порядок дослідження та оцінки фактичних обставин справи, включаючи результати отриманих судом доказів у фактичному їх розумінні.

Ще одним з чинників, який потребує від адміністративного суду зайняття активної позиції у процесі збирання доказів, є поступове скорочення строків розгляду адміністративних справ. Зволікання сторін з реалізацією своїх прав із збирання доказів може призвести до ситуації, коли суд буде повинен приймати рішення на основі доказів, що не містять всієї необхідної інформації по справі.

Принцип активної ролі суду є вкрай важливим для адміністративного судочинства. Він дозволяє адміністративному суду не бути залежним від позиції сторін щодо позову, який заявлено. Це дозволяє захистити інтереси не лише громадянина, який не має необхідного досвіду задля ефективного захисту своєї позиції, але й інтереси держави, коли відповідач нехтує своїми обов'язками щодо доказування законності своєї позиції. В той же час суд наділений процесуальними механізмами захисту від зловживань з боку сторін обов'язком суду щодо встановлення об'єктивної істини.

Заць О.М.,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
к.ю.н., ст. викладач кафедри економічної безпеки

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНО-СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Страхові відносини як різновид суспільних відносин врегульовані правовими нормами, тож набувають форми страхових правовідносин. Що стосується характеристики страхових правовідносин, то вона є досить складною тому, що страхове право носить комплексний характер, через що страхові правовідносини представлені досить різномірними та істотно відмінними один від одного видами правовідносин: цивільно-правовими, фінансовими та адміністративно-правовими.

Характеризуючи відносини страховок в сукупності, можна виділити наступні ознаки цих відносин:

1) виникають в результаті правового регулювання державою суспільних відносин в процесі організації страхової діяльності та її здійснення суб'єктами страхового права;

2) страхові правовідносини – двосторонній юридичний зв'язок між суб'єктами, що здійснюють страхову діяльність або які сприяють її організації в тій формі, яка представляється державі найефективнішою і суспільно корисною;

3) страхові правовідносини – це вольові суспільні відносини. Вольовий момент страхових правовідносин виражається в тому, що держава за допомогою норм страхового законодавства виражає свою волю з приводу того, як повинна здійснюватися страхова діяльність, визначаючи за допомогою правових норм поведінку суб'єктів страхових правовідносин, а самі суб'єкти цих правовідносин в межах передбачених законодавством, реалізують власні вольові установки.

4) страхові правовідносини – прояв в конкретній ситуації тієї

поведінки, яка передбачена правовою нормою, що регулює дані суспільні відносини;

5) страхові правовідносини – відносини, що охороняються державою. Це положення визначається перш за все тим, що держава прагне забезпечити виконання розпоряджень норм страхового законодавства, які виражають його волю. Забезпечуючи виконання норм страхового права, держава тим самим охороняє і регульовані цими нормами страхові відносини.

Таким чином, страхові правовідносини – це врегульовані нормами страхового права суспільні відносини, що виникають в процесі організації і здійснення страхової діяльності.

Головними напрямками розвитку страхових правовідносин в Україні може бути:

- затвердження єдиної концепції розвитку страхового ринку держави на визначений термін;
- кодифікація страхового законодавства держави;
- встановлення правових норм взаємодії банківської та страхової систем;
- підвищити рівень капіталізації вітчизняних страховиків;
- встановлення прозорої системи фінансової звітності страхового сектору;
- активізація інвестиційного потенціалу страхового ринку.

Що стосується останнього пункту, то він має особливе значення. У загальносвітовій практиці страхові інвестиції є вагомим чинником економічної стабільності держави. Дослідження процесу формування й реалізації інвестиційного потенціалу страхових компаній має стратегічне значення як для самих страховиків, так і для національної економіки. Фінансування економічного зростання в Україні набуває все більшого значення. У сучасних умовах глобалізації й інтеграції економічних процесів діяльність страховиків як інвесторів вважається досить привабливою, особливо коли вони постають у ролі постачальників інвестиційних ресурсів. Відповідно до ст. 2 Закону України "Про страхування": "Предметом безпосередньої діяльності страховика можуть бути лише страхування, перестрахування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням". Діяльність страховика, пов'язана з розміщенням та управлінням страховими резервами, що по суті є інвестиційною діяльністю. Способи найкращого, з погляду інтересів страховика, розміщення цих грошових засобів являють собою інвестиційну стратегію страховика.

Враховуючи, що в Україні вільні кошти страховиків у силу специфіки вітчизняного законодавства не в повній мірі трансформуються в інвестиційні ресурси, вирішення

вищезазначених проблем знаходиться в першу чергу в правовій площині. Законодавство з цього питання потребує реформування і приведення його до європейських стандартів. У цьому аспекті доцільною є реалізація основних заходів нормативно-правового, організаційно-методичного та інформаційного характеру:

- удосконалення моніторингу діяльності страховиків та посилення контролю за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності фінансової стійкості, розміру чистих активів;

- створення правових умов для повноцінного впровадження інвестиційного капіталу;

- забезпечення формування інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів;

- сприяння створенню фондів страхових гарантій, в тому числі за договорами страхування життя;

- перегляд вимог та переліку цінних паперів й інших фінансових інструментів, в які можуть розміщуватися страхові резерви;

- створення сприятливих умов щодо купівлі страховиками іноземної валюти для формування резервів у тій валюті, в якій страховики несуть відповідальність за своїми страховими зобов'язаннями.

Реалізація цих пропозицій сприятиме зміцненню фінансового потенціалу вітчизняного страхового ринку, та створить сприятливе підґрунтя для активізації інвестиційної діяльності страхових компаній у період посткризового відновлення економіки, що у свою чергу призведе до більш активного розвитку інвестиційно-страхових правовідносин.

Олефір А.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри господарського права

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ВІДБІР УЧАСНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

На сучасному етапі господарсько-правове забезпечення державних закупівель містить ряд суттєвих недоліків: з засобів масової інформації часто чути про корупційні схеми й антиконкурентні підходи до укладання договорів, у тому числі з залученням посередників або використанням "підставних фірм", які не відповідають більшості законодавчо визначених кваліфікаційних критеріїв. Саме кількісний і якісний аспекти цих критеріїв постають

системою правових засобів, спрямованих на недопущення таких негативних явищ. Згідно з Законом України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010, кваліфікаційні критерії є законодавчо визначеними та, фіксуючись у документації конкурсних торгів, дають змогу замовникам визначати ступінь відповідності учасників процедур закупівель вимогам, які до них ставляться.

Процес встановлення відповідності учасників процедур закупівель кваліфікаційним критеріям повинен відповідати трьом основним правилам: 1) замовник встановлює відповідність учасника повному комплексу законодавчо встановлених критеріїв; 2) замовник не має права застосовувати різні підходи під час розгляду конкурсних пропозицій у рамках проведення однієї закупівлі; 3) за жодних обставин критерії не повинні бути сформульовані у спосіб, що обмежує конкуренцію за допомогою встановлення зайвих вимог. Наприклад, якщо в конкурсній документації у разі закупівлі автомобілів містяться вимоги про подання копій аналогічних господарських договорів про постачання 30 автомобілів за одним договором, то така вимога обмежує коло потенційних учасників, які постачали предмет закупівлі за двома чи іншою кількістю договорів. Також вимога, що лише досвід забезпечення державного сектору будуть узяті до уваги, є такою, що не має значення і обмежує конкуренцію. Тому законодавчо закріплено правило про наявність в учасника досвіду виконання саме аналогічних договорів, тобто тих, що предметом мають той самий товар або послугу за класифікаційним угрупованням "категорія", згідно з Державним класифікатором продукції та послуг ДК 016-97.

Під час конструювання правових засобів закріплення кваліфікаційних критеріїв помітна така специфічна риса юридичної техніки господарсько-правового регулювання, як необхідність максимального усунення підстав для двозначних тлумачень нормативних приписів і запровадження дозвільного типу правового регулювання в тих аспектах відносин, де мають місце передумови чи загрози для обмеження конкуренції чи вибору контрагентів на суб'єктивних засадах. Ця особливість, що характерна низці інститутів вітчизняного господарського права, у законодавстві про закупівлі має особливо яскраву форму, адже саме в даній сфері відбувається перерозподіл значних фінансових ресурсів держави, поширені факти вчинення корупційних і антиконкурентних правопорушень. Тобто мова йде про необхідність забезпечення такого елементу верховенства права, як принципу правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми. Фахівці називають цей принцип "гарантією юридичної безпеки" й розглядають як зобов'язання державних владних органів

забезпечити особам легкість з'ясування права і можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Також Конституційний Суд України в своїх рішеннях № 5-рп/2005 від 22.09.2005, № 17-рп/2010 від 29.06.2010, № 23-рп/2010 від 22.12.2010 наголосив, що в будь-який інший спосіб, окрім забезпечення правової визначеності, не можна гарантувати однакове застосування нормативних приписів та запобігти необмеженості трактувань у правозастосовній практиці. У результаті того, що в порядку організації процесу подання та встановлення відповідності учасників процедур закупівель кваліфікаційним критеріям, що нормативно регламентується ст. 16 Закону України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010, є прогалини, до участі в торгах часто допускаються такі суб'єкти господарювання, які об'єктивно нездатні задовольнити потреби замовника. Крім цього, недобросовісні учасники, які завідомо не відповідають вимогам, встановленим у документації конкурсних торгів чи кваліфікаційній документації, можуть або подавати таку пропозицію, яку цей учасник об'єктивно не здатний виконати з метою зриву процедури закупівлі чи досягнення іншої протиправної мети, що порушує господарський правопорядок, або оспорювати законність конкурсних торгів за надуманими підставами, що може мати наслідком призупинення закупівлі. Зрештою це унеможливить або зробить недоцільним укладення господарського договору про закупівлю, або призведе до несвоєчасного задоволення державних соціальних чи економічних потреб. Для недопущення таких випадків замовник, звичайно, не повинен бути абсолютно вільним під час визначення кваліфікаційних вимог, проте має функціонувати ефективна система встановлення відповідності учасників процедур закупівель цим критеріям. На сучасному етапі правове регулювання порядку встановлення відповідності учасників процедур закупівель кваліфікаційним критеріям характеризується такими базовими недоліками:

1. Якщо до внесення Законом України "Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності" від 24.05.2012 змін в Закон України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010 для участі в процедурах закупівель учасники були зобов'язані мати кваліфікаційні дані, які відповідали чотирьом групам, встановлених у ч. 2 ст. 18 цього Закону, критеріїв, то після внесення означених змін замовникам надано право обирати з-поміж них. Оскільки законодавчо встановлені кваліфікаційні вимоги мають універсальний і значно обмежений, порівняно з правом ЄС і РФ, характер, у нинішніх умовах нівелюється їхнє господарське призначення, вони перетворюються на предмет маніпуляцій з боку недобросовісних замовників.

2. Підхід законодавця до викладу ч. 3 ст. 18 Закону України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010, у якій зазначено, що замовники не встановлюють кваліфікаційні критерії у разі проведення процедури запиту цінових пропозицій, закупівлі нафтопродуктів, електричної енергії, послуг з її передачі та розподілу, централізованого постачання теплової енергії, послуг поштового зв'язку, телекомунікаційних послуг, послуг з централізованого водопостачання та водовідведення, а також деяких інших товарів і послуг, є таким, що створює передумови для укладення господарських договорів з учасниками, в яких не створені матеріально-технічні й організаційно-господарські умови для виконання взятих зобов'язань.

3. Нормативно не закріплено, що факт невідповідності учасника торгів принаймні одному з класифікаційних критеріїв, що закріплені в ч. 2 ст. 16 Закону України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010, тягне за собою обов'язкову відмову в його участі у процедурі закупівлі.

4. Немає вимоги про необхідність документального підтвердження законності здійснюваної учасником господарської діяльності, якщо результатом такої діяльності є вироблений товар, надана послуга чи виконана робота, що становить предмет закупівлі. Незважаючи на закріплення такого обов'язку для переможців торгів, ця вимога закономірно повинна бути перенесена на більш ранній етап проведення торгів, що зменшить вірогідність зриву закупівель з боку недобросовісних учасників і забезпечить їх своєчасність.

5. Незважаючи на нормативну визначеність фактичного змісту, закріплених у ч. 2 ст. 16 Закону України "Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010, кваліфікаційних критеріїв, з ч. 3 ст. 16 цього Закону слідує, що перелік документів, які підтверджують інформацію учасників про їх відповідність цим критеріям, визначається замовниками на власний розсуд. Стосовно цього правила слід внести два уточнення: 1) замовникам необхідно надати право вимагати від учасників подання роз'яснень або додаткової інформації з приводу праворозуміння тих даних, які описані в конкурсній документації, оскільки недоцільно встановлювати щодо всіх кваліфікаційних вимог чітко визначені форми їх підтвердження; 2) суттєвим недоліком є відсутність навіть у формі прикладу документів, що підтверджували б наявність досвіду виконання аналогічних договорів учасником.

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ СУДОМ

Метою виплат аліментів є матеріальна підтримка нужденних членів сім'ї. Законодавець визначає аліменти як кошти на утримання дитини, які присуджуються за рішенням суду в частці від доходу її матері, батька та (або) у твердій грошовій сумі. Обов'язок утримувати дитину є рівною мірою обов'язком як матері, так і батька.

СК України надав можливість батькам узгодити питання надання аліментів на утримання дитини без втручання суду шляхом укладання договору про сплату аліментів. Якщо батьки не досягли згоди, аліменти на утримання зазвичай присуджуються судом.

Згідно ст. 182 СК України при визначенні розміру аліментів суд враховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина й інші обставини, що мають істотне значення.

Розмір аліментів на одну дитину за жодних обставин не може бути меншим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Максимального розміру аліментів закон не встановлює, оскільки він у кожному випадку встановлюється судом з урахуванням потреб дитини і можливостей батьків.

Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, за винятком випадків, коли розмір аліментів устанавлюється у твердій грошовій сумі.

Слід зазначити, що якщо розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, передбаченого частиною другою ст. 182 СК України, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 30 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

При визначенні розміру аліментів ураховуються такі доходи платника аліментів як: основна заробітна плата, усі види доплат і надбавок до заробітної плати, премії та винагороди, пенсії, стипендії, допомоги по безробіттю, дивіденди та інші доходи, що передбачені Постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. N 146 "Про перелік видів доходів, які враховуються при

визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб".

Згідно із СК України у разі ухилення батьків від виконання обов'язку щодо утримання дітей з них у судовому порядку стягуються аліменти. Проте обов'язок сплачувати аліменти виникає не лише у матері та батька, а й у інших членів сім'ї та родичів з обов'язку утримувати дитину, а також у повнолітніх дочки, сина та інших повнолітніх членів сім'ї і родичів з обов'язків утримувати батьків та інших родичів.

Розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, підлягає індексації (п. 2 ст. 184 СК України). Індексація проводиться згідно із Законом України (далі — ЗУ) "Про індексацію грошових доходів населення".

Відповідно до ст. 1 ЗУ "Про індексацію грошових доходів населення" індексація грошових доходів населення — встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

Індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру (ст. 2 ЗУ "Про індексацію грошових доходів населення").

13 червня 2012 р. № 526 були внесені зміни до Порядку проведення індексації грошових доходів населення", за якими, у разі коли особа працює та отримує інший грошовий дохід, в першу чергу індексується оплата праці. Якщо така особа працює і одночасно навчається за денною формою навчання або з відривом від виробництва у клінічній ординатурі, аспірантурі і докторантурі, в першу чергу індексується стипендія (абз.8 п.4). У разі коли грошовий дохід з урахуванням суми підвищення менше суми грошового доходу з урахуванням індексації до його підвищення, у базовому місяці сума загального доходу визначається з таким розрахунком, щоб сума грошового доходу з урахуванням індексації не перевищувала загального доходу до його підвищення.

Певні особливості індексації грошових доходів встановлені для військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу. Так, за листом Мінсоцполітики (Относительно удержания алиментов из сумм денежного обеспечения) від 27.06.2012 р. N 465/13/155-12 оскільки індексація грошових доходів військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу нараховується на щомісячне грошове забезпечення, то розмір аліментів повинен визначатися із суми грошового забезпечення з урахуванням індексації.

Правила визначення розміру заборгованості по аліментах

встановлені ЗУ "Про виконавче провадження" та СК України. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 74 ЗУ "Про виконавче провадження" розмір заборгованості із сплати аліментів визначається державним виконавцем за місцем виконання рішення у порядку, встановленому СК України. У разі визначення суми заборгованості у частці від заробітку (доходу) розмір аліментів не може бути менше встановленого СК України. У будь-якому разі розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем, а у разі спору — судом.

При виникненні заборгованості виникає спеціальна міра відповідальності за прострочення сплати аліментів — неустойка (пеня).

При розгляді справ про стягнення аліментів суд відповідно до ч. 4 ст. 10 ЦПК повинен роз'яснювати сторонам їхню відповідальність за прострочення сплати. Втім, залучення до відповідальності платника аліментів є правом, а не обов'язком одержувача аліментів. Тому неустойка не стягується, якщо одержувач відмовляється від здійснення такого права.

Відповідно до ч. 1 ст. 552 ЦК України сплата неустойки не звільняє боржника від виконання свого обов'язку в натурі. Таким чином, сплата неустойки не звільняє платника аліментів від виплати заборгованості за аліментами.

За загальним правилом умовою застосування юридичної відповідальності є винна протиправна поведінка особи. Стягнення неустойки можливе лише у разі виникнення заборгованості з вини особи, зобов'язаної сплачувати аліменти, наприклад, у зв'язку з її ухиленням від сплати аліментів, розшуком, перебуванням за кордоном тощо. Якщо заборгованість утворилася з вини інших осіб, стягнення неустойки не допускається.

Одержувач має право на неустойку у разі прострочення сплати аліментів, стягваних за рішенням суду. Розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів. З окремих випадків суд може повністю або частково звільнити платника навіть від сплати заборгованості (ст. 197 СК України).

У разі подання одержувачем аліментів позову про стягнення заборгованості та неустойки платник в свою чергу може подати зустрічний позов про зменшення їх розміру. Суд може відмовити в позові про зменшення розміру неустойки, якщо визнає несуттєвими обставини, що заявлені в обґрунтування вимоги.

Неустойка не сплачується, якщо платник аліментів є неповнолітнім. Таким чином, закон звільняє неповнолітніх батьків, з вини яких виникла заборгованість, від сплати неустойки. В інших випадках звільнення від сплати неустойки не передбачається.

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

В Україні триває подальше реформування кримінально-виконавчого законодавства. Таке реформування неможливе без чітких та конкретних заходів, що знаходять своє втілення в принципах кримінально-виконавчого законодавства, які сформульовані законодавцем у статті 5 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), наприклад: невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань.

Слід зазначити, що вищевказані принципи відображають суть виконання покарання та становлять собою орієнтири для суб'єктів виконання покарань, завдяки яким забезпечується одноманітний підхід до різних напрямків діяльності органів установ відбування покарання (ОУВП), спрямованих на досягнення мети покарання. Отже, принципи кримінально-виконавчого законодавства, з точки зору багатьох вчених у галузі кримінально-виконавчого права, містять у собі ідеальні уявлення про реальну мету кримінально-виконавчої діяльності та результати цілеспрямованих зусиль адміністрації органів та установ виконання покарання. Дослідження принципів кримінально-виконавчого законодавства завжди є достатньо актуальним для науковців, адже вони були неодноразово об'єктом їхньої уваги у низці наукових досліджень: у наукових статтях та тезах наукових повідомлень, дисертаційних дослідженнях, монографіях, розділах підручників з Кримінально-виконавчого права та коментарях до Кримінально-виконавчого кодексу України. Заслугує уваги дотримання принципів кримінально-виконавчого законодавства і в правозастосовчій діяльності, особливо, в ході їх реалізації при виконанні та відбуванні покарання. Особливе місце серед них займає принцип поваги до прав і свобод людини, яким було доповнено статтю 5 КВК України 21 січня 2010 р.

Як свідчить аналіз міжнародно-правових актів та кримінально-виконавчого законодавства зарубіжних країн, такий принцип передбачений у низці нормативно-правових актів, що стосуються захисту прав людини, а також правовідносин у сфері поведінки із засудженими особами, наприклад, у основних принципах поведінки із засудженими, Загальній декларації прав людини, у Міжнародному пакті про громадські, соціальні та культурні права, Міжнародному пакті про громадські та політичні права і т. ін. Вказаний принцип займає визначальне місце тепер й у законодавстві України, а його дотримання зумовлюється тим, що державна політика України у сфері виконання кримінальних покарань орієнтується на безумовне дотримання прав людини при виконанні та відбуванні покарання засудженими особами.

Принцип поваги до прав і свобод людини знайшов своє законодавче закріплення у Основному законі держави – у частині 3 статті 63 Конституції України, згідно якому "засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду", та як було зазначено вище, й у статті 5 КВК України. Таким чином, зазначений принцип відповідає вищевказаним міжнародно-правовим актам у сфері захисту прав людини при виконанні та відбуванні покарання засудженими особами. Все це вказує на те, що держава вбачає своїм головним обов'язком не лише нормативне закріплення цього принципу у національному законодавстві, але і забезпечення його реалізації при виконанні та відбуванні покарання засудженими особами, особливо при відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк та при довічному позбавленні волі. Адже саме при відбуванні цих видів покарання, як видається, можливе порушення прав та свобод засуджених. Зокрема, у багатьох слідчих ізоляторах відсутнє свіже повітря, не проникає природне світло, своєчасно не здійснюється санітарна обробка доставлених етапом осіб, занедбана протиепідемічна робота, у камери до здорових осіб підселяють хворих на туберкульоз, переповненість слідчих ізоляторів, нелюдські умови утримання більшість засуджених – більшість з них вимушені спати на підлозі, або по черзі, понад 80% медичного обладнання є застарілим, недостатня кількість медичного персоналу і т.ін.

З метою дотримання прав і свобод людини, у тому числі і ув'язнених осіб, та вирішення їх проблем, важливим кроком з боку держави стало запровадження в Україні 23 грудня 1997 року посади Уповноваженого з прав людини, одним із завдань діяльності якого є захист прав ув'язнених. Всі ці заходи з боку держави щодо дотримання прав і свобод засуджених осіб вказують, безперечно,

на актуальність цієї проблеми та вимагають відповідного захисту прав та свобод засуджених як з боку суспільства, так і з боку держави, та потребує від них її відповідного вирішення.

**Сметаніна Н.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірантка кафедри кримінології і
кримінально-виконавчого права**

ВИЗНАЧЕННЯ "ЦІНИ" ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному суспільстві проблема дослідження злочинності є однією з найактуальніших, є важливим об'єктом вивчення у кримінологічній науці.

Злочинність визнають мегапроблемою функціонування людського суспільства, людської цивілізації. Ця проблема набуває характеру ключової загрози національній безпеці в силу закладеного в неї прагнення до насильства, знищення, деформації основних соціальних цінностей, відносин, державних і суспільних інститутів. Злочинність робить неможливим прогресивний розвиток особистості, суспільства і держави.

Багатогранність, складна структура злочинності зумовлює значне коло пов'язаних із нею кримінологічних питань. Одним із таких питань є аналіз категорії "ціна" злочинності.

За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України у 2007 році було зареєстровано 401293 злочинів, у 2008 році – 384424, у 2009 році – 434678, у 2010 році – 500902 і у 2011 році – 515833 злочинів. Отже, починаючи з 2009 року, спостерігаємо збільшення динаміки злочинності і відповідно зростання її "ціни".

Від злочинних посягань у 2007 році загинуло 9800 осіб, у 2008 – 8656 осіб, у 2009 – 6590 осіб, у 2010 – 6077 осіб і у 2011 році – 6426 осіб. Лише за останні п'ять років у нашій державі внаслідок злочинних діянь загинуло 37549 осіб (!). Держава зазнала значних втрат, що мають незворотній характер.

У звичайному розумінні ціна є грошовим виразом вартості товару, платою, а у переносному значенні цінністю, значенням чого-небудь, певною роллю.

"Ціна" ж злочинності у кримінології є ключовим елементом характеристики самої злочинності та складовою інформаційної моделі злочинності. А за влучним висловом відомого кримінолога В.В. Лунєєва, важливо не стільки знати все, скільки знати всьому точну ціну. Учений зазначає, що головна трагедійність нашого

стану полягає в тому, що ми точно не знаємо реального узагальненого обсягу злочинності, не знаємо її повних соціальних та економічних наслідків, не знаємо дійсної ефективності боротьби зі злочинністю, не знаємо у що вона у цілому обходиться нашій країні і не маємо адекватного прогнозу її можливого розвитку. При першому обережному оціночному наближенні до економічної ціни злочинності вона є колосальною. А "бюджет" існуючої злочинності досить часто порівнюють з бюджетом країни.

Учені Л.В. Кондратюк і В.С. Овчинський аналізуючи "ціну" злочинності поділяють це поняття на "ціну" кримінальної експансії, "ціну" кримінальної агресії і "ціну" кримінального обману. При розрахунку "ціни" кримінальної експансії учені пропонують враховувати суму приватних втрат і економічні втрати суспільства. Досить цікавим є і аналіз поняття "ціна" життя при аналізі "ціни" злочинності, його учені співвідносять із віком людини, доводячи, що з плином часу цінність життя знижується. Звичайно ж такі положення слід вважати дискусійними.

"Ціна" злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, суспільно небезпечних наслідків, яких завдає злочинність суспільству (із перерахунком збитку на матеріально-грошові витрати). Прямий збиток майнового (матеріального) характеру обчислюється у грошовому виразі. Сюди належать кількість летальних наслідків, настання інвалідності потерпілих, виплати їм за лікарняними листками, додаткові витрати на їх лікування, страхові виплати, проведення психологічної реабілітації. До непрямого збитку від злочинності належать кошти, що витрачаються державою на боротьбу зі злочинністю, і вартісний вираз її негативних соціальних наслідків (дезорганізація сім'ї, зниження продуктивності праці, додаткове навантаження на інститути соціалізації і ресоціалізації тощо), утримання правоохоронної системи, різноманітних охоронних, фіскально-ревізійних структур, витрати на навчання і підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, вартість захисних систем, матеріальні витрати, пов'язані із розслідуванням і розглядом кримінальних справ.

Важливо класифікувати соціальні наслідки злочинів за ознаками змісту шкоди, об'єкту кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, часу настання суспільно небезпечних наслідків, наслідків злочину як фактору, що породжує нове порушення кримінально-правової охорони, сфери життєдіяльності, у якій відбулось нанесення шкоди.

Вважаємо, що прямий збиток від злочинності має бути поділений на прямий збиток матеріального характеру і прямий збиток особистого характеру. Особливо складні для визначення і

підрахунку наслідків злочину, що вчинені щодо окремої особи. Можливо підрахувати витрати на лікування і лікарські засоби людини, що стала жертвою злочину (прямий матеріальний збиток), але складно, навіть неможливо визначити моральні і психологічні втрати, образу честі і гідності, зміну ставлення особи до навколишнього середовища і самої себе після вчиненого злочину (прямий особистий збиток). До того ж різні люди неоднаково переживають наслідки злочину, особливо моральне і психологічне напруження зростає, коли мова йде про вбивства, нанесення шкоди здоров'ю, зґвалтування і т.д. Л.І. Романова досліджуючи феномен наркозлочинності зазначає, що виміряти і оцінити у грошовому вираженні всі наслідки шкоди, що настає у результаті розповсюдження у суспільстві захворювання наркоманією надзвичайно складно, наслідки розтягнуті у часі і стають очевидними лише у майбутньому, коли виправити становище неможливо.

Соціальні наслідки злочинів живуть набагато довше, ніж самі злочини. Вони мають деструктивний вплив на суспільство, руйнують різноманітні сфери життя і діяльності людей.

До "ціни" злочинності слід включати і витрати на утримання всієї пенітенціарної (кримінально-виконавчої) системи. Відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" видатки на утримання Державної пенітенціарної служби України у 2010 році склали 2 292 158,1 тис. грн., а вже у 2011 році було витрачено 2 598 531,2 тис. грн.

Аналітики групи World Federation, що виконує замовлення ООН, під "ціною" злочинності розуміють сукупні активи злочинних організацій.

Визначення "ціни" злочинності вимагає оновленого методологічного обґрунтування, формування нових підходів до розуміння явища злочинності, можливості її кількісно-якісного вимірювання і визначення реальної (а не лише зареєстрованої злочинності), визначення категорії "ціна" злочинності, вдосконалення методів розрахунку "ціни" конкретних злочинів із врахуванням досвіду транснаціонального законодавства. Знання реальної "ціни" злочинності необхідне, воно допоможе в оцінці стану злочинності, розробці ефективних засобів боротьби зі злочинністю і дозволить проводити адекватний прогноз її розвитку, а отже і своєчасного реагування суспільства на виклики злочинності.

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НЕГЛАСНОГО
ДОКУМЕНТУВАННЯ У ПРАКТИКУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА:
POTIUS SERO QUAM NUNQUAM**

Як це не дивно виглядає сьогодні, але у недалекому минулому роль матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві якщо не спеціально замовчувалася, то принаймні особливо не афішувалася. Однією із панівних ідей, покладених у фундамент доктрини радянського кримінального процесу, було положення про те, що відомості, отримані в ході оперативно-розшукової (тобто непроцесуальної) діяльності, можуть розглядатися лише як орієнтир для вибору напрямів розслідування. Щоб уникати можливих обвинувачень у використанні непроцесуальної інформації, в матеріалах кримінальної справи не знаходили відображення відомості оперативно-розшукового характеру, хоча їх реальне використання було достатньо розповсюдженим та звичним явищем у практиці досудового слідства. Цю обставину ще в 90-ті роки минулого століття чітко підмітили В.З. Лукашевич та В.В. Шимановський, вказавши, що "в процесі одержання пояснень у підозрюваного йому могла бути пред'явлена фотографія, де він був знятий з особою, знайомство з якою категорично заперечував. Якщо фотографії було недостатньо для того, щоб він визнав факт знайомства з даною особою, то йому давали прослухати звукозапис його розмови з ним, зі змісту якого ставало очевидним, що вони давно знайомі і добре знають один одного. Однак у матеріалах справи не фігурували ні фотокартки, ні звукозапис розмови, що пред'являлися в ході одержання його пояснень. Більш того, в самому тексті пояснень також не згадувалися ні фотокартка, ні звукозапис".

Важко встановити причини такої парадоксальної ситуації в частині паралельного існування двох форм розслідування – офіційного, яке базувалося на положеннях процесуального закону, та неофіційного, яке регламентувалося відомчими інструкціями з відповідним грифом секретності. Можливо, перехід оперативно-розшукової діяльності в юридичну "тінь" відбувся через стійку асоціацію у суспільній свідомості негласних методів з політичними репресіями та іншими перегибами радянської держави, а можливо – через прагнення утаємничити форми та методи оперативної роботи, забезпечивши таким чином конспірацію в роботі оперативних підрозділів. Як там не було насправді, але про

безпосереднє використання результатів оперативно-розшукової діяльності не могло бути мови без ретельного приховування їх "нешляхетного" походження, тож незважаючи на активне використання можливостей оперативних підрозділів у пошуку та фіксації важливих для розслідування відомостей де-факто, формально-офіційне відношення до результатів їх роботи у кримінальному судочинстві було не таким, як мало бути, виходячи з генетичного зв'язку цих двох форм пізнання реальної дійсності, пов'язаної з протиправної поведінкою.

Прагнучи вирішити цю проблему, вітчизняні науковці запропонували декілька варіантів наближення оперативно-розшукової та процесуальної діяльності, зокрема в частині нормативного визнання протоколів з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, в якості джерел доказів. Доктринальному аналізу цього законодавчого положення було присвячено низку наукових праць, серед яких чільне місце посідають роботи О.Ф. Долженкова, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, В.Є. Тарасенка та інших авторів. Проте, незважаючи на численні пропозиції та конструктивні зауваження науковців, окрім загальної згадки про зазначені протоколи в ст. 65 Кримінально-процесуального кодексу, законодавство не давало відповіді ані про форму цих документів, ані про вимоги, які до них висуваються, що, звичайно, не могло не відбитися на практиці використання негласно здобутих відомостей у судочинстві.

Виходячи з цього, варто оцінювати як прогресивне явище розробку та прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який нарешті вирішить питання процесуалізації негласного документування. Серед інших нововведень вказаним кодексом запроваджено інститут негласних слідчих дій, які за розвідувальним потенціалом не поступатимуться оперативно-розшуковим заходам, проте, на відміну від останніх, їх результати матимуть процесуальну природу, а отже, в разі їх допустимості, достовірності та належності, й доказове значення. Такий висновок впливає зі змісту ст. 256 Кримінального процесуального кодексу України, в якій зазначено, що протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені при їх проведенні речі і документи або їх копії можуть використовуватися у доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Звичайно, ще рано загадувати, доки новий Кримінальний процесуальний кодекс не набрав законної сили, а практиками не

надано перших оцінок новому процесуальному законодавству а posteriori, але, здається, інтеграція елементів оперативно-розшукового документування та досудового слідства у вигляді інституту негласних слідчих дій матиме синергійний ефект – результат їх проведення за своїм процесуальним значенням, доброякісністю та відсутністю потреби легалізації перевершить користь від відокремленої пізнавальної діяльності оперативного підрозділу та слідчого, як це було за часів формального розмежування офіційного та негласного розслідування.

I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА

**Анакіна Т.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права
і державного права зарубіжних країн**

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЦІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вступ до Європейського Союзу визначений стратегічною метою зовнішньої політики нашої держави на законодавчому рівні. На сьогодні правову основу відносин між Україною та ЄС становить Угода про партнерство та співробітництво 1994 р., однак нині вже здійснені перші практичні кроки щодо укладання нової посиленої угоди між ЄС та Україною (Угоди про асоціацію), яка передбачає більший ступінь інтеграції України до ЄС шляхом створення зони вільної торгівлі, посилення політичного та економічного співробітництва, а також здійснення заходів щодо зближення законодавства України до законодавства ЄС.

Європейський Союз, прагнучи до економічної та політичної гармонії своїх держав-членів, зацікавлений в розбудові і підтримці дружніх відносин з країнами, що мають із ним спільний кордон. Ось чому в одному з його установчих договорів (ст. 8 Договору про ЄС) наголошується, що Союз розвиває особливі відносини з сусідніми країнами для створення на основі цінностей Союзу простору добробуту та добросусідства, якому притаманні близькі та мирні стосунки на засадах співпраці. Для реалізації вказаної норми у сфері зовнішньої політики і політики безпеки ЄС реалізуються спеціальні форми співробітництва з його державами-сусідами. Так, у 2009 році у межах Європейської політики сусідства була започаткована нова форма поглибленої співпраці – Східне партнерство, що передбачала активну взаємодію ЄС з Україною та іншими 5-ма сусідніми країнами (Азербайджаном, Білорусією, Вірменією, Грузією, Молдовою). Підкреслюючи, що зазначена форма співробітництва не надає гарантій для держав щодо членства, у ній були започатковані конкретні умови сприяння належній рецепції стандартів ЄС і визначені рамки для подальшого процесу наближення східних партнерів до ЄС завдяки більш чіткою окресленим інструментам співпраці.

Засадничі положення Східного партнерства нормативно визначені у спільній декларації Празького саміту від 07.05.2009 р., відповідно до якої створюється багатосторонній механізм співпраці сторін, який доповнює двосторонні угоди між ними. Метою Східного

партнерства є реалізація умов для прискорення переходу до відносин у межах асоціації з ЄС, що передбачає запровадження поглибленої та широкомасштабної зони вільної торгівлі, створення умов щодо підвищення мобільності громадян шляхом лібералізації візового режиму, сприяння регіональному розвитку на основі політики регіонального вимірювання ЄС, створення інтегрованої системи управління кордонами, співпрацю у сфері енергетичної безпеки, гармонізацію внутрішнього права цих країн та приведення їх до стандартів ЄС. Політика передбачає значне фінансування та технічну допомогу країнам у проведенні ними відповідних реформ на національному рівні (на 2009-2013 рр. 600 млн. євро).

При цьому на відміну від усіх інших політик у рамках Східного партнерства диверсифіковано враховується ситуація в кожній країні та її вибір щодо формату відносин з ЄС, що впливає на ступінь допомоги з боку ЄС та інтенсивність взаємовідносин. Крім того, на якість співпраці з Союзом впливає результативність проведених країною реформ щодо адаптації стандартів ЄС, що передбачає перехід до наступної фази інтеграції після виконання попередньої. Для України такий індивідуальний підхід є вкрай необхідним, оскільки він дозволяє уникнути гальмування реалізації пропонованих програм і проектів, якщо вони не відповідають національним інтересам окремої країни або є несвоєчасними для неї на певному етапі.

Інституційну складову Східного партнерства формують органи, в яких здійснюється багатостороння співпраця. Для обговорення проблем розвитку партнерства та визначення його пріоритетів раз на два роки відбуваються зустрічі на найвищому рівні голів держав та урядів. З цією ж метою щороку збираються міністри закордонних справ. Передбачається обговорення питань у таких сферах, як демократія, гарне управління, стабільність; економічна інтеграція, зближення з секторальними політиками ЄС; енергетична безпека; контакти між людьми. Для детального дослідження вказаних тематик двічі на рік збираються вищі посадові особи держав-партнерів, відповідальні за конкретний напрямок співпраці. Можливими є позапланові зустрічі на міністерському рівні в рамках конкретного сектору. Крім того, запроваджується Парламентська асамблея ЄС – Східне партнерство та Форум громадянського суспільства Східного партнерства.

Правовим інструментом політики Східного партнерства є угоди про асоціацію. Зазначимо, що вказана Угода 30.03.2012 р. парафрована Україною та ЄС, що означає, що сторони на сьогодні лише погодилися з остаточною редакцією вказаного міжнародного договору, який після проведення юридичної та лінгвістичної

експертизи потребуватиме висловлення згоди на його обов'язковість в установленій кожною із сторін формі. Загалом такий тип угод передбачає включення у національне право України, а також інших 5-ти країн-партнерів цілих блоків норм права Євросоюзу шляхом рецепції багатьох положень Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) та відсилки до регламентів та директив ЄС, на які робляться посилання в додатках до угод та актах органів асоціації. Зміст вказаних угод становлять взаємні права та обов'язки сторін, спільні дії та спеціальні процедури (ст. 217 ДФЄС). При цьому положення угод, які стосуються адаптації національного законодавства асоційованих країн із правом ЄС, мають характер як "твердих", так й "м'яких" зобов'язань залежно від сфер, в яких здійснюється гармонізація, та особливостей відносин із конкретною країною. Однак у певних сферах, зокрема, захист права інтелектуальної власності, законодавство у галузі конкуренції передбачається уніфіковане регулювання. Таким чином, угоди про асоціацію здатні суттєво впливати на правовий порядок України та інших країн Східного партнерства.

Політика Східного партнерства також передбачає участь сусідніх держав у програмах Євросоюзу та роботі його агенцій без права голосу. Такі агенції створюються відповідно до актів Ради ЄС для забезпечення ефективної реалізації політик Євросоюзу та допомоги в регулюванні діяльності в окремих секторах. Таким чином, Україна та інші держави-партнери мають право брати участь у розробці політик ЄС. Правові передумови участі країни у програмах Євросоюзу базуються на рамковому принципі, запозиченій *mutatis mutandis* з практики регулювання відносин із країнами-кандидатами. Зокрема, 01.11.2011 р. набув чинності Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво 1994 р. про Рамкову угоду між Україною та ЄС про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства. Цей міжнародний договір дозволяє Україні стати повноправним учасником більше ніж 20 галузевих програм у сферах енергетики, конкурентоздатності та інновацій, комунікації, споживчої політики, охорони здоров'я, культури, освіти та науки, молодіжної політики тощо. Протокол створює правові підстави для укладення меморандумів про взаєморозуміння, які визначають умови участі України у кожній конкретній програмі ЄС (умови, принципи участі, фінансові зобов'язання тощо).

Проведене дослідження участі України у політиці Східного партнерства Європейського Союзу дозволяє зробити висновок, що вона не обмежується лише добросусідськими відносинами, а передбачає нові механізми активної взаємодії. Головний принцип,

що лежить в основі політики – принцип диверсифікації – дає змогу Союзу адекватно врахувати специфіку нашої країни та зорієнтуватися на ухваленні виважених рішень щодо подальших форматів співпраці з огляду на проголошену мету набуття членства у вказаній міжнародній організації. Тому на даному етапі розвитку відносин з Європейським Союзом для реалізації зовнішньополітичних планів Україні варто належним чином скористатися потенціалом, закладеним у політиці Східного партнерства.

**Бачинська І.С.,
Одеський регіональний інститут
державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України,
здобувач кафедри права і законотворчого процесу**

СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Останнім часом все більше уваги приділяється діяльності податкових органів України. Більшою мірою це пов'язано із необхідністю забезпечення надходжень до Державного бюджету.

Сьогодні не можна стверджувати, що організація та діяльність податкової служби наблизилася до рівня європейських держав. Характер відносин між органами податкового контролю і платниками податків можна окреслити як такий, що викликає взаємну недовіру.

Причинами цього є завищення повноважень працівниками податкових органів, ігнорування презумпції невинності стосовно платників податків, вияви бюрократичного свавілля та корупції. Одним із проявів відомчого праворозуміння є неузгодженість у тлумаченні термінів.

Крім того, факторами, які сприяють корупції у податковій адміністрації, є: складність податкового законодавства і процедур, відсутність належного моніторингу, прихильність до політичного керівництва, загальний стан у державному секторі.

Характерними рисами сучасної правової системи є нестабільність і складність. І протидія корупції у системі державної податкової служби лише одними кадровими питаннями не розв'язується. В Україні масово поширена так звана соціальна корупція, коли питання вирішуються на рівні "послуга за послугу". У повсякденному житті може це й на краще, але коли така корупція проникає у кабінети державної служби, тоді неодмінно виникає конфлікт інтересів.

Отже, в процесі реформування ДПС необхідно: запровадити механізми унеможливлення використання органів державної податкової служби у партійних, групових чи особистих інтересах; підвищити ефективність функціонування державної податкової служби шляхом раціоналізації її основних і допоміжних організаційних структур; упорядкувати умови організаційно-правового, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення органів ДПС; розробити з урахуванням європейських стандартів та завдань, що покладаються на ДПС і запровадити внутрішні і зовнішні критерії та методики оцінювання її функціональної діяльності.

**Богуцька А.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
стажист-дослідник
кафедри міжнародного права та
державного права зарубіжних країн**

ПРИНЦИПИ УЧАСТІ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

Законом України "Про прокуратуру" передбачено, що Генеральний прокурор України відповідно до міждержавних угод про надання правової допомоги вирішує питання про порушення і розслідування кримінальних справ, проведення дізнання, видачу злочинців, або осіб які підозрюються у вчиненні злочинів, направлення повідомлень про наслідки кримінального переслідування, а також інші передбачені такими угодами питання.

Міжнародні договори України про правову допомогу у кримінальних справах, закони про їх ратифікацію, а також кримінально-процесуальне законодавство визначають Генеральну прокуратуру України як орган, уповноважений здійснювати розгляд та вирішення запитів органів досудового слідства нашої держави та іноземних держав у цій сфері.

Зі ст. 9 Конституції України випливає, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Якщо міжнародним договором встановлені інші правила, ніж передбачено законом, то застосовуються правила міжнародного договору. Разом з тим, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Беручи участь у міжнародно-правових відносинах,

Генеральна прокуратура України повинна неухильно дотримуватись таких конституційних положень: громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінювати громадянство; громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі; Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами; кожен має право на повагу до його гідності; кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість; кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; громадянин України не може бути позбавлений права у будь-який час повернутися до України.

До загальновизнаних принципів міжнародного права можна віднести такі фундаментальні нормативні положення, які визнані всією міжнародною спільнотою як базові правила поведінки і які не допускають в цілому відступів при їх застосуванні. Загальні принципи міжнародного права – це ті первинні правові смисли, на основі яких виникло і існує міжнародне право.

Участь Генеральної прокуратури України в міжнародно-правовому співробітництві здійснюється на основі таких загальновизнаних принципів: 1) повага суверенітету, незалежності і юрисдикції держав; 2) рівні праві сторін; 3) добросовісне і добровільне виконання міжнародних зобов'язань; 4) неухильне дотримання національного законодавства і норм міжнародного права; 5) пріоритет захисту прав і свобод людини і громадянина; 6) всебічне зміцнення довіри між компетентними органами взаємодіючих сторін; 7) взаємне виконання письмових зобов'язань компетентних органів в сфері видачі і надання правової допомоги з кримінальних справ.

З урахуванням вимог сьогодення, потребує посилення прокурорський нагляд за додержанням законів у сфері міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, підвищення ефективності міжнародного співробітництва, у тому числі, для формування позитивного іміджу органів прокуратури України на міжнародній арені.

**Воднік К.Ю.,
НУ “Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого”,
стажист-дослідник кафедри історії держави
і права України і зарубіжних країн**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМСЬКИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Серед актуальних питань сьогодення є проведення реформи системи охорони здоров'я. В організації системи медичного обслуговування населення може бути корисним використання досвіду таких органів місцевого самоврядування Російської імперії як земства. Засновані у другій половині ХІХ ст., земства існували і ефективно працювали як вдалий управлінський механізм зі здатністю до самовдосконалення. Саме на земську медицину було покладено вирішення особливо гострих питань, пов'язаних із наданням медичної допомоги населенню в українських губерніях наприкінці ХІХ- початку ХХ ст.ст. Земства накопичили значний досвід відносно підходів до розв'язання місцевих проблем, в тому числі у сфері охорони здоров'я населення: була створена мережа лікарень, лікарських дільниць та фельдшерських пунктів, розроблена система протиепідемічних заходів, проводилась санітарно-просвітницька робота серед селянства.

За територіальним принципом земські медичні заклади поділялись на губернські і повітові. Наприкінці ХІХ ст. до губернських належали губернська земська лікарня, лікарня психічно хворих, губернська аптека, фармацевтична лабораторія, фельдшерська й акушерська школи та віспове відділення. Основними земськими медичними закладами, які провадили лікування хворих, були лікарні й фельдшерські пункти. Територію повітів було поділено на земські лікарняні дільниці. Законодавство не встановлювало територію й чисельність населення, яке їй належить обслуговувати, що було певним недоліком та ускладнювало роботу лікарів.

Діяльність земських медичних закладів регламентувалася значною кількістю нормативно-правових актів, які поділялися на декілька груп. Першу групу складали імператорські законодавчі акти, насамперед, це Положення про губернські і повітові земські установи 1864р. й 1890р. Статті цих Положень до функцій органів земського самоврядування, поруч з іншими, відносили й питання охорони здоров'я. На земства покладалося формування персоналу медичних закладів, організація щеплень проти віспи та ін. Основним законодавчим актом, який визначав діяльність земств у

галузі медицини, був Статут лікувальних закладів 1893 р. До другої групи відносилися загальноімперські нормативно-правові акти Державної ради, Сенату, Комітету міністрів і Ради міністрів. До наступної групи належали циркуляри центральних органів управління: Міністерства внутрішніх справ, Міністерства фінансів, Медичного департаменту, Головного лікарського інспектора. Локальні нормативно-правові акти склали четверту групу, яка об'єднувала циркуляри й розпорядження губернаторів і губернських по земських і міських справах присутствій (з 1892 р.), губернських лікувальних відділів і повітових лікувальних управ.

До локальних нормативно-правових актів слід віднести постанови губернських і повітових земських зборів, які регламентували діяльність земських медичних закладів і їх службовців, устанавлювали заходи для боротьби з епідеміями. Правила та інструкції визначали права та обов'язки земського медичного персоналу.

До установ, які забезпечували функціонування закладів охорони здоров'я, належали губернські й повітові земські збори та губернські й повітові земські управи. Земські збори - місцевий орган, який приймав земські нормативно-правові акти, вирішував питання створення земських медичних закладів, їх фінансування, встановлював штати, ухвалював рішення про проведення санітарно-епідеміологічних заходів, формував спеціальні медичні й санітарні комісії й ради при управах. Губернські й повітові земські збори мали право розглядати урядові законопроекти і вносити до них свої пропозиції або звертатися до уряду з клопотанням про введення у дію певних нормативних актів або, навпаки, про відкладення строку їх впровадження. Земська управа - виконавчий орган земського самоврядування, якому належало право призначати й звільняти земських службовців, здійснювати управління земськими медичними закладами й контролювати їх діяльність, встановлювати форми діловодства.

Безпосереднє управління земськими лікувальними закладами за Статутом лікувальних закладів 1893 р. здійснювали головний лікар і правління лікарні, до складу правління входили головний лікар і два лікарі. Контроль і нагляд за діяльністю земських медичних установ і земських зборів та управи в галузі охорони здоров'я покладався на Міністерство внутрішніх справ.

Лікування було безкоштовним, лише деякі земства збирали незначну оплату. Організацію та управління діяльності медичних закладів земства фінансували за рахунок окремих податків, прибутків із земських підприємств і маєтностей та з відрахувань із загальнодержавного скарбу.

За період свого існування (кінець XIX- початок XX ст.ст.)

земства довели свою життєздатність як досить ефективна модель місцевого управління. Протягом часу діяльності земств в галузі охорони здоров'я збільшилася кількість медичних закладів, покращились кадрове забезпечення медичним персоналом і матеріальне оснащення лікарських установ. Незважаючи на певні недоліки, досвід, накопичений земською медициною, може бути використаний в організації сучасної системи охорони здоров'я.

**Гоцуляк С.Л.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач**

САНІТАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Звернення до історичного досвіду правової регламентації медичної діяльності в Російській імперії видається цілком виправданим, так як розгляд в історичному контексті правового регулювання лікарсько-санітарної справи не в настільки віддаленому історичному періоді дозволяє отримати більш чітке уявлення про напрямки, за якими розвивається законодавство, та відбувається процес реформування органів управління охороною здоров'я, і про результати проведених реформ.

Слід відзначити відсутність історико-правових досліджень, які б стосувалися процесу реформування законодавства, регулюючого діяльність лікарів, лікувальних установ, системи органів управління лікарсько-санітарною діяльністю проблем співвідношення державної та місцевої компетенції в справі охорони здоров'я населення Російської імперії в період земської реформи. Історики медицини в своїх дослідженнях практично не торкаються питання правового регулювання медичної діяльності. Вони лише висвітлюють загальні питання про нормативну базу охорони здоров'я досліджуваного періоду.

Що стосується українських губерній, то у зв'язку з повним входженням до Російської імперії тут діяли норми російського законодавства. Це перш за все була інструкція "Про упорядкування лікарських управ" від 19 січня 1797 році, на якій ґрунтувалася діяльність лікарських управ. Лікарські управи створені були як органи нагляду за військовими шпиталями і лише у вигляді додаткової функції на них було покладено піклування про здоров'я цілої губернії. Укладачі інструкції 1797 року усвідомлювали, що лікарів в Російській імперії було вельми мало, і тому не тільки покладали на трьох членів лікарської управи обов'язок мати нагляд за лікарнями, виконувати функції судової медицини, але і вимагали,

щоб вони займалися лікуванням хвороб. Функції ж їх, як органів санітарних і медико-поліцейських, вичерпувалися наглядом за доброякісністю їстівних припасів, та констатування наявності пошесних хвороб. Ця інструкція лягла в основу "Свода Учреждений и Уставов врачебных по гражданской части", який увійшов до XIII тому Зводу законів Російської імперії, та вважався на той час першим систематизованим джерелом правового регулювання лікувально-санітарної діяльності в Російській імперії. Також не можна залишити без уваги "Свод Учреждений и Уставов общественного призрения", який регулював діяльність лікарняних відомств, та якоюсь мірою доповнював а іноді і дублював "Свод Учреждений и Уставов врачебных по гражданской части".

"Свод Учреждений и Уставов врачебных по гражданской части" 1842 року зі змінами та доповненнями у новій редакції 1857 року отримав назву Лікарський статут. Цей статут увійшов до XIII тому Зводу законів Російської імперії. Він складався з III книг, та мав 1866 статей, не включаючи додатків. Статут містив норми про організацію лікарняної та фармацевтичної діяльності лікарських установ (книга I), статут медичної поліції (книга II) і статут судової медицини (книга III). До складу II книги входив також статут о карантиннах, який і регулював власне законодавчу сферу санітарії. Діяльність медичної поліції, на яку покладалися функції санітарної служби, регламентувалась нормами Лікарського статуту. Вона була покликана здійснювати: заходи охорони народного здоров'я; охорону чистого повітря, води; охорону безпечності продуктів харчування; обмеження вживання отруйних речовин; захоронення мертвих за встановленими правилами; окремо винесені карантинні заходи; віспо прищеплення як профілактичний захід.

При цьому слід зазначити що на Всеросійських з'їздах лікарів постійно висловлювалися наполегливі побажання якнайшвидшого перегляду Лікарняного статуту та й сам уряд розумів всю непридатність діючого медичного законодавства, та його переробку. Практично зразу після прийняття Лікарського статуту висловлювалися думки що він не відповідав вимогам тогочасної науки, щодо боротьби с заразними хворобами. Міністерству внутрішніх справ було доручено розробити загальну інструкцію стосовно цього питання. Інструкцію складено не була. Точніше в 1882 р. медичним департаментом було надрукований проект санітарного статуту, який так и і залишився лише проектом. В 1902 р. було опубліковано циркуляр Міністерства внутрішніх справ про реорганізацію лікарняно-санітарної частини із зазначенням основних положень пропонованої реформи, яка, проте зроблена не була.

Лікарський статут у редакції 1892 р. та 1905 р. відображав

зміни, які здійснювалися в системі державного управління в цілому (це стосувалося введення нового Положення про губернські та повітові установи (1890 р.), та у сфері лікувально-санітарної справи. Нарешті, в 1912 р. при Міністерстві внутрішніх справ була утворена міжвідомча комісія для перегляду лікувально-санітарного законодавства, але і вона не підготувала проект нового Лікарського статуту.

Важливе джерело інформації щодо санітарного законодавства міститься в виданій 1913 р. роботі М.Г. Фрейберга "Врачебно-санитарное законодательство в России". У відділі 4 "Обще-санитарные мероприятия" надана достатньо докладна інформація про санітарне законодавство. Ця інформація може слугувати цінною джерельною базою для поглибленого вивчення історії становлення санітарного законодавства, яке діяло в українських губерніях за часів їх входження до Російської імперії.

Захарова В.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри філософії

ЕКОПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

В останні десятиріччя значно зріс інтерес науковців різного фаху до проблем екології в аспекті попередження глобальної екокатастрофи, передвісники якої у вигляді локальних екологічних негараздів час від часу виникають у різних країнах, завдаючи шкоду здоров'ю населення і його господарству, порушуючи життєстверджуючий баланс сил у екосоціосфері. Та й сама екологія поступово перетворилася з чисто природничої науки на цілий міждисциплінарний комплекс, бо коло наук, залучених до екологічної проблематики, значно розширилося, пов'язуючи природничу та гуманітарну сфери наукового знання.

Між тим, маючи перед очима численні приклади руйнівних наслідків техногенної діяльності, більшість пересічних громадян й досі не в змозі підняти власну свідомість до рівня осягнення реальності та масштабу глобальних екологічних викликів, рівно як і своєї власної ролі у справі гармонізації відносин із природним світом. Певна річ, від пересічного громадянина суспільства перехідного типу, що існує в умовах ідеологічної невизначеності та нерідких випадків неприхованої зневаги до загальнолюдських цінностей, не варто очікувати швидкого духовного піднесення, яке б передбачало зміну ціннісної орієнтації правосвідомості, пов'язану із включення до кола об'єктів його правової відповідальності природного середовища. Цілком очевидно, суспільна та

індивідуальна свідомість потребує концептуального гармонізуючого впливу з боку певної системи, спроможної здійснити екологізацію свідомості в цілому й забезпечити формування екологічної правосвідомості зокрема, аби цей процес сприяв відтворенню екологічних імперативів і у наступних поколіннях.

Аналіз реалізації заходів, передбачених національною стратегією екологічного розвитку нашої країни до 2020 р., дозволяє доволі скептично міркувати про перспективи її здійснення в контексті завдань, адекватних конституційно визначеним вимогам розбудови її як соціальної та правової держави, а тим паче як держави екологічної, досвід побудови якої набутий в останні півстоліття країнами Європейського Союзу (найкращий приклад Скандинавія). Відповідь на причини такої невтішної ситуації як раз і полягає у констатації факту відсутності суттєвих зрушень у сфері екологізації правосвідомості переважної більшості громадян України. Доктринальні підходи, визначені зазначеною стратегією, залишаються нереалізованими, а тому так і не маємо впевнених кроків щодо створення самого механізму впровадження технологій зміни екологічно–правового менталітету нашого суспільства, тобто тієї системи виховних заходів, які б дали можливість скерувати правотворчість загалом на рейки логіки творчості життя з метою утвердження ідеалів екоправової культури.

Вважаємо, що ключовим критерієм щодо створення умов до реалізації стратегії сталого розвитку в сучасній Україні є досягнення якісного рівня екологізації правосвідомості громадян у цілому та особливо управлінських кадрів. Тому передумовою руху суспільства у цьому напрямку виявляється системне здійснення в Україні екологічно–правового всеобучу як чинника формування належної екоправової культури. Вадом на цьому шляху є відсутність системи екоправового виховання населення. Першим кроком на цьому шляху, безумовно, є визначення самої його сутності.

До формулювання дефініції екоправового виховання доцільно наблизитися паралельно із визначенням його характерних ознак. В цілому екоправове виховання втілює визначальні характеристики загального правовиховного процесу, такі як цілеспрямованість, систематичність, організованість, діяльнісний характер, базування на нормах і принципах права, використання специфічних правовиховних форм і засобів тощо. В межах екоправової виховної концепції більшість з них набуває відповідного забарвлення, відображаючи екофільний характер впливу на правосвідомість індивіда.

Екоправове виховання в якості мети має формування екоправової вихованості особистості як такого стану

правосвідомості, який гармонізує біологічну та соціальну складову у людській природі. В самій людині, як істоті біосоціальної, закладені передумови для формування правильного, природного усвідомлення свого права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: біологічні, соціальні, історичні, етноментальні тощо, які складають глибинну основу й одночасно засіб існування людства. Їх акумуляція робить правосвідомість “приреченою” до сприйняття екофільних імперативів. Саме тому дуже важливо, щоб методологічною основою екологічної політики в нашій країні стала концепція, спроможна перенести такі імперативи в практичну площину, зробити їх єдино прийнятними для соціуму.

Змістовно система екоправового виховання є процесом цілеспрямованого впливу усіх інститутів соціуму, серцевиною якого мусить виступати власне правова держава, що екстраполюється ними у сферу суспільної правосвідомості з метою активізації глибинних екофільних засад правового буття громадян та формування їх ментальної позиції, яка має містити сукупність знань з екологічного права, просякнутих імперативом пріоритетності прав Природи, у тому числі й власне природжених прав людини, на тлі визнання похідності й залежності від них феномену соціально набутих людством прав у сфері природокористування. Складовою цієї ментальної конструкції є опосередкована почуттям самозбереження логіка здорового глузду у ставленні людського роду до природного довкілля свого існування, тобто логіка правотворчості життя. Саме вона виступає надійним та безальтернативним знаряддям формування екоправової культури, у процесі якого громадяни, набуваючи необхідних навичок утвердження екологічного правопорядку, усталюючи стійку звичку до екофільного засобу правової поведінки у взаєминах не тільки із собі подібними суб'єктами права, але одночасно й з усіма природними об'єктами, створюючи тим самим такий бажаний природний спільносвіт, або гармонізовану екосоціосферу як сферу угармоньованих доброю волею людства, що усвідомило необхідність дотримуватися законів природної еволюції й соціоприродної коеволюції, суб'єкт–об'єктних екологічних правовідносин.

Створення цієї системи має на меті формування нової генерації будівничих Української держави як демократичної, соціальної, правової та екологічної. Вона стане основою “суспільного капіталу” нової постіндустріальної якості життя, який і складатиме міцне ядро економіко–екосоціального ресурсу нашої країни. Ось чому врахування відповідних заходів щодо створення зазначеної системи виховання громадян є обов'язковою умовою розробки й здійснення дійсно ефективної стратегії сталого розвитку

нашої країни, її інтеграції принаймні у екоправовий простір Європейського Союзу.

Рекомендації щодо створення системи екоправового виховання в Україні, яка має виходити із запропонованих у тексті дисертації визначень стосовно її функціонально–організаційних особливостей, засобів, форм й методів та їх парадигмально–імперативного наповнення, базуються на розумінні того, що головною умовою для здійснення руху у цьому напрямку є насамперед добра воля представників усіх гілок влади та позитивний приклад їх сумлінного ставлення до цієї справи, що не вимагає аж ніякого навантаження на витрати з держбюджету. Більше того, без сумніву, саме екологізація економіки є найважливішим ресурсом у справі перетворення системи господарювання із знаряддя екологічної небезпеки у засіб творення життєстверджуючого способу буття.

**Золочевський І.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
бібліотекар**

**СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ
ІСТОРІЇ ЦЕНЗУРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.
І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

Нині Україна наближається до європейських стандартів демократичних свобод та інформаційної діяльності, що є невід'ємною ознакою правової, демократичної держави. Попередня цензура зникає з життя українського суспільства. Від доволі жорсткої цензури, що існувала в Радянському Союзі, українське суспільство за короткий історичний період пройшло шлях до законодавчої заборони цензури в сучасній Україні. Таке становище є новим та незвичним для менталітету нашого народу, який за довгі сторіччя накопичив багатий досвід життя за часів розвитку суспільної думки у межах, визначених цензурою. У цей час повернення до історичного коріння вітчизняного цензурного законодавства, а також дослідження самого поняття "цензура", різних аспектів цього явища – своєрідна вимога часу.

Існує багато визначень поняття "цензура". Наприклад, українське законодавство у законі "Про інформацію" дає таке визначення: "Цензура як вимога, спрямована до засобу масової інформації, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює випуск засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо

узгоджувати інформацію, що поширюється (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав на неї), та/або як накладення заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом) чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб заборонена". На нашу думку, цензура - це, по-перше, комплекс заходів держави (або установ, наділених державною владою), спрямований на оцінку об'єктів інтелектуальної власності з метою запобігання розповсюдженню небажаної інформації або точки зору; по-друге - державний орган (посадова особа) або система органів, що займаються такою діяльністю.

Цензура існувала на протязі всієї історії людства. В певному розумінні можна сказати, що цензура виникає навіть раніше ніж виникли не тільки друковане слово, а й писемність взагалі. Історія стародавніх суспільств містить безліч прикладів переслідувань майстрів усного слова (біблійних пророків, аедів, дервішів, кобзарів). Поява держави і досягнення нею певного рівня розвитку призводять до перетворення низки окремих фактів цензурування на постійно діючий суспільний інститут, тобто цілеспрямоване запобігання розповсюдженню інформації з певних підстав та переслідування її носіїв, створення з цією метою спеціальних установ. Утворюються також правові інститути, які законодавчо забезпечують існування цензури. Саме цей період розвитку цензури може бути предметом історико-правового дослідження.

На території України цензура досягає найвищого розвитку у XIX-XX ст. Російська імперія, до складу якої входила на протязі кількох сторіч більша частина території України, була країною, у якій свобода слова піддавалась цілій низці обмежень. Цензурне законодавство, що передбачало ці обмеження, постійно ускладнювалось, "вдосконалювалось". В найбільш розвинутій формі ми спостерігаємо його у другій половині XIX – на початку XX ст. Тому, саме цей період взаємодії українського суспільства з цензурою є найбільш показовим і викликає підвищену зацікавленість для вивчення.

Історіографію даного питання можна класифікувати за різними ознаками. Наприклад, за фахом автора дослідження чи роботи, присвяченої цензурі, їх можна розділити на публіцистичні, історичні, філософські, філологічні та інші.

Також підставою для класифікації може бути ступень наближеності роботи певного автора до теми даного дослідження. Більшість авторів торкались питань цензурного законодавства та взагалі цензури у зв'язку з вирішенням інших питань, що істотно

знижує цінність їх внеску у розроблення теми цензурного законодавства. Наприклад, книга дослідника кінця ХІХ ст. Г. Джаншієва "Из эпохи Великих реформ" містила відомості лише про так звану "цензурну реформу" як частину політики реформ Олександра ІІ. Багато творів було також присвячено спеціально цензурному законодавству.

За місцем написання можна виділити роботи, написані в Україні, Росії та у далекому зарубіжжі.

За часом написання наукові роботи підрозділяються на декілька періодів: дореволюційний, радянський та сучасний.

Дореволюційних авторів можна поділити на дві великі групи: прогресивних, що виступали за скасування чи обмеження попередньої цензури, та консервативних, які відстоювали збереження законів, що існували. Більшість авторів належала до прогресивного напрямку. Проте, навіть прогресивні автори здебільшого не давали цензурі оцінку згідно із основними правами людини, не вимагаючи від держави безумовної відмови від попередньої цензури. Натомість, визнаючи шкідливість беззастережної свободи думки, вони виступали лише за обмеження попередньої цензури. Часто-густо замість надання цьому інституту належної соціально-правової оцінки автори зводили питання до критики деяких недоліків законодавства, свавілля окремих чиновників, тощо (вірогідно, що це робилось з огляду на ту ж саму цензуру). Можливо помітити, що автори на початку ХХ ст. значно сміливіше критикували цензуру, ніж це робили їх колеги у ХІХ ст. Серед російських дослідників прогресивного напрямку виділяються О.Д. Градовський, М.К. Лемке, Г.А. Джаншієв, А.М. Скабічевський та інші.

У радянські часи влада, проголошуючи свободу слова, насправді запровадила більш жорстку ніж в попередній період та майже не регламентовану законодавством цензуру. Тому сама тема цензури не була популярною серед дослідників. Проте, у радянські часи з'являються роботи І.Ю. Герасимова, В.Т. Чернухи та ін., що піддавали критиці самодержавний уряд за обмеження свободи друку.

У новітні часи вийшли роботи багатьох російських дослідників. Слід сказати, що вони приділяли увагу лише загальноімперським реаліям. Деякі українські роботи, присвячені даній тематиці, як, наприклад, книга Івана Огієнка "Українська культура: історія і сучасність", що вийшла друком у першу чверть ХХ сторіччя, не можуть задовольнити усіх потреб у дослідженнях даної тематики. В цій змістовній, емоційній та пристрасній книзі багато уваги приділяється історії цензури з ХУІІ ст. Але головним завданням автора була нищівна критика Російської держави, до

складу якої довгий час входила більша частина території України. Тому він зупиняється лише на переслідуваннях, особливо за мовною ознакою, не намагаючись зробити комплексного аналізу цензурного законодавства. Тому в сучасній Україні відчувається потреба в комплексному дослідженні цензурного законодавства.

До дослідження цензури, як суспільного явища вдавались історики, філологи і, навіть, філософи. Але найбільший інтерес для нас викликають роботи юристів. Серед дореволюційних авторів О.С. Алексєєв, А.Я. Антонович, В.В. Іванівський, Є.А. Назімов, Ф.М. Дмитрієв та ін. В сучасній Російській Федерації також з'явилося декілька юридичних досліджень. Так, Жирков Г.В. У 2001 р. випустив книгу "История цензуры в России XIX-XX веков"; Т.Л. Полусмак у 2003 р. стала автором історико-юридичного дослідження "Цензурное законодательство дореволюционной России"

Отже, саме в наш час відчувається гостра потреба в історико-правовому дослідженні цензурного законодавства, що діяло на українських землях у другій половині XIX – на початку XX століття.

Ісакова В.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри теорії держави і права

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Інститут правової допомоги є важливою гарантією забезпечення доступності правосуддя та ефективної реалізації прав людини і громадянина в цілому.

Прийняття Верховною Радою України Закону України "Про безоплатну правову допомогу", який набрав чинності 9 липня 2011 року, дозволило Україні отримати правову базу та інституціональний механізм для реалізації закріпленого статтею 59 Конституції України права кожного на правову допомогу, зокрема, у випадках, коли вона відповідно до закону повинна надаватись безоплатно. Відповідні зобов'язання було взято Україною за низкою міжнародних договорів. Йдеться, зокрема, про Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., які встановлюють зобов'язання для держав-учасниць надавати безоплатну та кваліфіковану правову допомогу малозабезпеченим особам при обвинуваченні їх у вчиненні кримінальних правопорушень.

Прийнятий Закон передбачає надання двох видів безоплатної правової допомоги – первинної та вторинної.

Безоплатна первинна правова допомога охоплює: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних); надання допомоги в забезпеченні доступу осіб до безоплатної вторинної правової допомоги та медіації.

Отримати таку допомогу має право кожна особа, що перебуває під юрисдикцією України, тобто не лише громадяни України, а й іноземні громадяни, особи без громадянства, біженці, що знаходяться на території України.

Відповідно до закону надають первинну правову допомогу усі органи виконавчої влади та місцевого самоврядування – з питань, що належать до їх компетенції, а також утворені відповідно до Закону органами місцевого самоврядування спеціалізовані установи та залучені ними фізичні і юридичні особи приватного права. Так, при місцевих державних адміністраціях, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, виконавчих органах районних, міських рад діють громадські приймальні з надання безоплатної правової допомоги, виїзні консультаційні пункти для надання правової допомоги громадянам віддалених районів сільської місцевості. Громадські приймальні створено при управліннях юстиції. Наказом Міністерства юстиції України від 21 вересня 2011 року № 3047/5 затверджено Порядок роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги.

Суттєва роль в наданні безоплатної правової допомоги належить громадським організаціям. Так, в Україні за інформацією Міністерства юстиції України діють центри правової інформації та консультацій, які крім надання первинної правової допомоги, проводять правопросвітницькі заходи та інформаційні кампанії із захисту громадських інтересів.

Наданням первинної правової допомоги займаються і юридичні клініки, які створюються при юридичних факультетах вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. У таких клініках студенти надають безкоштовні юридичні консультації особам, що не можуть собі дозволити звернутися за платною юридичною допомогою. Діяльність юридичних клінік врегульовано наказом Міністерства освіти і науки України № 592 від 3 серпня 2006 року "Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України". Ефективно діють та надають консультації серед інших експериментальна навчальна лабораторія факультету правничих наук Національного університету "Києво-Могилянська Академія", юридичні клініки Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"

та Національного університету "Одеська юридична академія", юридична клініка "Фенікс" Київського університету права НАН України.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає в наданні таких правових послуг: захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання процесуальних документів.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу, на відміну від первинної, мають лише окремі категорії осіб, визначені законом, з урахуванням двох критеріїв – критерію малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу.

Згідно із Законом безпосередньо надавати безоплатну вторинну правову допомогу мають адвокати, відібрані на конкурсній основі відповідно до порядку і умов проведення конкурсу та вимог до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362. Конкурс полягає у перевірці теоретичних знань, практичних навичок і умінь претендента у різних галузях законодавства, досвіду з надання правової допомоги як захисника під час провадження дізнання, досудового слідства і розгляду кримінальних справ у суді, участі у розгляді справ про адміністративні правопорушення або як представника інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, вміння правильно використовувати теоретичні знання у практичній діяльності, зокрема щодо складання процесуальних документів.

За результатами конкурсу відбиратимуться претенденти для включення їх до реєстрів адвокатів, які надаватимуть безоплатну вторинну правову допомогу.

Залежно від форми співробітництва – на постійній основі чи на тимчасовій основі (за окремими справами) – всі адвокати поділятимуться на тих, хто надає безоплатну правову допомогу на постійній основі за контрактом та тих, хто надає таку допомогу на тимчасовій основі на підставі договору.

Примірні форми контрактів та договорів, а також порядок і умови їх укладення встановлені постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі та договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі" від 11 січня

2012 року № 8.

Якість надання безоплатної правової допомоги оцінюватиметься за такими критеріями як результативність, своєчасність, доступність, зручність, відкритість, повага до особи, професійність та конфіденційність. Для комплексного оцінювання якості діяльності суб'єктів надання безоплатної правової допомоги буде проводитися незалежний моніторинг.

25 травня 2012 року вперше в Україні відбувся Всеукраїнський день безоплатної правової допомоги.

**Матат Ю.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри теорії держави і права**

СУБСИДАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

В теорії юриспруденції під субсидіарним застосуванням норм права традиційно мають на увазі застосування до конкретних відносин нормативного припису, який регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних, споріднених галузях.

Водночас серед вчених існують різні підходи стосовно застосування правових норм у субсидіарному порядку: так, ряд дослідників відносить субсидіарне застосування норм до різновиду аналогії закону, інші ж – розглядають в якості самостійного інституту. Так, В.І. Леушин відносить субсидіарне застосування норм до аналогії закону, "але на більш високому рівні", оскільки у першому випадку необхідне встановлення подібності не тільки в суспільних відносинах, але й у методах правового регулювання цих відносин. У свою чергу С.В. Поленіна наголошує на необхідності чіткого розмежування аналогії закону, що має сферу всередині тієї чи іншої галузі, і субсидіарного застосування, яке являє собою застосування норми однієї галузі до відносин суміжної галузі.

Я.Г. Янів відзначає, що субсидіарне застосування норм права обумовлюється єдністю права і поділом його на відповідні галузі та інститути, взаємозв'язком між ними, генетичними зв'язками, що існують між суміжними і однорідними галузями. При субсидіарному застосуванні норм права наявна схожість у предметі і методі правового регулювання. Тому, звертаючись до субсидіарного застосування норм права, як способу подолання прогалин, необхідно встановити подібність випадку, що підлягає вирішенню із суспільним відношенням, врегульованим суміжним правовим інститутом або суміжною (спорідненою) галуззю права.

Подібність суспільних відносин і методів правового

регулювання при подоланні прогалин нормами однієї галузі права в суміжній галузі як з логічної, так і з юридичної точки зору встановлюється в рамках аналогії закону. Міжгалузева аналогія характеризується тими ж рисами, що й аналогія закону (внутрішньогалузева), за винятком притаманних субсидіарному застосуванню особливостей, які обумовлені виключно специфікою правового регулювання подібних суспільних відносин нормами різних галузей права.

Призначення субсидіарного застосування норм права як самостійного інституту вбачається у використанні норм права для безпосереднього регулювання суспільних відносин в рамках декількох галузей законодавства. Як зазначає К.І. Спектор, субсидіарне застосування уніфікує правовий режим з метою уникнути дублювання норм, що регулюють подібні відносини за допомогою ідентичного предмета і методу (фактично йдеться про принцип економії нормативного матеріалу).

У цьому контексті вбачається за доцільне погодитися із твердженням стосовного того, що субсидіарне застосування не обмежується виключно подоланням прогалин, оскільки може мати місце й у випадках, коли прогалини в законодавстві немає. Так, існують такі юридичні поняття, які однаково тлумачаться й застосовуються у різних галузях права (наприклад, загальні умови укладення договорів, позовна давність, виконання та припинення зобов'язань тощо). Зокрема, ч. 7 ст. 179 Господарського кодексу України визначено, що до укладення господарських договорів застосовуються правила, встановлені Цивільним кодексом України. Аналогічним чином вирішується питання й стосовно припинення господарських зобов'язань. А тому, оскільки цивільне законодавство, присвячує, зокрема, подібним поняттям ряд норм і положень, то, відповідно, відсутня необхідність викладати їх зміст в інших, суміжних галузях; законодавцю достатньо лише зробити відсилання до положень цієї галузі.

За висловом К.І. Спектор, субсидіарним є "відповідне" застосування норм, коли законодавець шляхом конкретного відсилання вказує, що до певних відносин, які входять в предмет даної галузі чи інституту, застосовуються норми інших галузей (інститутів), які регулюють подібні відносини. Відтак можна вказати на відмінності аналогії закону від субсидіарного застосування норм права. По-перше, субсидіарне застосування в ряді випадків може носити не тимчасовий характер, як різновид аналогії закону (міжгалузева аналогія), а стабільний, безпосередньо встановлений законодавцем з метою досягнення єдності в правовому регулюванні суспільних відносин. По-друге, субсидіарне застосування норм здійснюється безпосередньо за волею

законодавця, який у відповідній правовій нормі вводить спеціальні відсилання до інших норм, які регулюють подібні відносини.

В якості критерію розмежування застосування норм права за аналогією від застосування норм у субсидіарному порядку зазвичай називають метод правового регулювання. Як вказує В.І. Леушин, коли визначений у загальній формі метод правового регулювання не суперечить методу правового регулювання норми, розрахованої на подібні відносини іншої галузі, підгалузі, інституту, стає можливим субсидіарне застосування.

З урахуванням зазначеного вбачається за доцільне розглядати субсидіарне застосування норм права ширше, ніж тільки в якості міжгалузевої аналогії, оскільки воно може використовуватися як при наявності прогалин у законодавстві, так і за їх відсутності.

Однак незалежно від того, чи вважається субсидіарне застосування норм права різновидом аналогії, або є самостійним інститутом, воно можливе лише за певних обставин: а) необхідно, щоб відношення, до якого застосовується норма права іншої галузі, не було врегульовано нормами відповідної галузі, тобто, щоб в законодавстві існувала прогалина; б) суспільні відносини, що підлягають врегулюванню і ті, що вже врегульовані, повинні характеризуватися подібністю; в) подібність має бути також і в методах правового регулювання.

В якості прикладу застосування міжгалузевої аналогії слід навести ухвалу судді судової палати у цивільних справах апеляційного суду Харківської області від 14 грудня 2006 року про повернення адміністративної справи до суду першої інстанції для усунення недоліків у оформленні справи із наданням строку для усунення таких недоліків. Так, у цій справі, суддя, виявивши недоліки у оформленні справи, та зважаючи на те, що норми КАС України на час розгляду справи не містили вимог щодо порядку повернення апеляційним судом неналежно оформленої справи до суду першої інстанції, відповідно до вимог ч. 7 ст. 9 КАС України визнав за необхідне застосувати положення ч. 4 ст. 297 ЦПК України за аналогією, й постановив ухвалу про повернення справи до суду першої інстанції для усунення недоліків у її оформленні.

Подібною є й ситуація стосовно визначення підсудності адміністративної справи, коли стороною по справі є суд або суддя цього суду. Так, з огляду на те, що це питання Кодексом адміністративного судочинства України не врегульовано, суди при розгляді матеріалів адміністративного позову, пред'явленого до судді адміністративного суду, керуються статтею 108 Цивільного процесуального кодексу України, якою встановлено порядок визначення підсудності цивільних справ, у яких однією із сторін є

суд або суддя цього суду. З урахуванням вищевказаного, можна дійти висновку, що зазначена норма Цивільного процесуального кодексу України підлягає застосуванню при визначенні підсудності адміністративної справи за правилами міжгалузевої аналогії.

Отже, як можемо побачити, субсидіарне застосування має місце лише між суміжними галузями, інститутами, ідентичними за своїм характером, генетично взаємопов'язаними. Водночас звертаючись до субсидіарного застосування норм суміжних галузей права, слід виходити з того, що воно допускається лише при дотриманні ряду умов. Зокрема, необхідно виявити істотну схожість в регульованих відносинах, а також й у способах їх правового опосередкування. При виборі субсидіарно застосованої норми права слід враховувати й принципи, притаманні галузі права, до якої фактично належать ці норми.

Моца А. А.,
Ужгородський національний університет,
здобувач кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ

На сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва України та Європейського Союзу найбільш актуальним питанням є триваючий з березня 2007 року переговорний процес щодо укладання між сторонами Угоди про асоціацію – нового базового міжнародного договору, який повинен замінити чинну Угоду про партнерство і співробітництво від 14.06.1994 р.

У міжнародному праві термін "асоціація" використовується для найменування об'єднань держав, зокрема, з міжнародними організаціями, координаційного характеру, органи яких не мають наднаціональних повноважень. Установчі договори ЄС не передбачають поняття "асоційованого членства", натомість вони включають положення про асоціацію із "заморськими країнами та територіями" (ст. ст. 198-204 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС), а також передбачають можливість укладання спеціальних угод про асоціацію з третіми країнами та міжнародними організаціями, що містять взаємні права та обов'язки, спільні дії та процедури (ст. 217 ДФЄС). У цьому разі йдеться про асоційоване партнерство, яке здійснюється через спеціально створені органи та полягає у запровадженні взаємовигідного посиленого співробітництва сторін у різних галузях.

Угода про асоціацію не передбачає жодних юридичних гарантій щодо членства держави у Європейському Союзі. Більше

того, такого виду міжнародні договори укладаються з державами, які формально не можуть вступити до ЄС (напр., Угода про асоціацію з Чилі 2002 р.). Разом із тим досить часто вони укладаються саме з метою підготовки держави до майбутнього членства, оскільки містять багато положень, пов'язаних із умовами вступу до ЄС. Так, нині вони укладені з усіма державами-кандидатами та деякими з держав-заявників. Зокрема у 2009 році укладено Угоду про стабілізацію та асоціацію з Албанією та триває ратифікаційний процес щодо аналогічних угод з Боснією і Герцеговиною.

Угода про асоціацію з Україною за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим договором за всю історію нашої держави та одним із найбільш всеосяжних міжнародних актів з третьою країною у практиці Євросоюзу. За структурою Угода про асоціацію з Україною складається із загальної частини, яка охоплює такі розділи: 1) преамбула; 2) загальні цілі та принципи; 3) політичний діалог та реформи, політична асоціація, конвергенція у сфері зовнішньої і безпекової політики; 4) юстиція, свобода та безпека; 5) економічне та секторальне співробітництво, розвиток людського потенціалу; 6) поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі; 7) загальні, інституційні та прикінцеві положення; та особливої частини, присвяченої відповідній сфері секторального співробітництва.

Зміст Угоди про асоціацію – взаємні права та обов'язки сторін. Вона передбачає розвинуту систему спільних органів на чолі з Радою асоціації (рівень Прем'єр-міністра та міністрів), яка може ухвалювати юридично-обов'язкові для сторін акти, на відміну від актів Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, що мають лише рекомендаційний характер.

Принциповим положенням Угоди є те, що вона передбачає посилення політичної асоціації та економічну інтеграцію. За умовами політичної асоціації сторони зобов'язуються постійно взаємно підтримувати одна одну з усіх питань політичного діалогу. В основі політичної асоціації – конвергенція позицій України та Євросоюзу з усіх питань міжнародного миру і безпеки, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях і програмах ЄС, спільність дій з метою забезпечення інтересів національної безпеки Української держави.

Економічна інтеграція передбачає створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ+). Таким чином, йдеться про участь України у найпершій і найпростішій формі міжнародної економічної інтеграції з Євросоюзом, що характеризується, при цьому, певними особливостями. Так, на відміну від "традиційних" зон вільної торгівлі, які обмежуються

скасуванням спільних мит і кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами, ЗВТ+ поширюється на продукцію сільськогосподарського виробництва та іншу чутливу продукцію, а також сферу надання послуг, заснування компаній, прямих іноземних інвестицій, руху капіталів і платежів, державних закупівель. Вона передбачає регуляторне наближення – уніфікацію технічних норм, стандартів, оцінки відповідності, санітарних та фітосанітарних правил України до відповідного *acquis* у Союзі (йдеться про усунення нетарифних бар'єрів). Отже, ЗВТ+ містить деякі риси, характерні для більш високої форми економічної інтеграції – спільного ринку.

Принципово відмінною рисою від чинної Угоди про партнерство і співробітництво є закріплення деталізованих переліків законодавчих актів Євросоюзу, що підлягають запровадженню в Україні із чітко визначеними строками їх прийняття. Крім того, на відміну від законодавчого наближення, визначеного ст. 51 УПС, процедура адаптації за Угодою про асоціацію передбачає не лише узгодження вітчизняного законодавства, але й практики його застосування. Вказане є більш характерним для Угод, що укладаються з метою підготовки до членства у ЄС.

За змістом Угода про асоціацію укладається на невизначений термін. Що стосується набрання нею чинності, то 30.03.2012 р. сторони парафували текст Угоди. Це означає, що вони лише погодилися з остаточною редакцією вказаного міжнародного договору, яка, тим не менше, у подальшому може бути змінена на підставі Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. Крім того, по завершенні парафування відбувається юридична та лінгвістична експертиза тексту, що необмежена у строках.

Оскільки Угода про асоціацію відноситься до так званих змішаних угод, що за предметом свого регулювання торкається як правопорядку Євросоюзу, так і держав-членів та відповідної держави (групи держав), то згода на її обов'язковість залежить від автономного волевиявлення кожного зі вказаних суб'єктів. Відповідно, на рівні Євросоюзу вона повинна бути одностайно підтримана Радою ЄС за згодою більшості складу Європейського парламенту (ч. 6 ст. 218 ДФЄС). Держави-члени (одностайно) та відповідна третя країна (країни) висловлюють згоду відповідно до своїх національних конституційних процедур, що стосуються укладання міжнародних договорів.

Вказане свідчить про досить складну процедуру набрання чинності такого виду угод з Євросоюзом, що може бути загальмована як відповідним міністром у Раді ЄС або євродепутатом, так і однією з держав-членів ЄС. При цьому

необхідно враховувати, що вступ у силу Угоди про асоціацію – політичне рішення, яке залежить, передусім, від зацікавленості Євросоюзу поглиблювати співробітництво з відповідною державою, з урахуванням рівня її соціально-економічного, політичного, правового розвитку, що є подібним (хоча би досить віддалено) до аналогічного у ЄС. У цьому процесі Євросоюз займає помірковану позицію, спостерігаючи за відповідними змінами та реформами, що мають місце у конкретній, зокрема нашій, державі. Таким чином, прогрес у процесі укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом перебуває у пропорційній залежності від дотримання нашою державою базових цінностей, на яких ґрунтується ЄС (повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини).

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що з формальної точки зору Угода про асоціацію ані передбачає, ані виключає майбутнього членства України в Європейському Союзі. Водночас зміст Угоди однозначно свідчить про її інтеграційний характер: внаслідок виконання Угоди Україна інтегрується до внутрішнього ринку Об'єднаної Європи і впритул підійде до виконання Копенгагенських критеріїв членства в ЄС. Це дозволить створити міцне підґрунтя для результативного порушення питання про членство і здобуття необхідної підтримки серед держав-членів ЄС.

Нечипоренко А.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри теорії держави та права

СУЧАСНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД

Вітчизняні і зарубіжні правники стверджують, що основним завданням правознавства сьогодення є пошук шляхів формування нового, інтегрального (інтегративного) типу праворозуміння, що виникає на основі діалогу всіх шкіл і течій у сучасному правознавстві, як західних, так і східних.

Такий інтегральний підхід, на їх думку, покликаний не механічно поєднати, а синтезувати теоретично значущі моменти, опрацьовані конкуруючими науковими теоріями: нормативний аспект права і його специфічний механізм функціонування в державі – в етатистському підході; суб'єктивно-діяльнісний аспект права – в соціологічній школі; сприйняття права як цінності – у юснатуралізмі; психічна складова права – у прибічників психологічної школи права тощо. Вони стверджують, що подібна теорія може "примирити" існуючі в різних варіантах праворозуміння теоретичні опозиції "ідеального" і "матеріального", "раціонального" і

"ірраціонального", "належного" і "сутнісного", "суб'єктивного" і "об'єктивного", "природного" і "сконструйованого" у праві, оскільки право, як багатовимірне, багатогранне явище, включає в себе всі ці сторони.

Так, з позиції онтологічної теорії комунікативного права, яка являє собою один із варіантів інтегрального праворозуміння, право розглядається як таке, що містить і ідеальне, і матеріальне, раціональне і ірраціональне, належне і сутнісне, об'єктивне і суб'єктивне, "природне" і "сконструйоване", статичне і динамічне. А. В. Поляков, зокрема, особливо підкреслює персоналістичну і гуманітарну направленість такого підходу.

Комунікативна концепція права визнає власну природу права (правову структуру), що не може бути зведена до жодних штучних конструкцій і соціокультурних закономірностей. Однак також визнає можливість як створення права державою, так і його безпосереднього виникнення і функціонування у суспільстві, причому цей комунікативний процес нерозривно пов'язаний з індивідуальною і суспільною психікою.

Право одночасно – ідея і текст, норма і правовідносини, імперативно-атрибутивні переживання і соціалізовані цінності. Жодне з цих положень взятих окремо не істинне, лише в межах цілісного сприйняття права вони набувають ейдетичний смисл. І хоча в силу своєї багатогранності право може пізнаватися різними способами, але цілісно, на думку авторів і прихильників цієї концепції, проглядається у феноменолого-герменевтичному ракурсі. За словами А.В. Полякова, особливістю комунікативної концепції права є те, що вона спирається на висновки, вже визнані іншими науками, але поширює їх і на правознавство, будучи досвідом побудови цілісного, інтегрованого правового знання.

Пропонуючи свою концепцію праворозуміння, яка названа ліберальною (лібертарно-юридичною), професор В.С. Нерсисянц виходить з центральної ідеї розмежування права і закону. А будь-яка теоретично послідовна і цілісна концепція розрізнення права і закону "передбачає визнання специфіки права як особливого соціального явища, відмінного принципу і об'єктивних властивостей права, незалежних від волі або свавілля законодавця, емпіричного змісту поточного законодавства і т. д. Уся ця об'єктивно обумовлена своєрідність і характерні особливості права сконцентровані і у комплексно представлені у специфічному правовому принципі формальної рівності, що передбачає свободу індивідів як суб'єктів права, формальну рівність і свободу людини в системі правової регуляції і правового способу буття.

Право, відтак, не просто всезагальний масштаб і рівна міра (форма, норма), а всезагальний масштаб і рівна міра свободи

індивідів. Закон, що відповідає змісту і смислу принципу правової рівності і свободи, – це і є правовий закон; інакше ми маємо справу з правопорушующим законом, антиправовою "нормативністю" політико-наказових актів". Незважаючи на усі переваги цієї концепції, у літературі виражаються думки з приводу неоднозначності, незрозумілості останньої (навіть для досвідчених правників).

Ще однією сучасною концепцією інтегративного типу праворозуміння XXI ст. є концепція реалістичного позитивізму, вироблена професором Р.А. Ромашовим. За словами самого автора, реалістичний позитивізм є синтезом формально-юридичного позитивізму і соціологічної юриспруденції. У цьому відношенні авторська спроба висунути і обґрунтувати власну концепцію праворозуміння укладається у пошуки створення інтегративної концепції праворозуміння, що об'єднує змістовну і інструментальну складові феномену, що аналізується, але із збереженням позитивістського спрямування підходів, що і зафіксовано у означенні концепції.

Як впливає зі змісту наукових праць Р.А. Ромашова, головним завданням він убачає надання теорії права практичного характеру (йдеться про реалістичний підхід до права у контексті цілеспрямованої людської діяльності). При цьому, відзначає автор, варто розрізняти право як явище об'єктивної реальності і його суб'єктивне сприйняття. Визначившись з тим, що право являє собою складне для розуміння явище, професор Р.А. Ромашов спрощує завдання і розглядає право у контексті інструментального підходу. "У межах цього підходу, – пише Р.А. Ромашов, – право слід розглядати як регулятивно-охоронну систему, що складається із загальнозначущих (правил) норм, що приймаються (ухвалюються або санкціонуються) з метою забезпечення соціальної стабільності, безпеки і розвитку".

З даного визначення автор концепції виводить дві основні ознаки права: загальнозначущість і результативність. Якщо взяти за основу подібне розуміння права, резюмує Р.А. Ромашов, то знімається велика кількість протиріч, зокрема, протиріччя "право – держава – закон", а також "національне – міжнародне право". Так само, як і стосовно попередніх двох концепцій, реалістичний позитивізм має як прибічників, так і противників. "Загалом запропонована цікава теорія, – пише професор І.Л. Честнов, – хоча, очевидно, вона не є остаточною і завершеною (у цьому, можливо, виражається потенційність автора, який прагне до нового). Так, не можна не привітати здійснену спробу пов'язати теорію держави і права з практикою (відрив між ними є невідворотним, але повинен скорочуватися) і сформулювати на її основі реалістичне

праворозуміння".

Отже, як видно, у пострадянській науковій і навчальній літературі й досі триває дискусія про співвідношення права і закону. В межах цієї дискусії зустрічаються твердження про те, що нібито у всьому світі право ототожнюється із законом. Наприклад, М.Н. Марченко вважає, що "у правотворчій і правозастосовній діяльності державних органів Росії і інших країн домінуючими є ідеї єдності, неподільності права і закону; між правом і законом не проводиться жодного розмежування". Таке твердження провокує думку про те, що незважаючи на обраний державами пострадянського табору новий шлях розвитку, свідомість (зокрема, правосвідомість) суспільства, окремих громадян, владних кіл, а також способи і методи досягнення цілей демократії все ще залишаються "старими" (радянськими).

Дійсно, в українській посттоталітарній свідомості, як і у правотворчій та правозастосовній діяльності й досі переважає ототожнення права і закону. При цьому, таке ототожнення суперечить положенням чинної Конституції України. У ній природні права людини постулюються як критерій правового характеру законів. Основний Закон встановлює вимогу щодо підпорядкування діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування правам людини, забороняє видавати і застосовувати приписи, що порушують закони. Деякі теоретики права упевнені, що ця правова інтенція Української Конституції відображає злам, що намітився в пострадянській свідомості (і навіть свідомості багатьох представників владної еліти). Однак, це не означає, що пошук відповіді на запитання "що таке право"? буде припинено, а проблеми щодо ролі правових принципів, зокрема, принципу верховенства права та правової держави, в правотворчій та правозастосовній діяльності буде остаточно вирішено за посередництвом інтегрального підходу до праворозуміння.

Орлова Н.Г.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри трудового права

РЕПАТРІАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА МІРА ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ МОРЯКІВ

Проблема забезпечення своєчасної репатріації є найбільш актуальною частиною загальної проблеми захисту соціально-трудова прав моряків. Це пов'язано з різким збільшенням кількості морських судів, плаваючих під так званим "зручним прапором". Саме на таких судах зафіксована більшість конфліктних ситуацій,

що виникають із-за порушення судновласниками міжнародних норм в сфері трудових правовідносин. Але реалізувати право на репатріацію моряки, в тому числі українські, в більшості випадків не можуть. В Україні відносини, пов'язані з репатріацією членів екіпажу регулюються Конвенцією Міжнародної організації праці №23 "Про репатріацію моряків" 1926 р. і Кодексом торговельного мореплавства України 1995 р. Репатріацію українських моряків, які працюють на суднах іноземних судновласників, регулюють положення міжнародних угод України, договорів найму та національних нормативно-правових актів країни прапора судна.

Зважаючи на міжнародний характер судноплавства та на наявність розбіжностей у правових системах, регулювання правовідносин, пов'язаних з репатріацією, часто не спрацьовує. Доказом цього є численні випадки, коли судновласник залишає екіпаж у різних портах світу напризволяще (за даними Міжнародної федерації працівників транспорту щорічно реєструється понад 50 таких випадків). Іноді різні державні служби докладають колосальних зусиль, щоб повернути українського моряка на батьківщину, але термін повернення все одно затягується на місяці чи навіть роки.

Порівняння положень Конвенції № 23 і національного законодавства виявляє наявність розбіжностей щодо правових підстав репатріації. Зокрема, ст. 55 КТМ України передбачає, що репатріація за рахунок судновласника здійснюється в кількох випадках – у разі звільнення з ініціативи власника або уповноваженого ним органу; у разі захворювання і травми; у разі загибелі судна; а також якщо судновласник не може виконувати свої обов'язки, що впливають з чинного законодавства України, договору (контракту) – встановлення причини репатріації в останньому випадку ускладнюється відсутністю порядку визначення факту невиконання обов'язків.

Судновласник репатріює моряка в порт, зазначений у контракті, колективному договорі, а у разі їх відсутності – в порт прийняття на роботу. Судновласник несе відповідальність за організацію і витрати з репатріації в обсязі затрат на проїзд (як правило, літаком), оплату проживання і харчування, оплату праці і допомогу, перевезення багажу в кількості, передбаченій договором (контрактом), лікування (до тих пір, поки моряк не буде транспортабельним). Це положення фактично дублює положення трудового законодавства України й жодним чином не прояснює те, коли моряку виплачується його заробітна плата. Саме відсутність в українському законі чіткого положення про те, що перед репатріацією моряку виплачується заробітна плата в повному обсязі, примушує українських моряків місяцями, а подекуди й

роками чекати розрахунку на борту українських суден на чужині.

Ст. 4 Конвенції МОП № 23 містить децю інші положення. Моряк не несе витрат по репатріації, якщо він був залишений з причини: а) каліцтва, отриманого при роботі на борту; б) корабельної аварії; в) хвороби, не викликаній його навмисною дією або провиною; д) звільнення з причини, за яку він не несе відповідальності. Як бачимо, зазначені норми дійсно по-різному визначають правові підстави репатріації. За положеннями КТМ України ініціатива судовласника є ознакою, що визначає правові наслідки репатріації й тоді, коли судовласник формально не виявляє такої ініціативи.

Водночас Конвенція МОП № 23 містить більш ємне визначення правових підстав репатріації – це будь-яка причина, за якої моряка не може бути визнано відповідальним. Зокрема, положення п. 2 ст. 5 цієї Конвенції передбачає, що у випадках, коли моряк репатріюється як член команди, він має право на отримання винагороди за роботу, яку він виконав в дорозі.

Положення Конвенції Міжнародної організації праці № 23 від 1926 р. є на сьогодні вже не такими актуальними і навіть застарілими, крім того, поширюються лише на членів команди й не стосуються капітанів та практикантів. Тому 9 жовтня 1987 р. Міжнародна організація праці ухвалила Конвенцію "Про репатріацію моряків" №166. Згідно нової Конвенції право на репатріацію у члена екіпажу виникає з таких підстав: а) припинення трудового договору (закінчення строку договору, укладеного на визначений термін або на час виконання певної роботи); розірвання трудового договору з ініціативи адміністрації; розірвання трудового договору з ініціативи працівника; б) настання обставин, що перешкоджають члену екіпажа продовжувати роботу на судні (аварія корабля, продаж судна, зміна держави реєстрації судна, захворювання або травма, відсторонення від виконання обов'язків; в) порушення судовласником умов галузевої тарифної угоди колективного договору (напрямок судна в зону військових дій, закінчення максимального терміну роботи на борту). При настанні обставин, зазначених у пунктах "б" і "в", трудовий договір (контракт) не припиняється і член екіпажу продовжує залишатися працівником відповідної організації.

Пунктом 2 ст. 2 Конвенції МОП №166 передбачається, що національне законодавство, або правила, або колективний договір вказують максимальні терміни служби на борту судна, що дають моряку право на репатріацію. Тривалість таких термінів не повинна перевищувати 12 місяців, а кожна держава прагне в міру можливості скоротити ці терміни і може керуватися рекомендаціями з даного питання, винесеними паритетною морською комісією.

Згідно пп. 7 п.1 максимальний термін роботи члена екіпажу на борту судна визначається колективним договором, згідно з яким максимальна тривалість роботи між двома періодами відпочинку на березі (перебування у відпустці, використання підсумованих днів відпочинку) не повинна перевищувати 120 календарних днів.

За бажанням члена екіпажу репатріація здійснюється у державу, в якій він проживає; порт, в якому він був прийнятий на роботу на судно або який вказаний в колективному договорі; будь-який інший пункт, вказаний при наймі (ст. 3 Конвенції №166). Вирішення питання про місце репатріації залишається на розсуд члена екіпажу. Звернемо увагу, що репатріація в державу проживання відбувається лише в разі розірвання трудового договору (контракту).

При репатріації члена екіпажу з іноземного порту йому виплачуються середня заробітна плата з моменту списання з судна і до моменту, коли він прибуває до місця призначення; на відрядження в іноземній валюті за нормами, встановленими для працівників, що направляються у службові відрядження за кордон (до перетину кордону); на відрядження за нормами, встановленими для службових відряджень (з дня перетину кордону).

Якщо член екіпажу поміщений за кордоном в лікарню, йому замість добових виплачується іноземна валюта в розмірі, одержуваному їм на судні. при репатріації члена екіпажу в Україні йому виплачується середня заробітна плата в гривні з моменту списання з судна до моменту прибуття в місце призначення. при поміщенні в лікарню ця особа одержує допомогу з тимчасової непрацездатності.

Сама постановка питання про репатріацію моряків на рівні шанованих міжнародних морських інституцій є свідченням великої актуальності цього питання. Конвенція МОП №166 "Про репатріацію моряків" є частиною зведеної Конвенції "Про працю в морському судноплаванні" 2006 року, і, на нашу думку, є більш досконалою і краще відповідає вимогам сучасності в частині регулювання питання репатріації моряків. тож, зважаючи на вищесказане, вважаємо за потрібне рекомендувати ратифікацію конвенції "Про працю в морському судноплаванні" Україною з метою покращення рівня якості судноплавання та підвищення рівня захисту соціально-трудова прав працівників водного транспорту.

**Пономарьов С.П.,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
здобувач кафедри адміністративного права,
фінансового та інформаційного права ННІПМК ХНУВС**

УПРАВЛІННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У зв'язку з глобалізацією не лише світової економіки, а й злочинності, перед світовою спільнотою постало питання протидії злочинам, що зачіпають інтереси не лише окремо взятої держави, а й усього світу в цілому.

В Україні, на сьогодні, органом, що захищає основні державні та національні інтереси є Служба безпеки України. Відповідно ст. 16 Закону України "Про Службу безпеки України" для вирішення покладених завдань Служба безпеки України може встановлювати контакти з органами безпеки іноземних держав і взаємодіяти з ними на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів та угод.

Діяльність Служби безпеки України у галузі міжнародного співробітництва спрямована на максимальне сприяння реалізації основних завдань Служби через спільну з партнерами протидію загрозам національній та міжнародній безпеці – тероризму, міжнародній організованій злочинності, розповсюдженню зброї масового знищення, боротьбі з корупцією, контрабандою, незаконною міграцією та ін. Ефективність протидії цим загрозам залежить від рівня взаємодії як на двосторонньому рівні, так і у рамках міжнародних організацій.

Одним із напрямків співпраці Служби безпеки України із зарубіжними колегами є проведення спільних операцій, що, за визнанням партнерських спецслужб, дозволяє розглядати Україну як постійного і надійного партнера в галузі міжнародної безпеки. У ході співробітництва СБ України із спецслужбами та правоохоронними органами країн-партнерів також забезпечується обмін оперативно-вагомою інформацією.

Особливого значення в умовах сьогодення набуває питання багатостороннього співробітництва СБ України з міжнародними організаціями та європейськими інституціями, такими як ЄС, ООН, НАТО, ОБСЄ, ПАРЄ. Плідні контакти налагоджено із спеціалізованими міжнародними організаціями: Міжнародним комітетом з контролю за наркотиками та Комісією з наркотичних засобів ООН, Ініціативою із співробітництва у Південно-Східній Європі, відповідними структурами Ради Європи та ЄС.

З метою удосконалення діяльності Служби безпеки України відповідно до стандартів провідних європейських країн та

рекомендацій Ради Європи для надання технічної та консультативно-експертної допомоги залучається Міжнародний секретаріат НАТО. Для обміну досвідом у сфері реагування на сучасні загрози міжнародній безпеці та стабільності створено та діє форум Україна – НАТО. На регулярній основі проводяться антитерористичні навчання за участю спецпідрозділів країн-членів Альянсу.

У контексті реалізації державної політики України з питань європейської інтеграції Службою безпеки України налагоджено співробітництво з представниками Комісії ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки.

У галузі протидії міжнародному тероризму співробітництво СБ України на сьогодні забезпечує взаємодію з антитерористичними структурами країн-партнерів, Антитерористичним центром держав-учасниць СНД, Європейського Союзу, НАТО, ГУАМ, та ООН. Співробітництво із спецслужбами країн СНД здійснюється на двосторонньому рівні, а також шляхом участі у роботі Ради керівників органів безпеки та спеціальних служб держав-учасниць СНД.

З метою забезпечення координації правоохоронних органів та спецслужб країн-учасниць ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів на базі Антитерористичного центру при СБ України відкрито та працює український сегмент Віртуального Центру ГУАМ.

З метою сприяння реалізації зовнішньополітичним та зовнішньоекономічним інтересам держави СБ України виконує делеговані їй Урядом України повноваження спеціального уповноваженого органу державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці. Зокрема, укладено 40 міжурядових угод про взаємну охорону секретної інформації з країнами-партнерами.

Співробітництво СБ України зі спецслужбами країн-учасниць співдружності незалежних держав відбувається як на двосторонньому рівні, так і шляхом участі в роботі ради керівників органів безпеки та спеціальних служб держав-учасниць СНД.

Велике значення має міжнародна правова допомога. Міжнародною правовою допомогою є передбачена міжнародними договорами або заснована на умовах взаємності діяльність конкретних органів запитованої держави по провадженню на її території процесуальних дій у зв'язку з виконанням слідчих чи судових доручень компетентних органів запитуючої держави з метою надання сприяння в розслідуванні і розгляді кримінальної справи.

Про міжнародну правову допомогу потрібно зазначити наступне:

- Правовою основою даного виду співробітництва є підтвердження відповідними документами;
- Правовою підставою є слідче чи судове доручення компетентного органу запитуючої держави;
- Специфічний суб'єктний склад – компетентні органи держав;
- Специфічний фактичний склад – провадження на території запитуваної держави процесуальних та оперативно-розшукових заходів; специфічна мета сприяння здійсненню правосуддя іноземною державою. Більшість міжнародних договорів про надання міжнародної правової допомоги в кримінальних справах передбачають такі її види: проведення обшуків, виїмок, оглядів, вилучення та передачу речових доказів, проведення експертиз, допит свідків, обвинувачених та інших осіб, надання відомостей про судимість особи, розшук та видачу осіб, які вчинили злочини, виконання вироків, ідентифікація осіб чи об'єктів, застосування засобів відеозв'язку для отримання доказової інформації та інших спеціальних методів розслідування, зокрема, здійснення агентурних операцій на території запитуваної держави з метою ефективної боротьби з тероризмом.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що у сучасних умовах розвитку міжнародних відносин, поширення міжнародних злочинних угруповань, збільшення злочинів, що загрожують світовій безпеці стає життєво важливим і розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення національної безпеки та безпеки людства взагалі.

Така співпраця реалізовується шляхом проведення переговорів, укладенням міжнародних договорів, а також в їх межах – обміном інформацією та проведенням різноманітних заходів.

Походзіло Ю.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., доцент кафедри історії держави і права України
і зарубіжних країн

ЩОДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Розвиток кожної країни світу визначається досягнутим рівнем життя населення, тому будь-яка держава світу в процесі свого економічного розвитку повинна в першу чергу створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим,

здоровим і наповненим творчістю.

Від початку 1990-х років Україна взяла курс на побудову правової та соціальної держави. Процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, характеризуються кардинальними перетвореннями в політичній, економічній і соціальній сферах, спрямованими і на подолання кризових явищ у суспільстві. Протек рух по шляху демократичних перетворень суспільства супроводжується низкою негативних явищ, таких, як: правовий нігілізм, девальвація духовних цінностей, знецінення людського життя і т. ін.

Однією з невідкладних проблем побудови демократичної, соціальної і правової держави згідно зі ст. 1 Конституції України є визначення концептуальних засад реалізації політики щодо соціально-правового захисту населення. Стрімкий рух нашої країни до субсидіарної соціальної держави неможливо уявити без адекватної самоорганізації українського суспільства, в тому числі і в галузі створення і організації ефективної діяльності щодо соціальної допомоги та захисту населення, яке має низький рівень життя, відповідними структурними одиницями на місцях – органами місцевого самоврядування.

Інститут місцевого самоврядування як одна з основ конституційного ладу України є найбільш оптимальною системою організації одиниць самоврядування для вирішення питань місцевого значення, а саме соціальної допомоги та захисту населення, яке має низький рівень життя, виходячи з інтересів суспільства. Існуючі правові норми організації та функціонування місцевого самоврядування в країні створюють реальну основу для самостійної діяльності населення, однак її здійснення ускладнюється низкою обставин. Відсутність достатньої економічної основи для діяльності органів місцевого самоврядування, належної взаємодії та взаєморозуміння з державними органами, кваліфікованих кадрів для здійснення цієї діяльності на тлі недостатньої участі громадян у процесі розв'язання власних проблем через відчуженість від будь-якої влади (а від муніципальної – тим більше, як малозрозумілої і неспроможної, на думку населення) – таким є коло питань, ефективно вирішення яких неможливе без залучення зусиль учених. Знання та врахування історично-правового досвіду організації і здійснення діяльності земського і міського самоврядування на українських землях, які входили до складу Російської імперії, – необхідна умова успішності реформи місцевого самоврядування в сучасній Україні, в тому числі й у сфері соціальної допомоги та захисту населення, яке має низький рівень життя. У складний і суперечливий час, що його переживає Україна,

немає більш важливого завдання, ніж досягнення соціальної згоди в суспільстві. В Україні зростає кількість соціально незахищених громадян, а існуюча державна практика соціального захисту є неефективною. Сьогодні, коли захист соціальних прав громадян набуває все більшого значення, а соціальна взаємодія має всеосяжний характер, потрібен перехід до більш гнучкої, прив'язаної до місцевих особливостей і доступної для населення системи соціальної допомоги.

Питання про співвідношення мети і засобів суспільних перетворень, результатів реформ і шляхів їх досягнення актуальні сьогодні так само, як і в далекому минулому.

Історія соціальної роботи в губерніях Лівобережної України, які входили до складу Російської імперії, – одне з відносно маловивчених питань вітчизняної історико-правової науки. До нього зверталися в основному дореволюційні дослідники, і лише наприкінці ХХ ст. відродився науковий інтерес до цієї теми. Вивчення історії діяльності органів місцевого самоврядування у сфері громадського піклування в губерніях Лівобережної України, які входили до складу Російської імперії, – необхідне і досить вдячне та цікаве заняття для дослідника через тривалу відсутність уваги науковців до цих проблем, що зумовлювалося як деякою специфічністю теми (адже за радянських часів вважалося, що цілої низки проблем, пов'язаних із соціальним захистом населення, вже не існує, вони залишилися в минулому), наявністю великої кількості джерел, які були недоступними раніше для докладного вивчення та аналізу, так і відсутністю необхідної кількості літератури, яка дозволила б говорити про історіографічну розробленість проблеми в цілому і її окремих аспектів. Так, регіональний аспект дії вітчизняного механізму піклування на різних етапах розвитку, питання правового статусу, відомчої належності та управління системою піклування мають величезний науковий потенціал і являють собою велике поле діяльності для сучасного дослідника.

**Рум'янцев О.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри історії держави і права України
і зарубіжних країн**

**ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ
ВОЛОСНИХ СУДДІВ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
(др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)**

У ході селянської реформи 1861 р. в Російській імперії запроваджено систему органів селянського громадського

управління для автономного регулювання суспільних відносини в середині сільських і волосних спільнот. Поміж них особливе місце належало волосному суду, який забезпечував реалізацію судової влади на місцях та вирішував правові конфлікти на підставі звичаєвого права.

Ефективність діяльності волосного суду визначали ряд правових факторів: порядок і процедура формування корпусу волосних суддів, а також розгляду справ. Проте суб'єктивне ставлення волосних суддів до своїх службових обов'язків безпосередньо впливало на законність судового рішення.

У зв'язку з цим для забезпечення волосними суддями об'єктивного та неупередженого розгляду справ, повного і всебічного дослідження доводів сторін законодавцем встановлено юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання ними службових обов'язків.

Інститут юридичної відповідальності волосних суддів постійно розвивався.

Загальним положенням 1861 р. волосні судді не мали спеціального статусу й підлягали притягненню до адміністративної відповідальності на загальних підставах. Як селяни вони були підпорядковані посадовим особам селянського громадського управління. За маловажні проступки вони каралися в адміністративному порядку посадовими особами селянського громадського управління. Сільський староста міг піддати винних направленню на громадські роботи до двох днів, грошовому стягненню до одного рубля або арешту не більш двох днів (ст.64 Загального Положення). Такі ж права надавалися й волосному старшині (ст. 86).

Відповідно до ст. 62 Положення про земських дільничних начальників 1889 р. земським начальникам надавалося право за скаргами або на власний розсуд за маловажні проступки за посадою піддавати посадових осіб сільського й волосного управління, без формального провадження одному з наступних стягнень: зауваженню, догані, грошовому стягненню не більше п'яти рублів або арешту до семи днів. Постанови земських начальників із цих питань вважалися остаточними й підлягали негайному виконанню (ст. 63).

Типовими маловажними службовими проступками волосних суддів були прийняття від сторін "могорича" в грошовій чи натуральній формі та розгляд справи у п'яному стані. Їх вчинення складало підставу для притягнення винних до адміністративної відповідальності та становили приводи для касації, проте тільки після розслідування мировим посередником фактичних обставин вчинення проступку.

Тимчасові правила 1912 р. звільнили волосних суддів від стягнень, що накладалися в адміністративному порядку, і встановили для них дисциплінарну відповідальність (ст. 44) за проступки за посадою та негожу і невідповідну гідності судді поведінку. Дисциплінарне провадження здійснювалося в порядку передбаченому для суддів загальних судів, проте не вищий судом, а мировим з'їздом. Волосні судді в дисциплінарному порядку могли бути піддані: зауваженню, догані, грошовому стягненню до 15 руб. або видаленню від посади (ст. 46).

В свою чергу за вимагання та отримання хабара волосні судді притягувалися до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 372-378 Уложення про покарання. Критерієм розмежування адміністративного правопорушення та службового злочину була систематичність протиправних дій. Рішення про відкриття кримінального провадження приймав повітовий з'їзд. Йому передували перевірка скарг сторін і розслідування описаних в них обставин. На підставі зібраної мировим посередником з цього приводу інформації, з'їзд виносив постанову про наявність підстав для притягнення волосного судді до кримінальної відповідальності. Вона направлялася прокурору для складання обвинувального акту та передання за підсудністю. Кримінальні справи про службові злочини волосних суддів розглядали судові палати за участю станових представників.

**Стрельникова І.Ю.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
Кримський юридичний інститут,
к.ю.н., асистент кафедри
загальнотеоретичних правових дисциплін**

ДЕЯКІ НОВОВВЕДЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ"

Звинувачувати легше, ніж захищати: легше наносити рани, ніж зціляти їх. Так говорили ще стародавні римляни. І сьогодні ми любимо критикувати більше, ніж хвалити. Це торкається всього: влади, законів, політики тощо. Зокрема, така участь не оминула й нового закону про адвокатуру. Питання реформування адвокатури обговорювалося не перший рік й поділило адвокатську спільноту на два табори: тих, хто виступив за прийняття нового закону, й тих, хто вважав, що старий закон ще не вичерпав усіх своїх можливостей. Незважаючи на досить критичні зауваження до законопроектів, гострі дискусії з найбільш суперечливих питань 5 липня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила закон "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" (далі – закон), який набув чинності 15 серпня цього року. Закон містить як нові положення, так і оновлені

старі. Не всі питання, що дискутувалися під час обговорення відповідних законопроектів, знайшли своє відображення в законі. Так, питання уніфікації, тобто злиття адвокатів і юристів, які практикують, залишилося не вирішеним. Але це і не дивно, оскільки компромісного варіанту вирішення порушеного питання (що робити із десятками тисяч людей: усіх зробити адвокатами або залишити без праці?) знайдено не було. Деякі положення закону викликають реакцію "здивування". Наприклад, ч. 2 ст. 6 закону, відповідно до якої адвокатом не може бути особа, яка має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі. Якщо повернути свій погляд на історичний шлях розвитку адвокатури, то ми побачимо, що раніше в адвокатуру допускали лише осіб "благородного" походження, а сьогодні – злочинців. Здається, такі крайнощі не на користь адвокатури, якщо ми бажаємо, щоб до неї відносилися з довірою як до високорозвиненого інституту громадянського суспільства.

Слід відзначити, що закон містить не лише сумнівні положення, а й раціональні. Отже, спробуємо визначити позитивні новели "новоспеченого" закону:

- підвищення рівня вимог до кандидатів у адвокати. Зокрема, абсолютно правильним вважаємо запровадження стажування осіб, які бажають набути статусу адвоката. Також у результаті необхідності проходження стажування збільшується, в цілому, й стаж роботи майбутнього адвоката в галузі права з 2 до 2,5 років;

- врегулювання законом порядку набуття статусу адвоката від подання заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту до отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Зокрема, встановлено строки розгляду кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури заяв про допуск до складення кваліфікаційного іспиту;

- визначення адвоката, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, самозайнятою особою, що узгоджується із Податковим кодексом України. Хоча це не страхує від того, що адвокати не продовжуватиме користуватися "подвійними стандартами", тобто здійснювати адвокатську діяльність, наприклад, через адвокатське об'єднання, і підприємницьку – через реєстрацію в якості фізичної особи-підприємця. Такий стан речей продовжуватиметься до тих пір, доки не буде покращено оподаткування адвокатів через поширення на них права на застосування спрощеної системи оподаткування;

- розкриття такої форми адвокатської діяльності як адвокатське бюро, про яку в законі України "Про адвокатуру"

1992 р. лише згадується;

- встановлення права адвоката на адвокатський запит і обов'язку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, протягом п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів під загрозою відповідальності за невиконання цього обов'язку;

- запровадження системи органів адвокатського самоврядування;

- визначення особливостей статусу адвоката іноземної держави, який має право здійснювати адвокатську діяльність в Україні.

Отже, як ми бачимо, новий закон про адвокатуру містить певні позитивні моменти, але не всі зміни, які б хотілося бачити, можливо врегулювати лише одним законом про адвокатуру (питання оподаткування, надання правової допомоги лише адвокатами та ін.). Більше того, прийняття нового закону, навіть з найправильнішими нормами, не гарантує професійної, незалежної адвокатури доки в державі панує корупція, хабарництво і правовий нігілізм. Але, сподіваємося, що нововведені й удосконалені старі норми сприятимуть становленню української адвокатури як надійного правозахисного інституту.

Шигаль Д.А.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
доцент кафедри історії держави і права України
і зарубіжних країн

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО СИНХРОННОГО ПОРІВНЯННЯ

У методології історії держави і права важливе місце посідає історико-правовий порівняльний метод. Органічно сполучаючи "історичне" і "правове", цей засіб спеціально-наукового пізнання визначає загальний напрямок історико-правового дослідження, а також забезпечує правильну взаємодію загальних і спеціально-наукових методів у процесі наукового дослідження. Крім того, історико-правовий порівняльний метод дає можливість пояснити шляхом історичних порівнянь ті державно-правові явища та процеси, які в силу тих або інших причин залишилися непізнаними.

Як відомо, вивчення конкретних державно-правових явищ може відбуватися шляхом співставлення їх окремих якостей та рис з показниками інших однотипних і одночасних явищ на певному

історичному рівні, або шляхом співставлення явищ на різних часових етапах їхнього розвитку. У першому випадку порівняння буде синхронним, у другому – діахронним. Специфіка історико-правового синхронного порівняння розкривається через низку методологічних умов, які напряду визначають достовірність отриманих в ході дослідження висновків.

По-перше, на початку історико-правового синхронного порівняльного аналізу необхідно якомога точно визначитися з тим історичним етапом розвитку державно-правових явищ, в рамках якого буде проводитися дослідження. Неоднорідність історичного часу майже гарантовано позбавить отримані результати їх достовірності, а отже і науковості. Іншими словами, державно-правові явища, що вивчаються, повинні бути синхронізовані у часі – лише тоді їх порівняння зможе призвести до відкриття нових історичних чинників або закономірностей в межах визначеного періоду.

Наступною важливою умовою історико-правового синхронного порівняння є однотипність як окремих порівнюваних елементів, так і державно-правових явищ у цілому. Досліджувані історико-правові явища в принципі повинні бути порівнюваними. Наприклад, не можна порівнювати організацію виконавчої влади за конституцією Франції 1848 р. і виборну систему, встановлену Пруською конституцією 1850 р. Хибними або взагалі неможливими будуть й висновки у випадку порівняння майнових правовідносин за Цивільним кодексом Наполеона 1804 р. із зобов'язальними за Німецьким цивільним уложенням 1900 р. Відомий політолог-компаративіст Дж. Б. Мангейм з цього приводу відзначав, що «відповідно до вимог порівняльного аналізу, будь-яка перемінна величина повинна бути еквівалентною мірою понять в кожній країні нашої вибірки».

Ще однією умовою історико-правового синхронного порівняння є визначення одиниці аналізу. У компаративістиці зазвичай розрізняють одиниці спостереження та пояснення. Одиниця спостереження використовується під час збирання та аналізу даних; одиниця пояснення застосовується для виявлення загального і особливого, а також закономірностей в отриманих результатах. Іншими словами, одиниця спостереження виступає категорією фактичних даних, а одиниця пояснення – як теоретична категорія.

Підсумовуючи сказане, можна зробити декілька висновків щодо значення історико-правового синхронного порівняння у дослідженні історії державно-правових явищ. Перш за все, історико-правовий синхронний порівняльний аналіз дозволяє більш глибоко з'ясувати специфіку державно-правового інституту або

явища, що вивчається. По-друге, історико-правове синхронне порівняння значно збагачує наукове дослідження, оскільки для пояснення тих або інших відмінностей у порівнюваних явищах примушує дослідника виходити на інші рівні наукового пошуку. Крім того, історико-правовий синхронний порівняльний аналіз дозволяє зрозуміти сутність тих конкретно-історичних умов, у яких відбувалися становлення й розвиток досліджуваного державно-правового явища. Таким чином, висновки, отримані в ході історико-синхронного порівняльного аналізу, сприяють збагаченню наукового пізнання у сфері історії державно-правових явищ, а також, за словами відомого дореволюційного компаративіста М.А. Максимейко, "дають можливість відкрити істинні причини правових явищ".

Якимова С.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри філософії

ОСНОВОПОЛОЖНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Представники найдавніших цивілізацій вдавалися до філософської рефлексії проблеми стосунків людини та її соціуму з Природою. Так, ще на рівні міфологічної та релігійної екоософської рефлексії права була закріплена ментальна орієнтація людини щодо необхідності підтримання гармонійних взаємовідносин з природним довкіллям, досягнуто розуміння відповідальності людства за збереження природних умов свого життя.

Нині, інкорпоруючись у процес глобалізаційної інтеграції, всі етноси рухаються за вектором творення природного спільносвіту (термін К.М. Маср-Абіха), властивістю якого є культивування (право) творчості життя. Природно, що творцем такої спільноти має стати не одномірна особистість, яка розвинена за традиціями тільки певного типу етнокультури, а така особистість, котра буде спроможна органічно синтезувати та закріпити у своєму духовному розвитку найкращі надбання усіх соціокультур.

Особливого значення для формування бажаної екоправової культури набувають такі взаємообумовлені цілісністю її феномену елементи правової реальності як правотворчість й правозастосування. Тому ми цілком згодні з висновком авторитетного фахівця в галузі екологічного права В.І. Андрейцева з приводу того, що перед правознавцями як нагальні постають два взаємопов'язані завдання: це – необхідність створення логічної і зрозумілої системи екологічного права і законодавства та відмови

від архаїчних стереотипів їх розуміння, виходячи з доцільності обґрунтування нових законодавчих положень, концептуальних підходів до врегулювання екологічних правовідносин, класифікації їх за галузевими, функціональними й інституційними ознаками, а з іншого боку, – невідкладність оптимізації й гармонізації екоправового регулювання. Проте, захисту вимагає не тільки право людини на життя, а й право усієї біосфери на життя, бо саме право на життя природних об'єктів є абсолютною правовою цінністю, що вимагає підкорення поведінки кожної істоти чи у свідомий, чи у інстинктивний спосіб принципу первинності й верховенства прав Природи, включаючи до них й природні права людини, щодо соціально набутого нею права природокористування. Це означає, що саме право людини на життя є невід'ємним від права на життя усієї Природи, а тому його відстоювання заперечує надмірне для існування життя використання самовстановленого людством права на природокористування. Виходячи з цього, маємо виправдовувати виключно той характер правозастосування у екосфері, який виявляє людську діяльність як гуманістично-екологічний феномен, тобто як підкорену меті убезпечення будь-якої шкоди, наслідки якої мали б руйнівний вплив на екосферу, і, враховуючи можливість цих наслідків, гарантувала обов'язкову дію законодавчо забезпечених заходів з рекреації соціалізованої природної сфери.

Ось чому основною вимогою до формування бажаної моделі екоправової культури в Україні як раз і виступає дотримання акценту на забезпеченні у ментальній сфері суб'єктів права: як пересічних громадян, так і особливо представників компетентних органів, що від імені держави уповноважені здійснювати природоохоронну діяльність, – пріоритету охорони прав усіх природних об'єктів щодо похідного від них імперативу захисту права людини на безпечне довкілля. Щодо останнього, то його адекватне здійснення вимагає від людства усвідомлення того, що закон Природи, який обумовлює її еволюцію, виявляється як феномен забезпечення життя однієї її форми іншою без цілковитого вичерпування першою потенціалу іншої, або її знищення. Звідси роль людини як вищої її форми полягає у тому, що вона, пізнаючи закони Природи, отримує від неї дар гармонізації всього, що існує. Умовою цього є інтеграція людини у процес розвитку життя, що й виявляє себе у формі екофільного правозастосування.

Однак, усі реформаторські плани та ідеї імперативно оновленого екологічного законодавства, як і ґрунтована на них ідеальна модель правозастосування, не спрацюють автоматично. Треба аби вони перетворилися ще у позавербальні засоби

правотворчості життя. Тут не обійтися без певним чином налаштованої системи екоправового виховання, що має на меті екологізацію правосвідомості на кшталт пропонованої Ф.Е. Шварцкопфом екологізації свідомості.

Оскільки саме виховання має за мету самостійність індивіда, яка за своєю сутністю сама містить у собі здатність до відповідальності, – з її досягненням (або досягненням її вимоги) завершується й виховання. Це завершення відбувається за певним законом, а не згідно з добрими намірами вихователів, воно не залежить від досягнутого результату, адже в гру вступає ще й Природа, яка зберігає певні, раз і назавжди встановлені, параметри, в межах яких і має здійснюватися виховання.

Наведе дозволяє зробити висновок, що можна відшукати різні парадигми, прояви культур і цивілізацій, проте людство повинно прислухатися до Природи. Однак виникають запитання: чому ми маємо це робити, і що, безпосередньо, маємо захищати? У відповіді на ці запитання виявляються різні позиції. Одна з них полягає в тому, що ми повинні захищати наше довкілля тому, що його руйнація загрожує нам самим, а тому в обґрунтуванні концепції відповідальності ми маємо передусім орієнтуватися на власні благо та інтереси людини й людства, зокрема на благо й інтереси прийдешніх поколінь. Це етичний антропоцентризм, категоричний імператив якого можна б було сформулювати як необхідність захищати довкілля, оскільки його руйнація загрожує самому існуванню людини.

Втім, існує й інша позиція, відповідно до якої основним принципом екоправової культури виступає безпосередньо поняття відповідальності як такої. Безпосередньо поняття "відповідальності" виводиться правознавством, відповідно до якого людина повинна відповідати за свої вчинки, вчинене і неодмінно мусить бути притягнена до суду у випадку право-, норма- або морального порушення. Відтак, притягнена до відповіді вона мусить відповідати за те, що вчинила і що при цьому замислила.

Ці варіанти відповідальності відрізняються тим, що в одному випадку наголошують на відповідальності за самого себе, на підзвітності за власну діяльність, а в другому – на відповідальності за інших та інше. Відповідальність за самого себе орієнтується на минуле, на власну діяльність, бо за останню тільки тоді можна відповідати, коли вона вже не стоїть перед вибором, тобто вже завершена. Навпаки, відповідальність за іншого й інше стосується майбутнього, майбутньої діяльності, яку ця відповідальність має скерувати. Вона триває доти, доки певні дії все ще треба здійснити – після цього можна сказати, що ми були більш чи менш відповідальними.

Навряд чи потрібна загальна відповідь, який з цих видів відповідальності треба обрати. Обидва вони в структурі часу й мають своє виправдання. Проте, перевагу потрібно віддати відповідальності за майбутнє інших та іншого, бо вона передбачає й минулу відповідальність за самого себе; і загалом її несуть тільки тоді, коли до когось або чогось вчинили несправедливо. Тому необхідно вирізняти відповідальність у власному сенсі слова від відповідальності як підзвітності.

На відміну від такого тлумачення, і в мовному вжитку, і в зорієнтованих на конкретні проблеми дослідженнях відповідальності сучасної людини на перший план виходить відповідальність за майбутнє інших та іншого. І саме на цій імперативній основі має розвиватися сучасна екоправова культура в Україні, бо всі ми, хочемо це визнати чи ні, є відповідальними за майбутнє прийдешніх поколінь, яким маємо передати рівноважену екосферу.

II. КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ

**Альошина Н.М.,
Національна академія правових наук України,
Науково-дослідний інститут державного будівництва та
місцевого самоврядування,
аспірантка**

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Досліджуючи такий суб'єкт права як територіальна громада слід розглянути досвід правового регулювання територіальних об'єднань у зарубіжних країнах. Це обумовлено як потребою вивчення напрацювань закордонних вчених у галузі права, так і необхідністю врахування реальної практики розв'язання місцевих проблем членами територіальних громад. Також це дозволить порівняти статуси територіальних об'єднань у зарубіжних країнах та в Україні, з'ясувати досвід правового регулювання та виробити відповідні рекомендації, що враховували б сучасні закордонні розробки.

У Великобританії основними видами адміністративно-територіальних одиниць з відповідними їм органами місцевого самоврядування є графства, міста-графства, міські та сільські округи, приходи. Кожна з них має відповідний орган місцевого самоврядування. Розмір муніципальних утворень і чисельність населення в кожному з них істотно відрізняються. Одні муніципальні утворення розташовуються на території інших. При цьому якої-небудь супідрядності муніципалітетів між собою немає.

Система ж управління побудована так, що кожний муніципалітет, залежно від виду адміністративно-територіальної одиниці та деяких інших факторів, має свої предмети відання, власні повноваження та ресурси. Аналогічно вибудована система муніципальних органів США, але, на відміну від Великобританії, що є унітарною державою, в США місцеве самоврядування законодавчо регулюється на рівні штату. Багаторівнева, розгалужена, заплутана система місцевого самоврядування має низку недоліків, що заважають ефективному управлінню. Тому в обох країнах намітилася загальна лінія в реформі місцевого самоврядування, спрямована на укрупнення муніципальних підрозділів.

Для Швеції характерна досить значна децентралізація, однак у дуже уніфікованій формі – громади (kommuner) не мають жодних локальних статутів чи привілеїв. Іншою специфікою цієї країни є те, що паралельно існують як світські, так і церковні громади, які

можуть разом створювати спільні органи. Відповідно до Конституції, будь-які зміни у поділі Королівства Швеції на громади, а також у принципах їх організації та форм діяльності повинні регулюватися законодавчо. У Швеції в 1984 р. в процесі децентралізації було започатковано великомасштабний експеримент, спрямований на модернізацію системи управління соціальним розвитком. У межах цієї реформи у багатьох населених пунктах підвищився інтерес до делегування їм деяких регіональних завдань, спрямований на підвищення ефективності управління соціальним розвитком. Найважливішим результатом цих реформ стало посилення уваги до аспектів ефективності, що призвело до переосмислення всієї системи зв'язків між державою та місцевими громадами, постійної ревізії, актуалізації сформованої системи розподілу завдань в управлінні соціальним розвитком.

Сучасний стан самоврядування в Австрії характеризується структурною реформою, що відбулася у 60-х рр. ХХ ст., коли малі та середні муніципалітети були злиті в більші одиниці в надії на те, що сформується ефективніша система з потужним економічним ресурсом, спрямованим на соціальний розвиток. Тоді населення більшості муніципалітетів Австрії не перевищувало 2500 осіб. Після реформ 60-х рр. набуло поширення таке явище, як кооперація між муніципалітетами, що створило більше можливостей для удосконалення управління соціальним розвитком територій.

На систему місцевого самоврядування Австрії вирішальний вплив мають конституційні норми, які стосуються територіальних громад. Організація територіальних громад в Австрії прописана в конституціях земель або в спеціальних крайових законах. Поділ на територіальні громади вважається конституційною вимогою в країні.

У Федеральній Конституції Австрії за всіма громадами закріплено власну сферу діяльності. Остання охоплює всі справи, які є у виключному або переважному інтересі локальної спільноти, представленої у вигляді громади, і які здатні вирішитися в межах цієї ж спільноти.

Окрім Федеральної Конституції, функціонування територіальних громад регулюється законодавством федеральних земель (відповідно існує вісім положень-ординацій про громади, для міст, які володіють власним статутом.

Надзвичайно великим є значення громад (комун) у Швейцарії – вони є старшими за кантони і вважаються основою політичного і культурного життя кантону та країни. Громада, комуна – адміністративні одиниці Швейцарії, що є складовою частиною кантону. Станом на 2011 рік в Швейцарії налічується 2551 громад.

Кожен громадянин Швейцарії є в першу чергу громадянином

своєї громади, потім громадянином свого кантону, і тільки потім – громадянином Швейцарської Конфедерації. Відповідним чином побудована і система оподаткування Швейцарії – кожен громадянин сплачує 3 різних види прибуткового податку: один до бюджету Конфедерації, другий до бюджету кантону, а третій – в свою комуна; відповідно, податки двох громадян, які мешкають у сусідніх будинках і мають однаковий дохід, можуть значно відрізнитися через проживання в різних громадах.

У великих комунах існує комунальний парламент і комунальний уряд (їх назви змінюються залежно від регіону). У свою чергу, парламентом у менших комунах можуть бути збори всіх громадян, які мають право голосу, а урядом спеціально найнятий управлінець.

Як видно із зазначеного вище, попри те, що територіальні громади майже завжди сприймаються як базові суб'єкти місцевого самоврядування, спостерігаються значні відмінності як у площі, так і в кількості населення, яке мешкає на території спільноти.

У деяких країнах чітко розрізняється міський та сільський тип громад, а в інших вони уніфіковані і не мають жодної різниці. Частина громад володіють повноваженнями ухвалювати власні статuti та формувати норми місцевого права, інші ж позбавлені таких можливостей. Натомість значення швейцарських громад настільки велике, що отримання загальнодержавного громадянства залежить від членства у них.

**Гаджисєва Ш.Н.,
Запорізький національний університет,
аспірантка кафедри адміністративного
та господарського права**

КОДЕКС ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Адміністративне право, як і право взагалі, має свої джерела. Особливістю адміністративного права є різноманітність і значна кількість його джерел. Це обумовлено тим, що нормами зазначеної галузі регламентується широке коло суспільних відносин. Кодекс є джерелом адміністративного права. Для адміністративного права не характерно безліч кодексів, тому що адміністративне право — найбільш об'ємна, мобільна, нестабільна й одна з найскладніших юридичних галузей і немає такої галузі державного чи громадського життя, яке б не регулювалося нормами адміністративного права, його норми регулюють діяльність структур виконавчої влади, місцевого самоврядування, державних і недержавних підприємств, установ, організацій, їхній вплив постійно відчують на собі

приватні люди у сфері публічного адміністрування, тому кодифікація адміністративного законодавства можлива лише частково за окремими інститутами адміністративного права.

В Україні постійно спостерігається процес систематизації адміністративного законодавства. Однією із форм є кодифікація.

Кодифікація адміністративного законодавства – це перегляд нормативно-правових актів з метою усунення протиріч між ними, створення нових правових актів, створення кодифікованих актів. Для адміністративного законодавства характерна часткова кодифікація, оскільки протягом довгого часу кодифікації підлягали лише адміністративно-деліктні норми. Так, у 1927 р. був прийнятий Адміністративний кодекс, у 1980 р. – Основи законодавства про адміністративні правопорушення СРСР та союзних республік, у 1984 р. – Кодекс про адміністративні правопорушення, у 1991 р. – Митний кодекс України, 2002 р. – новий Митний кодекс України, 2005 році – Кодекс адміністративного судочинства України.

Основне місце у системі джерел адміністративного права посідають:

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) — це кодифікований нормативний акт, що регулює суспільні відносини по притягненню до адміністративної відповідальності. Набрал чинності від 7 грудня 1984 року. Завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і інтересів підприємств, установ й організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання Конституції та законів України, поваги до прав, честі, гідності інших громадян, правил співжиття, виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством. Щодо цього Кодексу можна відзначити що, постійно йде робота на його оновленням, а також розробка проекту нового адміністративно – деліктного акту.

Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України) – кодифікований акт у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. Він був прийнятий Верховною Радою України 6 липня 2005 року. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на

виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Згідно з Концепцією адміністративної реформи, в Україні планується здійснювати систематизацію адміністративного права, насамперед, шляхом його кодифікації. Концепцією передбачено, що першим результатом використання саме цього способу систематизації повинно стати прийняття Кодексу про адміністративні проступки, Кодексу загальних правил поведінки державних службовців, Адміністративно-процедурного (процедурального) кодексу. До того ж норми останнього регулюватимуть відносини, пов'язані з оскарженням фізичними особами бездіяльності владних суб'єктів.

Для спрощення кодифікаційних робіт, з огляду на суттєву відмінність матеріальних і процесуальних норм адміністративного права, доцільно провести їх роздільну кодифікацію. Крім того, у науці адміністративного права адміністративно-процедурне право дедалі частіше визнається окремою галуззю права.

Кодифікація процедурних норм має першочергове значення. Тут необхідно прийняти такі законодавчі акти: Адміністративно-процедурний кодекс, новий Кодекс України про адміністративні проступки. На сьогодні сформувався дві базові позиції щодо подальшого розвитку, а точніше кодифікації законодавства, про адміністративну відповідальність. Прихильники однієї переконують у доцільності збереження *status quo*, тобто, має бути збережене місце та роль чинного Кодексу про адміністративні правопорушення, який закріплює загальні правила матеріального та процесуального характеру у цій сфері. А паралельно функціонують цілий ряд спеціальних законів, що встановлюють адміністративну відповідальність.

Прихильники ж другої позиції відзначають необхідність повної кодифікації та включення до нової редакції Кодексу про адміністративні проступки усіх складів цих проступків. Обидві позиції мають свої переваги та недоліки. Зокрема, збереження існуючого стану є не надто зручним для правозастосування. З іншого боку, зведення усіх складів адміністративних проступків до єдиного кодифікаційного акту може призводити до потреби постійного внесення змін та доповнень до нього, як це відбувається сьогодні. Адже чинний Кодекс про адміністративні правопорушення з часу його прийняття у 1984 році став чи не найчастіше змінюваним нормативно-правовим актом.

На сьогоднішній день кодифіковані адміністративно-деліктні норми, всі інші містяться в численних нормативно-правових актах різної юридичної сили. Вчені адміністративісти пропонують провести повну кодифікацію адміністративно-правових норм і

створити Адміністративний кодекс України як сукупність кількох “кодексів”, “томів”, “книг”, серед яких будуть Кодекс України про адміністративні проступки, Адміністративно-процедурний кодекс, Кодекс поведінки державних службовців та ін. Упорядкування адміністративно-правових норм має здійснюватися, на думку В.Б. Авер'янова, шляхом поетапної кодифікації за окремими інститутами адміністративного права (за прикладом інституту адміністративної відповідальності) з наступною підготовкою та прийняттям Зводу адміністративного законодавства України. С.В. Петков також вважає, що здійснити кодифікацію норм адміністративного законодавства одночасно і в одному акті об'єктивно неможливо, доцільно здійснити поетапну кодифікацію за окремими сферами та інститутами адміністративно-правового регулювання.

Таким чином, єдиним реальним напрямом у сфері адміністративно-правового регулювання як матеріальних, так і процесуальних правовідносин, залишається систематизація окремих інститутів адміністративного права.

**Комарова Т.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права
та державного права зарубіжних країн**

СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ

Європейський Союз (ЄС) інституційно представляє збалансовану систему інститутів. Механізм реалізації повноважень інститутів ЄС відбивається у процедурах прийняття рішень, що забезпечують як захист і реалізацію спільних інтересів, так і дотримання інтересів всіх держав-учасниць, оскільки в основу побудови ЄС були покладені принципи рівності та солідарності.

У цьому відношенні звертає на себе увагу, що в інституційному механізмі ЄС ключова роль завжди належала Суду Європейських співтовариств, який в подальшому трансформувався в Суд ЄС та інші інститути судової влади ЄС, які гарантували як дотримання права ЄС, його належну інтерпретацію і застосування, а також розгляд спорів між державами-членами і інститутами ЄС та між інститутами ЄС.

Прикметно, що первинна редакція ст. 177 Договору про Європейські Співтовариства (в даний час – ст. 267 Договору про ЄС) орієнтувала на забезпечення співробітництва між національними судами держав-учасниць Договору і Судом Європейських співтовариств. Вона не передбачала розгалуженої

судової системи співтовариств і не підкоряла суди країн-учасниць Співтовариства Суду ЄС. В науковій літературі наміри авторів Договору отримували різну інтерпретацію. Англійська правознавиця Д. Шоу висловлювала думку, що Суд ЄС лише співпрацює з судами держав-членів, а їх взаємодія вкладається в прокрустове ложе поняття "роздільних функцій". Б.Н. Топорнін, навпаки, вважав, що Суд ЄС по суті замикає судову систему різних національних правопорядків у вузькій сфері так званої преюдиціальної процедури, а Суд Європейських співтовариств у багатьох випадках практично грав роль вищої судової інстанції.

Еволюція та організаційна структуризація самого Суду показує, що він став вищою судовою інстанцією і, крім того, домінуючим фактором становлення спеціального інтеграційного правопорядку. Основоположним уявляється тут те, що Суд сам зробив висновок, і цим визначається його місія, що право ЄС є новим унікальним правопорядком і навіть не міжнародним за своїм характером: останнє засноване на ідеї співробітництва, отже, є координаційним за своєю природою, тоді як право ЄС спрямоване на розвиток і поглиблення інтеграції та має в більшій мірі субординаційний характер. Міжнародне право в основному договірне, а право Союзу розвивається в значній мірі органами ЄС.

У даний час очевидно, що смисли і логіку розвитку судової влади ЄС і її організації слід оцінювати з точки зору еволюційних змін установчих договорів. Останній – Лісабонський договір формально закріпив наявність єдиної судової установи – Суду ЄС, що складається по суті з процесуально окремих судів.

Своє походження Суд ЄС веде від трьох наднаціональних судових органів, заснованих у 1950 р. для кожного з трьох Європейських співтовариств (Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського економічного співтовариства та Європейського об'єднання з атомної енергії). Завданнями цих судів було забезпечення дотримання в співтовариствах положень, закріплених договорами про їх заснування, а також однакового тлумачення і застосування цих положень.

У 1958 р. на основі зазначених судів був створений єдиний Суд, який покликаний був обслуговувати всі три європейські об'єднання. Суд діяв до певного часу в якості одноінстанційного Суду, контролюючи дотримання норм права співтовариств, і, у випадках необхідності, - тлумачення і застосування його окремих положень.

Довгий час Суд Європейських співтовариств був єдиним судовим інститутом. В силу зростання навантаження на підставі поправок, внесених в установчі договори в 1986 р, був створений другий судовий орган співтовариств – Суд першої інстанції, до

юрисдикції якого перейшли справи за скаргами фізичних та юридичних осіб на дії (бездіяльності) інститутів і органів ЄС, а також службові спори – спори, що виникають у зв'язку з проходженням цивільної служби в Європейських співтовариствах.

В даний час Суд ЄС (The Court of Justice of the European Union) складається з Суду правосуддя (The Court of Justice), Загального суду (The General Court) і спеціалізованих судових палат (specialized chambers). На даний час створена лише одна така палата – Трибунал з питань цивільної служби ЄС. Суд ЄС правомочний: 1) розглядати і вирішувати справи, представлені на його розгляд країною-учасницею ЄС, інститутом ЄС, фізичною або юридичною особою; 2) за зверненнями судів чи трибуналів країн-учасниць виносити преюдиціальні рішення (попередні рішення) щодо тлумачення положень права ЄС або дійсності актів, прийнятих інститутами ЄС; 3) розглядати і вирішувати інші справи, віднесені до його компетенції положеннями установчих договорів ЄС.

Виходячи з того, що судова система ЄС включає три судові ланки в рамках єдиної судової установи, можна зробити висновок, що в ЄС існує оригінальна інтеграційна судова юрисдикція, що віддзеркалює особливості природи права та правової системи ЄС.

Сучасна структура судової системи в рамках єдиної судової установи, якою є Суд ЄС, об'єктивно потребує уніфікації та диференціації процедур діяльності судів різних ланок судової системи ЄС.

Процесуальний порядок розгляду справ у всіх трьох судових інстанціях за загальним правилом однаковий і регулюється ч. 3 Статуту Суду. Стосовно Загального суду це прямо вказано в ст. 53 Статуту, а стосовно спеціалізованих судів (судових палат) – положення Статуту Суду поширюються на них, оскільки в рішенні Ради, що засновує їх, не вказано інше.

Чинний Статут Суду ЄС включає в себе п'ять розділів: розділ I "Статус суддів і генеральних адвокатів" (ст. 2-8); розділ II "Організація" (ст. 9-18); розділ III "Процедура" (ст. 19-46); розділ IV "Загальний суд" (ст. 47-62); розділ V "Прикінцеві положення" (ст. 63-64).

У відповідності зі ст. 63 Статуту Суду Суд ЄС та Загальний суд приймають свої власні Правила процедури, необхідні для застосування і роз'яснення положень Статуту. Ці Правила процедури повинні бути схвалені кваліфікованою більшістю в Раді ЄС.

Суд ЄС уособлює судову владу в ЄС. Він, як і інші інститути ЄС, – Європейський парламент, Європейська рада, Рада ЄС, Європейська комісія, Європейський центральний банк та Рахункова

палата входить в інституціональний механізм, який покликаний просувати цінності Союзу, сприяти досягненню цілей, заради яких створено Союз, служити інтересам Союзу, його громадян і країн-учасниць ЄС.

Зі вступом в силу Лісабонського договору посилилася загальна політика щодо дотримання права ЄС. Незважаючи на те, що контроль за дотриманням наднаціонального права покладено на Європейську Комісію, велика роль у забезпеченні однакового застосування та тлумачення норм цього права належить судовій системі ЄС на чолі з Судом ЄС.

В останні роки, як відомо, Суд ЄС через свою практику зробив серйозний внесок для затвердження пріоритету наднаціонального права, розглядаючи справи Європейської Комісії про недотримання державами-членами нормативних приписів ЄС та інкорпорації директив ЄС у внутрішнє право держав-членів.

**Лєскіна І.Є.,
Запорізький національний університет,
здобувач кафедри адміністративного
та господарського права**

СПІВВІДНОШЕННЯ ГЕНДЕРУ ТА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДОКТРИНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Генеральна Асамблея ООН резолюцією №3010 від 18.12.1972 проголосила 1975 рік Міжнародним роком жінок та постановила присвятити його активним діям, спрямованим на забезпечення більшої рівності між чоловіками та жінками. Резолюцією №3520 від 15.12.1975 Десятиріччям жінки було проголошено 1975-1985 роки. Питанням гендерної рівності присвячено низку міжнародно-правових документів, прийнятих як на світовому, так і на регіональному рівнях. Провідним міжнародно-правовим актом у сфері захисту прав жінок є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята резолюцією №34/180 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1979 року. Конвенція визнана обов'язковою 186 державами світу. Україна, проголосивши свою незалежність, взяла курс на інтеграцію у світове співтовариство, обов'язковою умовою чого є сприйняття та впровадження прогресивних стандартів у галузі прав людини, зокрема утвердження гендерної рівності. І хоча Українською державою зроблено певні кроки на шляху до встановлення паритетних відносин між особами обох статей – ратифіковано міжнародні документи щодо захисту жінок, прийнято Закон "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", впроваджено антидискримінаційні положення у галузевих законах,

розроблено низку підзаконних нормативних актів, – проте, реальний стан вирішення гендерного питання навряд можна визнати задовільним. Безумовно, розробка та прийняття нормативно-правових актів з цього питання, а також вироблення концепції практичного забезпечення рівних прав та можливостей чоловіка й жінки є неможливими без фундаментальних наукових досліджень, в тому числі і правових. У світлі сказаного доречним виявляється проаналізувати сформовані науковою спільнотою підходи до визначення понять "гендер" і "гендерна рівність", а також встановити співвідношення між названими категоріями.

Терміну "гендер" приписують як грецьке, так і англійське походження. З грецької "gender" може бути перекладено як адекватне українському "рід", "досвід роду". В англійській мові "gender" позначає переважно граматичну конструкцію роду. Теоретична конструкція "гендеру" використовується багатьма суспільними науками. Під гендером найчастіше розуміють: соціальне розуміння статевих відмінностей, соціальне та соціально-психологічне очікування представників різних статей одне від одного, соціальну стать людини на відміну від біологічної статі; соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній та репродуктивній поведінці і є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства; соціальну організацію статевих відмінностей; культурологічну характеристику поведінки, що відповідає статі у даному суспільстві у даний час; соціальну конструкцію системи соціостатеворольових відносин; соціальну стать, тобто соціокультурний конструкт, що первісно приписує індивіду соціальну роль, стиль поведінки, залежно від його статі. Синтезувавши кілька гендерних підходів гендер можна визначити як соціально-культурну конструкцію, що включає набір соціально-психологічних характеристик статей, а також способи взаємодії між статями. При цьому, у широкому розумінні до поняття гендеру необхідно включати п'ять статей: жіночу, чоловічу, гетеросексуальну, гомосексуальну й транссексуальну. Проте, у вузькому може йтися лише про взаємодію жіночої та чоловічої статі. Необхідно також зауважити, що юридичні науки використовують цей термін зазвичай у вузькому його розумінні.

Поняття гендерної рівності вченими-правознавцями подається зазвичай через перелік його складових. Найчастіше серед компонентів гендерної рівності згадуються: рівність прав як відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі (цей компонент науковцями одноставно визнано обов'язковим); рівність можливостей, яку виокремлюють автори праці "Основи теорії гендеру", Ю. Шемшученко, О. Руднева, Н. Аніщук, К. Левченко,

І. Полховська; рівність результатів, що її виділяють Ю. Шемшученко та К. Левченко; рівність у волевиявленні; рівність обов'язків; рівність відповідальності, включена у визначення поняття авторами навчального посібнику "Основи теорії гендеру" та О. Рудневою. Не дивлячись на наявність у правовій літературі низки позицій з приводу визначення гендерної рівності, а також спільних для усіх підходів ознак, розробка даного поняття на сьогодні ще триває. Крапкою у такій дискусії могло б стати нормативне визначення, надане у Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Законодавець пропонує розгляд гендерної рівності як рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливостей для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак, представляється незайвим доповнити законодавчу дефініцію, визначивши гендерну рівність як закріплений на нормативному рівні та втілений у реалізації норм права принцип рівності жінки та чоловіка, що включає рівність прав, свобод, обов'язків та відповідальності, а також рівність їх перед судом.

З'ясувавши значення понять "гендер" та "гендерна" рівність можна визначити їх співвідношення: якщо гендер визначає зв'язок між чоловічою та жіночою статями, то гендерна рівність вказує на бажаний паритетний характер цього зв'язку як його якісну ознаку.

Лялюк О.Ю.,
ДУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., доцент кафедри державного будівництва

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Система місцевого самоврядування на сучасному етапі потребує кардинальних перетворень. Це зумовлено активізацією процесів децентралізації та розподілення повноважень в системі управління на місцях. За досвідом більшості зарубіжних країн такі перетворення в Україні необхідно розпочинати з адміністративно-територіального перетворення, яке надасть умови для діяльності органів місцевого самоврядування.

Реформування місцевого самоврядування в будь-якій зарубіжній країні проводилось відповідно до розроблених та прийнятих нормативно-правових актів. Які враховували всі рекомендації, вироблені спеціальними комісіями, які займалися питаннями реформування місцевого самоврядування. Тобто фактично в цих документах було поєднано і політичне прагнення і

соціально-економічні потреби щодо реформування місцевого самоврядування. В Україні передумовами реформування також має стати оновлена правова основа, яка буде орієнтиром таких змін. Основними документами щодо реформування мають стати Закони "Про адміністративно-територіальний устрій", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про фінансове забезпечення реформи місцевого самоврядування" тощо.

Важливою проблемою реформування є недостатнє фінансування цих процесів. Традиційно, реформування місцевого самоврядування проводилося двома шляхами – державою або місцевими органами самостійно. Під час реформування місцевого самоврядування державою в державному бюджеті передбачалася сукупність коштів для здійснення цих реформ. Фінансове забезпечення проведення реформ є досить різним і залежить від рівня реформ. Так, у Польщі реформування місцевого самоврядування носило не лише організаційний, а й територіальний характер, що передбачало реформування адміністративно-територіального устрою. Тому в цілому за загальними підрахунками реформа місцевого самоврядування у Польщі потребувала витрат у розмірі понад 12 млрд. дол. Для порівняння державний бюджет України на 2012 рік становить близько 45 млрд. дол.

У разі реформування місцевого самоврядування органами місцевого управління, як правило глобальних перетворень не відбувалося. Такі реформи стосувалися, насамперед, організаційної структури органів місцевого самоврядування і не виходили за межі компетенції цих органів. Крім того, певні реформи вищезказаного порядку стосувалися фінансової основи та були пов'язані із збільшенням повноважень органів місцевого самоврядування у сфері реалізації місцевої фінансової політики. З нашого погляду, цей вид реформування є факультативним щодо реформування місцевого самоврядування за участю держави та впливає лише на рівень організації місцевого самоврядування конкретної території, тобто має локалізований характер.

Досить складним блоком проблем є питання територіальної та соціальної основи під час реформування місцевого самоврядування. Так, будь-яке укрупнення адміністративно-територіальних одиниць стосується питань життєдіяльності пересічних громадян. Зокрема, приєднання окремих територій однієї територіальної одиниці до іншої потребує фактичного вирішення певних питань. По-перше, це питання щодо найменування та перейменування вулиць, зміни нумерації будинків, встановлення та зміни транспортних маршрутів, закріплення населення за об'єктами освіти та охорони здоров'я. По-

друге, це проблеми, пов'язані з перереєстрацією місця проживання людей, переоформлення державних актів на землю, переоформлення договорів оренди земельних ділянок, переоформлення транспортних засобів, переоформлення пенсій тощо.

Окремих заходів під час реформування місцевого самоврядування в Україні потребує вирішення ряду концептуальних питань. З нашого погляду такими питаннями є: 1) обґрунтування та закріплення кількості рівнів територіальної організації влади, 2) обґрунтування та закріплення критеріїв формування меж територій міст, 3) закріплення обґрунтованої кількості регіонів в Україні з урахуванням можливостей одержувати мешканцями послуги від органів регіонального управління, 4) вирішення питань щодо повноважності органів місцевого самоврядування та органів держави на місцях, вказавши однаковий для всіх випадків механізм розподілу повноважень, 5) закріплення фінансових джерел проведення реформування.

Середня тривалість процесів реформування місцевого самоврядування в зарубіжних країнах становить 8-10 років, що дає можливість населенню адаптуватися до відповідних змін в системі управління немісцевому рівні та усунути певні недоліки, якими супроводжується реформація.

Таким чином, реформування місцевого самоврядування в Україні потребує визначення концептуальних засад для такої перебудови, запровадження різних форм їх обговорення та втілення. Реформа місцевого самоврядування стане основним засобом не лише удосконалення організаційної та фінансової основ місцевого самоврядування, а й підвищенням ефективності надання муніципальних послуг населенню наряду з відповідальністю муніципальних інституцій за виконання їх повноважень.

**Мандрікова К.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірантка кафедри теорії держави і права**

РОЗУМНІСТЬ ЯК ЗАСАДА НОРМОТВОРЧОСТІ

Постановка питання про зміст законодавства та розум як про начало у праві видається досить справедливою і набуває особливого значення сьогодні у вітчизняних умовах, коли не завершено правову реформу і не досягнуто повною мірою значення верховенства права як вимоги до побудови правової держави. Розумність як засаду створення норм права доцільно розглядати з позицій верховенства права. І оскільки йдеться про роль розумності

у процесі створення норм, то у даному випадку найбільш доречно брати до уваги принцип верховенства права в аспекті панування права над законом. На думку С.П. Погребняка цей принцип передбачає, зокрема, панування права певного змісту, яке стримує державу не фактом існування правил і процедур, а обмежує державу за змістом її юридичних актів.

С.В. Шевчук називає правовою державу, яка у своїй діяльності керується принципом верховенства права, а правові акти такої держави, і насамперед закони, обґрунтовані, розумні, справедливі, пропорційні визначеній меті, мінімально обмежують основні права людини та відповідають Конституції. Отже, одним її критеріїв визначення конституційності правових актів у правовій державі (їх відповідності принципу верховенства права) виступає принцип розумності. З позицій природно-правового праворозуміння розумність постає базисом права, його началом, а природне право за Томою Аквінським служить взірцем для позитивного права. У такому випадку важливого значення набуває питання про зміст розумності як засади нормотворчості.

С.П. Рабинович, розглядаючи категорію розумності у позитивному праві, доходить висновку про те, що вона може вказувати на якість: нормативного правового установа (звичаю, закону тощо); індивідуального правового акта; якогось іншого елемента механізму юридичного регулювання (процедури, її окремих елементів, юридичного змісту та фактичної поведінки учасників правовідносин тощо). З точки зору формальної логіки, розумність правового рішення передбачає логічну несуперечливість останнього. Насамперед, це стосується розумності як характеристики змісту нормативно-правових актів. Формально-логічною розумністю (або ж, навпаки, нерозумністю) може характеризуватись окрема правова норма з огляду на узгодженість із іншими нормами права, окремий акт законодавства – з огляду на узгодженість з іншими актами. Логічна коректність як модус розумності свідчить про те, що конкретне правове судження є умовиводом, отриманим за правилами силогізму із іншого, більш загального правового судження (велика посилка).

Раціональність називають визначальною характеристикою права взагалі, правового пізнання та правової діяльності зокрема. Однак раціоналізм як атрибут правового пізнання та діяльності має певні межі, оскільки в структурі права існують процеси, процедури та явища, до складу яких входять нераціональне та ірраціональне. Тому поряд з існуванням в праві переважно раціонального елемента, в ньому присутні й позараціональні елементи, які є супутником усього правового розвитку. До позараціональних елементів законотворчого процесу відносять: цінності, оцінки та

оцінювання, в яких втілюється як нераціональне, так і ірраціональне; існування груп тиску (лобізму); наявність харизматичного лідера (формального чи неформального); вплив різноманітних неправових норм та суспільної думки на законотворчий процес; прояв випадковостей. Атрибутами раціональної діяльності є контроль, перевірку, управління, загальнозначущість. Контроль, з психологічної точки зору, є можливістю перевірки та застосування санкцій. З гносеологічного боку – це пошук істини, вдосконалення знання та запобігання прийняттю неістинних рішень. Можливість ефективної перевірки забезпечує відповідність законодавчого акта таким характеристикам, як закінченість, дискретність, обмеженість, формалізованість (як того вимагають критерії раціональності). Управління являє собою цілеспрямований вплив на законотворчий процес з метою збереження його структури, порядку здійснення, дотримання процедури, підтримання режиму діяльності, визначеного законодавчим шляхом.

Розумність як характеристика змісту врегульованого правовим рішенням суспільних відносин нерідко характеризується як дотримання певної "золотої середини" у правовому регулюванні конкретних відносин. Ця "середина", міра може визначати співвідношення між різними аспектами регульованих відносин: правами та обов'язками їх учасників, змістом чи обсягом зустрічних надань тощо). Тобто, у даному випадку йдеться про матеріальний аспект розумності як вимоги до нормотворчості.

М.А. Мілкін-Скопець наполягає на тому, що в рамках позитивістського підходу взагалі не знаходиться місця для розумності, тому що її роль тут не є специфічною, а замість розумності можна використовувати безліч інших категорій (що і відбувається суцільно і поряд, коли, наприклад, розумність змішується з сумлінністю, а сумлінність - з розумністю), оскільки метою і значенням використання вказаних категорій виступає всього лише прагнення отримати інструмент, що дозволяє у разі потреби (практичної доцільності) так чи інакше коректувати застосування закону. Позитивістський тип праворозуміння в різних своїх формах постулював тотожність права і закону. Строго кажучи, позитивізм цікавить лише даність (закон, звичай, прецедент, що є наявним). Розумність тут, за визначенням, може розглядатися лише в співвідношенні з цією даністю. Осмислення розумності в позитивістському ключі приводить до ототожнення розумності і доцільності. Втім таке ототожнення, на його думку, аніскільки не додає ясності, оскільки відсутні надійні критерії для визначення того, що ж є метою (мета норми позитивного права або мета поведінки суб'єкта). Інша ситуація складається, коли розумність

аналізується з природно-правових позицій. У цьому випадку розумність може розглядатися як певна властивість права, як те, що може обґрунтувати і в якомусь значенні "виправдати" право. Але і тут розумність є зовнішньою характеристикою, значення якої якраз і полягає в тому, щоб виступати своєрідним надправовим критерієм.

В окремі думці у Рішенні Конституційного Суду України від 23.06.2009 року у справі про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита суддя Джуня В.В. торкнувся розумності як засади нормотворчості, пояснивши, що вимога розумності проявляється у розумному розподілі повноважень між законотворчим органом (Верховною Радою України) та Кабінетом Міністрів України, який в регулюванні розміру надбавки до розміру ввізного мита здатний оперативно реагувати на динаміку справ, які безпосередньо впливають на стан платіжного балансу держави. Навпаки, Верховна Рада України в силу регламентних вимог законодавчого процесу такої оперативності реакції позбавлений. А Конституційний Суд України взагалі називає розумність закону складовою принципу верховенства права поряд з ефективністю мети і засобів правового регулювання, логічністю закону (Рішення у справі про підсудність окремих категорій адміністративних справ від 29.08.2012р.).

З'ясувалося, що зміст розумності як вимоги до нормотворчості залежить від підходу до праворозуміння, в рамках якого вона аналізується. Однак, в аспекті концепції верховенства права різниця між природним правом та позитивним правом втрачає такі чіткі межі. Принцип розумності Шевчук С.В. називає тією спільною основою, що сьогодні об'єднує дві основні правові системи (англосаксонську та романо-германську), а відтак можна говорити і про зближення концепцій позитивного і природного права.

Нікітіна М.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри трудового права

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВІДНОСИНАХ У СФЕРІ ПРАЦІ

У зв'язку зі вступом в дію Закону України "Про захист персональних даних" (далі - Закон) на роботодавців було покладено ряд нових функцій, сутність яких полягає в обов'язках роботодавця щодо створення механізму захисту персональних даних працівників на підприємстві, в установі, організації. Роботодавець, який в даному випадку розглядається як володілець

бази персональних даних, самостійно визначає кількість баз персональних даних, які будуть сформовані на підприємстві, в установі, організації та реєструє їх. У зв'язку з цим роботодавцем провадиться ряд дій, а саме: аналізується та визначається склад та зміст персональних даних, що обробляються; визначається мета обробки персональних даних відповідно до Закону; визначається кількість баз персональних даних, що підлягають державній реєстрації та реєстрація їх; визначаються структурні підрозділи та відповідальні особи, які організовуватимуть роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці; для регулювання відносин із обробки та захисту персональних даних розробляється на підприємстві, в установі, організації окремі локальні нормативні акти (наприклад, Положення про порядок обробки та захисту персональних даних).

Аналіз даних, які зазвичай обробляються у роботодавця з метою забезпечення реалізації трудових відносин, відносин з соціального захисту, ведення кадрового діловодства дає підстави вважати, що роботодавець повинен зареєструвати такі бази даних, як базу даних претендентів на посади та базу даних працівників.

Наявність відомостей у роботодавця про осіб, які шукають роботу, з метою добору кадрів робить його володільцем бази персональних даних, (назвемо її "Претенденти на посади"), а тому, спираючись на Закон, вважаємо за необхідне реєструвати таку базу. Особа, яка шукає роботу, може звертатися до роботодавця з пропозицією укласти трудовий договір. Таке звернення може бути у різних формах. Особа може відправити резюме, прийти на співбесіду, заповнити бланки, анкети, внести данні про себе до резерву підприємства, установи, організації, взяти участь у конкурсі тощо. Таким чином особа заявляє про себе, дає характеристику своєї трудової діяльності, повідомляє відомості про себе. Це може бути такі відомості як паспортні дані, відомості про стан здоров'я, про освіту, про трудову діяльність тощо. А тому роботодавцем має бути чітко визначена мета обробки таких персональних даних. Від осіб, які шукають роботу, потрібно отримати згоду на обробку їх персональних даних відповідно до мети. Таким особам має бути повідомлено, що їх персональні дані внесені до бази даних "Претенденти на посади", роз'яснені їх права. Роботодавцем вживаються всі необхідні заходи для захисту таких персональних даних. У разі неприйняття особи на роботу дані про неї, внесені до бази даних "Претенденти на посади", належним чином зберігаються у роботодавця, мають статус інформації з обмеженим доступом і не підлягають розголошенню. Вчинення зазначених вище дій роботодавцем буде гарантією права особи на невтручання в особисте життя, недопустимості збирання,

зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, передбаченого статтею 32 Конституції України.

Звернемо окремо увагу на те, що, відповідно до Закону, укладення трудового договору неможливо без згоди працівника як суб'єкта персональних даних на збір та обробку його персональних даних. А тому таку згоду від працівника в письмовій формі доцільно отримувати разом із заявою про прийняття на роботу. Законом закріплений обов'язок роботодавця, як володільця бази персональних даних, повідомити працівника про те, що його персональні дані внесені до бази даних, про мету обробки даних та роз'яснити його права. Персональні дані працівника, що містяться в його документах, і які він подав при укладенні трудового договору, обробляються роботодавцем виключно для здійснення повноважень володільця бази персональних даних у сфері праводіносин, що виникли в нього з працівником на підставі трудового договору (контракту). У разі звільнення працівника відомості про нього підлягають захисту і нерозголошенню.

Для регулювання відносин із обробки та захисту персональних даних доцільним є розроблення на підприємстві, в установі, організації локальних нормативних актів (наприклад, Положення про порядок обробки та захисту персональних даних), якими слід обумовити кількість баз персональних даних, що будуть сформовані на підприємстві, в установі, в організації, мету обробки цих даних, їх зміст і обсяг, а також процедуру обробки, призначення працівників - відповідальних осіб, які забезпечуватимуть захист персональних даних, їх права та обов'язки; порядок збирання персональних даних (зокрема, отримання згоди фізичних осіб на обробку їх персональних даних), порядок повідомлення фізичних осіб про мету обробки персональних даних, їх права у сфері захисту персональних даних; порядок зберігання та знищення персональних даних. У локальних актах важливо зафіксувати умови використання персональних даних працівниками підприємства та можливість передання персональних даних третім особам.

Окремо слід зупинитися на питанні покладення зобов'язань на працівників, які будуть відповідальними за організацію роботи, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці. Ці працівники зобов'язані не допускати розголошення у будь-який спосіб персональні дані, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням трудових обов'язків. Отже, необхідно отримати від працівників, які за посадовими обов'язками мають справу з персональними даними інших осіб, письмові зобов'язання щодо нерозголошення персональних даних, які їм було довірено

або які стали відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків. Важливо, щоб працівник зазначив, що таке зобов'язання чинне після припинення ним діяльності, пов'язаної з обробкою персональних даних. Необхідно врегулювати питання підстав притягнення працівників до дисциплінарної відповідальності у разі розголошення ними відомостей, які містяться в базах персональних даних.

Таким чином, прийняття законодавства щодо захисту персональних даних привнесло важливі нововведення у відносини, які регулюються трудовим правом. Створення механізму захисту персональних даних на підприємстві, в установі, організації буде гарантією права працівника на недоторканість приватного життя, охорони гідності особистості, неможливості збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Вважаємо, що ці питання набувають особливої актуальності в період реформування законодавства про працю, а тому їх необхідно буде врахувати законодавцю при прийнятті нового Трудового кодексу України.

Овсянніков В.С.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри адміністративного права

СУТНІСТЬ ПРАВОВИХ АКТІВ ВІДДІЛІВ ТА УПРАВЛІНЬ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Сутність правових актів відділів та управлінь місцевих державних адміністрацій, як і інших управлінських рішень, представляють в комплексі одну із важливих проблем адміністративного права і практики роботи державного апарату. Під сутністю правових актів відділів та управлінь необхідно розуміти їх властивості, характерні риси і ознаки, які дозволяють визначити специфіку і тенденції їх розвитку.

Акти відділів та управлінь мають творчий, організуючий характер. Через їх реалізацію відділи та управління забезпечують функціонування свого апарату, підвідомчих органів, підприємств, установ та організацій.

Акти направлені на покращення стилю і методів керівництва підлеглими об'єктами, дотримання законності і державної дисципліни. Вони сприяють запровадженню прогресивних методів і передового досвіду в управлінні.

Акти відділів та управлінь направлені на встановлення, зміну, відміну правових норм або виникнення, зміну, припинення індивідуально-конкретних правовідносин. Практика свідчить, що в

актах містяться нові правові норми, які відмінюють або змінюють раніше діючі. В актах відділів та управлінь обласної державної адміністрації містяться приписи, зобов'язуючі нижчестоящі органи видати інший акт або відмінити який-небудь із таких актів.

Індивідуально-конкретними актами вирішуються оперативні питання діяльності апарата підвідомчих органів, підприємств, установ та організацій, планування і фінансування, дотримання законності і дисципліни, розстановки кадрів, контролю і перевірки виконання та інші.

Одна із властивостей актів відділів та управлінь - їх вольовий характер. Ця риса актів обумовлена соціальною природою права і державного управління і має своєю основою свідомо-вольовий характер суспільного життя, де "нічого не робиться без свідомого наміру, без бажаної мети". Правові акти відділів та управлінь виступають зовнішнім правом волі, направленої на створення певних юридичних наслідків.

Підстави, які викликають видання відділами та управліннями актів, можуть бути різноманітними: необхідність врегулювати відносини, які не регламентовані законом або актом вищестоящего органа, забезпечити можливість реалізації того чи іншого припису правового акта вищестоящего органу, регулювання діяльності підлеглих органів, підприємств, установ та організацій. Але вони завжди проходять через свідомість людей. В актах відділів та управлінь знаходить відображення індивідуальна воля однієї посадової особи. В наказах керівників відділів та управлінь відображена воля посадової особи, яка їх видала.

Накази відповідають актам вищестоящих органів, приймаються в межах компетенції відділів та управлінь, розробляються і затверджуються в певному порядку, тим самим забезпечується найбільш повне відображення в змісті цих актів волі прийнявщик їх посадових осіб і їх загальнообов'язковий характер.

Видаючи правові акти, керівники відділів та управлінь виступають як носії державно-владних повноважень. Звідси витікає владний, авторитарний характер актів відділів та управлінь, обов'язковість їх приписів. Владний характер властивий тим правовим актам відділів та управлінь, які приймаються ними в односторонньому порядку і містять обов'язкові до виконання приписи. Згоди на їх прийняття з боку підлеглих органів, підприємств, установ та організацій, яким вони адресовані, не потрібно. Акти відділів та управлінь - односторонньо-владні. Момент владності в них відображається в таких часто вживаних термінах, як "наказую", "зобов'язати", "заборонити" тощо. Разом з тим, не всі приписи актів відділів та управлінь мають імперативний характер. У зв'язку з подальшим вдосконаленням управління все

більш актуальними стають науково аргументовані рекомендації.

Акти відділів та управлінь наділені специфічною юридичною силою. Юридична сила актів відділів та управлінь залежить від місця, ролі і значення цих органів в системі місцевих державних адміністрацій. Вона вище юридичної сили одноіменних нижчестоящих органів підлеглих підприємств, установ та організацій, але менше юридичної сили актів одного з ними рівня місцевих державних адміністрацій, вищестоящих органів державного управління.

Юридична сила правових актів відділів та управлінь має галузеву спрямованість. Ця особливість обумовлена змістом актів, питаннями, що ними вирішуються, рамками галузі. Галузева спрямованість полягає в тому, що акти відділів та управлінь встановлюють, змінюють, відмінюють правила поведінки в конкретній галузі управління або встановлюють суб'єктивні права і обов'язки певних осіб по якомусь конкретному предмету з врахуванням особливостей певної ситуації. У зв'язку із галузевими межами своєї юридичної сили ці акти не можуть породжувати юридичні наслідки в інших галузях, не повинні діяти відносно одних і тих же осіб, але з іншого приводу або в іншій обстановці. Що стосується актів функціональних відділів та управлінь, то вони породжують юридичні наслідки не тільки для підвідомчих їм об'єктів, але і для всіх органів, підприємств, установ та організацій, які їм організаційно і не підлегли.

Обов'язковість - також важлива риса актів відділів та управлінь, яка відображає їх юридичну силу. Вони обов'язкові для виконання підвідомчими органами, підприємствами, установами та організаціями. Ця властивість актів впливає із державно-владних повноважень відділів та управлінь, їх можливості забезпечити реалізацію акта не тільки методами переконання, організаційною роботою, але і засобами державного примусу.

В законі України "про місцеві державні адміністрації" закріплена правова форма актів відділів та управлінь - їх керівники видають накази.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що правовий акт відділу та управління - це демократична, вольова дія, наділена державно-владними ознаками, документально оформлена, яка має галузеву спрямованість, обов'язкову для виконання підвідомчими об'єктами і яка носить творчий, організуючий характер.

СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ

За роки незалежності України змінилося дуже багато як у державі, так і у свідомості українських громадян. Позбувшись залізної зависи в країні стало дозволеним, ба навіть модним, пропагувати ідеї і цінності демократії. Історична доля української нації розпорядилася так, що демократичні традиції козацької державності знову повернулися до народу, але вже в новій, сучасній формі. Сьогодні демократія перетворилась на сукупність вимог до держави та суспільства. Невиконання таких вимог може призвести до протиріч не лише в державах з демократією на початкових стадіях розвитку, але і в системах з демократичними традиціями, девальвації змісту цього поняття і навіть поставити під сумнів основні цінності самого демократичного розвитку як такого. Доволі серйозно постають питання співвідношення представницької і прямої демократії, політичної демократії та інших її різновидів, демократії та стабільності, демократії і забезпечення прав людини в глобальному аспекті.

Демократія як державна форма не знайшла підтримки у філософів ні за часів Античності, ні в період Нового часу. І лише Велика французька революція стала поштовхом для виникнення спору філософів навколо поняття демократії. Саме сучасник революційних подій І. Кант виразив вперше демократичну ідею: "Законодавча влада може належати лише об'єднаній волі народу... Лише узгоджена і об'єднана воля всіх у тому сенсі, що кожен щодо всіх і всі щодо кожного приймають однакові рішення, тож, тільки всезагальним чином об'єднана воля народу може стати законодавчою". С. Хантінгтон, автор поняття "хвиля демократизації", на початку минулого століття виділив три хвилі демократизації і хвилі "відступу", які їх змінювали, а Ф. Шміттер виокремлював чотири хвилі глобальної демократизації. При цьому кожен з науковців виходив з певних критеріїв і кожен хвилю відмежовував від іншої за певними ознаками.

У політичній науці існує багато методів, які містять установки і критерії для певного розуміння і інтерпретації демократії. Так, Б. Гуггенбергер розглядає два основних типа підходів до розуміння демократії: нормативний та емпірично-описовий (дескриптивний). У межах нормативного підходу аналізується демократія в ідеальному розумінні, а в межах емпірично-описового – демократія в реальному втіленні і функціонування на практиці.

Аксіологічний підхід припускає проголошення загальнолюдських цінностей, які є обов'язковими для демократичного ладу суспільства. До таких цінностей належить свобода, рівність, соціальна справедливість, право обирати і бути обраним, недоторканість і невтручання в особисте життя. Для демократії в межах цього підходу важливим є не факт використання громадянами цінностей, а надання можливості їх використання.

Раціонально-утилітарний підхід полягає в трактуванні демократії як найбільш раціональної форми суспільно-державного устрою. Вона є найбільш динамічною формою реакції на соціальні процеси, а тому найшвидше зреагує та оптимально вирішить питання. Такий підхід обґрунтовують у своїх працях Н. Луман, К. Дойч, де демократія постає можливістю збереження і розвитку найкращих соціальних умов для громадян.

Французький політолог Б. Баді досліджував демократію через призму культурологічного підходу. Вчений зазначає, що триумф демократії є ніщо інше як триумф культури, яка породжує демократію. Більшість досліджень знаходять схожість між демократією та культурою західного християнства. Водночас авторитарні та диктаторські режими були і залишаються характерними в тому числі і для західної цивілізації, що означає те, що ніяка культура і релігія не містять в собі апіорі зародки демократії.

Американський політолог А. Ліджфарт пропонує розрізнити дві основні моделі демократії: мажоритарну (за Р. Далем, Райкером – популістська) і консенсуальну (в іншій інтерпретації – ліберальна чи поліархія).

Принцип більшості має протиріччя між теорією і практикою. У теорії принцип більшості розглядають як головний принцип прийняття рішень, а тому і як головний принцип демократії. Однак на практиці суворе застосування цього правила не часто має місце. Більш того, держави, в яких зароджується демократія, більше потребують консенсуальної демократії, ніж держави зі стійкою демократією. Обидві моделі радикально розходяться у відповіді на центральне запитання демократії: хто має здійснювати управління? Так, якщо у мажоритарній демократії це більшість народу - концентрація політичної влади в руках більшості, то в консенсуальній – якнайбільша кількість людей – розділення, розподіл, стримання і обмеження влади.

Представники ліберальної теорії демократії (А. Сміт, Дж. Ст. Мілль, Б. Констан, Дж. Локк) розглядали демократію як обмеження влади більшості над меншістю, безпеку громадян, соціального миру, пріоритет ринкового регулювання суспільства над державою, свободу особистості в аспекті відсутності обмежень,

небажаного втручання у сферу індивідуальної свободи.

Сучасні західні політологи класифікують демократію по-різному. Зокрема вирізняють західну і східну, президентську, парламентську (інколи напівпрезидентську, напівпарламентську), пряму, напівпрямую і представницьку, ідентитарну і конкурентну, повну і обмежену тощо. Ці моделі різняться тим, що в основі мають різні критерії до розуміння сутності демократії.

Моделі демократичного устрою кожної держави, на думку російського дослідника М.О. Баранова, своєрідні, тому що демократія не зводиться до певного єдино можливого, уніфікованого набору інститутів і правил. А тому можна говорити про конкретну форму демократії у конкретній державі, яка залежить від соціально-економічних умов, від традиційного ладу держави, від політичної культури, від сприйняття влади у суспільстві. З цією теорією можна погодитися, але не варто нехтувати першоосновами демократичного ладу.

Якщо зміни, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства, сприяють становленню демократії, то зростаюча економічна, соціальна і культурна диференціація становить нові перешкоди для демократичних режимів. Найбільшим випробуванням піддаються демократії, які ще не остаточно визначились з пріоритетами подальшого розвитку, де не достатньо закріпилися демократичні цінності, а також світові процеси глобалізації, які виявили найбільші протиріччя між різними підходами щодо політичного устрою залежно від пріоритету цінностей. Такі протиріччя отримують форму запеклої боротьби ідеологій. Кожна з моделей і теорій демократії має право на існування. Важливо лише слідувати основоположним, фундаментальним принципам демократичного устрою держави, відстояти і визнати найважливішими ознаками таких держав.

**Погребняк І.Є.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри конституційного права України**

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ УРЯДУВАННЯ

Проголошення Україною європейського вектору розвитку як основного зовнішньополітичного пріоритету обумовлює актуальність проблем, пов'язаних із створенням ефективної системи державного управління, а також діяльністю місцевого самоврядування.

У зв'язку з цим перед вітчизняною наукою постає важливе завдання, спрямоване на вироблення загальної концепції

врядування, що передбачає, зокрема, створення належного категорійно-понятійного апарату. Виконання цього завдання ускладнюється тим, що урядування як теоретична конструкція ще знаходиться в процесі формування навіть у західній науці; крім того, слід ураховувати, що фахівці дають різне його визначення залежно від їх ідеологічних переконань і мети дослідження.

Термін "урядування" є перекладом англійського терміна "governance", який у свою чергу бере свій початок із Середніх віків (XII-XV ст.) і походить від *governaunce*. Так, у літературі можна знайти посилання на його вживання у Франції у XIII ст. На той час термін "урядування" використовувався як: прояв найбільш значущої форми влади над спільнотою; синонім форми правління чи конституції, що розглядалася як рамки або прояв сили і влади серед членів громади, вільний уряд, монархічна держава або уряд республіки; індивід або група індивідів, що мають владу або певну її частину.

Наукові школи почали диференціювати поняття уряд і урядування в 70-х р. XX ст. Файнер у своїй класичній роботі "Comparative Government" визначає урядування як діяльність або процес управління. Шрайнер визначав урядування як довготривалий вплив взаємодії між технологічними, соціальними змінами та адміністративними заходами.

У цей період термін "урядування" набуває значної актуальності і нових конотацій, зрушивши парадигму в літературі з публічного управління. Нагадаємо, що традиційна модель ієрархічного управління, що базується на наказах, була замінена моделлю управління за допомогою мережі партнерів, що перебувають як всередині, так за межами влади. Мережі відсилають до співпраці незалежних акторів, що задіяні у сфері надання послуг. Таке управління ґрунтується на досягненні результатів за допомогою ринкових інструментів, таких як посередництво і медіація, на відміну від класичного контролю та підпорядкування. Цю нову тенденцію, коли приватний сектор і громадянське суспільство стали партнерами, а також конкурентами влади, Осборн і Геблер описали як "трьохсторонню владу". Цей процес відомий як "спустошення держави". У цьому контексті урядування фіксує зміну форми і ролі держави в промислово розвинених країнах.

У новому значенні урядування стосується не структур, а практики. У контексті моделей "доброго", "нового" врядування та ін. ця концепція робить акцент на взаємовідносинах, процесах, формальних і неформальних мережах, на способах розв'язання проблем, намагається знайти поліцентричні та мінімально ієрархізовані форми ефективного, але водночас гнучкого

регулювання суспільних процесів із залученням приватного та громадянського секторів суспільства. Певною мірою, вона кидає виклик політичній (державній) владі як єдиному центру прийняття рішень, стверджуючи можливість (особливо у глобальному вимірі) "урядування без уряду".

Близькими до цього є визначення урядування як самоорганізованої внутрішньорганізаційної мережі, що характеризуються взаємозалежністю, обміном ресурсів, правилами гри, і значною автономією від держави. Немає жодного центру, але існують декілька центрів, не існує суверенної влади, тому що мережі мають значну автономію.

У 90-х роках ХХ ст. концепція урядування починає активно використовуватися міжнародними організаціями. Так, 1992 р. Світовий банк визначив урядування як "спосіб, в який влада здійснює управління економічними і соціальними ресурсами країни для її розвитку". Автори Governance Matters (щорічної публікації Світового банку (2010)) визначають урядування як традиції та інститути, за допомогою яких здійснюється влада в країні. Це включає в себе: а) процес, за допомогою якого влади обираються, контролюються і змінюються; б) здатність влади ефективно формулювати та реалізовувати політики; в) повагу громадян і держави до інститутів, що регулюють економічні та соціальні взаємодії між ними.

В українській мові урядувати – значить "чинити уряд", тобто впорядковувати, організовувати, досягати певних цілей. Слово "урядування" в радянський період було витіснене з української мови словом правління, аналогом російського "правления". У вітчизняних енциклопедичних джерелах урядування у загальному значенні зазвичай розуміють як функцію високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їхню структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети.

Слід погодитись із А.Ф. Колодій, якщо завдання управління покладено в основному на уряд (виконавчу владу), то урядування залишається справою усіх гілок влади, кожна з яких має свої повноваження і несе свою частку відповідальності за наведення ладу в суспільстві, його впорядкування, оптимальне функціонування і розвиток у бажаному напрямі, а також – відповідно до нових підходів – на інших важливих сегментах суспільства (бізнесі, громадянському суспільстві). Урядування здійснюється на різних рівнях суспільної системи шляхом визначення напряму розвитку, прийняття і впровадження загальнозначущих для даного рівня рішень, які на загальнонаціональному рівні завжди мають політичний характер.

При традиційному підході поняття врядування зазвичай замінялось поняттям правління. Сьогодні вони також можуть для певних ситуацій розглядатися як рівнозначні. Водночас між ними існує й різниця: якщо в понятті правління присутній акцент на владне панування та ієрархію, то урядування містить конотацію горизонтальної взаємодії, співпраці та скеровування, які є важливими в умовах сучасного реформування публічної влади.

**Репетун К.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри адміністративного права**

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Зміцнення законності в діяльності судових та правоохоронних органів сприяє підвищенню ефективності та якості їх роботи.

Законність в діяльності правоохоронних органів полягає у дотриманні вимог закону їх представниками з тим, щоб на належному рівні реалізувати функції щодо охорони громадського порядку, громадської безпеки та боротьби із злочинністю.

Зауважимо, що результатом функціонування правоохоронних органів є створення умов, за яких підвладні особи самостійно або після застосування суб'єктами влади певних заходів додержуються загальнообов'язкових правил. У зв'язку з цим до форм реалізації законності в діяльності даних органів можна віднести не тільки здійснення їх посадовцями повноважень згідно із законом, дотриманням ними службової дисципліни, а і виконання фізичними та юридичними особами нормативних приписів, спрямованих на охорону громадського порядку, громадської безпеки та боротьбу зі злочинністю.

Діяльність судових органів націлено на захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів осіб юридичних. Такий захист реалізується через відправлення даними органами правосуддя. Отже, законність в їх роботі виявляється, насамперед, через дотримання ними процесуальних правил, відповідно до яких здійснюється судочинство.

Важливо, що однією з гарантій законності в діяльності правоохоронних органів є можливість оспорювати правомірність їх рішень, дій чи бездіяльності в суді. Таким чином, забезпечення режиму законності в системі правоохоронних органів напряму залежить від неухильного дотримання представниками судової влади положень відповідних процесуальних актів.

Утворення адміністративних судів та введення в дію у 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства України – надзвичайно важливі кроки у напрямку реалізації згаданої гарантії. Адже у якості завдання адміністративного судочинства законодавець визначив захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Нині відносно діяльності судових органів нарікають як громадяни, так і представники інших гілок влади, що негативно впливає на авторитет суддівської професії та держави в цілому. Проте статистичні показники свідчать про позитивні тенденції в роботі судів. Приміром, за даними Вищого адміністративного суду України, оприлюдненими на його офіційному веб-сайті, майже вдвічі менше скарг надійшло до апеляційних адміністративних судів у другому півріччі 2012 р. порівняно з другим півріччям 2011 р. Натомість за результатами соціологічних опитувань досі прослідковується негативна статистика довіри до суду.

Одним із засобів, що допоможе зміцнити законність в діяльності судових органів, на наш погляд, є використання методологій, які дозволяють визначити якість роботи останніх через показники суб'єктивних оцінок судового розгляду особами, що є його безпосередніми учасниками. Так, проектом Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) "Україна: верховенство права" систематично проводяться різноманітні опитування, видаються навчально-методичні посібники з громадського моніторингу судів з метою сприяння утвердження верховенства права через підвищення прозорості й підзвітності судової системи.

**Салівон Г.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри державного будівництва**

ДЕЯКІ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ІНСТИТУТУ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ

У науці муніципального права України під муніципально-правовою санкцією, як формою вираження муніципально-правової відповідальності у негативному аспекті, розуміється певні негативні наслідки, що передбачені нормою муніципального права, та застосовуються територіальною громадою або спеціально-уповноваженими на те органами чи посадовими особами місцевого

самоврядування до суб'єкта муніципальних правовідносин за порушення муніципального законодавства.

Для муніципально-правових санкцій притаманні всі загальні ознаки, що властиві усім видам санкцій, адже розглядувані нами санкції є такою ж частиною загального поняття "санкція". До таких загальних ознак можна віднести формальну визначеність (передбачення у нормативно-правових актах), базування на загальних принципах, зокрема законності, народовладдя, верховенства права, гуманізму, гласності тощо, необхідність чіткої процедури, підстав, умов, суб'єктів застосування, наявність правопорушення, правопорушника, дієвий, активний характер, тобто активний вплив на особу, що порушила встановлені правові норми, виконання ряду функцій (охоронна, регулятивна, превентивна, каральна, стимулююча тощо) та інші.

Поряд із загальними рисами, муніципально-правові санкції володіють специфічними рисами, які відрізняють їх від санкцій інших галузевих видів юридичної відповідальності, що застосовуються до органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Ці риси дають нам підґрунтя для висновку про самотуність муніципально-правових санкцій, їх неповторність.

Серед таких особливостей першою та основною слід виділити суб'єктів юрисдикції, тобто суб'єктів, що вправі застосовувати несприятливі наслідки до порушників муніципальних норм права. Такими можуть бути лише суб'єкти місцевого самоврядування: територіальна громада (у цілому за допомогою референдуму, або окрема її частина за допомогою загальних зборів громадян), місцеві ради, відповідний сільський, селищний, міський голова, виконавчі комітети місцевих рад.

При цьому, на нашу думку, держава повинна виконувати в даному випадку лише другорядну або суто технічну роль, даючи уповноваженим суб'єктам муніципального права, суб'єктам юрисдикції у відносинах по застосуванню муніципально-правових санкцій, можливість самостійно захистити муніципальні правовідносини, відновити стан законності та правопорядку на місцевому рівні та у питаннях, що становлять муніципальне значення, владнати ситуацію, що виникла. У іншому випадку, існування муніципально-правових санкцій і надалі буде декларацією українського законодавства, а позиція громадян надалі буде пасивною у місцевому самоврядуванні.

Наступною особливістю муніципально-правових санкцій є суб'єкт правовідносин, до якого вони застосовуються, тобто особа-правопорушник. Це також можуть бути лише суб'єкти місцевого самоврядування. Якщо розуміти муніципально-правові санкції як несприятливі наслідки, що застосовуються до порушника

муніципально-правових норм (тобто у негативному чи ретроспективному аспекті), то останніми можуть бути органи та посадові особи місцевого самоврядування: місцеві ради (у цілому або окремі депутати місцевих рад), відповідний сільський, селищний, міський голова, виконавчі комітети, органи самоорганізації населення.

Якщо ж розглядати муніципально-правові санкції не лише в ретроспективному аспекті, а й у перспективному, то до суб'єктів відповідальності, які зазнають негативних наслідків, окрім зазначених ще пропонується додати первинний і основний суб'єкт місцевого самоврядування – територіальну громаду, адже саме вона своїми діями безпосередньо формує представницькі органи місцевого самоврядування та обирає сільського, селищного, міського голову. Безвідповідально ставлячись до процесу формування похідних суб'єктів місцевого самоврядування, територіальна громада сама себе карає, заздалегідь погоджується на неякісне здійснення місцевого самоврядування обраними органами та посадовими особами.

Характер негативних наслідків, що передбачені муніципально-правовою санкцією, також є специфікою муніципально-правових санкцій. Ці наслідки нерозривно пов'язані із здійсненням місцевого самоврядування, вирішенням питань місцевого значення. Вони зводяться до того, що обмежують свободу органів та посадових осіб місцевого самоврядування самостійно, в наданих законом рамках, вирішувати питання місцевого значення.

Усі муніципально-правові санкції, незважаючи на різні підстави їх застосування, мають загальну юридичну природу. Сутність усіх муніципально-правових санкцій полягає в позбавленні правопорушника - суб'єкта місцевого самоврядування повноважень (частково чи повністю) по вирішенню питань місцевого значення.

Муніципально-правові санкції застосовуються саме за порушення муніципального законодавства. І навіть якщо посадова особа місцевого самоврядування або депутат місцевої ради вчиняє злочин, він водночас порушує і норми муніципального права (норми закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"), якими його зобов'язують чітко та неухильно дотримуватись Конституції та законів України.

Існують муніципально-правові санкції для захисту норм муніципального права та правовідносин, врегульованих цими нормами. Муніципально-правові санкції забезпечують належне існування такої самостійної галузі права як муніципальне право України. Крім цього, вони ще й передбачені та регламентовані (і мають бути регламентовані) саме нормами муніципального права.

Це деякі з основних специфічних рис муніципально-правових санкцій, вже на основі яких ми можемо вести мову про наявність нового самостійного виду санкцій юридичної відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування – муніципально-правових санкцій.

Скуратович І.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., доцент кафедри історії держави та права України
і зарубіжних країн

ДО ПИТАННЯ ПРИВІЛЕЇВ В КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

На час створення Конституції (1710 р.) привілеї як виключні права мали суттєве значення в регулюванні суспільних відносин на європейському просторі. Вони надавалися приватним особам, станам, окремим містам, монастирям тощо. Автори Конституції (П.Орлик, А.Войнаровський, Г.Герцик), судячи з її змісту підтримували цей регулятивний засіб (§I,II,IV,V,XII,XIII). Але юридичного значення самого поняття “привілеї”, переліку привілеїв тут не надано.

Серед нових привілеїв, які затверджувала Конституція (§I) було визначення православної віри як єдино можливої віри в козацькій державі. Гетьман повинен був дбати, “щоб жодна чужинська релігія не запроваджувалася на нашій батьківщині”, а в разі її появи, таємної або явної, повинен “сам з власної ініціативи її викоринити, не допускаючи проповідування та розмноження кількості її прихильників”.

В інших статтях Конституції мова йде про збереження, відновлення або уточнення раніше наданих привілеїв. Так в §13 йшлося про збереження “недоторканими й непорушними” всіх справедливо отриманих законів та привілеїв столичного міста Києва та інших міст України. В § IV-V ставиться питання про повернення права власності на землі Низового Війська Запорозького й на пов’язані з ним привілеї, зокрема виключне право козаків на полювання та риболовлю на цих землях для своєї власної вигоди та для утримання шпиталю” для козаків, обтяжених похилим віком, пригнічених крайньою бідністю, а також виснажених ранами” в місті Терехтемирів. Найважливішими в Конституції є положення (§VI,VII), які визначають державний лад України, уточнюють привілейований статус Генеральної й полкової старшини при формуванні Генеральної Ради та її діяльності, а також у відносинах з Гетьманом.

Підтримуючи в цілому інститут привілеїв, Конституція категорично виступає проти зловживання ними з боку Гетьмана, полковників, приватних осіб і зобов'язує Гетьмана всіляко протидіяти таким зловживанням. Ряд положень Конституції в цьому напрямку актуально звучить і сьогодні, через 200 років по її прийнятті. §VIII вимагав від Генеральної старшини, яка постійно перебуває при Гетьмані, доповідати Гетьману про всі публічні справи особисто, а не через особистих слуг Гетьмана, яких не слід долучати до участі у будь-яких законодавчих, військових, управлінських справах, відсторонивши їх від посольств та громадських доручень. §IX обмежував Гетьмана і полковників в розпорядженні державними скарбами. На думку авторів Конституції зловживання з боку привілейованих і посадових осіб, хабарництво та протекціонізм, надмірні тягарі призводили до зубожіння простого народу, а це підштовхувало людей залишати рідні землі і "шукати життя кращого, спокійнішого і легшого" в чужих краях. Подолання цих негативних явищ автори вбачали в виборності всіх посадових осіб (§X), встановленні не обтяжливих для народу повинностей, контролі за їх діями, за незаконними поборами і витратами (§XII, XIV, XVI).

Соловійов І.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових та
правоохоронних органів

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АПЕЛЯЦІЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБІГУ СУДУ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

У більшості демократичних країн світу час від часу виникає особливий період, який визначає подальший розвиток держави в цілому, а також спрямованість її діяльності в економічній, політичній, соціальній сферах. Мова йде про такі інститути демократії як вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

У Главі 6 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) виділено особливості провадження в окремих категоріях адміністративних справ, зокрема специфіку розгляду справ пов'язаних із виборчим процесом, процесом проведення референдуму, а також судових справ про встановлення або усунення обмежень щодо реалізації права на мирні зібрання (далі – справи, пов'язані з виборчим процесом). В першу чергу це

стосується обчислення строків у справах даної категорії.

В рамках проведення судової реформи з метою побудови судової системи, що відповідала б сучасним потребам суспільства в судах загальної юрисдикції було запроваджено автоматизовану систему документообігу (ст. 15 Закону України "Про судоустрій"). Виходячи з положень ч. 1 ст. 15-1 КАС України автоматизована система документообігу суду забезпечує зокрема об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та однакової кількості справ для кожного судді. В Положенні про автоматизовану систему документообігу суду від 26.11.10 р. поняття "автоматизована система" визначено як сукупність комп'ютерних програм, що забезпечують функціонування документообігу суду за допомогою використання відповідних програмно-апаратних комплексів судів, обіг інформації між судами різних інстанцій та спеціалізації, передачу інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист на технологічних ланках від несанкціонованого доступу тощо.

Виходячи з аналізу вищевказаних нормативно-правових актів, для забезпечення об'єктивного та неупередженого розподілу справ між суддями необхідно дотримуватися принципу вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають на розгляді у суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь у ухваленні судового рішення, про перегляд якого ставиться питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень; та принципу черговості й однакової кількості справ для кожного судді.

Під час застосування автоматизованої системи документообігу в практичній діяльності апеляційних судів адміністративної юрисдикції, зокрема під час виборчих перегонів, виникла проблема надходження великої кількості справ вище задуваної категорії на одного суддю доповідача.

Слід враховувати саму по собі унікальність такого провадження як адміністративного, а також те, що апеляційні адміністративні суди утворюються в апеляційних округах, до складу яких входять дві і більше областей. Безперечно, все це збільшує кількісне навантаження з розгляду справ апеляційними адміністративними судами у порівнянні з апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення та апеляційними господарськими судами.

З огляду на суспільну значимість, а подекуди і резонансність справ, пов'язаних з виборчим процесом, а в окремих випадках й особливу увагу засобів масової інформації, розгляд таких справ в першу чергу створює для суду (мається на увазі суддя доповідач, а

також інші члени колегії суддів) додаткове психологічне навантаження. Так, суддя доповідач, отримавши справу вище згадуваної категорії, повинен окрім дотримання принципів правосуддя здійснити розгляд справи у скорочені строки визначені статтями 172-177 КАС України. Слід відмітити, що в період проведення виборів (референдуму) змінюється графік роботи суду, з переведенням його на цілодобовий робочий день. З приближенням дня голосування строк необхідний для розгляду справ скорочується, а якщо таких справ декілька, то у суду залишається менше часу на їх розгляд, у зв'язку з чим перебування на робочому місці може перевищувати навіть 8 годинний робочий день. Також слід не забувати, що суддя – це людина, і як для кожного для неї необхідний відпочинок. Адже утомленість та психологічне перенавантаження може вплинути на законність і обґрунтованість судового рішення.

Зважаючи на повноваження суду апеляційної інстанції при автоматичному розподілі апеляційних скарг автоматизованою системою в зазначених судах призначається суддя-доповідач з числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за наявності). При визначенні персонального складу суду для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу забезпечується врахування ступеня завантаженості кожного судді, спеціалізації, а також вимог процесуального закону.

В порівнянні з Положенням про автоматизовану систему документообігу в адміністративних судах, затверджену Наказом Державної судової адміністрації № 129 від 03.12.09 року діюче Положення 2010 року з метою уникнення випадків розподілу великої кількості справ на одного суддю-доповідача у п. 3.2 встановлює, що автоматичний розподіл справ, пов'язаних із виборчим процесом, процесом проведення референдуму, а також судових справ про встановлення або усунення обмежень щодо реалізації права на мирні зібрання, здійснюється з урахуванням навантаження судді судовими справами відповідних категорій за поточний день.

Однак вказане положення не вирішує проблему, коли такі справи розподіляються на суддів, які входять до складу колегії, яка вже залучена до розгляду справ, пов'язаних із виборчим процесом. Тобто за наявності, наприклад, трьох колегій суддів справи розподіляються лише на суддів однієї колегії. Таким чином створюється загроза, що кожен з членів колегії суддів, який отримав конкретну апеляційну скаргу, замість вирішення завдань адміністративного судочинства покладених на нього як на суддю – члена колегії, буде перейматися лише справою, в якій він є доповідачем. В такому разі участь суддів – членів колегії стане

лише формальністю та знівелює сам принцип апеляційного оскарження, й перегляду судового рішення колегією суддів.

Одним із способів забезпечення рівномірного розподілу справ обговорюваної категорії між колегіями суддів є внесення відповідних значень до системи, наприклад відмітку в таблиці так звана "бронь". Разом з тим, вказані дії суперечать меті впровадження об'єктивного й неупередженого розподілу справ між суддями автоматизованою системою документообігу суду та є втручанням в її роботу, що має наслідком відповідальність, встановлену законом.

Для уникнення обговорюваної проблеми, на думку автора необхідно внести відповідні зміни насамперед до Положення про автоматизовану систему документообігу суду №30 від 26.11.10 року, а саме включити до переліку інформації, яка використовується та враховується при автоматичному розподілі судових справ – інформацію про участь членів колегії у справах щодо яких передбачений особливий порядок розгляду та які розглядаються у скорочені строки.

**Усеїнова Г.С.,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
юридичний факультет,
к.ю.н., ст. викладач кафедри правосуддя**

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Як зазначають сучасні науковці, Конституційний Суд України за роки своєї діяльності проявив себе як потужна структура в державному механізмі, котра істотно впливає на становлення в Україні правової державності і громадянського суспільства, формування сучасного конституціоналізму на демократичних засадах, конституційної доктрини, забезпечення прав людини і громадянина. До того ж одним із дієвих інструментів адаптації національних правових систем європейських держав до міжнародних стандартів прав людини є саме конституційне судочинство. Отже, Конституційний Суд України у його правотлумачній діяльності має особливе значення для України на шляху розбудови розвинутої, міжнародно визнаної, правової держави.

Саме тому до питання діяльності Конституційного Суду України зверталися різні провідні науковці сучасності. Такі як: А.О. Селіванов, Ю.М. Тодика, В.М. Шаповал, М.В. Цвік, П.Б. Євграфов, М.Д. Савенко, О.М. Мироненко та ін. І хоча в

фундаментальних працях вищевказаних учених ретельно досліджені певні аспекти діяльності Конституційного Суду України, А.О. Селіванов слушно відзначає, що наука конституційного права має розвиватися і відповідати вимогам часу, а отже, кожен авторський внесок сприятиме творчому пошуку відповідей на складні питання, які дедалі більше виникають у сфері конституційної юрисдикції. Із чим не можливо не погодитися.

Разом із тим незважаючи на те, що орган конституційної юрисдикції в Україні з'явився порівняно нещодавно, деякими вченими доводиться протилежна точка зору. Так, О. Мироненко переконаний, що вітчизняна доктрина судової конституційної юстиції на території України існувала навіть у другій половині ХІХ століття. Однак, безпосередній інтерес вітчизняних правників до теми конституційної юстиції та діяльності Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції та законів України викликаний, передусім, закріпленням в Конституції України правового положення Конституційного Суду України, визначення його як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні (ст. 147). Конституційний Суд України безпосередньо здійснюючи тлумачення Конституції, має вплив не тільки на закони, а й на підзаконні нормативно-правові акти, правом тлумачити яких Конституційний Суд України власне не наділений. Тому на Конституційний Суд України, який складається із 18 суддів покладається чи не така ж за вагою відповідальність, як на 450 народних депутатів України.

До того ж за переконанням провідних вчених-конституціоналістів, в інтелектуальному аспекті це один із найбільш важких різновидів державної діяльності, оскільки здійснюючи інтерпретацію відповідних конституційних положень, норм законів, судді Конституційного Суду необхідно володіти глибоким науковим потенціалом, знанням практики правозастосовної діяльності, бачити тенденції розвитку державно-правових процесів, мати широкий діапазон юридичного міркування не тільки стосовно норм національної правової системи, а й зарубіжного законодавства, знаннями практики правозастосовної діяльності органів конституційної юрисдикції інших країн.

Окрім того у працях вітчизняних провідних конституціоналістів зустрічається положення про "творчу роль конституційного правосуддя". Із чим ми повністю погоджуємося. Однак потрібно зважати на доведену Ю.М. Тодікою тезу про недопустимість підміни Конституційним Судом України ролі законодавця. Однак, зважаючи на ці дві позиції, ми зазначимо наступне. Справді, Конституційний Суд України виконує творчу роль здійснюючи тлумачення Конституції та законів України, при

цьому не підмінюючи собою функцію законодавця. Адже в мотивувальній частині своїх рішень Конституційний Суд України надає розширене, обґрунтоване пояснення, переконує та надає аргументи правильності своєї правової позиції. На відміну від нормативно-правових актів, що приймаються Верховною Радою України, де пояснення щодо причин та обґрунтування прийняття тої чи іншої норми права відсутнє. Однак, як зазначається в правовій літературі, здатність влади виконувати свої завдання і функції заради "всього суспільства ... на досягнення цілей методами, насамперед довіри до людей, переконання, а вже потім і примусу".

Проте, в основному теоретичні основи діяльності національного органу конституційної юрисдикції поступово розробляються, формується вітчизняна правова школа розуміння сутності конституційної юстиції. І здебільшого питання виникають стосовно практики. Підсумовуючи висновки вітчизняних та російських (В.І. Анішина) вчених правників можна зазначити, що в основному ці невирішені питання зводяться до наступного:

- чи мають рішення Конституційного Суду зворотну силу;
- які норми, окрім визнаної неконституційною не повинні застосовуватися;
- яким чином у практичній діяльності юристів використовувати правові позиції Конституційного Суду України.

І цей перелік не є вичерпним. А з часом діяльності Конституційного Суду України він буде з одного боку зменшуватися – завдяки розробкам вчених, досвіду практики. А з іншого – збільшуватися новими питаннями.

Крім того, на перший погляд, в законодавстві чітко визначені аспекти діяльності Конституційного Суду України, його робота налагоджена відповідно до Конституції України та Закону України "Про Конституційний Суд України" і додаткові роз'яснення не потрібні. Однак, в цьому випадку можна звернутися до подібного питання, яке за переконанням вчених-правників ставиться кожного разу при офіційному та неофіційному тлумаченні про доцільність тлумачення норм, зміст яких очевидний? Відмова від такого роз'яснення базується на правилі *clarus non sunt interpretanda* (очевидне не інтерпретується). Однак, як слушно зазначає Ю.М. Тодика, навряд чи можна обійтися без інтерпретації тих конституційних норм й норм законів України, які, на перший погляд, не викликають сумнівів. Адже дійсно, навіть розуміння однієї і тієї самої норми права, навіть простої у юриста-практика, юриста-теоретика, судді, простого громадянина тощо, будуть зовсім різними. Однак метою офіційного тлумачення і є передусім створення єдиної для всієї держави практики, тому ігнорування тими питаннями, які здаються вирішеними, не є виправданим.

Враховуючи вищезазначене, розуміючи особливість статусу Конституційного Суду України, інтерес викликають не тільки акти офіційного тлумачення, а й його правові позиції. За переконанням не тільки вітчизняних, а й зарубіжних науковців вони із порівняно нового феномену національної юридичної дійсності перетворилися на значний елемент системи правового регулювання. Постійний інтерес науковців посилюється ще й розширенням обсягу практики Конституційного Суду України, яка стосується найширшого кола правових питань. З урахуванням того, що, як зазначалося, деякі вчені переконані в багаторічній традиції вітчизняної конституційної юстиції, все ж таки у своїй діяльності безпосередньо Конституційного Суду України та вчені-конституціоналісти мають звертатися і до досвіду зарубіжного. І передусім органів конституції юрисдикції Росії, ФРН тощо.

Хамходера О.П.,
НУ "Одеська юридична академія",
асистент кафедри адміністративного і фінансового права

ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ІНШИЙ ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН

Зазначене в назві наших тез формулювання не є чітким та однозначним для сприйняття, може викликати обґрунтовані зауваження. Одночасно, воно потребує наукового тлумачення, аналізу свого теоретичного і нормативно-правового підґрунтя, оскільки неодноразово використовується у вітчизняному законодавстві. Наприклад, ч. 1 ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) адміністративна процесуальна правоздатність визнається за: "...органами державної влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування..." (див. також ч. 2 ст. 18). При цьому, під час вказівки на суб'єктів владних повноважень більшість приписів кодексу не застосовує словосполучення "інші державні органи". Тому, логічним було б допустити існування за ним додаткового змістовного навантаження.

Первинно відмітимо, що на даний час вітчизняні правознавці переважно ототожнюють "орган державної влади" та "державний орган", чим спрощують їх застосування, усувають двозначність. Однак, для вищевказаної (і подібних) норми такий підхід не є прийнятним, оскільки її буквально розуміння говорить про різні обсяги даних груп суб'єктів. Беручи це за основу, ми розглянули наступні варіанти:

1. Етимологічно "орган державної влади" прив'язується доконкретного виду влади, позначаючи того, хто її втілює; первинною ознакою постає не належність до державного апарату, а

реалізація державної влади. Остання ж здійснюється державними органами та органами місцевого самоврядування (в якості делегованих повноважень), які могли б разом вважатися органами державної влади. Зазначене узгоджується із наданим юридичною енциклопедією тлумаченням: "органи державної влади – колегіальні або одноособові органи, наділені юридично визначеними держ.-владними повноваженнями та необхід. засобами для здійснення функцій і завдань д-ви". Органи місцевого самоврядування, що виконують делеговані повноваження, теж відповідають ознакам дефінінсу. Але, приведене бачення викликає декілька заперечень.

По-перше, воно протиставляється основній досліджуваній конструкції (див. назву), сутність якої говорить про більший обсяг "державних органів", котрі включають в себе "органи державної влади". Надане ж пояснення приходить до протилежного.

По-друге, воно не узгоджується з діючим законодавством. В ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 13, ч. 2 ст. 19 та ін. Конституції України йде мова про "органи державної влади та органи місцевого самоврядування". Навіщо посилатися на останні, якщо б вони включалися до перших? У Рішенні Конституційного Суду України від 26 березня 2002 р. № 6-рп/2002 зроблений однозначний висновок: "органи місцевого самоврядування не є органами державної влади". Це обумовлює необхідність подальших пошуків.

2. Російський вчений С.О. Комаров розкриває вузьке розуміння органу державної влади, до якого відносить первинні (непохідні) органи держави (і в першу чергу – законодавчий). Виходячи із цього, вказівку "орган державної влади, інший державний орган" можна замінити на "Верховна Рада, Президент України, інший державний орган", що стає цілком зрозумілою і логічною.

Зазначене сприйняття, мабуть, походить з радянського періоду. В колишніх соціалістичних країнах втілювалася моноцефальна модель побудови державного апарату, що ґрунтувалася на марксистсько-ленінській ідеї повновладдя представницьких органів. У зв'язку з цим, на конституційному рівні термін "органи державної влади" використовувався лише щодо Рад народних депутатів, залишаючи осторонь виконавчі та судові структури. Конституція України (ст. 5, 6 та ін.) розширила його застосування, позначивши ним сукупність органів трьох гілок влади. Тому, видається дивним застосування у КАС (2005 р.) формулювання, котре отримує узгоджений зміст виходячи із нормативних засад часів СРСР. Чи можливо його розкрити, базуючись на сучасному законодавстві?

3. Системний аналіз статті 5 та 6 Основного Закону України

дозволяє, на перший погляд, дійти висновку, що органи державної влади, виходячи із диференціації влади, теж поділяються на законодавчі, виконавчі та судові. Звернімо увагу, що деякі сегменти державного апарату не належать до жодної із вказаних груп (наприклад: Президент і його допоміжні органи, прокуратура, Центральна виборча комісія). Можливо саме вони є "іншими державними органами"? Таким чином, вислів "органи державної влади, інші державні органи" означатиме: "законодавчі, виконавчі, судові та інші (що не відносяться до системи попередніх) державні органи". Це єдине пояснення, яке ґрунтується на діючих нормах та робить фразу раціональною. Слабкою рисою тут постає абстрактність, відірваність від середовища застосування (контексту). Істина завжди конкретна. Тому, необхідно оцінювати вірність запропонованого тлумачення відносно кожного окремого випадку, звертаючись до тексту нормативно-правових актів. Наприклад, воно прийнятне для статті 48 КАС, де містяться установчі норми щодо адміністративної процесуальної правосуб'єктності; для ч. 2 ст. 18 КАС, на наш погляд, – теж.

Видається цікавим новий Закон України "Про громадські об'єднання" від 22 березня 2012 року, який вводиться в дію з 1 січня 2013 року. В ньому неодноразово згадується "орган державної влади, інший державний орган" (п. 3 ч. 2 ст. 2, ч. 1 ст. 5 та ін.). Комплексний аналіз положень документу дозволяє дійти висновку, що гіпотетично визнана нами сутнісна вагомість словосполучення "інший державний орган" є мнимою, адже норми, котрі його не містять, все одно регулюють діяльність всіх суб'єктів владних повноважень. Наприклад, частина 1 ст. 31 закріплює: "посадові особи органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, громадяни, іноземці, особи без громадянства за порушення законодавства про громадські об'єднання несуть відповідальність у порядку, встановленому законом". Таке формулювання не означатиме, що посадовці "інших державних органів" (у нашому розумінні) звільнені від тягаря відповідальності. Крім того, доцільно порівняти ч. 3 ст. 3 та ч. 2 ст. 22 зазначеного закону. Згідно з ч. 3 ст. 3: "самоврядність передбачає ... невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом"; в ч. 2 ст. 22 встановлюється: "втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань ... не допускається, крім випадків, передбачених законом". Бачимо аналогічні правові приписи. Отже,

закріплення в першому з них та упущення в другому "інших державних органів" не може змінити фактичний перелік адресатів правила поведінки. Це свідчить про те, що висловлювання "органи державної влади, інші державні органи" застосовується неосмислено, в звичайному значенні органів державної влади.

Враховуючи викладене, вважаємо, що законодавцві необхідно відмовитися від використання словосполучення, розміщеного в назві, оскільки воно породжує неоднозначність, здатне призвести до різного правозастосування та зайвих теоретичних пошуків. Варто зупинитися на "органах державної влади", відносячи до них всі державні органи. Саме такий підхід відповідатиме акту найвищої юридичної сили. Наприклад, ч. 2 ст. 19 закріплює обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами. Очевидно, дана норма поширюється і на державні уповноважені одиниці, котрі не відносяться до трьох гілок. Отже, зроблений у пункті 3 висновок про обмеження органів державної влади законодавчими, виконавчими та судовими – помилковий. В ст. 6 Основний Закон називає лише висхідні складові державного апарату, не прагнучи до вичерпного переліку. Подібне правове регулювання відповідає його природі. Якщо частина 2 ст. 118 передбачає: "виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації", то це не виключає легальності функціонування територіальний органів центральних органів виконавчої влади.

**Хомко Л.В.,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
викладач**

РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Для сучасної української науки історії держави та права характерними є виділення окремих наукових напрямів, серед яких порівняльна історія міського права. Для цього напряму чи не найбільш характерне поєднання методологічної традиції та методологічного новаторства.

Актуальними залишаються певні методологічні вимоги до порівняльно-історичних досліджень, сформульовані українськими правознавцями. Першою вимогою є порівняння пам'яток права, найбільш близьких за часом їх створення. Проте історична близькість правових систем, їх вихідних начал дозволяє порівнювати правові пам'ятки, суттєво відділені у часі.

М.М. Ковалевський у науковій праці "Історико-порівняльний метод в юриспруденції і прийоми вивчення історії права" відрізняє історико-порівняльний метод від порівняльного. Він стверджує, що, "говоря о сравнительном методе, мы отнюдь не розумеем под ним простого сравнения или сопоставления... При сравнительном методе просто, который для меня, то же, что метод сопоставительный, сравнение делается между двумя или более, произвольно взятыми, законодательствами. Китай и Англия, Персия и Франция постоянно сравниваются между собой в объяснении Монтескье, держащегося метода сравнительного, в смысле сопоставительного. О таком сравнении нет и помину в работах тех немногих историков и юристов, которые своими трудами проложили путь и представили образцы историко-сравнительного метода в юриспруденции. Те или другие законодательства сравниваются ими или потому, что те народы, которым принадлежат эти законодательства, происходят от одного общего ствола, а следовательно, и способны были в их глазах вынести из общей родины общие юридические убеждения и институты, или же потому, что не имея даже такого общего происхождения, а, следовательно и такого общего достояния обычаев, нравов и учреждений, они одинаково дожили или доросли до них, другими словами, достигли одинаковых ступеней общественного развития". Тобто, вже до початку ХХ століття були сформовані чіткі уявлення про предмет порівняльно-історичного правознавства, конструючим елементом якого поступово ставала карта світу. Необхідно відзначити, що саме таке розуміння предмету порівняльної історії права закладено і в порівняльну історію міського права, у якій виділення сімей, моделей міського права є традиційним. Наприклад, німецькі науковці розробили та обґрунтували карту поширення в Європі різних сімей німецького міського права. Але визначальними для розвитку порівняльної історії права як складової науки порівняльного правознавства було не виділення її предмету, а розвиток методології, насамперед порівняльного методу. Теорія порівняльно-правового методу – своєрідна мета – теорія, де порівняльний метод постає як об'єкт вивчення з точки зору його потенційних можливостей, соціальної спрямованості і завдань співвідношення з іншими конкретно-правовими методами. Ф.В. Тарановський констатує, що дуже складно говорити про історію порівняльного методу до ХХ сторіччя, однак цитуючи оксфордського професора Поллока, підкреслює його зв'язок з історією: "Могущество сравнительного метода, говорит Поллок, заключается в том, что его применения никогда почти не производятся отдельно; они связываются с историей, притом настолько нераздельно, что невозможно анализировать

сравнительный метод особо от исторического. Мало имеется книг, говорит Поллок, специально по сравнительному правоведению, но за то весьма много исторических догматических исследований, в которых сравнительный метод нашел применение с громадной пользой для дела".

Періодизація історії міського права в Україні розширює можливості для діахронного та синхронного порівняння. Зразком діахронного порівняння є порівняння середньовічного міського права Львова та львівського міського права Нового часу, здійснене В.П. Кіселичником. У дисертаційному дослідженні цього автора на основі задекларованого компаративного підходу досліджено два хронологічні періоди міського права Львова та відмінні етапи його розвитку. Саме порівняльне дослідження дозволило довести, що "історія міського права відображає закономірності та особливості розвитку Львова, вона є результатом довготривалого історико-правового процесу трансформації міського права із "старого" у "нове", із "звичаєвого" у "прецедентне", із "традиційного" у "модерне", із "приватного" у "публічне".

У результаті діахронного порівняльного дослідження також визначено найважливіші сфери правового регулювання для обох етапів історії львівського міського права – сферу управлінських (самоврядних) відносин і сферу економічних, головним чином, майнових відносин; з'ясовано, що окремі сфери правового регулювання були характерні тільки для одного етапу, зокрема сфера судових відносин для середньовічного міського права, сфера суспільно-культурних відносин для модерного міського права. Відтак діахронне порівняння дозволило В.П. Кіселичнику уперше в українській історико-правовій науці показати історію міського права як цілісний, закономірний, типовий історико-правовий процес становлення специфічного правового явища, його трансформації з приватного права у міське публічне, оскільки більшість українських істориків міського права досліджували окремі періоди чи етапи його історії.

Аналіз методологічних засад дослідження історії міського права Львова дозволяє стверджувати, що компаративний метод успішно може бути використаний для періодизації історії міського права, встановлення загального та особливого в історико-правовому процесі, порівняння міського права Львова з міським правом інших українських та європейських міст.

Проте результативність історико-правового порівняльного методу зумовлена дотриманням умов його застосування. М.С. Кельман серед таких умов виділяє: по-перше, порівняння правових пам'яток, найбільш близьких за часом їх створення, по-друге, обмеженість правових систем і близькість їх вихідних начал,

по-третє, обмежена реконструкція та встановлення достовірності порівняльного матеріалу, по-четверте, врахування розвитку правової термінології. У порівняльній історії міського права в Україні чи не найскладніше реалізувати такі умови правильності застосування історико-правового порівняльного методу як встановлення достовірності порівнюваного матеріалу та врахування еволюції правової термінології. Особливо це стосується етапу середньовічного міського права. Зокрема, визначення достовірності потребують такі джерела міського права як привілеї, які достатньо часто формувалися у середньовіччі. До того ж до сьогодні збереглося небагато аутентичних текстів цих привілеїв. Внаслідок цього точиться наукова дискусія про зміст і час надання багатьох привілеїв, зокрема привілею на самоврядування м. Львову. Тому результативність історико-правового порівняльного методу прямо пов'язана з застосуванням іншого методу – методу історико-правової реконструкції. У свою чергу успішна реконструкція пам'яток права можлива за умови посиленої уваги до їх мови та тогочасної юридичної термінології.

Застосування лінгвістичного (філологічного) методу акцентувало увагу на еволюцію юридичних термінів, які застосовувалися у міському праві. Серед них є такі, які залишились формально незмінними, проте змінили свій зміст. А також такі, які зі зміною змісту, трансформувалися у сучасні терміни. Йдеться насамперед про терміни територіальна громада, самоврядування та міське право. Історично термін "територіальна" або "міська" громада походить від терміна "місто". "Міське право" трансформувалося у "муніципальне право". "Громадянство міста" набуло характеру сучасного "почесного громадянства". Відтак порівняльна історія міського права розвиває також історію юридичних термінів і понять у цій сфері. Чимало сучасних термінів і понять кореняться в історії міського права.

Таким чином, застосування історико-правового порівняльного методу передбачає його синтез з іншими методами юридичної науки. Вивчаючи історію міського права, необхідно врахувати його постійний розвиток. На кожному з етапів цього розвитку стан міського права не є кінцем, чи вершиною його історії.

Загалом порівняльне дослідження міського права в Україні відповідає останнім тенденціям розвитку методології історико-правової науки. Воно забезпечує наступність сучасної історико-правової науки з наукою історії права кінця XIX – XX століття, розвиває вчення про порівняльний підхід у правознавстві, про науку порівняльного правознавства, про історико-правовий порівняльний метод, інтегрує юснатуралістичний та юспозитивіський підходи до розуміння права.

Шварцева М.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри міжнародного права
та державного права зарубіжних країни

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ

Правовою підставою для членства України у Раді Європи стало прийняття Закону України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" від 31 жовтня 1995 р. № 398/95-ВР. Офіційною датою вступу України до Ради Європи є 9 листопада 1995 р. – дата здачі Україною її ратифікаційної грамоти на зберігання Уряду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (як це передбачено статтею 42 Статуту Ради Європи).

На виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань та відповідно до Статуту Ради Європи Україна представлена у всіх головних органах цієї організації. Зокрема, Міністр закордонних справ України представляє нашу державу у Комітеті міністрів Ради Європи; Постійне представництво України при Раді Європи забезпечує участь України у роботі Комітету міністрів Ради Європи; делегація України входить до складу Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи. Слід також зазначити, що Україна представлена і Європейському суді з прав людини, який вважається одним з найбільш ефективних міжнародних механізмів із захисту прав людини.

Окремої уваги заслуговує співробітництво України з Радою Європи в рамках Парламентської Асамблеї Ради Європи (надалі – Парламентська Асамблея або ПАР'Є). Парламентська Асамблея Ради Європи вважається найбільшим за кількістю учасників і найдавнішим за часом створення органом міжпарламентського співробітництва. Парламентська Асамблея самостійно визначає питання порядку денного, її рішення відіграють важливу роль у визначенні напрямку діяльності Комітету Міністрів. Члени Парламентської Асамблеї доводять ці рішення до відома своїх національних парламентів і тим самим впливають на уряди своїх держав.

Україна є однією з небагатьох держав-членів Ради Європи, яка представлена в ПАР'Є значною кількістю осіб: постійна делегація Верховної Ради України складає 24 народних депутатів (12 основних членів та 12 їх заступників). Оскільки ПАР'Є є форумом, українські парламентарі мають можливість брати участь

у розробці концептуальних основ діяльності Ради Європи шляхом підготовки відповідних доповідей.

Окрім роботи української офіційної делегації, міжнародно-правове регулювання двосторонніх відносин між Україною та ПАР'Є здійснюється на основі відповідних офіційних документів, що їх ухвалює Асамблея. Одним із перших та головних документів, що започаткував постійні офіційні зносини України та Ради Європи, став висновок саме Парламентської Асамблеї № 190 від 1995 р., яким ПАР'Є рекомендувала Комітетові міністрів запропонувати Україні стати членом Ради Європи.

Починаючи з того часу, ПАР'Є ухвалила низку резолюцій, директив, висновків та рекомендацій щодо економічного, політичного, культурного розвитку України, а також щодо виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань перед Радою Європи.

Серед документів, ухвалених ПАР'Є щодо України, слід особливо виділити такі: Резолюція № 1112 від 1997 р. "Про дотримання Україною зобов'язання, взятого при вступі до Ради Європи, щодо введення мораторію на виконання смертних вироків", Рекомендація № 1497 від 2001 р. "Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні", Резолюція № 1364 від 2004 р. "Політична криза в Україні", Резолюція № 1755 від 2010 р. "Функціонування демократичних інституцій в Україні".

Загалом за роки членства в Раді Європи Україна стала стороною більш ніж 70-ти юридично-зобов'язуючих документів цієї організації. Близько 20-ти документів, підписаних Україною в рамках Ради Європи, наразі перебувають на різних стадіях відповідних внутрішньодержавних процедур ратифікації.

Можна вважати, що основним позитивним наслідком міжнародно-правових відносин України з Парламентською Асамблеєю Ради Європи є долучення України до системи захисту прав людини (через участь у правовій системі Ради Європи), зміцнення та розбудова демократичних інститутів, сприяння у проведенні правових, соціальних і культурних реформ.

НОВЕЛИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ МЕЖ
АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

В чинному законодавстві, наукових публікаціях та практиці питання про міські населені пункти України, які є елементами адміністративно-територіального устрою держави є досить дискусійними. На сьогодні в Україні налічується 29794 населених пунктів, серед яких: 179 міст обласного значення, 279 міст районного значення, 885 селищ тощо. За останній час встановлено межі згідно з проектами землеустрою щодо встановлення і зміни меж населених пунктів у 16738 поселеннях, що становить 56 відсотків від їх загальної кількості. Цей факт свідчить, що процедура встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць набуває стрімкого ходу. Однак, ситуація, коли селище намагалось змінити свої межі, але, нажаль, не мало розробленого генерального плану вирішувалось досить складно та тривалий час. Адже, згідно зі ст. 173 Земельного кодексу (далі ЗК) України межі району, села, селища, міста, району у місті встановлюються і змінюються за проектами землеустрою, які розробляються відповідно до техніко-економічного обґрунтування їх розвитку, генеральних планів населених пунктів.

На сьогодні Україна є досить урбанізованою державою, оскільки кількість міського населення становить понад 70 відсотків, а тому така ситуація потребує належного державного законодавчого регулювання в цій сфері. В зв'язку із цим хотілось би зазначити, що 21 червня 2012 р. було прийнято Закон України "Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законів України щодо проведення робіт із землеустрою, пов'язаних із встановленням і зміною меж сіл, селищ, міст, районів", який суттєво спрощує процедуру встановлення та зміни меж населених пунктів. Відповідно до норм цього документу межі населених пунктів, не встановлені в натурі (на місцевості) на час набрання чинності цим Законом за проектами землеустрою щодо встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних утворень, можуть бути встановлені без розроблення (зміни) генеральних планів населених пунктів. Площа населених пунктів у такому разі має відповідати тій, що зазначена у схемах землеустрою і техніко-економічних обґрунтуваннях використання та охорони земель адміністративно-територіальних утворень, а у разі їх відсутності у проектах

формування територій сільських, селищних рад. Впровадження цієї норми в майбутньому надасть змогу встановлювати та змінювати існуючі межі населених пунктів без розробки генеральних планів, що значно здешевить цю процедуру та заощадить бюджетні кошти.

Відповідно до вищезгаданого закону, рішення про встановлення (зміну) меж адміністративно-територіальних одиниць є одночасно рішенням про затвердження проектів землеустрою щодо їх встановлення та зміни. Відомості про встановлення і зміну меж адміністративно-територіальних одиниць вносяться до Державного земельного кадастру та зазначаються у витязі з нього, який безоплатно видається відповідній сільській, селищній, міській, районній, обласній раді. Вирішення даного питання сприятиме завершенню встановлення меж населених пунктів у найближчому часі, чіткому обліку земель, формуванню Державного земельного кадастру, а також надасть поштовх для розвитку територіальних громад.

Проаналізувавши норми нового Закону, можна дійти висновку, що цей документ є свідченням довготривалої роботи, який враховує погляди багатьох науковців в цій сфері. Новий нормативно-правовий акт є перспективним кроком для забезпечення ефективного використання потенціалу територій, вдосконалення територіального устрою України, регулювання податкової бази за рахунок плати за землю. Він буде сприяти уникненню суперечливих ситуацій та судових розглядів з цих питань.

**Штурцев Ю.Ю.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
Сімферопольський технікум,
Кримський юридичний інститут
викладач**

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРИПИСУ

Не дивлячись на достатньо масивний об'єм матеріалу, отриманого в результаті досліджень юридичної норми, не припиняють виникати деякі проблеми при визначенні суті юридичних норм, їх структури, класифікації та відображення у системі нормативно-правових актів.

Тому постає нагальним питання про дослідження нормативно-правового припису в контексті його співвідношення з юридичною нормою.

Введення та використання в "науковому обігу" юридичної науки нормативно-правового припису дозволить вирішити ряд

суттєвих проблем, пов'язаних перш за все з співвідношенням системи права та системи нормативно-правових актів. Крім того, дослідження нормативно-правового припису дозволить розширити можливості вдосконалення механізмів "впровадження" юридичних норм в правотворчий, правореалізаційний та правозастосовчий практиці.

Спочатку слід зазначити, що нормативно-правовий припис розуміють з двох протилежних точок зору: як елемент системи права та як елемент системи нормативно-правових актів. В першому випадку, нормативно-правовий припис ототожнюється з юридичною нормою, в другому – нормативно-правовий припис та юридична норма є відокремленими, самостійними юридичними явищами.

В рамках даного дослідженні нормативно-правовий припис розглядається з позицій другого підходу, тобто як елемент системи нормативно-правових актів та самостійне від юридичної норми явище.

Визначившись з базовим уявленням про нормативно-правовий припис потрібно перейти до розгляду його як поняття.

Деякі автори, які займалися дослідженням нормативно-правового припису (Парфент'єв А.Л., Алексєєв С.С., Давидова М.Л. та інші) визначають його як веління держави. При цьому, наприклад, і Парфент'єв А.Л., і Давидова М.Л. не ототожнюють нормативно-правовий припис та юридичну норму. Але визнаючи перше як певне веління тим самим змішують його з юридичною нормою, тому що одною з головних ознак останньої як раз і є те, що це державно-владне веління.

В тлумачних словниках веління визначається як наказ, волевиявлення. Етимологічно слово веління споріднено латинському volo – "хотіти", німецькому wollen – "бажати". Крім того, веління має той же самий корінь, що й воля, яке визначається у тлумачних словниках як можливість здійснення свого бажання. Це свідчить про те, що веління містить у своєму значенні певну потенційність, тобто веління є своєрідною ідеальною моделлю, яка сформувалася у свідомості особи. Але для того щоб проявитися воля (веління) повинна бути виражена певним способом.

Юридична норма, як державно-власне веління як раз є той самою ідеальною моделлю, в якій проявляється бажання держави певним чином впливати на суспільні відносини.

Для того щоб бути "побаченою", "почутою" юридична норма повинна мати логіко-мовне вираження.

Найбільш точним визначенням нормативно-правового припису є поняття, яке сформульовано Шмельовою Г.Г., а саме: нормативно-правовий припис – це "безпосередньо виражене в

тексті нормативно-правового акта деонтичне висловлювання, яке використовується для формування юридичної норми та забезпечення її дії".

При цьому висловлювання розуміється як граматично вірне речення з його смислом. Тобто нормативно-правовий припис як висловлювання є не просто мовною конструкцією, а представляє собою логіко-мовний феномен.

Визначаючи нормативно-правовий припис як висловлювання, тим самим знімається проблема його змішування з юридичною нормою та конкретизується його сутність.

Слід звернути увагу на те, що нормативно-правовий припис це деонтичне висловлювання, тобто висловлювання про можливе та необхідне.

Отже, нормативно-правовий припис є способом вираження юридичної норми. Крім того, автори, які досліджували проблеми нормативно-правового припису (Парфент'єв А.Л., Давидова М.Л., Ходукін Д.В. та інші), сходяться на думці про це, що юридична норма складається як мінімум з двох нормативно-правових приписів. Але з останнім не можливо однозначно погодитися.

Перед розглядом проблеми про мінімальну кількість нормативно-правових приписів, з яких формується юридична норма, спочатку, для більш кращого розуміння цього питання, потрібно провести класифікацію нормативно-правових приписів та визначити їх структуру.

З вищезазначеного поняття нормативно-правового припису логічно слідує те, що його види можна розподілити на дві основні групи: нормоформуючі та обслуговуючі (ті, які забезпечують дію нормоформуючих).

Нормоформуючі нормативно-правові приписи – це висловлювання, які містять правове поведінки або юридичні наслідки за їх порушення. Тому нормоформуючі нормативно-правові приписи складаються з двох елементів: гіпотези – умови, при якій застосовується цей припис, та диспозиції – правила певної поведінки, або санкції – юридичних наслідків за порушення правил поведінки.

Нормоформуючі нормативно-правові приписи можна розподілити на наступні види в залежності від того, на виконання якої функції вони спрямовані: регулятивні, охоронні та захисні.

Виходячи з вказаних теоретичних положень та приймаючи до уваги те, що юридична норма складається з трьох елементів (гіпотеза, диспозиція, санкція) слідує, що остання формується як мінімум нібито з двох нормативно-правових приписів: регулятивного та охоронного. Але при цьому деякі автори упускають те, що до основних функцій права відносяться не тільки

регулятивна та охоронна, але й захисна. Це означає, що право повинно крім попередження порушення суб'єктивних юридичних прав, ще їх відновлювати.

Отже, юридична норма формуватися як мінімум з трьох нормативно-правових приписів: регулятивного, охоронного та захисного.

Але для того щоб юридична норма діяла вона повинна бути забезпечена обслуговуючими нормативно-правовими приписами, до яких належать: декларативні (містять принципи, завдання, цілі права), дефінітивні (містять визначення юридичних термінів), темпоральні (містять показники чинності юридичних норм у часі), колізійні (містять правила вирішення юридичних колізій).

З огляду на вказану класифікацію слід звернути увагу на те, що значення вживання нормативно-правового припису усуває необхідність поділу юридичних норм на класичні та некласичні.

Таким чином, нормативно-правовий припис є самостійним від юридичної норми логіко-мовним явищем, яке відображає її в нормативно-правових актах та інших юридичних актах, що містять загальнообов'язкові правила поведінки.

Ярулліна Л.Л.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри адміністративного права

ОБ'ЄКТИ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: КРИТЕРІЇ ТА ВІДМІННОСТІ

Турбота про здоров'я людини і забезпечення його охорони, згідно Загальної Декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також Європейської соціальної хартії, є зобов'язанням держави. Держава визначає і формує політику у сфері охорони здоров'я, забезпечує її реалізацію, гарантує громадянам отримання якісної медичної допомоги. Зазначені управлінські цілі, як суспільні потреби втілюються в життя завдяки соціальному механізму, який складається із суб'єктів та об'єктів управління. Об'єкт управління взагалі являє собою систему, яка підпорядковується владній волі суб'єкта управління і виконує його рішення тобто система якою управляють. Безпосередніми об'єктами на які справляє вплив той чи інший суб'єкт, є підпорядковані йому галузі державного управління.

Аналіз Основ законодавства про охорону здоров'я, Закону України "Про екстрену медичну допомогу", "Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз" та інших, свідчить, що сфера

охорони здоров'я характеризується багатооб'єктністю. Особливості їх утворення та функціонування мають враховуватися при обранні форм та методів управлінського впливу з боку Міністерства охорони здоров'я України та його органів на місцях.

В основу класифікації об'єктів управління у сфері охорони здоров'я можуть бути покладені різноманітні критерії. Так, за 1) належністю до форм власності вони поділяються на: а) державні, майно яких є державною власністю, фінансуються за рахунок Державного бюджету та знаходяться в управлінні центрального органу виконавчої влади в сфері охорони здоров'я та інших центральних органів виконавчої влади (усі об'єкти управління охорони здоров'я підпорядковані МОЗ України, Міністерству охорони здоров'я Автономної Республіки Крим та управлінням охорони здоров'я при обласних державних адміністраціях (суб'єкти управління) і державні заклади охорони здоров'я, які передані їм в управління відповідними рішеннями вищих органів державної влади, та заклади охорони здоров'я, які перебувають у спільній власності територіальних громад. Наприклад, обласні лікарні, діагностичні центри, тощо (об'єкти управління); б) комунальні, що діють на основі комунальної власності територіальної громади або спільної власності територіальних громад (системи охорони здоров'я представляють районні державні адміністрації, районні, міські, районні у містах, селищні та сільські органи місцевого самоврядування (суб'єкт управління) та заклади охорони здоров'я, які підпорядковані цим органам на правах комунальної власності (об'єкт управління); в) приватні - що діють на основі приватної власності; г) колективні – що діють на основі колективної власності;

2) За напрямками видів діяльності в медицині: а) лікувально-профілактичні; б) санаторно-профілактичні; в) фізкультурно-оздоровчі; г) санаторно-курортні; д) діагностичні; є) аптечні; ж) науково-медичні;

3) За ланками надання медичної допомоги: а) що здійснюють екстрену медичну допомогу (структурні одиниці станції екстреної (швидкої) медичної допомоги або центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, завданням якої є надання екстреної медичної допомоги людині у невідкладному стані безпосередньо на місці події та під час перевезення такої людини до закладу охорони здоров'я); б) первинні (лікарні, поліклініки, амбулаторії, діагностичні центри, санаторії (є основною, найбільш наближеною до населення ланкою медичної допомоги, яка передбачає консультацію лікаря, забезпечує діагностику і лікування найпоширеніших хвороб, травм, отруєнь та інших станів, проведення індивідуальних санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, медичної профілактики захворювань, гігієнічного

виховання та санітарної просвіти населення, реалізацію прав людини щодо охорони здоров'я дитини, матері та батька, а також направлення пацієнтів на отримання вторинної, третинної медичної допомоги та санаторно-курортного лікування); в) вторинні (обласні лікарні, центри обласного рівня, науково-дослідні інститути (спеціалізована медична допомога, що подається у разі захворювання, яке потребує спеціальних методів діагностики та лікування. Вторинна медична допомога подається в лікарняних і позалікарняних умовах лікарями, які мають відповідну спеціалізацію і можуть забезпечити кваліфікованіше консультування, діагностику, профілактику і лікування, ніж лікарі загальної практики-сімейні лікарі); г) третинні (спеціалізовані центри, центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, медичний центр реабілітації дітей з соматичними захворюваннями, паліативні центри, тощо (третинна медична допомога — високоспеціалізована (високотехнологічна) медична допомога, що подається у разі складного або тяжкого захворювання, яке потребує особливо складних методів діагностики та лікування. Третинна медична допомога подається у спеціально обладнаних закладах охорони здоров'я, переважно стаціонарного типу, високоспеціалізованими фахівцями); д) що здійснюють паліативну та хоспісну допомогу (центри де забезпечується комплексний підхід, мета якого – забезпечити максимальну якість життя пацієнта з невиліковним (смертельним) захворюванням і членів його родини, шляхом запобігання та полегшення страждань завдяки ранньому виявленню і точному діагностуванню (оцінці) проблем, що виникають, та проведення адекватних лікувальних заходів (при больовому синдромі та інших розладах життєдіяльності), а також надання психосоціальної та моральної підтримки);

4) За спрямуванням діяльності: а) основні, які надають медичну допомогу та медичні послуги (об'єкти управління усіх форм власності та всіх рівнів, що безпосередньо надають медичні послуги); б) допоміжні, які не надають безпосередніх послуг (підприємства хіміко-фармацевтичної, медичної і мікробіологічної промисловості, з налагодження і ремонту медичної апаратури, аптечні склади, тощо); в) контролюючі (Державна служба України з лікарських засобів, Державна науково-дослідна лабораторія з контролю лікарських засобів, Державний науковий центр лікарських засобів, Державна інспекція з контролю якості лікарських засобів);

5) Залежно від способу фінансування та організаційно-правового статусу: а) бюджетні установи, що здійснюють свою фінансово-господарську діяльність за рахунок відповідно Державного бюджету чи місцевих бюджетів; б) казенні

підприємства, що здійснюють господарську діяльність за рахунок Державного бюджету; в) університетські клініки, які є самостійними юридичними особами і за своїм статусом є державними унітарними підприємствами; г) господарські товариства, що здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства про господарські товариства та інші категорії;

б) Залежно від способу фінансування та організаційно-правового статусу: а) бюджетні установи, що здійснюють свою фінансово-господарську діяльність за рахунок відповідно Державного бюджету чи місцевих бюджетів; б) казенні підприємства, що здійснюють господарську діяльність за рахунок Державного бюджету; в) університетські клініки, які є самостійними юридичними особами і за своїм статусом є державними унітарними підприємствами; г) господарські товариства, що здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства про господарські товариства. Можуть бути запропоновані і інші критерії для класифікації об'єктів сфери охорони здоров'я.

В підсумку зазначимо, що поряд із розмаїттям об'єктів управління у сфері що розглядається, їм притаманні і такі загальні ознаки, як: визначення їх правового положення спеціальними правовими актами; встановлення широкої сфери самостійної діяльності на основі саморегуляції; закріплення функціонального підпорядкування іншим органам.

III. ПРАВОВІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

**Васілін М.М.,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
здобувач кафедри кримінального права**

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА СПРИЯННЯ ВЧИНЕННЮ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Тероризм залишається однією з найбільш небезпечних загроз міжнародної безпеки. На протидію цьому явищу спрямований цілий комплекс заходів, в тому числі кримінально-правового характеру. Одним з таких заходів є встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню терористичного акту. Проте виникає питання, яке місце займає цей склад злочину у системі кримінально-правових норм, як він співвідноситься зі складом терористичного акту.

Проблемам кримінальної відповідальності за тероризм та сприяння вчиненню терористичного акту присвятили свої праці такі вчені як П.В. Агапов, В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, А.О. Данилевський, С.У. Дикаєв, А.І. Долгова, С.О. Допилка, В.П. Ємельянов, В.С. Зеленецький, А.Е. Ізетов, М.П. Кірєєв, В.С. Комісаров, В.Н. Кубальський, В.А. Ліпкан, В.В. Лунєєв, В.В. Мальцев, Г.М. Мінковський, С.М. Мохончук, В.О. Навроцький, Л.В. Новікова, В.Є. Петрищев, М.В. Семикін, В.П. Тихий, В.В. Устінов, В.П. Шишов та інші. Проте питання співвідношення складу сприяння вчиненню терористичного акту зі складом терористичного акту залишається недостатньо дослідженим. Тому метою цієї роботи є висвітлення питання про співвідношення складів терористичного акту та сприяння вчиненню терористичного акту.

Сприяння вчиненню терористичного акту можна вважати спеціальною нормою по відношенню до вчинення терористичного акту, оскільки на думку більшості дослідників цей злочин є співучастю (насамперед, пособництвом) у злочині, передбаченому статтею 258 КК України, яке виділене у спеціальній статті Особливої частини КК України.

За загальноприйнятими правилами кваліфікації у випадку конкуренції загальної та спеціальної норми застосуванню підлягає спеціальна норма.

Проте, на думку А.В. Бріліантова якщо, наприклад, навчання особи здійснюється з метою її підготовки до майбутньої терористичної діяльності (але не до конкретного злочину), дії винного підлягають кваліфікації як сприяння тероризму. Якщо ж такі

дії здійснюються для вчинення конкретного злочину терористичного характеру, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю як пособництво у вчиненні терористичного злочину і як самостійний злочин – сприяння тероризму.

З точки зору А.В. Серебрякова дії особи, яка завербувала іншу особу для вчинення терористичного злочину, утворюють ідеальну сукупність терористичного злочину та сприяння терористичній діяльності.

На нашу думку, найбільш вдало описує співвідношення сприяння вчиненню терористичного акту та терористичного акту Д.А. Ашин, який зазначає, що предикатний злочин має місце, коли вчинення основного складу злочину неможливе без попереднього, одночасного або наступного реального вчинення, або без такого, що виник раніше, наміру вчинити інший злочин.

В нашому випадку сприяння вчиненню терористичного акту має місце тільки тоді, коли винна особа вербує, озброює, навчає або використовує іншу особу з метою подальшого вчинення терористичного акту. Проте, оскільки вчинення терористичного акту є лише метою сприяння вчиненню терористичного акту, то не можна сказати, що склад сприяння вчиненню терористичного акту охоплює подальше вчинення терористичного акту.

На нашу думку, оскільки сприяння вчиненню терористичного акту фактично охоплює лише підготовчі дії до терористичного акту, проблема співвідношення цих складів злочинів повинна вирішуватись наступним чином:

- якщо винна особа вербувала, озброювала, навчала або використовувала іншу особу з метою вчинення терористичного акту, проте сам терористичний акт (чи замах на нього) вчинений не був – вчинене слід кваліфікувати тільки за відповідною частиною статті 258-4 КК України;

- якщо ж сприяння вчиненню терористичного акту призвело до реального вчинення терористичного акту (або замаху на нього) – дії винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 258 та 258-4 КК України.

ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ НАДАННЯ ЗМІ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) засоби масової інформації (далі – ЗМІ) мають інформувати громадськість завдяки її праву отримувати інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес, в тому числі й у сфері кримінального судочинства. Така діяльність за умови дотримання меж правового поля має забезпечити, з одного боку, стимулюючу роль кримінального права, а з іншого – громадський контроль за функціонуванням системи кримінального судочинства.

Закони України "Про інформацію" (ст. 21), "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" (ст. 3), "Про телебачення і радіомовлення" (ст. 6) забороняють поширення інформації, яка порушує законні права та інтереси фізичних осіб. Йдеться про неприпустимість зловживання свободою журналістської діяльності, особливо стосовно осіб, які втягуються в орбіту кримінального судочинства.

В цій царині важливе значення для України має позиція Ради Європи, відображена у Конвенції, у її тлумаченнях Європейським судом з прав людини, а також у резолюціях та рекомендаціях органів Ради Європи. Зокрема, Бордоська декларація "Судді та прокурори у демократичному суспільстві", прийнята КРЄС та КРЄП (2009 р.), підкреслюючи важливість забезпечення суспільства необхідними відомостями про діяльність правоохоронної системи, наголошує на оприлюдненні такої інформації з урахуванням дотримання принципу презумпції невинуватості обвинуваченого, права на справедливий суд та права на повагу до приватного та сімейного життя усіх осіб, які беруть участь у процесі.

Заслугує на увагу Рекомендація REC (2003) 13 Ради Європи Комітету Міністрів державам-членам щодо надання інформації через ЗМІ стосовно кримінального судочинства. Зазначена рекомендація складається з 18 принципів, серед яких особливе значення має принцип 2 щодо презумпції невинності особи, як складника її права на справедливий суд. Згідно з цим принципом, погляди та інформація стосовно судових процесів мають передаватися або розповсюджуватися через ЗМІ тоді, коли

це не зашкоджує презумпції невинності підозрюваного, обвинуваченого.

В розвиток цих положень у ст. 296 ЦК України закріплено заборону на розголошення імені фізичної особи, яку затримали, підозрюють чи обвинувачують у злочині, до набуття законної сили обвинувального вироку суду щодо неї, та у разі виникнення інших обставин, передбачених законом. Втім вказані обмеження не мають абсолютного характеру, і ЗМІ може називати імена фізичних осіб у тому разі, якщо існують незаперечні докази того, що така інформація є суспільно значущою, тобто є предметом суспільного зацікавлення, і якщо право громадськості знати таку інформацію переважає право на захист приватності. В той же час ст. 7 Закону "Про прокуратуру" та ст. 222 нового КПК України демонструють імперативний підхід до вирішення цього питання – відомості досудового слідства можна розголошувати тільки з дозволу прокурора або слідчого і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Зазначене обумовлює пошук необхідного балансу між презумпцією невинності особи, яка притягається до відповідальності, і правом громадськості знати інформацію. В основу такої рівноваги може бути покладено, наприклад, рішення Європейського суду з прав людини у справі "Санді таймс" проти Сполученого Королівства (1979), в якому наголошується, що ЗМІ не мають переступати межі, встановлені в інтересах належного відправлення правосуддя, хоч на них також лежить і обов'язок поширювати інформацію та ідеї, що стосуються як діяльності судів, так і інших сфер, які становлять безумовний суспільний інтерес. Втім, якщо інформація поширюється в такій формі, що веде до формування у громадськості власної думки про винуватість чи невинуватість ще перед оголошенням судового рішення, то це може спричинити неповагу та недовіру до суду. Тому практика "квазісуду" з боку ЗМІ визнається шкідливою. В той же час щоденно у ЗМІ висвітлюються матеріали т. з. "кримінальної хроніки", які порушують положення ст. 6 Європейської конвенції щодо презумпції невинності особи, яка втягується в орбіту кримінального судочинства, навіть якщо її діяння і не становить суспільного інтересу, не є "резонансним". Зазначене свідчить про брак належного державного та громадського моніторингу й контролю за діяльністю ЗМІ в цій царині (а, отже, й відсутність відповідного реагування на порушення закону), а також складність захисту права на презумпцію невинуватості в порядку цивільного судочинства.

Так само не забезпечується виконання і ст. 8 Конвенції та принципу 8 щодо захисту приватного життя в контексті судового процесу. Відповідно до цих положень, під час надання інформації

про підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб чи інших сторін кримінального процесу має поважатися їх право на захист приватного життя. Особливий захист надається сторонам, які є неповнолітніми або іншими вразливими особами, а також жертвам, родинам підозрюваних, обвинувачених або засуджених. У всіх випадках слід особливо зважати на шкідливий ефект, який унаслідок розкриття інформації, що уможливить їхню ідентифікацію, може бути справлений на осіб, які підпадають під цей принцип. Новітні підходи до втілення цих положень спостерігаємо у ст. 88 нового КПК України щодо неприпустимості доказів та відомостей, які стосуються особистості підозрюваного, обвинуваченого. Втім, наявне "тиражування" таких відомостей у ЗМІ не тільки порушує права осіб, ускладнює розслідування та розгляд кримінальних справ, а в непоодиноких випадках навіть підбурює громадян до скоєння злочинів шляхом розкриття інформації про умови та способи їх вчинення, обставини їх розкриття тощо.

В якості підходів до розв'язання зазначених питань можуть слугувати положення ст. 17 Закону "Про боротьбу з тероризмом", відповідно до якої інформування громадськості про вчинення терористичного акту здійснюють виключно керівник оперативного штабу або особи, уповноважені ним на підтримання зв'язків з громадськістю. Забороняється поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб інформації, яка, зокрема: розкриває спеціальні технічні прийоми і тактику проведення антитерористичної операції; може утруднити проведення антитерористичної операції і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами; містить дані про предмети та речовини, які безпосередньо можуть бути використані для вчинення актів технологічного тероризму. Позитивно оцінюючи зазначені правила, які варті на сприйняття іншими законами, слід звернути увагу на необхідність подальшого посилення юридичних гарантій прав осіб, втягнутих у кримінальне судочинство, зокрема, й шляхом встановлення адміністративної відповідальності ЗМІ та їх працівників за порушення демократичних стандартів надання інформації у кримінальному судочинстві.

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ ПРОКУРОРА
ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО
ЗАХОДУ У ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

В умовах прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – новий КПК України), яким було суттєво реформовано інститути прокурора в досудовому провадженні, а також запобіжних заходів, набуває актуальності розгляд питань щодо факторів, які визначають процесуальну позицію прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу. Одним з таких факторів є внутрішнє переконання прокурора, що визначає важливість обраної теми.

Не вдаючись до розгляду сутності внутрішнього переконання прокурора у кримінальному провадженні, який виходить за межі даного дослідження, відзначимо, що у формуванні внутрішнього переконання прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу проявляється визначення цим суб'єктом свого місця і ролі у досудовому кримінальному провадженні. У ч. 2 ст. 36 нового КПК України закріплено, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. На думку ряду вчених, здійснення процесуального керівництва передбачає не лише контроль за законністю досудового розслідування, а й спрямування його ходу і відповідальність за досягнуті результати. Крім того, ч. 2 ст. 37 нового КПК України передбачила, що прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Таким чином, закріплення вказаних норм робить конкретного прокурора особисто відповідальним за прийняття процесуальних рішень протягом всього кримінального провадження, в тому числі стосовно обрання запобіжних заходів, що позначається на формуванні його внутрішнього переконання.

З іншого боку, зміни, які були внесені до процесуального порядку обрання запобіжних заходів, визначають, що відтепер запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 нового

КПК України). Таким чином, прийняття остаточного рішення про застосування запобіжного заходу покладається на слідчого суддю та суд. З іншого боку, прокурор залишається обов'язковим суб'єктом прийняття відповідного рішення. В підсумку, на наш погляд, це не знімає з нього відповідальність за законність і обґрунтованість рішення про обрання запобіжного заходу, а певним чином перерозподіляє її між прокурором, слідчим і судом (слідчим суддею). Тому прокурор, як суб'єкт, який подає клопотання про застосування запобіжного заходу, повинен мати тверде внутрішнє переконання у його законності і необхідності.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 нового КПК України, яка визначає зміст принципу законності, прокурор зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Таким чином, внутрішнє переконання прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу ґрунтується на об'єктивній оцінці зібраних по справі доказів.

В цьому сенсі важливе значення має вплив на формування внутрішнього переконання прокурора дії принципу презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК). Керуючись цим принципом, прокурор завідомо не повинен вважати підозрюваного винуватим у вчиненні злочину. Цим створюються додаткові гарантії для об'єктивності і неупередженості прокурора, для виключення випадків наполягання на застосуванні суворих запобіжних заходів, в тому числі взяття особи під варту всупереч фактичним обставинам і здоровому глузду.

В свою чергу, хоча внутрішнє переконання прокурора і повинно складатися в результаті цього, воно все ж не є вільним від темпераменту, характеру і свідомості прокурора, його власних переконань і уявлень про добро і зло, про дозволене і належне, навіть від його симпатій і антипатій до конкретних осіб, які беруть участь у справі. Крім того, прокурор у громадській свідомості, а також, як свідчить практика, і власному само сприйнятті, залишається носієм обвинувальної функції, що позначається на формуванні його позиції при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу. Ступінь впливу зазначених суб'єктивних факторів на прийняття відповідного рішення залежить від рівня відповідальності, правосвідомості і дотримання професійної етики

прокурором, проте його не можна відкидати за жодних обставин, оскільки особиста позиція прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу має вирішальне значення.

Певним чином мінімізує вищенаведені негативні прояви закріплення у новому КПК підстав та обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Так, відповідно до ч. 2 ст. 177 нового КПК підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК. Крім того, згідно із ч. 1 ст. 178 нового КПК України, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності зазначених ризиків, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Фактично, вказані обставини повинні лежати в основі формування внутрішнього переконання прокурора при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу. Проте недоліком наведених законодавчих положень є те, що вони поширюються лише на слідчого суддю та суд, а не на прокурора. Складається

уявлення, що при вирішенні відповідного питання прокурор враховує якісь інші обставини, яке є завідомо помилковим. Тож вказана законодавча норма потребує корегування з метою поширення її дії також на слідчого і прокурора. Крім того, фактори, що лежать в основі формування внутрішнього переконання прокурора щодо застосування запобіжного заходу повинні наводитися у відповідному клопотанні, яке ним складається.

Данілін С.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів

ПОНЯТТЯ "СЛУЖБОВА ПОВЕДІНКА" **ТА СКЛАДНИКИ ЕТИЧНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА**

Служба в органах прокуратури є професійною діяльністю осіб, які займають посади в органах прокуратури і забезпечують практичне виконання завдань і функцій, визначених Законом "Про прокуратуру" та іншими законами. Така професійна діяльність прокурора базується на принципах служіння інтересам держави, суспільства та громадянина, й обумовлює зростання вимог до норм його службової поведінки. Як різновид соціальної поведінки людини, службова поведінка містить систему поведінських очікувань та шаблону соціальних взаємодій, які існують у професійній сфері.

Поняття "службовий" пов'язане із видом професійної діяльності прокурора та обумовлено низкою обмежень та заборон, які на нього накладаються у зв'язку із займаною посадою. В свою чергу, службова поведінка прокурора багато в чому регламентована через принцип правомочності та неправомочності його дій та поступків, визначених законами, і в підсумку може бути охарактеризована через такі її різновиди : 1) обов'язкова (за примусом відповідно до закону); 2) належна (відповідно до розподілу обов'язків); 3) бажана (здійснюється за власною волею).

Справедливим є твердження, що службову поведінку прокурора слід розглядати не тільки як управлінську, соціально-правову інституцію, а й як духовно-моральний, інтелектуальний генератор суспільства, спрямований на забезпечення законності в усіх сферах суспільного життя. Адже реалії сучасності потребують від прокурорських працівників таких якостей, як творчість, новаторство, моральність.

Відповідно до ст. 46 Закону "Про прокуратуру" прокурорами можуть призначатися громадяни України, які мають, між іншим,

необхідні ділові і моральні якості. Стаття 2 Дисциплінарного статуту прокуратури України визначає, що працівники прокуратури повинні мати високі моральні якості, бути принциповими і непримиренними до порушень законів, поєднувати виконання своїх професійних обов'язків з громадянською мужністю, справедливістю та непідкупністю. Вони повинні особисто суворо додержувати вимог закону, виявляти ініціативу в роботі, підвищувати її якість та ефективність і сприяти своєю діяльністю утвердженню верховенства закону, забезпеченню демократії, формуванню правосвідомості громадян, поваги до законів, норм та правил суспільного життя. Будь-які порушення прокурорсько-слідчими працівниками законності та службової дисципліни підривають авторитет прокуратури, завдають шкоди інтересам держави та суспільства.

Тож вступ на посаду прокурора передбачає гідну поведінку особи, розвинене почуття честі, гідності, чесності та обов'язку, тому вимога про додержання ним етичних засад є вельми актуальною. Слід зазначити, що норми професійної етики розповсюджуються на ті сфери службової діяльності, які не можуть бути врегульовані правом. Адже право не може завадити проявам таких негативних якостей особи, як пихатість, улесливість, брутальність, байдужість тощо. На прояв таких якостей особистості можливий вплив тільки моральних важелів: відповідно до ст. 48-1 Закону "Про прокуратуру", Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури схвалюється всеукраїнською конференцією працівників прокуратури і затверджується Генеральним прокурором України. Прокурори зобов'язані неухильно дотримуватися вимог цього Кодексу у своїй службовій діяльності та поза нею, порушення ними вимог Кодексу тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Етична норма поведінки є однією з найбільш простих форм моральних вимог до особистості, яка виступає, з одного боку, як елемент моральних відносин (звичай), який постійно відтворюється силою масової звички, прикладу, підтримується суспільною думкою, а з іншого – як форма моральної свідомості, яка формулюється у вигляді веління особи самої собі, яка вимагає неухильного виконання, виходячи із власних уявлень про добро та зло, обов'язок, совість, справедливість тощо. Вона приймає форму універсальних моральних цінностей, які виробляються суспільством в цілому, а також окремими соціальними групами (корпоративна етика) та кожною особистістю окремо. Відповідно виділяють загальні, групові та особистісні етичні норми. Перші відображають загальнолюдські моральні вимоги, сформульовані у золотому правилі етики: вчиняй так по відношенню до інших, як ти

бажаєш, щоб вчиняли по відношенню до тебе. Групові етичні норми забезпечують включення особистості до групи, у процеси, механізми групової взаємодії, впливають на усі види поведінки особистості. Особистісні етичні норми характеризують суб'єктивний "внутрішній" світ людини і пов'язані перш за все із почуттям самоповаги, високою власною оцінкою, впевненістю у своїх діях. Порушення цих норм завжди пов'язане із почуттям провини (совість), самозасудження і навіть порушення цілісності особистості.

В підсумку зазначимо, що службова поведінка прокурора має складну детермінованість та управляється як через зовнішні етичні регулятори (загальнолюдські цінності, пануюча у суспільстві мораль, групові норми), так і через внутрішні механізми саморегуляції (самосвідомість, самооцінка, мотиваційна сфера, настанови, на основі яких формуються особистісні норми). Зовнішні та внутрішні регулятори знаходяться між собою у складній динамічній суперечливій взаємодії і в кожний момент надають прокурорському працівнику право морального вибору на основі вимог, які до нього пред'являються.

Дем'яненко І.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ

В контексті продовження судово-правової реформи в Україні залишаються актуальними питання добору суддівських кадрів. В умовах, коли, по-перше, переважну більшість суддівського корпусу нашої держави складають судді місцевих загальних судів, по-друге, з місцевих загальних судів, як правило, починається службова кар'єра суддів інших судів України, вказані питання необхідно розглядати у нерозривній єдності з проблемами функціонування місцевих загальних судів України, що в підсумку і визначає актуальність обраної теми.

Як відомо, Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 07 липня 2010 року (далі по тексту – Закон) суттєво реформував процедуру добору кандидатів на посади суддів, урізноманітивши і ускладнивши порядок призначення судді на посаду вперше. Так, виходячи із змісту ст. 66 Закону, можна виділити такі 11 стадій призначення на посаду судді вперше: 1) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму веб-порталі

оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів та опублікування такого оголошення в газетах у визначених нею друкованих засобах масової інформації; 2) подання особами, які виявили бажання стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених Законом; 3) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на основі поданих кандидатами на посаду судді документів перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду судді, та організація проведення стосовно них спеціальної перевірки в порядку, визначеному законом; 4) складення особами, які відповідають установленим вимогам до кандидата на посаду судді, іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права; 5) направлення кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки; 6) допуск кандидатів, які успішно пройшли спеціальну підготовку, до складення кваліфікаційного іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України; 8) визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рейтингу кандидатів на посаду судді за результатами складення кваліфікаційного іспиту, зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад судді; 9) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у разі відкриття вакантних посад суддів конкурсу на заміщення таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві; 10) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, виходячи з рейтингу кандидата відповідно до кількості наявних вакантних посад судді добору серед кандидатів, які взяли участь у конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді юстиції про призначення кандидата на посаду судді; 11) розгляд на засіданні Вищої ради юстиції відповідно до рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України питання про призначення кандидата на посаду судді та внесення в разі прийняття позитивного рішення подання Президентові України про призначення кандидата на посаду судді; 12) прийняття Президентом України рішення про призначення кандидата на посаду судді.

До вказаного порядку було внесено зміни, які полягали у об'єднанні стадій, які передбачалися п. 5 і 6 ст. 66 первісної редакції Закону і полягали у направленні кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки у спеціалізованому юридичному вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації, а також направлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді після успішного проходження ними

підготовки у спеціалізованому юридичному вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації для проходження спеціальної підготовки у Національній школі суддів України, у стадію направлення кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки. Відповідно до ст. 69 Закону, спеціальна підготовка кандидата на посаду судді, організація якої здійснюється Національною школою суддів України, включає теоретичне та практичне навчання за денною (очною) чи заочною формою.

Фактично, спеціальна підготовка покликана забезпечити належний рівень знань, умінь та практичних навичок кандидатів на посаду судді для належного виконання ними своїх посадових обов'язків судді, тому її значення важко переоцінити. Адже лише фаховий і належним чином підготовлений суддя здатний виконувати складні та різноманітні обов'язки судді, забезпечуючи принцип професіоналізму суддів. В той же час, вимоги до порядку проходження та організації спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді вперше, як на наш погляд, не позбавлені недоліків.

По-перше, звертає на себе увагу обмежений строк спеціальної підготовки, який становить шість місяців. Хоча фінансування проходження спеціальної підготовки здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, і кандидатам виплачується стипендія в розмірі не менше двох третин від посадового окладу судді місцевого суду загальної юрисдикції, що становить на сьогоднішній день понад 5 тис. грн. і значно перевищує середню заробітну плату по країні, проте, як показує практика, її результативність залишається низькою. Шість місяців, відведені для проходження підготовки, відповідають одному навчальному семестру у вищому навчальному закладі, і у цей строк неможливо засвоїти всі необхідні для майбутнього судді теоретичні знання та практичні навички.

По-друге, передбачається, що спеціальна підготовка передбачає поєднання теоретичного та практичного навчання. На практиці навчання часто зводиться до повторення кандидатам на посади суддів навчальних дисциплін у дещо зміненому за назвою вигляді, які входили у програму підготовки спеціаліста або магістра на напрямком правознавство без урахування їх змістовною частиною специфіки, яку передбачає робота судді. З огляду на це, програма та навчальний план спеціальної підготовки, які, згідно із ч. 2 ст. 69 Закону, затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, потребують корегування у бік наближення навчання до потреб практики.

По-третє, особливі зауваження викликає відсутність у порядку призначення на посаду судді такого елемента, як

стажування. На сьогодні досить суворі вимоги щодо проходження стажування введені для прокурорських працівників, передбачаються вони для майбутніх співробітників й інших правоохоронних органів, проте для суддів їх не встановлено. На наш погляд, це прогалина у законодавстві, яка потребує заповнення. Адже переважна більшість кандидатів на посаду судді, якщо тільки вони раніше не працювали помічниками судді, не мають не тільки досвіду суддівської роботи, але й щонайменшого уявлення про неї. На практиці це призводить до того, що призначені на посаду судді, які вперше приходять до суду і відразу стають до виконання посадових обов'язків з розгляду справ, фактично безпорадні при цьому, і реально потребують керівництва або наставництва з боку старших колег. Це створює як ускладнення у організації роботи суду, оскільки для цього не вистачає часу та працівників, а також ставить під сумнів реалізацію принципу незалежності суддів, оскільки будь-які підказки чи поради щодо того, як вирішити справу чи скласти судове рішення можуть розцінюватися як втручання у здійснення правосуддя.

Тому вважаємо, що необхідно передбачити стажування у місцевому загальному суді як обов'язкову стадію призначення на посаду судді або ж елемент спеціальної підготовки кандидата на посаду судді. При цьому законодавець повинен визначити строк і загальні вимоги до стажування, а Вища кваліфікаційна комісія – розробити і затвердити порядок його проходження, а також організувати таке стажування на місцях. В результаті це дасть змогу значно поліпшити якісний склад суддівського корпусу не лише місцевих загальних судів, а й всієї судової системи України.

Дудченко О.Ю.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри організації судових
та правоохоронних органів

ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ

Аналізуючи правовий статус суддів, що займають адміністративні посади в суді та враховуючи деякі успіхи, що сталися за останні роки в аспекті нормативної регламентації статусу голови суду, можна стверджувати, що статус керівника суду багато в чому складався саме як соціальний, бо не отримав бажаного правового закріплення. Однак в умовах побудови правової держави, вдосконалення судової системи та підвищення якості правосуддя, є необхідним визначення статусу суддів, що займають адміністративні посади в суді, шляхом його нормативного

закріплення, що у свою чергу вимагає дослідження на теоретичному рівні всіх його компонентів.

Торкаючись проблематики правового статусу суддів, що займають адміністративні посади в суді, слід звернути увагу на умови придбання вказаного статусу, які знаходять відображення у правовому статусі, однак не можуть бути віднесені до його елементів. Порядок призначення на посаду передує правовому статусу, є одним з його умов, кінцевий результат якого – наділення правовим статусом. В той же час при розгляді елементів правового статусу суддів, що займають адміністративні посади неможливо уникнути питання набуття цього статусу.

До умов набуття правового статусу слід віднести вимоги, що пред'являються до кандидата на зайняття адміністративної посади і порядок призначення на цю посаду. Ці елементи є попередніми правовому статусу, від дотримання чи недотримання яких і від відповідності або невідповідності яким залежить те, чи буде особа наділена правовим статусом судді, що займає адміністративну посаду чи ні.

Щодо порядку призначення суддів на адміністративні посади, то варто зазначити, що за останні роки цей порядок змінювалася декілька разів, крім того він також був предметом розгляду у Конституційному Суді України. Своєрідним проривом у врегулюванні цього питання стало прийняття Закон України "Про судоустрій і статус суддів". В цьому нормативно-правовому акті визначений порядок призначення суддів на адміністративні посади, за яким голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники призначаються на посади строком на п'ять років із числа суддів цього суду та звільняються з посад Вищою радою юстиції за поданням відповідної ради суддів. Суддя не може обіймати одну адміністративну посаду більш як два строки підряд. Призначення судді на адміністративну посаду без додержання вимог Закону "Про судоустрій і статус суддів" не допускається. Слід звернути увагу, що передбачений законом порядок призначення на посаду голови суду та його заступників є загальним для всіх судів, окрім Конституційного Суду України і Верховного Суду України, у яких зайняття посад голів урегульовано Конституцією України і здійснюється не шляхом призначення, а шляхом обрання голів самими суддями на своїх пленарних засіданнях, тому вважаємо за необхідне зосередити свою увагу на саме місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судах.

Однак закріпивши лише порядок призначення на адміністративні посади, Закон України "Про судоустрій і статус суддів" знову не в повній мірі вирішив питання щодо умов

придбання правового статусу судді, що займає адміністративну посаду, і створив умови для подальшого врегулювання цього питання. Так одним з напрямків цієї діяльності є визначення вимог, що пред'являються до кандидата на зайняття адміністративної посади.

В наукових джерелах зазначається, що кандидатури на посади голів судів добираються, як правило, з найбільш кваліфікованих суддів, які мають великий професійний досвід, користуються авторитетом, мають організаційні здібності, високі ділові й моральні якості.

Однак на нашу думку, до будь-якого представника влади повинні пред'являтися певні вимоги. Причому такі вимоги мають бути закріплені на законодавчому рівні та мати виключний характер. Слід підкреслити, що вимоги повинні пред'являтися як до самих осіб, що заміщують відповідні посади, так і до кандидатів на такі посади. Особа, наділена владними повноваженнями, має відповідати підвищеним вимогам до його професіоналізму, навичок і умінь, досвіду роботи і морально-етичних якостей. Так у Законі України "Про судоустрій і статус суддів" встановлюються вимоги, що пред'являються до кандидатів на посаду судді (ст. 64). Однак у законодавстві, що регулює питання судоустрою, відсутні норми, що визначають вищевказані вимоги до судів на адміністративних посадах.

На нашу думку така ситуація є прогалиною, котра потребує заповнення. Так вважаємо за необхідне розробити, та на законодавчому рівні закріпити умови, що пред'являтимуться до суддів-кандидатів на адміністративні посади. До таких вимог потрібно віднести такі елементи, як: вік кандидата, досвід роботи, його керівні здібності, освіта, ділові і моральні якості, тощо.

Загуменна Ю.О.,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

За сучасних умов демократизації суспільства визначна роль в зміцненні режиму законності і правопорядку в країні, у тому числі у сфері забезпечення громадської безпеки, відводиться контролю. Контроль, як самостійний державно-правовий інститут, є одним з найважливіших засобів попередження порушень закону, виявлення незаконних дій і помилок під час застосування закону, один із засобів, необхідних для вживання заходів, що сприяють суворому

дотриманню закону в державному апараті. Особливістю контролю є те, що він, як соціальна функція, виникаючи в процесі усупільнення праці, не обмежується якоюсь однією сферою, а притаманний усім формам державної й громадської діяльності. І залежно від того, на якому рівні та стосовно чого розглядається контроль, він може бути охарактеризований як форма чи вид діяльності, як принцип і як функція.

Існує значна кількість наукових праць, увага в яких присвячена дослідженню теорії контролю в цілому і його специфічних аспектів, зокрема, тих, що виявляються в юридичній природі контролю як правової форми діяльності органів держави. Так, словник іноземних слів визначає контроль (від французького "controle") як перевірку або спостереження з метою перевірки. Із змісту слова "контроль", окрім "перевірки" або "нагляду з метою перевірки", впливає ще одне значення цього слова – протидія чомусь небажаному. Зважаючи на вищевикладене, можна погодитися з думкою В.М. Гаращука, що "контроль" слід тлумачити як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку кого-небудь. Загалом зміст контролю розповсюджується на всі органи держави, весь управлінський персонал. Проте, органи і посадові особи, що його здійснюють, не в змозі перевірити управлінську діяльність у повному обсязі, виходячи з її масштабності і оперативності. Контроль можливий лише за основними, найважливішими сторонами управління, які виступають об'єктами контрольної діяльності. Під останніми слід розуміти певні суспільні відносини, які пов'язані з виконанням будь-яких правил, обов'язків або вимог.

До основних напрямків контролю можна віднести:

- контроль за своєчасним та якісним виконанням службових обов'язків;

- контроль за раціональним розподілом та використанням фінансових, матеріальних, трудових ресурсів, дотриманням режиму економії;

- контроль за впровадженням в організацію роботи органів виконавчої влади передових досягнень науки й техніки, їх використанням в інтересах підвищення ефективності управлінської діяльності з урахуванням необхідності покращення матеріального рівня життя населення, безпеки умов праці тощо;

- контроль за законністю та доцільністю рішень, які приймаються органами виконавчої влади та їх посадовими особами;

- контроль за підбором та розстановкою кадрів, покращенням рівня їх професійної підготовки;

- контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів громадян в процесі виконавчої діяльності;
- контроль за формами й методами здійснення виконавчої діяльності.

Наведені вище напрямки органічно поєднані між собою, до того ж вони властиві різним контролюючим органам у неоднаковому масштабі, який залежить від призначення того або іншого виду контролю, але майже всі використовуються органами державної влади у сфері охорони громадської безпеки.

У процесуально-юридичному аспекті контроль за діяльністю державних органів і посадових осіб, у тому числі у сфері забезпечення громадської безпеки, є однією з основних вимог підтримання режиму законності, яка припускає здійснення кваліфікованого спостереження за тим, щоб фактична діяльність державних органів строго відповідала тому, що зафіксовано в законі, максимально забезпечувала охорону правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Цьому сприяють такі риси контролю як безпосередність, оперативність, дієвість, підпорядкування цілям охорони права від порушень. Слід підкреслити, що завдяки контролю підвищується відповідальність державних службовців за своєчасне й високоякісне виконання своїх обов'язків.

Доцільно виділити специфічні риси притаманні контрольній діяльності, у тому числі у сфері забезпечення громадської безпеки.

По-перше, завдання, які ставляться, і цільове призначення контрольної діяльності дають змогу: а) встановити фактичне виконання управлінського рішення в організаційній виконавчорозпорядчій діяльності підконтрольного об'єкта; б) дати об'єктивну суспільно-політичну й спеціально-юридичну оцінку; в) прийняти вірне рішення стосовно удосконалення діяльності підконтрольного об'єкта, а у випадку виявлення неправомірних дій – ужити відповідні профілактичні заходи з попередження порушень у майбутньому; г) домогтися оперативного, найбільш повного і якісного виконання прийнятого рішення.

По-друге, систематизуючи контрольну діяльність за її обсягом і змістом, можна виділити: а) блок суміжних контрольних проваджень; б) блок спеціальних контрольних проваджень; в) блок особливих контрольних проваджень (прокурорський нагляд, судовий контроль, арбітражний контроль).

По-третє, до ознак контрольної діяльності варто віднести і її спонукальні обставини, якими є об'єктивна потреба у створенні найбільш сприятливих умов для реалізації нормативно-правових розпоряджень у діяльності суб'єктів суспільних відносин, забезпечення ефективності правового регулювання, відновлення

стану законності й правопорядку у випадку їх порушення.

По-четверте, контрольна діяльність специфічна різноманіттям суб'єктів, що її здійснюють. Суб'єктами контрольної діяльності є визнані правом носії контрольних повноважень: це державні та громадські організації, їх посадові особи, трудові колективи і громадяни. Суб'єкт контролю в системі механізму управління суспільством виступає головним компонентом його складу, за допомогою якого визначаються завдання, характер, форми й обсяг контролю.

По-п'яте, особливості контрольної діяльності полягають також і в змісті одержуваних матеріально-правових результатів. Наслідком контролю є індивідуально-правовий акт обов'язкового значення, в якому поряд з оцінкою діяльності підконтрольного об'єкта конкретизуються його повноваження з усунення помилок і прорахунків в управлінській діяльності, з внесення організуючої основи в процесі управління, з припинення неправомірної діяльності суб'єктів, з визначення превентивних заходів.

По-шосте, за методом правового регулювання контрольна діяльність своєрідна тим, що вона поєднує в собі деякі риси як дозвільно-розпорядницького, так і юрисдикційних способів і може виступати у формі регулятивних і охоронних правовідносин.

Зважаючи на прагнення України набути повноправного членства в Європейському Союзі, слід зазначити, що у майбутньому необхідно зосередити увагу на конструктивному впровадженні в діяльність ОВС України європейських стандартів щодо демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами. Доцільно демократичний цивільний контроль розглядати як спосіб правоохоронного забезпечення національної безпеки. Сьогодні демократичний цивільний контроль – це об'єктивна потреба суспільства, держави та її правоохоронних органів, а отже й пріоритетний напрямок удосконалення діяльності ОВС України як в Україні, так і поза її межами.

Взаємна довіра та подібність оперативної культури мають ґрунтуватися на спільних цінностях і демократичних принципах. Якщо Україна не вживе негайних заходів для досягнення відповідного темпу власних реформ, то розрив в оперативній культурі та довірі буде збільшуватися з відповідними негативними наслідками для безпеки України та її громадян. Для боротьби з цими негативними наслідками необхідно: посилення позицій та незалежності судової гілки влади, впровадження принципів верховенства права та захисту прав людини, розбудова інститутів демократичного контролю та демілітаризація функцій правоохоронних органів, боротьба з корупцією та відмиванням "брудних" грошей. Однак головною передумовою успіху є наявність

політичного бачення та політичної волі української влади, підкріплені всеосяжними і взаємоінтегрованими програмами реформ у секторі безпеки.

**Іванов А.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри кримінології
і кримінально-виконавчого права**

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ПОДАТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Відповідно до ст. 10 Закону України "Про прокуратуру" Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори координують діяльність з питань протидії злочинності і корупції органів внутрішніх справ, служби безпеки, податкової міліції, митної служби, військової служби правопорядку в Збройних Силах України та інших правоохоронних органів. На виконання положень Закону та з метою підвищення координаційної ролі прокуратури було затверджено Наказ Генеральної прокуратури України "Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією" від 4.05.2012 р. У ньому закріплено, що одним із критеріїв оцінки координаційної роботи прокуратури слід вважати підвищення ефективності профілактики злочинів. Отже, запобігання злочинності в різних сферах, у тому числі й оподаткуванні, є невід'ємною складовою правоохоронної координації.

Поняття "координація" (від лат. "co" – разом і "ordinatio" – упорядкування) розкривається як погодження дій з метою швидкого та правильного вирішення завдань з мінімальними витратами необхідних ресурсів. Головна мета координації правоохоронних органів полягає у погодженні та упорядкуванні їх спільних дій у боротьбі зі злочинністю, розмежуванні функцій при здійсненні спеціально-кримінологічних заходів. Координація дозволяє сконцентрувати зусилля правоохоронних органів, об'єднати їх в "один фронт" на основі єдиного підходу, покращити взаємодію та порозуміння між ними, усунути дублювання завдань та функцій, ефективно розподіляти час, кадрові, фінансові та інші ресурси у боротьбі зі злочинністю.

Найбільш поширеною формою координації правоохоронних органів є проведення координаційних нарад з питань запобігання і протидії злочинності. Цікавими у цьому відношенні є результати дослідження координаційної діяльності прокуратури, проведеного Т.В. Корняковою. Вченою на підставі аналізу та узагальнення 300

матеріалів координаційних нарад було визначено ряд недоліків правоохоронної координації. Зокрема, зазначається, що коло учасників координаційних нарад тільки у 65 випадках обмежувалось керівниками правоохоронних органів у "традиційному" сенсі (прокуратура, податкова міліція, органи внутрішніх справ і служба безпеки). Лише в окремих нарадах брали участь представники інших органів (податкових інспекцій (78), митної служби (69), прикордонної служби (26) та ін.). Поряд з цим, вченою вказувалось й на інші недоліки нарад, що пов'язуються не лише зі складом їх учасників, а й колом обговорюваних питань, змістом та формою винесених рішень, визначенням відповідальних за їх практичну реалізацію тощо. Наведені узагальнення безперечно мають наукову та практичну цінність, у тому числі й у запобіганні податкових злочинів, проте вони стосуються проблем координації у протидії злочинності загалом, а тому потребують поглиблення, розвитку, а можливо уточнення та перегляду, крізь призму нашого дослідження, аналіз проблем координації запобігання податкової злочинності.

З метою з'ясування існуючого стану координації правоохоронних органів у боротьбі з ухиленням від оподаткування як особливим видом злочинності, визначення проблем та шляхів їх вирішення, нами було вивчено ряд матеріалів координаційних нарад різного рівня, зокрема Дніпропетровської та Харківської областей. У результаті проведеного аналізу можемо зробити такі зауваження.

По-перше, тривалий час не проводились вузькопрофільні координаційні наради, спеціально присвячені запобіганню та протидії податковій злочинності, що є неприпустимим з огляду на стабільно високий її рівень у зазначених регіонах. Наприклад, у 2012 р. прокуратурою Дніпропетровської області було проведено 4 координаційні, у тому числі 3 міжвідомчі, наради з керівниками правоохоронних та контролюючих органів області, жодна з яких не була спеціально присвячена проблемам додержання податкового законодавства. Зокрема, проведені наради стосувались протидії злочинам у бюджетній та природоохоронній сферах, запобігання бездоглядності, шкідливих звичок та правопорушень серед дітей тощо. Проблеми боротьби з податковими злочинами звичайно піднімаються на обласних координаційних нарадах, проте переважно в контексті інших обговорюваних питань, зокрема корупції в системі ДПС України, недотримання бюджетного законодавства тощо.

У свою чергу, під час проведення координаційних нарад міського та районного рівнів проблеми протидії податковій злочинності також далеко не завжди включаються до порядку

денного. Якщо ці питання на нарадах і обговорюються, то найчастіше обмежуються слідчою діяльністю податкової міліції, її показниками та ефективністю, не враховуючи проблем усунення причин та умов, запобігання ухилення від оподаткування. Зокрема, на засіданнях не обговорюються проблеми взаємодії у проведенні правового та кримінологічного інформування, культурно-виховної роботи та інших важливих напрямків запобігання злочинності. Гіперболізація репресивної складової у боротьбі з податковою злочинністю з однієї сторони свідчить про залишки ще сумнозвісної практики "гонки за показниками", які розглядаються як основний критерій ефективності роботи, а з іншої – про явну недооцінку запобіжної складової координації, превентивної протидії злочинності загалом.

По-друге, рішення координаційних нарад або взагалі не містять пропозицій з протидії податковій злочинності або найчастіше вони мають абстрактний характер, є не конкретними та поверхневими (наприклад, рекомендується "проаналізувати ситуацію та вжити необхідних заходів", "усунути причини та умови порушень у сфері оподаткування", "продовжити роботу по реалізації комплексної програми протидії", "підвищити результативність розслідування кримінальних справ щодо незаконного відшкодування ПДВ", "виключити випадки безпідставної відмови у порушенні кримінальних справ" тощо). Подібні пропозиції скоріше схожі на "плакатні" заклики, ніж на кримінологічні заходи, що переслідують конкретні практичні цілі. Як справедливо підкреслює В.В. Голіна, абстрактність та декларативність заходів (типу "усунути причини та умови злочинності") дискредитує саму ідею запобігання злочинності, робить заходи практично формальними, безпредметними та далекими від виконання.

По-третє, іноді міжвідомчі координаційні наради виходять за межі власних повноважень та фактично перетворюються на керівний директивний орган на чолі з прокурором. Окремі рішення нарад написані категоричною мовою, сприймаються як розпорядчий прокурорський документ, в якому органи прокуратури не рекомендують, як це має бути при координації, а наказують податковій міліції та іншим правоохоронним органам вжити тих чи інших заходів. Це суперечить сутності та принципам координації, применшує роль та самостійність податкової міліції та інспекцій як провідних органів у боротьбі з податковими злочинами, як наслідок призводить до змішання компетенції та порушень закону. Відповідно ж до ст. 19 Закону України "Про прокуратуру" прокуратура не має права підміняти органи відомчого управління та контролю і не втручається у господарську діяльність, якщо вона не

суперечить закону.

Крім того, існують певні недоліки й щодо кадрового складу міжвідомчих нарад. У ряді випадків на засіданнях присутні не перші особи податкової міліції чи ДПС області, а їх заступники, які, як свідчить практика, найчастіше не бажають брати на себе відповідальність, проводять ці наради споглядаючи, безініціативно, не пропонують змін до порядку денного, наприклад щодо питань боротьби з податковою злочинністю, не піднімають нагальні для регіону проблеми тощо. Вважаємо, що це є проявом формального підходу до правоохоронної координації, недооцінки її потенціалу, можливостей та переваг.

Підсумовуючи, зазначимо, що координація правоохоронних органів у протидії податковим злочинам є невід'ємною складовою роботи прокуратури. Розв'язання ж координаційних проблем слід розглядати як важливий напрямок вдосконалення всієї системи запобігання податковій злочинності. У цьому сенсі можна лише вітати прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури" від 18.09.2012 р., який поряд із вирішенням інших питань спрямований на вдосконалення координації правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

**Івасишин Т.М.,
Національна академія Служби безпеки України,
к.біол.н., ст. викладач**

ІНФРАЧЕРВОНА МІКРОСПЕКТРОСКОПІЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Використання інфрачервоної мікроспектроскопії дало сучасній криміналістиці нові можливості. Так, методи мікроспектроскопії потребують для аналізу невеликої кількості (близько пікограма) досліджуваного зразка. Найважливіше, інфрачервона мікроспектроскопія – це неруйнівний метод. Такі переваги роблять інфрачервону мікроспектроскопію оптимальним засобом дослідження зразків, що доступні в обмеженій кількості, наприклад, речових доказів у суді. За допомогою інфрачервоної мікроспектроскопії можна досліджувати волосся як специфічний вид речових доказів.

Волосся – це один із найпоширеніших типів слідів, що виявляються в місцях вчинення кримінального правопорушення. Оптична мікроскопія використовується для встановлення можливості походження невідомого зразка волоса від відомого джерела. Якщо встановлені за її допомогою окремі ознаки волосся доповнюються інформацією про його хімічний склад, можливість зіставлення невідомого волоса з відомим джерелом суттєво

зростає. Завдяки цьому інфрачервона мікроспектроскопія стає необхідним інструментом отримання додаткової інформації в суді.

Так, використовуючи інфрачервоний спектроскоп, можна отримати більш повну інформацію про зразок. Наприклад, якщо волосся зазнало змін із плином часу та під дією зовнішніх умов, можливість його ототожнення за зовнішніми особливостями може бути втрачена. У такому випадку інфрачервона мікроспектроскопія дає змогу ідентифікувати волосся. До того ж, за допомогою інфрачервоних методів можна виявити деякі ознаки хімічної обробки волосся (наприклад, відбілювання). Інфрачервона мікроспектроскопія може використовуватися для виявлення хімічних пошкоджень уздовж індивідуальних волокон волосся, що може допомогти у визначенні тривалості природного потрапляння волосся під атмосферні впливи або періодичності хімічної обробки. Також мікроскопія ППВВ (порушене повне внутрішнє відбивання) дає можливість аналізувати дискретні ділянки зовнішньої поверхні індивідуальних волокон волосся для відшукування залишків косметичних засобів, таких як лак для волосся.

Інфрачервона мікроспектроскопія надає інформацію, необхідну для ототожнення і визначення можливого джерела походження невідомих волокон. Зокрема, із одичного волокна волоса вирізалася ділянка довжиною приблизно 100 мкм і вирівнювалась роликним ножом на чистій скляній пластині. Вирівняне волокно було підняте зондом із вольфраму і переміщене на нижнє віконце КВг у мікрокомпресійній кюветі разом із маленьким кристаликом КВг та накрите верхнім віконцем КВг. Мікрокомпресійна кювета стискувалась до досягнення оптичного контакту між волокном і віконцями.

Кювета була розміщена у полі зору мікроскопа Nic-Plan™, пов'язаного із спектрометром MAGNA-IR® FT-IR. Спектр фону був одержаний через кристал КВг, спектр зразка – через волокно. Обидва спектри були зняті із спектральною роздільною здатністю 4 см^{-1} , 64 сканування для кожного. Розмір зразка становив 50×100 мкм.

Збільшення поглинання в області хвильових чисел 1175 і 1040 см^{-1} вказує на окислення дисульфідів цистину в кератині. Це окислення може бути зумовлене взаємодією з лужним водневим перекисом, тобто відбіленням. Смуга 1040 см^{-1} пов'язана із симетричними коливаннями S=O в цистеїновій кислоті, смуга 1175 см^{-1} – з асиметричними коливаннями S=O.

Другий приклад ілюструє виявлення косметичного засобу, що міститься на поверхні волокон волоса. Якщо цей зразок досліджувати методом пропускання, як у першому прикладі, отриманий спектр буде характерним для протеїну. Волосся – це

дуже сильний поглинач інфрачервоного випромінювання, і виявити будь-які нашарування на його поверхні традиційними методами пропускання світла через волосся вкрай важко. Проте, використовуючи мікроскопію ППВВ, спектр основи лаку на волоссі отримати нескладно. У цьому випадку волокно волоса розміщувалося на предметному скельці і фіксувалося з обох кінців липкою стрічкою. При розміщенні зразка на предметному скельці нижче освітлення може використовуватися для просвічування зразка в режимі спостереження через об'єктив ППВВ. В об'єктиві ППВВ використовувався кристал ZnSe ($n=2.4$), який дає діаметр проби 42 мкм при використуванні верхньої апертури діаметром 2,5 мм ($100/2.4=42$ мкм). Спектр фону був знятий через повітря (кристал ні з чим не контактує). Спектри фону і зразка були отримані при 64 скануваннях із роздільною здатністю 8 см^{-1} .

Натомість при відніманні спектра чистого волоса від спектра волоса, вкритого лаком, отримано спектр, який дає змогу ідентифікувати основну смолу в лаку, а саме, полівінілацетат.

Отже, інфрачервона мікроспектроскопія є одним із важливих інструментів у криміналістиці. Її використання дає змогу аналізувати індивідуальні волокна волосся і виявляти їхні особливості, що виникають внаслідок хімічних пошкоджень, природних атмосферних впливів та використання косметичних засобів. Інформація, отримана за допомогою інфрачервоної мікроспектроскопії, дасть вагому допомогу судовим експертам у їх дослідженнях.

Калмикова Я.С.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри адміністративного права

НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У правозастосовній діяльності кожен доказ повинен мати певну сукупність ознак, завдяки чому він буде мати доказове значення. Одними із таких є їх належність та допустимість. У чинному Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) відсутні норми, які чітко визначають критерії допустимості доказів, визнання їх недопустимими та виключення їх із справи узагалі. Належність доказів розуміють як наявність об'єктивного зв'язку між відомостями, які містяться в доказах, та фактах, які підлягають встановленню у справі. Допустимість доказів визначається як властивість доказів, яка характеризується через законність джерела фактичних даних, що містяться в цьому

джерелі. Частина 1 ст. 70 КАСУ належними визначає докази, які містять інформацію щодо предмету доказування, тож суд не повинен приймати до розгляду докази, які не стосуються предмету доказування. В той же час, відповідно до ч. 3 ст. 70 КАСУ докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги. Обставини справи, які згідно з законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору.

Правило допустимості доказів, виходячи з норм закону, необхідно розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні, виходячи із положень ч. 1 ст. 69 КАСУ, допускається наявність певних засобів доказування, в яких можуть міститися відомості про обставини, що мають значення для вирішення справи – це пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників, показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів (в коло доказів у справі не можуть бути включені дані, які отримані із телефонної розмови або особистої бесіди). У вузькому розумінні допустимими є засоби доказування, які підтверджують обставини справи, які не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору (ч. 4 ст. 70 КАСУ). Доказ відноситься до справи, якщо є фактичними даними, які підтверджують, спростовують або ставлять під сумнів висновки про існування обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. таким чином, поняття "допустимість доказів" означає можливість використання доказів в процесі доведення визначених обставин. Сукупність вимог, що ставляться законом до процесу отримання доказів, становить інститут процесуальної допустимості. Доказ відноситься до справи, якщо є фактичними даними, які підтверджують, спростовують або ставлять під сумнів висновки про існування обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. таким чином, поняття "допустимість доказів" означає можливість використання доказів в процесі доведення визначених обставин.

Належність доказів складається з таких елементів: 1) належний суб'єкт, що є правомочним проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів (такі особи повинні володіти відповідним процесуальним статусом); 2) належне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), які складають зміст доказів(вичерпний перелік яких встановлений у законі); 3) належна процесуальна дія, яка використовується як засіб для одержання доказів; 4) належний порядок проведення процесуальної дії (слідчої чи судової), що використовується як засіб збирання доказів; 5)

певна форма (доказ повинен існувати у певній матеріально-фіксованій формі, наприклад, речові докази). Формулою перевірки належності доказу до справи є: доказ + підтвердження обставини події = належний доказ (якщо доказ підтверджує певну обставину, зазначену у позовній заяві або у запереченнях проти позову, яка збігається з відповідною обставиною, передбаченою у законодавчій нормі, та на яку також має зробити посилання той суб'єкт, який подає відповідний доказ, то такий доказ можна вважати належним до справи).

Сукупність вимог, що ставляться законом до процесу отримання доказів, становить інститут процесуальної допустимості. Традиційно виділяють такі умови допустимості доказів у справі: 1) можливість перевірити їх походження; 2) компетентність і обізнаність осіб, від яких вони походять та які їх збирають; 3) дотримання загальних правил доказування; 4) дотримання правил збирання певних видів доказів; 5) дотримання правил, що гарантують повноту і точність фіксації зібраної інформації в справі; 6) відмова від використання здогадок, припущень.

У процесуальній науці виділяють правила допустимості доказів із "позитивним" та "негативним" змістом. Перші означають те, що у певній категорії справ закон вказує на обов'язкове використання визначених засобів доказування, при цьому не виключається можливість використання також інших доказів. Правила допустимості доказів із "негативним" змістом охоплюються такі вказівки закону, які виключають із засобів доказування.

Виділяють наступні риси допустимості доказів в адміністративному судочинстві: 1) мають бути отримані з належного джерела; 2) характеризують якість доказів з точки зору процесуальної форми; 3) мають чітку правову регламентацію наслідків; 4) мають загальний характер (у всіх справах незалежно від категорії необхідно дотримуватись вимоги про отримання інформації із визначених законом засобів доказування та порядку збирання, представлення та дослідження доказів) та спеціальний характер (правила, які дозволяють або забороняють використовувати конкретні докази) (С.В. Васильєв, Л.М. Звягинцева, М.О. Плюхина, І.В. Решетникова); 5) походження відомостей є відомим або воно може бути перевірено (особа, від якої походять відомості могла їх сприймати) (А.Б. Соловійов); 6) дотримання правил, які регламентують відповідну стадію процесу та встановлюють повноваження особи (А.Б. Соловійов); 7) характеризують не конкретні відомості про факти, не самі судові докази, а їх джерела (Ф.Н. Фаткуллін); 8) орган або посадова особа мають можливість відповідно до положень процесуального закону використовувати їх в якості доказів (Л.Н. Лобойко); 9) пов'язані із

процесуальною формою, тобто характером процесуальних засобів доказування незалежно від того, яка інформація міститься в них (М.К. Треушніков); 10) наявність певного кола засобів доказування, в яких можуть міститися фактичні дані, з тим, щоб вони могли бути судовими доказами (ця вимога має виключний характер, оскільки встановлений законом перелік засобів доказування не може бути розширений або звужений за розсудом суду) (В.В. Комаров); 11) такий критерій може відноситись не до всього доказу, а тільки до окремої частини (наприклад, належний речовий доказ був неналежним чином залучений до справи) (Д. Філін); 12) складається з трьох елементів: об'єкт-носії, форма закріплення носія інформації та доказова інформація (Ю. Боруленков); 13) наслідками недопустимості доказів є використання неналежних засобів доказування.

Отже, аналізуючи питання допустимості доказів з огляду на елементи їх процесуальної форми, можна сформулювати наступні умови визначення їх такими судом: 1) законність джерела доказової інформації (ч.1 ст. 69 КАСУ); 2) законність способу, за допомогою якого отримана інформація; 3) дотримання встановленого законом процесуального порядку отримання інформації.

З огляду на наведене, пропонуємо конкретизувати положення ст. 70 КАСУ, шляхом виокремлення з неї норм, у статтю 70-1 КАСУ із назвою "Допустимість доказів" наступного змісту: "Доказ визначається допустимим, якщо він отриманий у встановленому законом порядку", а також статтю 70-2 КАСУ із назвою "Недопустимість доказів": "Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення".

Кобернюк В.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри кримінального процесу

СУБ'ЄКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В контексті прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – КПК України) важливе значення мають проблеми взаємодії різних учасників кримінального провадження при прийнятті рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. У науковій юридичній літературі вони досліджені недостатньо, що вимагає їх окремого самостійного розгляду.

Згідно із визначенням, яке наводиться у п. 1 Постанови

Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності", звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі по тексту – КК України), у порядку, встановленому КПК України. Наведене визначення пов'язує прийняття рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності лише з одним суб'єктом – судом. Проте таке розуміння, на наш погляд, є спрощеним, оскільки звільнення від кримінальної відповідальності передбачає наявність складного процесуального механізму, участь у якому беруть різні за правовим статусом і кримінально-процесуальними функціями суб'єкти.

Порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлено ст. 286 КПК України. Відповідно до положень цієї статті, звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

На підставі аналізу наведених законодавчих положень можна виокремити таких суб'єктів, задіяних у процесі прийняття рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, як: суд; прокурор; потерпілий; підозрюваний, обвинувачений. Місце і роль кожного із виділених нами суб'єктів у процесуальному механізмі звільнення від кримінальної відповідальності є різною і потребує більш детального розгляду.

Головним суб'єктом прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності є суд. Власне, у формально-юридичному значенні суд є єдиним суб'єктом прийняття відповідного рішення, оскільки інших, альтернативних йому

суб'єктів, законом не передбачено. Та обставина, що звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених здійснюється виключно судом, підкреслюється у ст. 44 КК України, ч. 1 ст. 286 КПК України, а також п. 1 вищезгаданої Постанови Пленуму Верховного Суду України № 12. Подібний підхід у науковій юридичній літературі пояснюється дією принципу презумпції невинуватості, відповідно до якого лише суд повинен мати право встановлювати винуватість особи у вчиненні злочину. Оскільки передбачені законом підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності належать до nereабілітуючих, вирішенню цього питання має передувати повне і точне встановлення фактичних обставин і правильна кваліфікація вчиненого злочину. З огляду на це, суд як орган, покликаний покласти на особу кримінальну відповідальність, логічно наділяється повноваженнями звільнити від неї.

Повноваження суду на прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у сучасній науковій юридичній літературі фактично не оспорується. Проте варто згадати, що ще до 2001 року право ухвалювати рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Загальною та Особливою частинами КК України мали також прокурори і слідчі. Наділення цих органів повноваженнями щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності має деякі переваги, серед яких можна назвати спрощення відповідної процедури і більшу оперативність у прийнятті рішення.

Висловлені міркування ставлять питання про роль прокурора у звільненні особи від кримінальної відповідальності. Можна стверджувати, що КПК України найбільш детально регламентує діяльність саме цього суб'єкта щодо прийняття відповідного рішення. Так, на прокурора покладається обов'язок встановити на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, отримати згоду підозрюваного на таке звільнення, скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, форма і зміст якого встановлюються ст. 287 КПК України, перед направленням цього клопотання до суду ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Зі змісту ст. 288 КПК України випливає, що рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності приймається судом на підставі розгляду клопотання прокурора. Таким чином, прокурор є важливим суб'єктом у процесі прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності. І хоча він остаточно його не приймає, проте, на наш погляд, складанню клопотання передус

певний висновок прокурора щодо необхідності звільнення особи від кримінальної відповідальності, який в подальшому лягає в основу судового рішення.

Необхідно відмітити, що новий КПК України не передбачає в якості суб'єкта прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності слідчого. Вважаємо, що це не позбавляє слідчого права ініціювати розгляд відповідного питання, однак лише перед прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. В будь-якому разі слідчий, який здійснює досудове розслідування, першим і у найбільш повному обсязі здатний виявити підстави і умови звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

До суб'єктів прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, на наш погляд, доцільно зараховувати також і потерпілого та обвинуваченого. Хоча самі ці учасники кримінального провадження не ініціюють і не приймають рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, проте їхня думка підлягає обов'язковому з'ясуванню у кожному випадку розгляду відповідного питання, причому як на досудовому розслідуванні – прокурором, так і в судовому провадженні – судом. Проте правові наслідки волевиявлення потерпілого та обвинуваченого щодо звільнення від кримінальної відповідальності є різними. Так, думка потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності загалом не має юридичного значення, крім випадків звільнення від кримінальної відповідальності на підставі примирення. Натомість позиція підозрюваного, обвинуваченого щодо звільнення від кримінальної відповідальності має силу "вето": у разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що питання участі окреслених суб'єктів у прийнятті рішення про звільнення від кримінальної відповідальності та взаємодії між ними передбачають й інші проблемні моменти, які потребують подальшого теоретичного осмислення.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАРАНЬ ЗА СТ. 272 КК УКРАЇНИ

У сучасному кримінальному праві України покарання визнають особливою формою державного примусу, що застосовується уповноваженими органами від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Покарання полягає у тому, що засуджений зазнає певних втрат, тобто передбачених чинним кримінальним, кримінально-процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством обмежень прав і свобод засудженого та має на меті не тільки кару, а й його виправлення, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами, тягне судимість.

Покарання – один з важливих кримінально-правових інститутів, завдяки якому значною мірою досягається ефективність норм кримінального законодавства. Справедливе покарання, призначене на основі ретельного аналізу та врахування усіх обставин вчинення злочину й особи винного, що виключає формалізм у вирішенні людських доль – це і є правильний та послідовний внесок у зміцнення законності та правопорядку, в охорону прав і законних інтересів людей, у попередження злочинності.

Покарання, як показало з дослідження понад 200 вироків у кримінальних справах за статтею 272 КК, призначається в основному не пов'язане з позбавленням волі (72 %).

У всіх випадках після призначення покарання у вигляді позбавлення волі суд фактично застосовує засудження та одночасне звільнення з випробуванням (100 %). Неправильною видається практика призначення винній особі покарання за ч. 2 ст. 272 КК (як найбільш небезпечний різновид цього злочину) у виді позбавлення волі та одночасної заміни його звільненням від відбування покарання з випробуванням, тому що в багатьох випадках особа не відчуває належного справедливого осуду з боку держави в особі уповноважених державних органів, не досягається мета покарання.

Санкції статті 272 КК "Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою" викласти у такій редакції:

За ч. 1 ст. 272 КК пропонується встановити основні види покарань: штраф та виправні роботи (виключивши з ч. 1 чинної редакції статті обмеження волі), а також як додаткове покарання –

позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. За ч. 2 ст. 272 КК пропонується встановити основні види покарань: обмеження волі та позбавлення волі та як додаткові покарання – штраф і позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Зокрема, враховуючи значну запобіжну роль додаткових покарань, у ч. 2 ст. 272 КК пропонується використати два додаткові покарання. За ч. 3 ст. 272 КК пропонується встановити основний вид покарання – позбавлення волі, а як додаткове покарання – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Уявляється доцільним збільшити розмір штрафу за ч. 1 ст. 272 КК як основного покарання та введення штрафу до санкції ч. 2 ст. 272 КК як додаткового покарання у зв'язку зі ступенем суспільної небезпечності діянь та суттєвою зміною доходів мешканців України, у той час як один неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що використовується при призначенні покарання, залишився без змін і складає 17 грн.

Пропонується така редакція ст. 272 КК (запропоновані зміни виділені курсивом):

"Стаття 272. *Порушення вимог правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою*

1. *Порушення вимог правил безпеки при виконанні на виробництві робіт з підвищеною небезпекою особою, яка зобов'язана їх дотримувати, якщо це порушення спричинило середньої тяжкості тілесні ушкодження, –*

карається штрафом від ста до *трьохсот* неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до *двох років* чи без такого.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило *смерть потерпілого* або інші тяжкі наслідки, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на *той самий строк* зі *штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян* чи без такого з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до *трьох років* чи без такого.

3. *Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило смерть кількох потерпілих, –*

карається позбавленням волі на строк від *двох до восьми років* з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до *трьох років*".

ВЗАЄМОДІЯ ПРОКУРОРА З ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У зв'язку із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України набуває актуальності розгляд проблем досконалого визначення статусу прокурора в організаційній структурі кримінального провадження, важливе місце серед яких посідають питання взаємодії прокурора з іншими учасниками кримінального провадження.

Відповідно до нового КПК України, на прокурора вперше у вітчизняній історії покладено здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням як форми нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Здійснення прокурором процесуального керівництва означає, що він із представника стороннього наглядового органу перетворюється на активного суб'єкта кримінального провадження, персонально відповідального за спрямування ходу розслідування і його результати. Таким чином, можна стверджувати, що, виходячи із концептуальних засад нового КПК України, прокурор виступає фундатором кримінального провадження: на досудових стадіях він виступає його процесуальним керівником, а на судових – підтримує державне обвинувачення, сприяючи суду, який є незалежним і неупередженим арбітром, у вирішенні справи.

Важливою новацією нового КПК України, що визначає процесуальний статус прокурора, є закріплення положення стосовно того, що прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення (ч. 2 ст. 37 КПК). Законом встановлено вичерпний перелік випадків, у яких допускається заміна прокурора у кримінальному провадженні. Таким чином, один і той самий прокурорський працівник буде здійснювати процесуальне керівництво й інші повноваження під час всього кримінального провадження, як на досудових, так і на судових стадіях. Уявляється, що за допомогою цього буде забезпечено підвищення персональної відповідальності прокурора за належну реалізацію конституційних функцій прокуратури у кримінальному провадженні, а відтак – і високий рівень ефективності кримінального провадження в цілому.

При цьому необхідно відмітити гарантії незалежності прокурора, які вперше були закріплені на рівні КПК. Так, у ч. 1 ст. 36

нового КПК України вказано, що прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Здійснюючи покладені на нього повноваження, прокурор виступає в якості суб'єкта єдиної організаційної структури кримінального провадження, в межах якої він безпосередньо взаємодіє з іншими учасниками кримінального провадження. Відповідно до ст. 3 КПК, прокурор віднесений до сторони обвинувачення разом зі слідчим, керівником органу досудового розслідування, а також потерпілим, його представником і законним представником.

В якості процесуального керівника досудового розслідування прокурор найбільш тісно взаємодіє зі слідчим, керівником органу досудового розслідування, а також слідчим суддею.

Розглядаючи взаємодію прокурора із кожним з вказаних суб'єктів, необхідно відмітити, що в новому КПК України відбувся перерозподіл повноважень щодо контролю за законністю досудового розслідування з боку прокурора і слідчого судді: на першого покладено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, а на другого – контроль за законністю процесуальних дій і рішень. При цьому можливості оскарження дій і рішень органу досудового розслідування прокуророві не передбачено, як не передбачено і можливості оскарження рішень нижчестоящего прокурора до вищестоящего, а всі ці рішення оскаржуються до слідчого судді. Крім того, до слідчого судді прокурор повинен звертатися за дозволом на проведення окремих процесуальних дій. Таким чином, сфера судового контролю у досудовому кримінальному провадженні суттєво розширюється, і одночасно частково звужується сфера прокурорського нагляду.

Взаємодія прокурора та слідчого судді становить самостійну проблему, оскільки останній є принципово новою фігурою у кримінальному процесі України. Відповідно до п. 18 ст. 3 КПК України, слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів

цього суду

Разом з тим, до Закону України "Про судоустрій та статус суддів" внесено зміни, які визначають вимоги до слідчих суддів та порядок їх обрання. Так, відповідно до ч. 5 ст. 21 цього Закону передбачається, що з числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, передбаченому процесуальним законом. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення.

Отже, з огляду на специфіку правової регламентації статусу слідчого судді, його взаємодія з прокурором має розглядатися як на судо процесуальному, так і на організаційному рівні.

Новий КПК України надає широкі права керівнику органа досудового розслідування, який відповідно до ч. 1 ст. 39 організовує досудове розслідування. При цьому керівник органу досудового розслідування є процесуально залежним від прокурора, оскільки він зобов'язаний виконувати доручення і вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання цих вказівок і доручень тягне за собою передбачену законом відповідальність. Таким чином, прокурор здійснює відносно керівника органу досудового розслідування процесуальне керівництво і є вищестоящим стосовно нього суб'єктом кримінального провадження.

Що стосується слідчого, можна зробити висновок, що новий КПК України дещо звузив його процесуальну самостійність стосовно прокурора. Так, відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК, слідчий зобов'язаний виконувати доручення і вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання цих вказівок і доручень тягне за собою передбачену законом відповідальність. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних

слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня (ч. 3 ст. 40 КПК).

Таким чином, взаємодія прокурора з іншими суб'єктами кримінального провадження має різні аспекти і потребує подальших наукових досліджень.

**Линник А.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів**

ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ КООРДИНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Серед організаційно-правових засад попередження та протидії корупції важливу роль відіграє координація прокурором діяльності правоохоронних органів, яка має загальну мету – взаємну узгодженість, гармонізацію їх діяльності у сфері протидії корупції. Така узгодженість спрямована на досягнення певного суспільно значущого результату – реалізацію державної антикорупційної політики, а саме: виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції, а також запобігання спробам їх створити, визначення шляхів мінімізації факторів, що детермінують її виникнення, негативні наслідки тощо. Така мета, сформульована в Національній антикорупційній стратегії, може розглядатися, поряд з іншими, в якості спеціальної мети координаційної діяльності в цій царині. Особлива мета координації полягає в запровадженні ефективної системи моніторингу ефективності антикорупційного законодавства та забезпечення його виконання, усуненні паралелізму та дублювання в роботі правоохоронних органів, активізації діяльності уповноважених суб'єктів тощо.

За відсутності Закону про засади координаційної діяльності правоохоронних органів, який би визначав сукупність складників антикорупційних правовідносин (а саме: завдання, мету, принципи, форми координації, її суб'єктів, їх суб'єктивне право та юридичні обов'язки тощо), окремі питання такої діяльності в деякій мірі врегульовані Положенням "Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією", затвердженим спільним наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26.04.12 р. за № 43/375/166/353/284/241/290/256. В цьому Положенні (п.3)

сформульовані такі завдання координації: визначення основних напрямів запобігання і протидії корупції на основі аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій розвитку цих негативних явищ; розробка, узгодження і виконання спільних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, розкриття, припинення та попередження корупційних проявів, усунення причин та умов, що їм сприяли; підготовка пропозицій з удосконалення законодавства, спрямованих на підвищення ефективності правоохоронної діяльності, протидії корупції. Співставлення цих завдань із положеннями Закону "Про засади запобігання і протидії корупції", Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 рр., свідчить, що сформульовані завдання, по-перше, розраховані на загальнодержавні масштаби (не зрозуміло, які ж завдання покладаються на місцеві ланки правоохоронних органів), по-друге, вони не в повній мірі орієнтують правоохоронні органи на виконання таких основних функцій в цій сфері, як: а) превентивної (передбачення проблем та складностей в діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання і протидії корупції); б) усуваючої (усунення проблем та складностей в діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання і протидії корупції); в) стимулюючої (покращення діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання і протидії корупції) та г) регулюючої (збереження існуючої моделі засад запобігання та протидії корупції).

Основною формою координації діяльності правоохоронних органів є координаційна нарада. Крім цього можуть також проводитися спільні засідання колегій правоохоронних органів, міжвідомчі наради за участю керівників правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; обмін інформацією з питань стану запобігання та протидії корупції; спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам на місцях; вивчення позитивного досвіду роботи в цій сфері та впровадження його в практичну діяльність, взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підготовки і навчання кадрів, підвищення їх кваліфікації, проведення спільних семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів, спільне ініціювання та проведення наукових досліджень у сфері запобігання та протидії корупції тощо. Втім, як свідчить практика, використання зазначених та інших форм координаційної діяльності не позбавлено формалізму, спостерігається відсутність ініціативи та наполегливості з боку суб'єктів такої діяльності у сфері запобігання та протидії корупції на всіх її рівнях.

Для того, щоб координаційна діяльність була успішною,

теорія управління та прокурорської діяльності виробили її відповідні організаційні засади. Перш за все, координація має бути спрямованою на дотримання принципу зворотного зв'язку, обумовленого потребою збирання, обробки та аналізу інформації про діяльність спеціально уповноважених суб'єктів протидії корупції, виявлення масштабів відхилень від вимог, встановлених Законом до цієї діяльності, та аналізі їх причин, прийнятті управлінського рішення, розробки плану корегуючих заходів щодо підвищення ефективності діяльності зазначених органів у цій сфері та організації його виконання. По-друге, хоча координація діяльності спеціально уповноважених суб'єктів здійснюється за рахунок спільності їх інтересів, визначених Законом, необхідно враховувати можливі фактори ускладнення та опору координаційним діям. Йдеться про існуючі різні функціональні підходи до критеріїв оцінки діяльності спеціальних суб'єктів протидії корупції, що може призводити до радикально відмінного вирішення цієї проблеми з різних відомчих точок зору та різниці у способах здійснення відомчого контролю за діяльністю зазначених суб'єктів. Тому прокурор, який здійснює координацію діяльності відповідних суб'єктів, має планувати варіанти коригуючих дій, в тому числі й на законодавчому рівні, для подолання таких негативних факторів й забезпечувати реалізацію адекватних організаційних заходів.

До цього часу в Україні не вирішено питання про створення єдиного державного спеціалізованого суб'єкта антикорупційної політики. Між тим ст. 36 Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Законом від 18 жовтня 2006 р.) рекомендує кожній державі мати відповідний орган, який би координував діяльність усіх державних і правоохоронних органів, задіяних у сфері протидії корупції, оскільки Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори уповноважені координувати лише діяльність правоохоронних органів. Розробка основних повноважень та формування такого органу має здійснюватися у контексті реформування кримінальної юстиції у відповідності із вимогами міжнародних документів.

**Марочкін О.І.,
Національна академія правових наук України,
Інститут вивчення проблем злочинності,
аспірант**

ВИМОГИ ЗАКОНУ ЩОДО МОТИВУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО

В теорії кримінального процесу мотивування процесуальних рішень слідчого розглядається як сукупність фактичних, правових

та етичних мотивів, що призводять до певних висновків у справі. В підсумку такі висновки виражають переконання слідчого у їх обґрунтованості та справедливості. Складниками мотивування процесуальних рішень слідчого є мотиви, доводи, аргументи, міркування логічного та правового характеру, підсумок яких знаходить відображення у його процесуальних рішеннях. Таке рішення має містити передбачені законом підстави до його прийняття, а також встановлені факти, обставини та висновки, що логічно випливають з них.

Обов'язок слідчого мотивувати процесуальні рішення безпосередньо впливає із нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК). Так, у ч. 5 ст. 110 КПК зазначається, що постанова слідчого, як процесуальне рішення, складається, зокрема, з мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: а) зміст обставин, які є підставою для прийняття постанови; б) мотиви прийняття постанови, її обґрунтування та посилання на положення КПК.

Крім вимог закону до мотивування процесуальних рішень слідчого загального характеру, в окремих випадках КПК наголошує на особливих вимогах до їх мотивування. Наприклад, ст. 88 КПК забороняє збирання доказів, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомостей щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого. Втім, у виключному порядку можливе подання таких доказів для доведення того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення. Залучення відповідних доказів слідчим має відбуватися за його мотивованою постановою із посиланням на наявність обставин, вказаних у законі. Частина 5 ст. 55 КПК покладає на слідчого обов'язок мотивувати постанову про відмову у визнанні особи потерпілим у випадках, коли наявні очевидні та достатні підстави вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Вимоги щодо мотивування процесуальних рішень слідчого законодавець формулює також у вигляді покладення на нього обов'язку доведення наявності достатніх підстав, з існуванням яких закон пов'язує застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Наприклад, відповідно до ст. 155 КПК, у клопотанні

слідчого про відсторонення особи від посади мають бути викладені обставини, що дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення та обставини, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином.

Відповідно до ст. 160 КПК, слідчий має право звернутися із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, указавши значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні. У клопотанні має вказуватися можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

В окремих випадках законодавець надає право слідчому на власний розсуд вирішувати питання про можливість застосування підозрюваним, обвинуваченим технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження. Втім, заборона застосування вказаних засобів має бути мотивована з огляду на наявність обставин, передбачених п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК, а саме: загроза розголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосується інтимного життя особи.

Виконання вимог закону щодо якості мотивування процесуальних рішень слідчого безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав та законних інтересів осіб, які залучаються у досудове провадження, та в підсумку впливає на законність та обґрунтованість його процесуальних рішень.

**Марченко О.М.,
Київський національний університет
імені Т.Г. Шевченка,
аспірант**

**МЕДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
КЛІТИН СПЕРМИ ПРИ ДЕЯКИХ ЛУЖНИХ ЗНАЧЕННЯХ Ph В
ЕКСПЕРТИЗАХ ПРО СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ**

Серед злочинів, скоєних на території України значний відсоток займають статеві злочини. Головним методом виявлення

речових доказів біологічного походження при скоєнні зґвалтувань на сьогоднішній день є пошук клітин сперматозоїдів. Саме тому питання встановлення наявності слідів сперми на речових доказах є одним з найголовніших завдань судово-медичного експерта в експертизах про статеві злочини. З метою пошуку більш досконалих експертно-криміналістичних методів мною досліджено та встановлено ступінь пошкодження та наявність клітин сперматозоїдів в цитологічних препаратах судової медицини в залежності від потрапляння їх на предмети з різним Ph за умов різної вологості, температури та часу їх витримування у відповідних умовах. Дослідження проводили на зразках сперми людини, (попередньо та відібраних у 30 осіб), нанесених на марлю, з якою проводили такі попередні маніпуляції: нанесення розчинів з різним значенням Ph (8.0,9.0,10.0) та подальше їх розташування за умов різних температур та вологості. Контрольні зразки залишали за умов кімнатної температури (+21 С). З матеріалу готували цитологічні препарати та проводили статистичну обробку отриманих даних.

Серед цитологічних препаратів першої групи (Ph=8.0) протягом короткотривалих термінів спостерігалась суттєва зміна кількості клітин, а після тижневого строку дії відповідних умов кількість клітин, придатних для ідентифікації складала до 50 клітин, серед яких переважна більшість фрагментована.

Серед цитологічних препаратів другої групи (Ph=9.0) після короткотривалих термінів спостерігалось значне зменшення кількості клітин, фрагментація більшості клітин та майже повна їх відсутність, окрім деяких фрагментованих елементів, після довготривалих строків дії.

Серед цитологічних препаратів третьої групи (Ph=10.0) після дії коротко- та довготривалих термінів спостерігалось поступове зниження кількості клітин, але їх якість була цілком придатною для ідентифікації клітин сперматозоїдів.

Таким чином, після короткотривалих експериментальних термінів дії клітини сперми є придатними для їх обліку та ідентифікації. Після довготривалих термінів експериментальних умов ідентифікація і облік таких клітин можливі лише для клітин третьої експериментальної групи.

Отже, отримані результати є важливими даними, які дозволяють покращити медико-криміналістичний напрям досліджень при розслідуванні статевих злочинів.

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – новий КПК України) набуває актуальності визначення процесуальної ролі прокурора у кримінальному провадженні. Найбільш суттєві зміни, викликані новим КПК, стосуються процесуального статусу прокурора у досудовому кримінальному провадженні, який, з огляду на це, потребує пильної наукової уваги.

Оцінюючи роль прокурора у реформованому досудовому кримінальному провадженні, необхідно зазначити, що новий КПК України приділяє законодавчій регламентації процесуального статусу прокурора значно більшу увагу, ніж попередній кримінально-процесуальний закон. Зокрема, суттєво були розширені повноваження прокурора: якщо ст. 227 попереднього КПК України складалася із 15 положень, у новому (ст. 36 КПК) їх передбачено більше 20.

Вказані у ст. 36 нового КПК України повноваження прокурора є комплексними, і реалізуються як у досудовому, так і у судовому кримінальному провадженні. Разом з тим, необхідно звернути увагу на деякі внутрішні суперечності, які містяться у законодавчому конструюванні повноважень прокурора. Так, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 36 нового КПК України, формально всі повноваження прокурора, передбачені у кримінальному провадженні, здійснюються на виконання процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Такий підхід законодавця, як і юридична конструкція відповідної норми, не є виправданими. Так, наприклад, викликає заперечення включення до змісту процесуального керівництва повноваження прокурора звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 2 ст. 36 нового КПК); підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК (п. 15 ч. 2 ст. 36); оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК (п. 20 ч. 2 ст. 36). Очевидно, що відповідні повноваження реалізуються прокурором на виконання конституційної функції –

підтримання державного обвинувачення в суді, тому ототожнення їх з наглядом за додержанням законів під час досудового розслідування, формою якого виступає процесуальне керівництво, недопустиме. Крім того, процесуальне керівництво за своїм визначенням обмежується досудовим розслідуванням, а вказані повноваження реалізуються прокурором у судовому провадженні.

Не є, на наш погляд, процесуальним керівництвом досудовим розслідуванням і повноваження прокурора, передбачені пунктами 16-19 ч. 2 ст. 36 нового КПК, а саме: погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК; доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави. Вказані повноваження за спрямованістю належать не до тих, що мають на меті спрямування досудового розслідування і забезпечення його ефективності, і, таким чином, входять до змісту процесуального керівництва, а до забезпечення участі прокурора у процесі здійснення міжнародної допомоги у кримінальному провадженні, тобто становлять самостійну групу повноважень прокурора.

Враховуючи викладене, із усього масиву повноважень прокурора, які визначені у ч. 2 ст. 36 нового КПК України, слід виокремити відносно самостійну групу повноважень щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, які визначені пунктами 1-13 ч. 2 ст. 36 нового КПК і реалізуються у досудовому кримінальному провадженні. В свою чергу, ці повноваження є внутрішньо неоднорідними, що викликає потребу у проведенні подальшої їх класифікації. Остання може бути здійснена за різними критеріями, зокрема, залежно від спрямованості, визначені повноваження можна поділити на такі

окремі групи:

- ініціювання кримінального провадження. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 36 нового КПК, прокурор уповноважений починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

- забезпечення режиму процедурності кримінального провадження. Це полягає у повноваженнях прокурора погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання (п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК); затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК);

- забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування. Вказана група повноважень є найбільш широкою, і до їх числа можна віднести: доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування (п. 3 ч. 2 ст. 36); доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК (п. 4 ч. 2 ст. 36); доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (п. 5 ч. 2 ст. 36); призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом (п. 6 ч. 2 ст. 36) та ін.;

- виявлення порушень закону під час досудового розслідування. Вказана діяльність здійснюється прокурором різними засобами, передусім, за допомогою реалізації права мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування (п. 2 ч. 2 ст. 36 нового КПК);

- реагування на виявлені порушення. Для цього прокурор використовує такі повноваження, як: право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих (п. 7 ч. 2 ст. 36), ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого (п. 8 ч. 2 ст. 36).

Вважаємо, що вказана класифікація не є вичерпною, і потребує доповнення іншими критеріями, проте може бути сприйнята як базова при проведенні подальших наукових

досліджень повноважень прокурора у досудовому кримінальному провадженні.

Миронов А.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових та
правоохоронних органів

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНУ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Актуальність дослідження за обраною темою обумовлюється тим, що етап закінчення досудового розслідування виступає підсумком досудового кримінального провадження і закладає основні передумови для судового кримінального провадження, а відтак – у значній мірі забезпечує виконання завдань кримінального судочинства. Основним актом на цьому етапі є обвинувальний акт, законності і обґрунтованості якого прокурор повинен приділяти особливу увагу.

Відповідно до положень нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі по тексту – новий КПК України) за підсумками досудового розслідування замість обвинувального висновку складається обвинувальний акт. В супровідних документах до нового КПК України (зокрема, Пояснювальній записці до проекту КПК від 12.01.2012) не наводиться аргументів на користь таких термінологічних змін. Очевидно, їх необхідно розглядати в контексті загального реформування досудового розслідування. Крім того, вказане формулювання уявляється більш точним, ніж попереднє, оскільки за своєю природою обвинувальний висновок являвся актом, тож перейменування його на обвинувальний акт символізує, що в цьому документі втілюється певна позиція сторони обвинувачення щодо винуватості особи у вчиненні злочину. З огляду на те, що він передається до суду і за допомогою цього документу ініціюється процес судового кримінального провадження, він дійсно виступає як акт обвинувального характеру, що має визначені законом процесуальні наслідки.

Звертає на себе увагу той факт, що в тексті нового КПК України не наводиться визначення обвинувального акту. На наш погляд, при формулюванні цього визначення необхідно брати до уваги як формальний, так і змістовний його аспекти. З формальної точки зору, обвинувальний акт – це процесуальний документ встановленої форми. Зі змістовної точки зору, на яку вказує ч. 2 ст.

291 нового КПК України, обвинувальний акт формулює обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. В свою чергу, відповідно до п. 13 ст. 3 нового КПК України, обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Отже, загальний висновок можна сформулювати так: обвинувальний акт – це процесуальний акт-документ, у якому формулюється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, який затверджується прокурором.

В науковій юридичній літературі з приводу обвинувального висновку зазначалося, що він виконує в процесі декілька взаємопов'язаних завдань, зокрема:

- 1) підводить підсумок стадії досудового розслідування;
- 2) є основою і визначає межі судового розгляду;
- 3) знайомить обвинуваченого з характером і підставами висунутого проти нього обвинувачення, даючи змогу йому визначати напрями і засоби свого захисту;
- 4) систематизує всі зібрані в ході розслідування докази, полегшуючи прокуророві, суду, учасникам процесу вивчення матеріалів справи.

Вважаємо, що всі наведені положення є справедливими і щодо обвинувального акта. Крім того, за допомогою цього акту прокурор ініціює судове кримінальне провадження, адже за відсутності обвинувального акта воно не може розпочатися. Отже, обвинувальний акт і процесуальні дії, які вчиняються щодо нього, символізують перехід від досудового до судового кримінального провадження.

Закон (ч. 2 ст. 291 нового КПК України) встановлює чіткі вимоги до змісту обвинувального акта. Так, він має містити наступні відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення; 6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; 7) розмір шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням; 8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування); 9) дату та місце його складення та затвердження.

Вказані відомості в обвинувальному акті мають бути певним чином структуровані. Відповідно, обвинувальний акт складається з двох частин: описової і резолютивної. В описовій частині зазначаються: обставини справи, які були встановлені досудовим розслідуванням; місце, час, способи, мотиви і наслідки кримінального правопорушення, вчиненого кожним з обвинувачених, а також зібрані докази, і відомості про потерпілого; показання кожного з обвинувачених по суті пред'явленого йому повідомлення про підозру, доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки; наявність обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання.

У резолютивній частині обвинувального акта наводяться відомості про особу кожного з обвинувачених, викладається правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення.

Описова частина обвинувального акта, на наш погляд, може викладатися на тих підходах, які практика виробила для складання обвинувального висновку, а саме: у хронологічній або систематичній послідовності. За хронологічним методом обставини вчиненого кримінального правопорушення викладаються в тій послідовності, в якій їх встановив слідчий. Найчастіше він використовується тоді, коли обвинувачений не визнав себе винним у вчиненні злочину, а обвинувачення ґрунтується на побічних доказах. У таких випадках існує потреба після зазначення показань обвинуваченого навести інші докази, які його викривають. Систематичний метод застосовується слідчими і прокурорами у кримінальному провадженні з прямими доказами обвинувачення, коли послідовно викладаються встановлені обставини вчиненого кримінального правопорушення і докази на їх підтвердження, коли кожне положення, що характеризує підготовку і вчинення відповідного кримінального правопорушення, підтверджується посиланнями на докази. Вказані методи можуть поєднуватися, особливо це доцільно у провадженні щодо складних та багатоепізодних кримінальних правопорушень.

Практика показує, що при перевірці обвинувального акта прокурором трапляються випадки, коли прокурор відмовляє у його затвердженні і повертає обвинувальний акт слідчому з суто формальних міркувань. В окремих випадках подібні дії є проявом дріб'язкового бюрократизму і формалізму з боку прокурорів, проте часто рівень складання обвинувальних актів є настільки низьким,

що в іншому випадку прокурор змушений брати на себе обов'язок виправляти допущені слідчим помилки, переписуючи текст обвинувального акта. Оскільки ч. 1 ст. 291 нового КПК України не передбачає можливості повернення обвинувального акта прокурором слідчому для доопрацювання, то можна передбачити, що вказані ситуації, виникнення яких є неминучим, будуть вирішуватися у позапроцесуальному порядку.

Таким чином, проблеми прокурорського нагляду за законністю обвинувального акта потребують подальшого дослідження і теоретичної розробки.

Носко Н.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри кримінального права № 1

СТІЙКІСТЬ ЯК ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ

Питання боротьби з організованою злочинністю залишається одним з найгостріших в сучасному українському суспільстві. За останні роки кількість злочинів, вчинених злочинними організованими об'єднаннями, невпинно зростає. Впливають на таку ситуацію соціальні, економічні та інші фактори, в тому числі недосконалість Кримінального кодексу України (далі – КК або КК України) в частині точного, повного та зрозумілого для правозастосувача визначення ознак організованої групи.

Чинний КК України вперше в історії національного кримінального законодавства в ч. 3 ст. 28 надає дефініцію злочину, вчиненого організованою групою. У зазначеному положенні вказується, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Підтримуючи такий крок законодавця слід відмітити, що у цьому визначенні використовуються оціночні поняття, тлумачення яких викликає труднощі на практиці, зокрема під час провадження правоохоронними органами дізнання, досудового слідства або при судовому розгляді кримінальних справ.

Аналіз наведеної норми, наукових праць та судової практики показує, що однією з ознак організованої групи є стійкість. Водночас тлумачення цієї ознаки в постановках Пленуму Верховного Суду України (далі ПВСУ) та юридичній літературі не однакове.

Так, визначення стійкості надавалося у п. 2 постанови ПВСУ

"Про судову практику в справах про бандитизм" від 7 липня 1995 року № 9, яка втратила чинність згідно постанови ПВСУ від 23.12.2005 р. № 13. У скасованій постанові банда визнавалася стійкою за умови, що вона є згуртованою і стабільною, а особи, які до неї входять мають єдині наміри щодо вчинення злочинів.

Зміст ознаки стійкості організованої групи впливає з п. 11 постанови ПВСУ "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями" від 23.12.2005 р. № 13. Де вказано: "Стійкість організованої групи... полягає в здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). Далі у абзацах 2, 3 наведеного пункту Постанови сформульовані внутрішні і зовнішні фактори, які впливають на стійкість організованої групи.

Отже, стабільність в зазначеній постанові розуміється досить широко - як притаманна такому злочинному об'єднанню здатність протидіяти дестабілізуючим факторам. Якщо виходити з цього, то на практиці при доведенні наявності стійкості у злочинного об'єднання необхідно встановити відповідні внутрішні та зовнішні дестабілізуючі фактори. Зрозуміло, що це може зайняти багато часу, який слід, в першу чергу, спрямувати на розслідування злочинної діяльності конкретних осіб, а не на пошук обставин, що можуть і не впливати на стійкість групи.

Серед науковців також немає єдності у встановленні змісту законодавчого терміну "стійкість організованої групи". Узагальнюючи позиції дослідників та практиків, можна виокремити три основних підходи до визначення "стійкості", як ознаки організованої групи. Прихильники першого підходу при визначенні стійкості використовують кількісні показники. При цьому деякі прихильники цього підходу віддають перевагу кількісному складу злочинного об'єднання, а інші – кількості вчинених або тих, що готуються, злочинів. Прихильники другого підходу при визначенні стійкості використовують різні ключові якісні показники стійкості злочинного об'єднання. Представники третього підходу вважають, що до визначення стійкості злочинного об'єднання характерні як якісні, так і кількісні показники.

На нашу думку, найбільш вдалим є третій підхід, який більш повно характеризує стійкість як ознаку організованої групи. З однієї сторони він об'єднує як якісні явища (згуртованість, стабільність

об'єднання, наявність попередньої змови між учасниками, наявність плану злочинної діяльності, розподілу ролей, єдність мети), так і кількісні ознаки (кількісний склад, тривале існування злочинного об'єднання тощо).

Як правило, згуртованість групи виявляється в наявності: постійних міцних внутрішніх зв'язків між учасниками групи, загальних правил поведінки, чіткого визначення ролі кожного учасника, високого рівня узгодженості дій учасників, єдиного плану, в якому передбачено розподіл функцій учасників групи і який доведено до їх відома, а також єдності наміру учасників групи щодо вчинення злочинів, що передбачає усвідомлення кожним з них факту об'єднання з іншими особами в одну групу та бажання поєднати свої зусилля з іншими учасниками для вчинення єдиного злочину для досягнення єдиного злочинного результату. Єдність такої мети – основа, навколо якої відбувається консолідація групи. Утворення організованої групи в ряді випадків виступає як засіб реалізації злочинних намірів її учасників, оскільки деякі злочини однією особою взагалі не можуть бути вчинені. Стабільність групи виражається в її міцності та постійності. Це передбачає тривалість та систематичність функціонування групи, з можливим більш-менш регулярним вчиненням нею злочинів або наявністю ретельної підготовки до вчинення лише одного злочину, здатністю до заміни вибулих учасників, у тому числі шляхом перекваліфікації тих, що залишились, вербуванням нових, прикриттям своєї діяльності як своїми силами, так і з допомогою сторонніх осіб, наявністю необхідних для функціонування групи фінансових та інших матеріальних засобів.

Стійкість також полягає в здатності злочинної групи забезпечити стабільність, а у разі необхідності, і безпеку свого функціонування. Таким чином, стійкість організованої групи означає, що вона має відносно постійний склад учасників (не менш як 3 особи – суб'єкта злочину), можливо й такий, що змінюється, проте внутрішньо та зовнішньо забезпечується збереження єдності (організаційної та психологічної) її учасників. Крім того, стійкість організованість групи не тільки на стадії її утворення (організації), а й при здійсненні нею злочинної діяльності, може свідчити про наявність організатора (організаторів), оскільки ним (ними) одноосібно або колегіально розробляється план злочинних дій, розподіляються ролі між членами групи, направляється та коригується їхні злочинні дії, підтримується дисципліна в групі, надихає інших учасників на вчинення злочину тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що стійкість є якісно-кількісною ознакою організованої групи, яка своїм змістом, зокрема, охоплює наявність плану, відомого усім учасникам такого

об'єднання та розподіл ролей між ними, які законодавець в ч. 3 ст. 28 КК України виокремлює від стійкості.

**Овсяннікова О.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри організації
судових та правоохоронних органів**

ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Принцип гласності судової діяльності як невід'ємна складова належного правосуддя сформувався ще в середині XIX століття. Сутність його полягала в тому, що судовий процес та його результат – рішення – повинні здійснюватися під контролем народу, тому що "гласність – суттєва вимога суспільної довіри до судових рішень", оскільки вони не оповиті завісою таємниці і не супроводжуються пересудами і недовірою до суддів. Спочатку цей принцип поширювався тільки на цивільні та кримінальні судові процеси, але починаючи з 30-х років XX століття отримав загальне розповсюдження.

Дотримання принципу гласності сприяє демократизму правосуддя, є своєрідною формою громадського контролю, дисциплінує суд, змушує його відповідальніше ставитися до вирішення поставлених питань, дбати про те, щоб усе, що відбувається у суді, було максимально переконливим, обґрунтованим. Гласність судового розгляду є важливою умовою неупередженого, об'єктивного, повного, всебічного дослідження обставин справи й ухвалення справедливого судового рішення. Можливість присутності в суді представників громадськості сприяє формуванню в суспільстві переконаності в правильному функціонуванні судових установ та довіри до них.

Гласність поширюється на весь хід судочинства, у тому числі на дослідження доказів, а також оголошення судового рішення.

З отриманням Україною статусу незалежної демократичної держави та з прийняттям Конституції України 1996 року принцип гласності судового процесу отримав своє конституційне закріплення. У переліку основних засад судочинства пунктом 7 частини третьої статті 129 КУ закріплена засада гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами.

Засади гласності судового процесу набули висвітлення у Законі України "Про судоустрій і статус суддів". Зокрема у статті 11 "Гласність і відкритість судового процесу" зазначено, що ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або

письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених процесуальним законом. Учасники судового процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду.

Аналогічні за змістом норми містяться й у процесуальному законодавстві. Аналізуючи їх, можна говорити про три аспекти гласності.

По-перше, це обов'язок суду забезпечити гласність судового розгляду справи, який реалізується шляхом розміщення оголошення про час, день та місце судового засідання, надання можливості сторонам процесу ознайомитися з матеріалами справи тощо.

По-друге, це право сторін на гласний розгляд справи, яке полягає в їхньому праві на гласне судочинство, поінформованість про зміст вимог і заперечень сторін, ознайомлення з матеріалами судової справи, праві бути вислуханим у судовому засіданні тощо.

По-третє, це право бажаючих бути присутніми на відкритих судових засіданнях, у тому числі представників засобів масової інформації, поширювати та отримувати інформацію про діяльність суду.

Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року, дещо по-новому та в більшому обсязі розкриває перелічені аспекти гласності судового процесу. Так, відповідно до статті 27 КПК України, учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду та у праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків, установлених законом.

Зазначається, що під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. При цьому, офіційним записом судового засідання є лише технічний запис. Нагадаємо, що відповідно до КПК України 1960 року, основним засобом фіксації перебігу судового розгляду справи був протокол судового засідання, а повне фіксування судового процесу за допомогою

звукозаписувального технічного засобу здійснювалося на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи або за ініціативою суду у суді першої чи апеляційної інстанції.

Відповідно до п. 2 ст. 27 нового КПК України, кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. При цьому, звісно, перелічені випадки, коли слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини. Це такі випадки: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) якщо розглядається справа про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) в разі необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) в разі необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Встановлюється також, що кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Як і за старим КПК України, КПК 2012 року вказує на обов'язковість прилюдного проголошення судового рішення, ухваленого у відкритому судовому засіданні. Якщо ж судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, судові рішення проголошується прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судові засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Отже, враховуючі вищезазначене, можна зробити висновок, що прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України, покликаний сприяти розвитку принципу гласності кримінального провадження, підвищенню авторитету судової влади у суспільстві.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛАСНОСТІ Й ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вища кваліфікаційна комісія суддів — постійно діючий орган у системі судоустрою України, завданням якого є забезпечення формування корпусу професійних суддів, здатних кваліфіковано, сумлінно й неупереджено здійснювати правосуддя, шляхом відбору і рекомендування осіб на посади професійного судді, визначення рівня фахової підготовки професійних суддів, розгляд питань про дисциплінарну відповідальність суддів.

Статус та діяльність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі — ВККС, Комісія) визначається Конституцією України, Законом України "Про судоустрій і статус суддів" від 07 липня 2010 р., актами Комісії.

Діяльність ВККС України в нових умовах має відбуватися максимально прозоро, враховуючи важливість тих завдань, які перед нею поставлені. Основним завданням цього органу є підвищення авторитету судової влади і престижу професії судді, створення сприятливої суспільної думки про діяльність суду. Обов'язок здійснювати свою діяльність гласно і відкрито покладає на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України і п. 6 ст. 94 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 р. Більш детально це питання врегульовано в Регламенті Комісії (затв. рішенням ВККС України від 27.01.2011 р. № 149/4-Зп), згідно п. 3 якого її засідання проводяться відкрито і гласно, крім випадків, коли Комісія приймає інше рішення. Закриті засідання Комісії можуть проводитись для розгляду визначених Комісією питань, а також розгляду питань, що стосуються організації поточної роботи Комісії. У закритому засіданні Комісії мають право брати участь особи, присутність яких визнана Комісією необхідною для розгляду відповідного питання. Комісія наприкінці закритого засідання приймає рішення щодо порядку використання матеріалів і рішень цього засідання. Гласність роботи Комісії забезпечується відкритим обговоренням питань, що належать до її компетенції, у присутності заявників, їх представників, запрошених осіб та представників засобів масової інформації, які повідомляються за десять днів про дату, час та місце засідання шляхом опублікування відповідного оголошення на офіційному веб-порталі Комісії.

Офіційний веб-портал Комісії розпочав свою роботу в березні 2011 р. З відкриттям власного Інтернет-ресурсу кожна подія ВККС, кожне рішення Комісії висвітлюється на ньому. Безумовну користь від такої організації роботи отримують як судді, кандидати на посади суддів, так і сторонні спостерігачі.

Можна виділити такі групи інформації, які публікуються на офіційній веб-сторінці Комісії. По-перше, на ньому розміщуються нормативні акти, які регламентують роботу Комісії, а також інформація про результати її діяльності (звіти, статистика, аналітика). Так, в розділі сайту "Про Комісію" можна знайти історію Комісії, її склад, структуру Секретаріату Комісії, а також її Регламент. В окремих розділах, які стосуються різних напрямків діяльності Комісії, публікуються документи, які регламентують відповідне питання. Приміром, у підрозділі "Добір кандидатів на посаду судді вперше" розміщено усі документи, які необхідні кандидатам для проходження відповідних процедур. Отже, кандидат на посаду судді може завантажити всі анкети і бланки заяв, необхідних йому на певному етапі проходження відбору, не виходячи із дому, що спрощує роботу як співробітників апарату Комісії, так і життя кандидатам на посаду судді. Аналогічний пакет документів розміщено і для суддів, які претендують на обрання безстроково по завершенню 5-ти річного терміну першого призначення.

По-друге, у випадках, передбачених Законом України "Про судоустрій і статус суддів", ВККС публікує оголошення про початок добору кандидатів на посади суддів, про початок проведення конкурсу на заміщення вакантної посади судді, інформація про кандидатів на посаду судді вперше, які подали заяви про участь у конкурсі на заміщення вакантних посад суддів, інформація про вакантні посади суддів у місцевих судах загальної юрисдикції, умови проведення конкурсу на заміщення вакантних посад судді, графік проведення конкурсу на заміщення вакантних посад суддів, рейтинговий список кандидатів на посаду судді вперше, результати кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді, списки кандидатів на посаду судді по регіонах для складення анонімного тестування(іспиту), оголошення про підготовку матеріалів щодо обрання кандидатів на посаду судді безстроково та ін.

По-третє, у підрозділі порталу "Новини і події" анонсуються всі заходи, що провадяться Комісією. Примітним є те, що кожне засідання ВККС, кожне рішення цього органу отримує належне висвітлення на її офіційному веб-порталі, що забезпечує доступ громадян до публічної інформації.

По-четверте, важливим напрямком роботи ВККС є дисциплінарне провадження щодо суддів першої та апеляційної

ланок. Відповідно до п. 2 ст. 84 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" право на звернення зі скаргою (заявою) щодо поведінки судді, яка може мати наслідком дисциплінарну відповідальність судді, має кожен, кому відомі такі факти. Вища кваліфікаційна комісія суддів України затверджує та розміщує на своєму офіційному веб-порталі зразок скарги (заяви) щодо неналежної поведінки судді, який може використовуватися для повідомлення Комісії відомостей про порушення суддею вимог щодо його статусу, посадових обов'язків чи присяги судді. З метою реалізації вказаних положень Закону на сайті Комісії розміщено відповідний розділ, в якому будь-який громадянин, невдоволений рішеннями або діями судді, може знайти потрібну для себе інформацію щодо процедури дисциплінарного провадження проти суддів. Окрім того, на сайті у вільному доступі міститься "Скарга (заява) щодо неправомірної поведінки судді". Завантаживши її, зацікавлений громадянин може заповнити детальні графи заяви, які дають вичерпну інформацію про дисциплінарний проступок судді. Після подання відповідної заяви ВККС в порядку, встановленому Законом, розгляне питання про початок дисциплінарного провадження щодо судді. Безумовно, вказані норми Закону спрямовані на усунення фактів зловживань із суддівського корпусу та спрощення доступу громадян до відповідних процедур. По-п'яте, веб-портал Комісії має традиційні для будь-якого державного органу розділи, як-от "міжнародне співробітництво", в якому розміщуються відомості про офіційні зустрічі та робочі візити керівництва ВККС та спільні заходи в рамках міжнародних проектів та угод, і "контакти", де можна знайти посилання на веб-сторінки інших органів державної влади та судових установ.

У цілому, можна зробити висновок, що офіційна веб-сторінка Комісії містить вичерпну інформацію про діяльність цього органу. Інформації на сайті постійно оновлюється, розміщення контенту є зручним та зрозумілим для будь-якого відвідувача, а дизайн сторінки – приємний для сприйняття. Якщо порівнювати веб-сайт Комісії із Інтернет-ресурсами інших органів державної влади України, то він справляє позитивне враження як за оформленням, так і за змістом та оперативністю оновлення інформації. Аналіз відповідних веб-ресурсів кваліфікаційних комісій суддів США свідчить, що вітчизняний аналог повністю відповідає кращому світовому досвіду. Приміром, на офіційному сайті Судового комітету штату Аляски (США) в розділі "Добір суддів" розміщена наступна інформація: відомості про відкриття судових вакансій; заява для кандидата на посаду судді; інструкції для кандидатів на посаду судді щодо оформлення документів; законодавство, що регламентує призначення суддів і роз'яснення до відповідних

процедур у Судовому комітеті; біографії кандидатів на посаду судді; інформації щодо руху заяв кандидатів на посаду судді. Отже, Інтернет-проект ВККС України можна визнати вдалим.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що належність Вищої кваліфікаційної комісії суддів України до державно-владних органів вимагає її підзвітності суспільству, наслідком чого має бути забезпечення максимальної прозорості та відкритості в її діяльності. Ця мета має досягатися систематичним інформуванням громадськості про всі аспекти діяльності Комісії у способи, що не суперечать чинному законодавству. Тільки за цієї умови можна забезпечити легітимність діяльності ВККС України в системі органів судової влади, підвищити довіру суспільства до неї.

Попова Н.А.,
Национальная академия внутренних дел,
адъюнкты кафедр оперативно-розыскной деятельности

ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО СЛЕДСТВИЯ И ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ НЕЗАКОННЫХ ЗАВЛАДЕНИЙ АВТОТРАНСПОРТНЫМИ СРЕДСТВАМИ В УКРАИНЕ

В настоящее время оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел, и в первую очередь ее негласные формы и методы, приобрели большую значимость в выполнении государственных задач – борьбы с преступностью. Реализация материалов, получаемых в ходе ОРД, осуществляется с помощью уголовно-процессуального законодательства, что требует эффективного взаимодействия органов досудебного следствия и оперативных подразделений как основных субъектов раскрытия и расследования незаконных завладений автотранспортными средствами.

Следственная и оперативная практика показывает, что взаимодействие оперативных подразделений органов внутренних дел и следователей в разные периоды их сотрудничества свидетельствует о слабой эффективности этого процесс, несмотря на то, что количество совершаемых ежегодно незаконных завладений автотранспортными средствами неуклонно возрастает.

Основными причинами неэффективного взаимодействия упомянутых субъектов при раскрытии и расследовании незаконных завладений автотранспортными средствами в настоящее время, является следующее:

- нежелание обмениваться информацией;
- незаинтересованность во взаимодействии со стороны одного из субъектов;

- несогласованность планирования следственных и оперативно-розыскных мероприятий;
- конфликтность во взаимоотношениях следователя и оперативного работника;
- недостатки в профессиональной подготовке следователей и оперативных работников;
- чрезмерная служебная нагрузка взаимодействующих субъектов;
- недостаточная организационная роль руководителей соответствующих подразделений;
- боязнь сближения ОРД и следственной деятельности и пр.

Поэтому, для усовершенствования взаимодействия оперативных подразделений и следователей, нами предлагаются меры на наш взгляд, которые, будут способствовать повышению эффективности оперативно-розыскного сопровождения в расследовании незаконных завладений автотранспортными средствами, а именно:

- более четкая правовая регламентация на основе криминально-процессуального законодательства, направленная на создание механизма реального сотрудничества следователей и оперативных работников на уровне территориальных органов внутренних дел;
- пересмотр системы учета результатов работы оперативных и следственных подразделений, а также критериев их оценки;
- достаточное финансовое и материально-техническое обеспечение следственных и оперативных мероприятий;
- разработка упрощенной системы регистрации лиц, которые привлекаются к конфиденциальному сотрудничеству;
- усиление контроля со стороны руководства за этим направлением.

Кроме того, при передаче оперативным подразделением материалов по результатам оперативно-розыскной деятельности в следственное подразделение, необходимо учитывать следующее:

- во-первых, при ведении оперативным подразделением оперативно-розыскного дела (далее – ОРД) в отношении лиц, относительно которых есть данные об участии в подготовке к совершению преступления, подследственного, необходимо закреплять следователя для обеспечения методического сопровождения реализации и практической помощи оперативным сотрудником;
- во-вторых, руководителю оперативного подразделения с соблюдением режима секретности следует предоставлять следователю необходимые материалы, оперативного характера для изучения и предоставления в случае необходимости

рекомендаций по фиксации дополнительных фактических данных о противоправных действиях отдельных лиц и групп, которые удостоверяют наличие в их действиях признаков преступления;

- в-третьих, материалы, полученные в результате проведения ОРМ, рассматривать на оперативных совещаниях с участием начальников оперативного, следственного подразделений и работников, участвовавших в их подготовке, для определения полноты собранных материалов и наличия оснований для их регистрации и начала уголовного производства;

- в-четвертых, одновременно разрабатывать план мероприятий по реализации материалов ОРД, который подают на утверждение руководителями следственного и оперативного подразделений;

- в-пятых, в случае установления в ходе оперативно-розыскных мероприятий фактических данных, свидетельствующих о признаках преступления в действиях отдельных лиц и групп, начальник оперативного подразделения должен информировать об этом начальника следственного подразделения и только после окончания их проведения материалы ОРД передаются на рассмотрение оперативного совещания для разработки совместных мер по их реализации.

Согласно принятому 13 апреля 2012 г. УПК Украины, предусмотрены особые полномочия следователя, в частности, проводить так называемые "негласные следственные (розыскные) действия" и "поручать проведение негласных (розыскных) действий соответствующим оперативным подразделением", а также "обращаться с ходатайствами о проведении негласных следственных (розыскных) действий". Поскольку проведение отмеченного комплекса специфических оперативно-розыскных мероприятий официально полагается на следователя, эта процессуальная фигура должна иметь целевую профессиональную специализацию (включая знание особенностей ОРД), и эффективно она может осуществляться лишь в профильных образовательных заведениях МВД Украины.

ПЕРЕВІРКА ПРОКУРОРОМ ДОДЕРЖАННЯ ЗАКОНІВ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ СЛУЖБОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність обраної теми зумовлена інтересом, який зростає у середовищі науковців та практиків до проблем прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Одним з таких покарань є службове обмеження для військовослужбовців, питанням прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні якого в науковій юридичній літературі приділяється недостатня увага. Вказану прогалину покликане заповнити дане наукове дослідження.

При підготовці до перевірки додержання законів при виконанні цього виду кримінального покарання прокурор повинен враховувати, що службове обмеження для військовослужбовців має комбінований характер, оскільки: а) воно проявляється у примусових заходах майнового характеру: в дохід держави відраховується від 10 до 20 % із суми грошового забезпечення засудженого; б) на засудженого вчиняється моральний вплив – він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, строк покарання не зараховується йому у строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання. Це покарання може призначатися судовою як у випадках, коли воно вказане в санкції норми Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, так і у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, дійде до висновку про можливість застосування до нього цього покарання замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше двох років (ч. 1 ст. 58 КК України) та в інших випадках.

Прокурор повинен встановити, чи до належного суб'єкта застосоване дане покарання. За своєю суттю покарання у виді службових обмежень дуже схоже на покарання у виді виправних робіт, але насправді воно є спеціальним, оскільки застосовується тільки до військовослужбовців і відбувається засудженим за місцем його військової служби. Крім того, відповідно до ст. 58 КК України, покарання у виді службових обмежень не може призначатися військовослужбовцям строкової служби.

При перевірці цього питання прокурор має виходити з того,

що до числа військовослужбовців, які підлягають покаранню у виді службових обмежень, належать: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Під час перевірки додержання порядку і умов виконання цього покарання прокурор керується ст. 47 КВК. Перш за все, він повинен з'ясувати, чи додержано вимог закону щодо звернення вироку до виконання. Відповідно до ст. 47 КВК, суд, який постановив вирок про службове обмеження для військовослужбовця, після набрання ним законної сили направляє копію вироку командирі військової частини, де проходить службу засуджений військовослужбовець. Після одержання копії вироку командир військової частини видає відповідний наказ, у якому зазначається розмір відрахувань в доход держави з грошового утримання засудженого військовослужбовця, строк, протягом якого він не може бути підвищений за посадою, у військовому званні, а також який строк не зараховується йому в строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання. Наказ оголошується по військовій частині і доводиться до відома засудженого військовослужбовця. Про прийняття вироку до виконання командир військової частини протягом трьох днів сповіщає суд, який постановив вирок.

Як слушно вказується у науковій юридичній літературі, такий порядок реалізації вимог закону говорить про те, що командир військової частини чи іншого органу несе персональну відповідальність за видання зазначеного наказу і його чітке виконання. Отже, саме діяльність командира військової частини має знаходитися у сфері першочергової уваги прокурора.

Крім того, перевіряє і додержання закону на кінцевому етапі виконання цього покарання. Так, за три дні до закінчення встановленого вироком суду строку службового обмеження для військовослужбовця командир військової частини видає наказ про припинення його виконання із зазначенням дати припинення (ч. 4 ст. 47 КВК). Прокуророві треба враховувати, що відбуття призначеного строку покарання є не єдиною підставою для звільнення військовослужбовця. Дострокове припинення виконання покарання можливо при застосуванні: умовно-дострокового звільнення, звільнення через хворобу; у зв'язку із актом амністії; у зв'язку із помилуванням. Оскільки згідно з ч. 5 ст. 153 дострокове звільнення від відбування покарання проводиться у день надходження відповідних документів, а якщо документи одержані

після закінчення робочого дня, — у першій половині наступного дня, прокурор повинен проконтролювати, щоб у ці ж строки був виданий наказ командира військової частини про припинення виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців.

Прокурорській перевірці підлягає також додержання прав засуджених до цього виду покарання. Зокрема, прокурор повинен встановити, чи всі засуджені, які відбувають покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців і визнані військово-лікарською комісією непридатними за станом здоров'я до військової служби із зняттям з військового обліку або непридатними до військової служби у мирний час, були звільнені судом від покарання. Документальною підставою такого звільнення виступає подання командира військової частини і висновок військово-лікарської комісії, тож виконання відповідними посадовими особами своїх обов'язків з цього питання підлягає з'ясуванню під час перевірки.

Також перевірці підлягає додержання строків цього покарання, які законом встановлені від 6 місяців до 2 років.

Протягом цих строків засуджені підлягають обмеженням, що стосуються порядку проходження служби військовослужбовцями (просування по службі, отримання чергового військового звання, вислуга років, грошове утримання). Тому при перевірці законності заходів обмеження прокурор повинен керуватися низкою підзаконних актів: Указом Президента України "Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців" № 1053/2001 від 7 листопада 2001 р. із наступними змінами і доповненнями, яким введено в дію Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України, Положення про проходження строкової військової служби солдатами і матросами, сержантами і старшинами Служби безпеки України, Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом курсантами, вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України, Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби зовнішньої розвідки України і Положення про проходження військової служби за контрактом військовослужбовцями Управління державної охорони України. У частині відрахувань із суми грошового забезпечення військовослужбовця прокурор керується наказом Міністра оборони України № 260 від 11 червня 2008 р. "Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам" відповідно до постанови Кабінету Міністрів № 1294 від 7

листопада 2007 року "Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу".

Через перевірку виконання положень цих актів прокурор з'ясовує наявність чи відсутність порушень закону при перевірці додержання законності при виконанні покарання у вигляді службових обмежень для військовослужбовців.

Проськіна Н.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри адміністративного права

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відповідно до статті 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Джерелами доказів можуть бути свідчення різних осіб, висновки експерта, матеріальні носії інформації (речові докази, показання технічних приладів, документи і т.д.), безпосередні спостереження осіб, уповноважених розслідувати адміністративні правопорушення тощо.

Кожен з юридичних доказів відіграє особливу роль у процесі встановлення істини в справі. І для визначення місця того чи іншого доказу в системі правовою наукою розроблена їхня класифікація в залежності від певних ознак, які притаманні тій чи іншій групі, а саме:

1) залежно від відношення до обставин, що підлягають доказуванню, докази поділяються на прямі та непрямі. Прямі докази – це докази, з яких можна зробити достовірний висновок про існування чи відсутність доказуваного факту, тобто прямі докази безпосередньо вказують на обставину, що підлягає доказуванню. Непрямі докази – це докази, з яких можна зробити ймовірний висновок про існування чи відсутність доказуваного факту. Якщо при використанні прямого доказу перевіряється та встановлюється в першу чергу його достовірність, то непрямий доказ визначається насамперед з позиції відношення до справи, взаємозв'язку з іншими доказами та обставинами справи;

2) залежно від обставин, що обтяжують чи пом'якшують

відповідальність, докази поділяються на обвинувальні та виправдувальні. Обвинувальні докази підтверджують, що правопорушення було вчинене саме даною особою, з певною метою, є наявність вини та обставин, що обтяжують відповідальність. Виправдувальні докази вказують на відсутність складу правопорушення, його юридичних ознак, самої події правопорушення, непричетність особи до вчиненого правопорушення, вчинення нею правопорушення з необережності, випадково тощо;

3) за характером джерел надходження доказів, а також самі їх джерела поділяються на первісні та похідні. Первісні докази – це докази, отримані із першоджерел (показання свідка-очевидця, оригінал документа, пошкоджений транспортний засіб та ін.). Зміст цих доказів складають фактичні дані, що стали наслідком безпосереднього відображення обставин, які становлять предмет доказування. Похідні докази – це докази, які не містять первинної інформації, а утримують інформацію, отриману з інших джерел (отримані "з других рук"). Вони відображають властивості первісних джерел інформації (наприклад, свідчення з чужих слів, отримання відомостей з копії документа, за допомогою фотозйомки пошкодженого транспортного засобу та ін.). Зазвичай суд, орган (посадова особа), уповноважена особа мають користуватися першоджерелами, оскільки при використанні похідних доказів збільшується ймовірність (можливість) перекручування фактичних даних. Але і похідні докази можуть бути корисними при їх ретельній перевірці повноти і правильності, в поєднанні з первісними джерелами;

4) залежно від джерела та форми відомостей докази поділяються на особисті; речові; безпосередні спостереження осіб, уповноважених розслідувати адміністративні правопорушення. В якості особистих доказів використовуються пояснення особи, стосовно якої ведеться провадження у справі, показання потерпілого та свідків, висновки експертів, думки спеціалістів.

Речові докази та документи є матеріальними носіями інформації. В якості перших у справі про адміністративне правопорушення можуть бути предмети, які є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення чи які зберегли на собі його сліди. Документи є носіями інформації та визнаються доказами, якщо містять відомості, які мають значення для провадження у справі про адміністративне правопорушення.

З урахуванням специфіки провадження у справах про адміністративні правопорушення у якості самостійного виду доказів виділяють також безпосередні спостереження осіб, уповноважених на складання протоколу про адміністративне правопорушення і на

проведення адміністративного розслідування. Процедурно спостереження таких осіб фіксуються у протоколі про адміністративне правопорушення, за винятком спрощеного провадження.

У підсумку зазначимо, що чітка й послідовна класифікація доказів як відомостей про факти, обставини та їх процесуальних джерел має певне прикладне значення при їх оцінці та перевірці, що забезпечує прийняття законного та обґрунтованого рішення по справі.

**Реуцький А.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
Кримський юридичний інститут,
к.ю.н., доцент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін**

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ КОРУПЦІЇ

Проблемою криміналістичної класифікації злочинів займалися такі науковці, як Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.Ф. Герасимов, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, Б.Є. Лук'янчиков, В.Г. Танасевич, В.О. Образцов, М.П. Яблоков та ін. Не зупиняючись докладно на працях цих учених, треба вказати, що, на думку більшості з них, кримінально-правова класифікація не повною мірою відповідає потребам криміналістики, оскільки відображає тільки істотні, з точки зору кваліфікації, ознаки та властивості злочинів, у той час коли розробка криміналістичних методик вимагає більш детальної системи даних про злочинні посягання, знання яких необхідні для розкриття різних їх видів. З огляду на це, в криміналістичній класифікації враховуються ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій і систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання.

Ось чому при формуванні методики розслідування злочинів з ознаками корупції і з'ясовуванні питання про її віднесення до певного класифікаційного рівня, необхідно насамперед визначитися з поняттям "корупційна ознака".

1 липня 2011 року набрав чинності Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції" Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції". У загальних положеннях цього Закону надано визначення термінів корупції та корупційного правопорушення, а також таких понять як неправомірна вигода,

конфлікт інтересів, безпосереднє підпорядкування, близькі особи, члени сім'ї.

Слід звернути увагу, що нове антикорупційне законодавство не передбачило термінів, які були у старому законодавстві, а саме: корупційні діяння, ознаки корупції, корупційні злочини, адміністративні корупційні правопорушення тощо.

Всі ці поняття наразі охоплюються терміном корупційне правопорушення, під яким законодавець розуміє умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Цим же законом визначається поняття "корупція" – це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

Слід погодитися з Хавронюком М.І., що аналіз даного поняття дає можливість встановити наявність трьох форм корупції та ознак кожної з них, при цьому тільки перша і друга форми є корупцією в класичному розумінні цього поняття – як використання певною особою свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для (з метою) незаконного збагачення, а також власне процес такого збагачення. Як випливає із наведеного, невід'ємними ознаками корупції є, з одного боку: використання своїх службових повноважень та відповідних можливостей як форма діяння; неправомірна вигода як предмет або ж як мета, – а з іншого: обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форма діяння; використання контрагентом своїх службових повноважень та відповідних можливостей як мета.

У той же час, правоохоронні органи внесли власні корективи до такого визначення та виокремили серед злочинів з ознаками корупції наступні: 189, 191 ч. 2–5, 206 ч. 3, 232, 262 ч. 2–3, 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366 ч. 2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2, 375 ч. 2, 410 ч. 2–3, 423, 424 Кримінального кодексу України, та інші злочини за наявності таких обов'язкових ознак: I. Спеціальний суб'єкт злочину (відповідно до ст. 4 вказаного Закону). II. Вчинення... умисних дій, пов'язаних з використанням своєї посади, влади, службових повноважень. III. Вчинення таких дій з

корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб з метою незаконного одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, а злочинів, передбачених ст. 189 КК України лише з використанням службового становища, а ст. 366 ч. 2 КК України – тільки при наявності корисливих мотивів (Спільна вказівка Генпрокуратури, МВС, СБУ, Державної податкової служби, Міноборони і Державної судової адміністрації від 01.07.2011 № 107 щодо єдиного обліку кримінальних справ з ознаками корупційних діянь).

Але така позиція суттєво зменшила кількість складів злочинів, які підпадають під поняття злочин з ознаками корупції, зокрема, залишилося "за бортом" давання хабара та інші.

З огляду на вищевикладене, видається, що ознаками, які визначають сутність корупційних злочинів, є:

1) особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів, - сфера державного управління та місцевого самоврядування;

2) неправомірне використання (зловживання) посадовою особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

3) задоволення шляхом такого зловживання особистого інтересу чи інтересу третіх осіб;

4) наявність спеціального суб'єкта - особи, уповноваженої на виконання функцій держави.

При цьому, можна виділити склади злочинів, які є безумовно корупційними, інші - зараховані до категорії корупційних лише з певним застереженням, тобто лише за певних умов їх вчинення.

Особливістю злочинів з ознаками корупції є те, що, вони можуть бути складовими інших груп злочинів, які утворюються за кримінально-правовими ознаками. Так, за формальними ознаками корупційні злочини можуть входити до більшості із визначених законом категорій злочинів (злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). За неформальними (змістовними) ознаками корупційні злочини можуть входити до складу економічних, фінансових злочинів, злочинів, вчинюваних організованими злочинними групами (організована злочинність) тощо.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ОЛІМПІЙСЬКОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

Національний олімпійський комітет України (далі НОК) - громадська організація фізкультурно-спортивної спрямованості, основним завданням якої є забезпечення розвитку олімпійського руху в Україні як складової частини міжнародного олімпійського руху.

Згідно ст. 23 Закону України "Про фізичну культуру і спорт", основними завданнями НОК України є: забезпечення участі в Олімпійських іграх, розширення міжнародного співробітництва, популяризація масового спорту і здорового образу життя, фізичне і духовне збагачення людей.

З цією метою НОК України співпрацює з державними, громадськими та іншими організаціями. На засадах незалежності та доброї волі Національний олімпійський комітет України об'єднує 40 федерацій з олімпійських видів спорту. НОК також має 27 відділень у всіх областях, а також в Автономній республіці Крим, містах Києві і Севастополі.

Метою олімпійського руху є: пропаганда та впровадження відповідних принципів та ідеалів; сприяння розвитку фізичної культури і спорту; зміцнення міжнародного спортивного співробітництва; участь в Олімпійських іграх та інших міжнародних спортивних заходах, що проводяться Міжнародним та Європейським олімпійськими комітетами (далі МОК, ЄОК); виконання інших завдань і заходів, передбачених статутом НОК України, відповідно до Олімпійської хартії (далі ОХ).

22 грудня 1990 року Асамблеєю як правочинними зборами представників спортивної громадськості республіки, керуючись Декларацією про державний суверенітет України та положенням ОХ, було прийнято рішення про створення НОК України, яке мало надзвичайно важливе значення для українського спорту у подальшому самостійному виході його на міжнародну арену та вступі у світову олімпійську сім'ю.

9 березня 1992 року Виконком МОК визнав НОК України, і йому було надано статус тимчасового члена. Після цього на позачерговій сесії Генеральної Асамблеї НОК України було розглянуто емблему НОК, складовими якої стали малий герб України та олімпійські кільця. З 1 січня 1993 року у міжнародних змаганнях з різних видів спорту українські спортсмени стали

виступати самостійними командами. І нарешті, на 101-й сесії МОК 24 вересня 1993 року було прийнято знаменне для нашої країни та її спорту рішення про повне визнання НОК України. Це рішення дало змогу Україні стати повноправним членом олімпійського співтовариства.

Права НОК України як незалежної неурядової громадської організації були законодавчо закріплені у 1994 році Законом України "Про фізичну культуру і спорт" ст. 35 "Національний олімпійський комітет" (з 1 січня 2011 року ст. 23 "Національний олімпійський комітет України" Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" та інших законодавчих актів України ").

НОК України діє згідно з Конституцією України, ОХ, Закону України "Про об'єднання громадян", чинного законодавства України, та на підставі свого Статуту, затвердженому 22 грудня 1990 Асамблеєю засновників НОК, який відповідає ОХ, прийнятий 23 червня 1894 року на міжнародному конгресі в Парижі.

Статут НОК України налічує 11 статей і встановлює цілі, завдання і напрямки діяльності комітету, членство і структуру комітету, права і обов'язки членів НОК, керівні органи, власність та управління майном комітету, порядок внесення змін та доповнень у Статут і порядок реорганізації і ліквідації комітету.

Згідно ст. 5 Статуту керівними органами НОК України є: Генеральна асамблея; Виконавчий комітет; Президент. Якщо розглянути питання про розмежування компетенції в НОК, то вищим органом управління НОК України є Генеральна асамблея. Вона складається з членів НОК України і проводить свої засідання не менше одного разу на рік. До виключної компетенції Генеральної асамблеї відносяться наступні питання: затвердження Статуту НОК України, змін і доповнень до нього; визначення основних напрямків діяльності та розвитку НОК України; розгляд питань розвитку олімпійського руху в Україні; прийняття основоположних та обов'язкових для всіх членів рішень з питань діяльності НОК України; надання визнання НОК України суб'єктами Олімпійського руху; визначення персонального та кількісного складу НОК України, віце-президентів та Виконкому; заслуховування і затвердження звітів Президента, Виконкому, Ревізійної комісії; затвердження кошторису грошових доходів та витрат на рік, що закінчився, поточного кошторису фактичних грошових доходів та витрат в році проведення Генеральної асамблеї та плану бюджету на наступний рік; проведення один раз на чотири роки звітно-виборної сесії для прийняття до членів НОК України, обрання або переобрання Президента, Першого віце-президента, Віце-президентів, Генерального секретаря, членів Виконкому та Ревізійної комісії;

прийняття рішень про припинення діяльності НОК України, призначення ліквідаційної комісії і затвердження ліквідаційного балансу.

Виконком утворюється з: Президента; Віце-президентів, один з яких перший; представників Національних спортивних федерацій (далі НСФ) з олімпійських видів спорту, які повинні складати більшість у складі Виконкому; членів МОК в Україні; Генерального секретаря; представника Олімпійської академії України; представників Етико-дисциплінарної комісії та Комісії атлетів; інших членів, які обрані Генеральною асамблеєю.

Президент обирається з числа членів НОК України звітно-виборною Генеральною асамблеєю строком на 4 роки. Повноваження Президента НОК України обумовлені важливістю його положення як особи, яка очолює олімпійський рух України.

НОК України відповідно до ОХ, зокрема:

представляє Україну на Олімпійських іграх, у МОК, міжнародних олімпійських організаціях, якщо інше не передбачено вимогами відповідних міжнародних організацій та/або міжнародними договорами України; здійснює заходи щодо забезпечення прав інтелектуальної власності МОКУ; визнає спортивні федерації з олімпійських видів спорту.

НОК України відповідно до ОХ та згідно з наданими МОКом повноваженнями, зокрема: співпрацює із суб'єктами сфери фізичної культури і спорту, які забезпечують розвиток олімпійських видів спорту; бере участь у наданні всеукраїнським спортивним федераціям з олімпійських видів спорту статусу національної спортивної федерації з відповідного виду спорту; бере участь у підготовці та реалізації заходів, спрямованих на забезпечення підготовки національних збірних команд України до участі в Олімпійських та інших міжнародних спортивних заходах, що проводяться Міжнародним та Європейським олімпійськими комітетами; має свою національну олімпійську символіку, здійснює її використання та забезпечує захист відповідно до закону.

Органи державної влади мають сприяти розвитку матеріально-технічної бази НОК України, надають НОК України фінансову та організаційну допомогу щодо розвитку олімпійського руху.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Проблема активізації боротьби зі злочинністю вже давно стала актуальним завданням як для вчених, так і для практичних співробітників правоохоронних органів. Однак, як показує багаторічний досвід, без залучення сил громадськості досягнути позитивних змін у вирішенні цього питання уявляється неможливим.

Загальновідомо, що за радянських часів характерними були прояви ініціативи населення з установами та підтримання правопорядку, масове усвідомлення необхідності боротися з правопорушеннями. Запобіжна діяльність правоохоронних органів у радянський період багато в чому підтримувалася та доповнювалася діяльністю різноманітних громадських формувань: добровільних народних дружин, товариських судів, громадських пунктів охорони порядку, квартальних, вуличних, домових комітетів та ін. Їх участь у запобіганні та припиненні правопорушень була помітною та сприяла підтриманню та зміцненню правопорядку. На жаль, з розпадом Радянського Союзу багато громадських формувань припинили свою діяльність.

Руйнування системи участі громадськості у боротьбі зі злочинністю суттєво ускладнило ситуацію у сфері запобігання злочинності в цілому та сімейно-побутової, зокрема. Вважаємо, що на сьогоднішній день нагальною необхідністю у зазначеній сфері повинні стати відродження та консолідація зусиль правоохоронних органів, громадських об'єднань, населення та окремих громадян.

Значний вплив у запобіганні злочинів сімейно-побутової сфери можуть забезпечити громадські пункти охорони порядку, які об'єднують в собі зусилля різних представників громадськості. Серед їх обов'язків є вивчення стану та підтримання порядку на закріпленій за ними території; пропаганда правових знань серед населення; сприяння державним органам у виявленні осіб, які ведуть антигромадський, протиправний спосіб життя; надання допомоги державним органами і громадським організаціям у боротьбі з пияцтвом і алкоголізмом; проведення індивідуально-виховної роботи з правопорушниками, встановлення над ними шефства та ін.

Чималу роль у запобіжній діяльності сімейно-побутових злочинів можуть відіграти будинкові комітети. Названі комітети

формуються за місцем мешкання та розглядають такі питання, як покращення сусідських відносин; посилення боротьби з пияцтвом; благоустрій; збереження і належне використання житлового фонду; організація дозвілля громадян.

Серед суб'єктів запобігання злочинів у сімейно-побутовій сфері можна виділити батьківські комітети у школах та інших навчально-виховних закладах. Зазначені комітети можуть своєчасно виявляти неблагополучні родини через учнів, надавати їм відповідну допомогу або звертатися за допомогою до правоохоронних органів.

Однак, на наш погляд, найефективнішою для сфери сімейно-побутових злочинів є індивідуальна профілактика. Як відомо, більшості злочинів у зазначеній сфері передують тривалі сімейні конфлікти, про які зазвичай знають родичі, друзі, сусіди, колеги. Саме їх втручання може допомогти направити конфліктуючі сторони у потрібне русло, привести до взаємної поваги, переконати у необхідності вирішення спірних питань мирним шляхом.

Таким чином, особливе місце серед актуальних проблем системи запобігання сімейно-побутових злочинів займає необхідність відтворення інституту соціальної профілактики та активне залучення до боротьби із зазначеними злочинами громадян та громадських організацій. Саме підтримка зі сторони населення надасть можливість суттєво підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів по запобіганню злочинів у сімейно-побутовій сфері, усуненню їх причин та охороні прав і законних інтересів громадян.

**Слободзян А.П.,
Національна академія прокуратури України,
Інституту підготовки кадрів,
здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін**

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТА СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Будь-яка службова діяльність нерідко пов'язана з оформленням і видачею різного роду документів, що породжують певні юридичні наслідки. Для належної роботи органів управління в обороті повинні знаходитись тільки справжні письмові акти, що засвідчують дійсні факти. Документи як засоби матеріалізації певних подій часто виступають предметом злочину. Як спосіб скоєння злочину підробка документів входить в ряд законодавчо визначених діянь. Відповідно до чинного законодавства службове підроблення визначається як "складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до

офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів" (ч. 1 ст. 366 КК України).

Для більш ґрунтовного дослідження предмета службового підроблення варто звернутись до законодавства радянських часів, де ст. 172 КК УРСР називалася як "посадовий підлог без обтяжуючих обставин", і під скоєнням цього злочину розумілось "внесення посадовою особою в офіційні документи завідомо неправдивих відомостей, складання і видача завідомо неправдивих документів, якщо ці дії скоєні з корисною метою чи іншою власною зацікавленістю". На сьогодні в Кримінальному кодексі України відсутній термін "підлог" відповідно його замінено на "підробка".

Службовий підлог, зазначав Светлов О.Я., як службовий злочин може бути скоєний тільки службовою особою з використанням свого службового становища. Якщо службова особа підробляє не офіційний документ чи не використовує при підробці ті можливості, якими наділена в силу свого службового становища, то складу службового підлогу не буде. І варто підтримати Светлова А.Я. в тому, що він не погоджувався з думкою Кириченка В.Ф., який зазначав: "службовий підлог завжди виступає як засіб, який службова особа використовує для здійснення чи приховання інших злочинів". Хоча і наголошував, що в 70-х роках досить часто підлог скоювався "у сукупності з іншими злочинами, де він міг виступати як засіб скоєння злочину, спосіб його приховання чи навіть як мета злочину".

Обов'язковою ознакою службового підроблення є його предмет – офіційний документ. "Офіційними є документи, що складаються, видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ і організацій будь-якої форми власності, що посвідчують конкретні факти і події, що мають юридичне значення, складені належним чином за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис)".

КК України визначає офіційними документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні

види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

У юридичній літературі наводяться уточнювальні визначення офіційного документа: згідно з авторством, формою, реквізитами, юридичним значенням. Під ними розуміють письмові акти, які засвідчують конкретні факти та явища, що мають юридичне значення, складені належним чином, та які мають необхідні реквізити (наприклад: дату, штамп, печатку, підпис уповноваженої особи).

На думку Борзенкова Г.Н. та Комісарова В.С., офіційним документом слід вважати письмовий або іншої форми акт, що видається державною або муніципальною установою, організацією або підприємством, призначений засвідчувати події або факти, які породжують для осіб, що використовують їх, певні юридичні наслідки, наприклад, паспорт, посвідчення особи, трудова книжка.

Варто погодитись із позицією Марисюк К.Б., згідно з якою до офіційних документів належать не лише акти юридичних осіб, а й акти приватних осіб, але лише такі, що вже передані посадовим особам відповідних організацій та вже стали частиною їх діловодства.

Саме розбіжності між приписами нормативно-правових та інтерпретаційних актів призводять до юридичних колізій, що в результаті спричиняє труднощі при застосуванні ст. 366 КК України. Вивчаючи практику розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 КК України, доходимо незаперечного висновку – для того щоб той чи інший акт був визнаний документом та мав статус офіційного, він повинен відповідати певним ознакам:

1) передусім має бути визначена загальна характеристика документа: який саме документ розглядається (фактура, накладна, чек, платіжна відомість, інвентаризаційний опис тощо), ким і кому його видано чи адресовано, його зміст;

2) документ повинен містити певну інформацію (відомості, дані тощо);

3) така інформація має бути зафіксована у тій чи іншій формі (письмовій, цифровій, знаковій) і мати певні реквізити (бланк, печатку, штамп, голограму), передбачені законом чи іншим нормативним актом;

3) інформація повинна бути зафіксована на відповідному матеріальному носії (папері, USB-флеш накопичувачі, дискеті, диску, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо) з метою її зберігання, використання або розповсюдження;

4) документ має бути складений, засвідчений, виданий чи розповсюджений в інший спосіб службовою особою від імені

державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, а також підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності;

5) офіційним згідно зі ст. 366 КК України є лише такий документ, що містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які породили чи здатні породити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Отже, щоб з'ясувати чи є певний документ офіційним, необхідна узгодженість у нормах права, які регламентують порядок його складання та видачі. Це дасть змогу визначити, які обов'язкові реквізити має містити службовий документ для того, щоб він набув офіційного статусу.

**Трофімов С.А.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
Кримський юридичний інститут,
к.ю.н., доцент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін**

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ОНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПОРУШЕНЬ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Становлення ефективної антитерористичної діяльності вбачається неможливим без дієвих сучасних заходів адміністративного впливу, перш за все примусових. Як свідчить практика означеної діяльності, під час введення спеціального правового режиму, який у вітчизняному законодавстві має назву – режим району проведення антитерористичної операції, представники органів державної влади потребують спеціальних засобів, застосування яких має бути забезпечено правовими нормами. Саме вказані засоби дають змогу уповноваженим суб'єктам антитерористичної діяльності локалізувати терористичні

прояви й адекватно відповіді на терористичну загрозу.

Окремими проблемами розвитку та вирішення кризових ситуацій у своїх наукових дослідженнях займалися Антипенко В.Ф., Бандурка О.М., Башкиров М.В., Белєвцева В.В., Дікаєв С.У., Калюжний Р.А., Ківалов С.В., Комзюк А.Т., Конопльов В.В., Кузніченко С.О., Ліпкан В.А., Маїлян С.С., Майоров В.В., Назаркін М.В., Настюк В.Я., Петрова Т.А., Рижов І.М., Рушайло В.Б., Слепцов Р.М., Тюрин В.А., Ярмакі Х.П. та багато інших вітчизняних та іноземних науковців, але питання оновлення інституту заходів запобігання та припинення порушень антитерористичного законодавства України ще й досі не вирішено.

Перш за все необхідно зазначити, що заходи запобігання та припинення терористичної діяльності закріплені безпосередньо у Законі України "Про боротьбу з тероризмом" від 20.03.2003р. № 638-IV (далі – Закон), а саме у статті 15, як права осіб у районі проведення антитерористичної операції. Разом з тим, слід підкреслити, що закріплених у Законі заходів запобігання та припинення порушень антитерористичного законодавства гіпотетично може бути недостатньо. Необхідно навести ряд заходів запобігання та припинення порушень антитерористичного законодавства, що, як свідчить міжнародна антитерористична практика, обов'язково мають отримати своє закріплення у вітчизняному законодавстві.

По-перше, під час проведення антитерористичної операції як правило виникає необхідність у посиленні охорони громадського порядку, а також об'єктів, що підлягають державній охороні, забезпечують життєдіяльність населення й функціонування транспорту або ж мають особливу матеріальну, історичну, наукову, культурну чи іншу цінність. Слід підкреслити, що розповсюдженими устремліннями провідників тероризму є об'єкти, знищення яких тягне за собою суттєвий вплив на моральну складову людини, втрату частини культурного надбання нації чи можуть завдати серйозної матеріальної шкоди. З огляду на це такі об'єкти потребують особливого захисту, зокрема під час виникнення терористичної загрози та її усунення.

По-друге, вбачається необхідним під час проведення антитерористичної операції ведення контролю телефонних переговорів та іншої інформації, що передається по різних каналах зв'язку з метою виявлення відомостей про обставини здійснення терористичного акту та осіб, які його підготували й вчинили, а також попередження здійснення інших терористичних актів. Такі заходи є доречними, оскільки терористи, які були оточені, можуть передавати інформацію своїм прибічникам, координувати діяльність або отримувати відповідні рекомендації щодо своєї

поведінки. Отримання такої інформації суб'єктами антитерористичної діяльності дозволить проводити спрямовані та ефективні дії щодо усунення терористичної загрози.

По-третє, у районі проведення антитерористичної операції слід тимчасово призупиняти діяльність небезпечних виробництв, а також організацій, діяльність яких пов'язана із використанням вибухових, радіоактивних, хімічно й біологічно небезпечних речовин, оскільки існує вірогідність можливого захоплення таких об'єктів терористами або ж їх використання для спричинення максимально тяжкої шкоди.

По-четверте, з урахуванням розвитку телекомунікаційної сфери під час усунення терористичної загрози з'являється потреба у призупиненні надання послуг зв'язку юридичним і фізичним особам або обмеженні використання мереж зв'язку й засобів зв'язку. Така необхідність пояснюється розповсюдженням використанням в якості одного із елементів детонатора для вибухового пристрою мобільних телефонів, а також можливість використання телекомунікаційних засобів для узгодження злочинної поведінки. В даному випадку призупинення надання послуг зв'язку суттєво знижує потенційну загрозу використання суб'єктами терористичної діяльності вибухових пристроїв, а також створює перешкоди їх узгодженим діям.

По-п'яте, в окремих випадках постає необхідність тимчасового відселення фізичних осіб, що мешкають у межах території, на якій введений правовий режим району проведення антитерористичної операції, у безпечні райони. Такі заходи дозволяють суттєво знизити кількість можливих людських жертв, особливо при вчиненні актів технологічного тероризму.

По-шосте, в окремих випадках після вчинення терористичного акту виникає потреба у введенні карантину, проведенні санітарно-протиепідемічних, ветеринарних та інших карантинних заходів. Такі заходи дозволяють запобігти розповсюдженню за межі району проведення антитерористичної операції різного роду захворювань.

По-сьоме, в районі проведення антитерористичної операції слід передбачити можливість введення обмежень або заборони продажу зброї, боєприпасів, спеціальних засобів, вибухових та отруйних речовин, встановлення особливого режиму обігу лікарських засобів і препаратів, що містять наркотичні засоби, психотропні або сильнодіючі речовини, етиловий спирт, алкогольної та спиртовмісної продукції. Це пояснюється можливістю їх використання суб'єктами терористичної діяльності для поповнення свого арсеналу, а також підтримання відповідного психічного стану. Окрім цього, такі заходи до того ж дозволяють

обмежити випадки неадекватної поведінки з боку пересічних громадян.

Необхідно зазначити, що у зарубіжних країнах, зокрема Російській Федерації має позитивні результати ще й такий захід як обмеження або призупинення приватної детективної й охоронної діяльності. Безумовно, представники цього роду діяльності мають більший правовий статус аніж пересічні громадяни, зокрема право на носіння зброї, отже у кризовій ситуації додатково можуть виникати складності з ідентифікуванням таких осіб й встановленням справжності певних дозвільних документів, адже суб'єкти терористичної діяльності в якості маскуванню можуть використовувати правовий статус таких осіб. В Україні інститут приватної детективної діяльності знаходиться на етапі розбудови, адже 12.01.2005р. лише був прийнятий за основу проект Закону України про приватну детективну діяльність.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що окремі з заходів адміністративного впливу, які розглядалися нами у даній роботі фактично використовуються суб'єктами антитерористичної діяльності України у своїй практиці, але без спеціального нормативного забезпечення. Вказані заходи, на нашу думку, дадуть означеним вище суб'єктам можливість більш ефективно протидіяти терористичним загрозам в Україні.

Тюрін Г.Є.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри організації судових та
правоохоронних органів

ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальність дослідження за обраною темою обумовлюється тим, що однією з найбільш суттєвих новацій, передбачених у проекті нового Кримінально-процесуального кодексу України, є запровадження кримінального провадження на підставі угод. Прокурор, виходячи з проекту КПК, є активним суб'єктом укладення і реалізації угод. З огляду на це, потребують відповідного наукового осмислення і теоретичного обґрунтування правові, організаційні і тактико-методичні основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод.

В національному правовому полі України практика договірних процедур у сфері кримінальної юстиції майже відсутня. В середовищі прокурорсько-слідчих працівників і суддівського корпусу відсутнє єдине розуміння процесуальних і прокурорсько-наглядових

правовідносин у сфері кримінального провадження на підставі угод, що призводить до колізій правозастосування, а іноді – і до виникнення конфліктних ситуацій, які негативно позначаються на ефективності досудового розслідування в цілому. Таким чином, існує нагальна необхідність проведення даного дослідження для задоволення практичних потреб.

Проблеми застосування договірних та альтернативних процедур у кримінальному судочинстві опинялися у полі уваги таких українських та зарубіжних вчених, як: Ю.В. Баулін, Л.В. Головка, О.Є. Соловійова, А.Р. Туманянц, В.В. Землянська, О.Б. Комарницька, О.А. Губська, А.В. Лапкін та ін. Поряд з цим, у їхніх роботах питання участі прокурора у договірних процедурах розглядалися лише побічно. У зв'язку із цим доводиться констатувати відсутність комплексного монографічного дослідження, присвяченого участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод.

Таким чином, у світлі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та реформування законодавства про прокуратуру, вказані обставини вимагають детального теоретичного дослідження обраної теми, і надання на цьому ґрунті відповідних практичних рекомендацій методичного характеру. Існує необхідність проаналізувати чинне законодавство та вивчити практику його застосування, розглянути відповідний зарубіжний досвід, дослідити організацію роботи і методика діяльності прокурора на даній ділянці. Дослідження цих питань має важливе теоретичне і практичне значення, носить прикладний характер, буде спрямоване на удосконалення організаційно-правових засад участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод.

При цьому дослідникам та практичним працівникам необхідно враховувати, що роль прокурора у реалізації різних видів угод в кримінальному провадженні є відмінною. Так, відповідно до ст. 468 КПК України, у кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Згідно з правовою конструкцією вказаних видів угод, прокурор є ініціатором і безпосередньо відповідає за реалізацію угоди про визнання винуватості. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 469 КПК України, угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого.

Разом з тим, процесуальні можливості прокурора щодо угоди про примирення виглядають дещо обмеженими. Так, відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК України, угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого.

Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Таким чином, прокурор позбавлений права впливати на процес досягнення домовленості щодо укладення угоди, надаючи сторонам відповідну допомогу. Проте саме у прокурора, слідчого та суду є всі можливості для цього, зокрема, щодо надання сторонам пропозиції укласти угоду, організувати їхню зустріч, поінформувати про реальний стан справ, який складається під час кримінального провадження, що може істотно вплинути на позицію сторін щодо угоди. Натомість на прокурора й слідчого покладається обов'язок проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України). Отже, законодавець зводить роль прокурора при укладенні угоди про примирення до суто пасивної, яка, на наш погляд, ніяк не відповідає його статусу процесуального керівника досудовим розслідуванням, закріпленого у ч. 2 ст. 36 КПК України.

Також існує потреба більш чіткого розмежування сфери укладення цих видів угод. Так, відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК України, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається (ч. 4 ст. 469 КПК України). Таким чином, законодавець обмежив сфери застосування кожного з видів угод: угода про примирення не може бути укладена у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, а угода про визнання винуватості – у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, а також якщо шкода злочином завдана приватним інтересам.

Формально можливість укладення різних видів угод ніяк не пов'язане між собою, але фактично між ними існує кореляція, відповідно до якої угода про визнання вини не може бути укладена у кримінальному провадженні, в якому можливе укладення угоди про примирення. Отже, сфера укладення угоди про примирення є

значно ширшою, ніж угоди про визнання винуватості. Крім того, варто звернути увагу на те, що кількість злочинів, у кримінальному провадженні по яким не бере участь потерпілий, загалом не є значною. Ще більше звузилася вона із поширенням поняття потерпілого на юридичних осіб відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України. Це призводить до значного обмеження сфери реалізації угоди про визнання винуватості.

Ще більше обмежена вона вказівкою на необхідність заподіяння шкоди лише державним чи суспільним інтересам. Вказане положення, на наш погляд, зумовлене міркуваннями необхідності захисту інтересів потерпілого, проте воно не враховує можливості заподіяння злочином різнобічної шкоди – як державним та суспільним (публічним) інтересам, так і приватним. Отже вказівка на необхідність заподіяння шкоди "лише" публічним інтересам унеможливує укладення угоди про визнання винуватості у тих випадках, коли загалом спрямований проти публічних інтересів злочин завдав шкоди також і приватним інтересам фізичних та юридичних осіб.

Вказані обмеження і неузгодженості формального характеру, які виявляються навіть при поверховому дослідженні кримінального провадження на підставі угод відповідно до правових приписів нового КПК України, створюють загрозу перетворення його на фіктивний, недіючий інститут після набуття чинності цим законом. Така ситуація є вкрай небажаною з огляду на перспективний характер застосування угод в кримінальному провадженні.

З огляду на це, питання участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод потребує ґрунтовного самостійного наукового дослідження, покликаного знайти відповіді щодо розв'язання комплексу проблем, пов'язаних із законодавчою регламентацією і практичним застосуванням угод в кримінальному провадженні.

Чуб І.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри кримінального права № 1

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XV ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У теорії кримінального права визначення родового об'єкта злочинів, передбачених у Розділі XV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), є одним з дискусійних питань. У чинному КК ці злочини отримали назву "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого

самоврядування та об'єднань громадян", у той час як згідно положень КК 1960 р. вони йменувалися злочинами "Проти порядку управління".

У доктрині кримінального права одні вчені поділяють позицію законодавця і визнають родовим об'єктом цих злочинів авторитет органів державної влади. На їх думку поняття "порядок управління" є аморфним, яке за багато років так і не було напрацьовано, у зв'язку з цим відповідний розділ КК став своєрідним запасником для законодавця, який поміщав у нього статті, що не вписувалися у структуру інших глав.

Інші науковці вважають, що авторитет органів управління може виступати у якості лише безпосереднього об'єкту окремих злочинів, або як окремий компонент такого об'єкту, але, в цілому всі злочини розділу XV Особливої частини КК спрямовані проти порядку функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як виду управлінської діяльності. Саме тому родовим об'єктом цих злочинів визнається "порядок управління та авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян".

Деякі фахівці зазначають, що поняття "авторитет" занадто звужує родовий об'єкт зазначених злочинів, а тому під родовим об'єктом цих злочинів слід розуміти саме "порядок управління".

Окремі фахівці наголошують на тому, що поняття "порядок управління" вже втратило своє значення, оскільки було адаптовано лише під потреби радянської науки кримінального права і використовувалось для позначення субординаційного впливу керуючого суб'єкта на керованого. У свою чергу суспільні відносини, які охороняються розділом XV Особливої частини КК, складаються не у сфері управління, а знаходяться у площині діяльності особливою роду, зміст якої полягає у дотриманні законів та інших нормативних актів шляхом різних форм організуючого впливу на суспільні явища та процеси. Тому родовим об'єктом цих злочинів виступає порядок функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності.

Уявляється, що при вирішенні питання про визначення родового об'єкту злочинів розділу XV Особливої частини КК перш за все необхідно з'ясувати зміст понять "авторитет" та "управління".

Поняття "авторитет" (від лат. *auctoritas* — влада, вплив) у спеціальній літературі має широке та вузьке значення. У широкому сенсі авторитет – це якості, якими володіє суб'єкт влади і які детермінують поведінку об'єкта влади без загрози санкцій чи переконання. Отже авторитет органів держави, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у широкому сенсі – це

рівень довіри суспільства до них, визнання їх здатності керувати справами суспільства. У вузькому значенні поняття "авторитет" розглядається як одна з форм здійснення влади. Авторитет поряд з примусом, правом, переконанням визнається засобом, за допомогою якого держава має здатність та можливість здійснювати свою волю, чинити певний вплив на діяльність та поведінку людей.

Спираючись на наведені визначення поняття "авторитет", можна зробити висновок, що воно не повною мірою узгоджується із змістом злочинів, передбачених у розділі XV Особливої частини КК. Авторитет державних органів чи громадських організацій в широкому значенні, як загально визнаний вплив, довіра, хоча і пошкоджується чи ставиться під загрозу заподіяння шкоди, проте не завжди і тим більше не в першу чергу. Авторитет у даному значенні є вторинним відносно функціонування цих органів та організацій. Вчиняючи ці злочини, суб'єкт насамперед прагне вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами, порушити встановлений в державі порядок їх функціонування або змінити передбачений законодавством порядок реалізації прав та виконання обов'язків.

Що ж стосується поняття авторитет у вузькому значенні, як засобу здійснення влади, то в цьому аспекті він виступає лише частиною, структурним елементом владних відносин. А отже його не можна визнати окремим, самостійним видом суспільних відносин, а звідси і родовим об'єктом цих злочинів.

Термін "управління" завдяки своїй полісемічності має багато значень. У найбільш загальному розумінні "управління" використовується як родове поняття, що характеризує впорядкування взаємозв'язків і взаємодії певної множини елементів або складових частин природи, суспільства чи самої людини. Управлінські аспекти виявляються у фізичних, хімічних, біологічних явищах, технологічних і соціальних процесах. Соціальне управління являє собою діяльність уповноважених органів, що спрямована на досягнення конкретних завдань за допомогою управлінських методів, способів та функцій. У наукових колах воно теж розглядається у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні управлінські завдання та функції реалізують усі державні органи, незалежно від їх призначення та сфери діяльності, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян. У вузькому значенні воно розглядається як державне управління – під яким розуміють відносно самостійний вид діяльності держави, що його здійснює певна частина державних органів, а саме виконавчої влади.

До основних рис відносин, що виникають у сфері управлінської діяльності відносять: 1) наявність структурних

елементів, таких як суб'єкт управління, який наділений владними повноваженнями для здійснення управлінських функцій, і об'єкт управління, на діяльність якого спрямовується управлінський вплив суб'єкта; 2) цим відносинам завжди притаманний владний характер, до того ж до повноважень деяких суб'єктів управління належить можливість застосування державного примусу; 3) відносини управління поширюються на все суспільство; 4) вони мають постійний характер; 5) реалізуються виключно на підставі нормативно-правових актів, а точніше спрямовані на їх дотримання та виконання.

Всі ці ознаки притаманні відносинам, що виникають у процесі діяльності будь-якого органу виконавчої влади, у тому числі і правоохоронних, які входять до її системи. А отже напрямки їхньої діяльності можна визнати різновидами управлінської діяльності.

У теорії права визнається, що виконавча влада має подвійний характер і складається з двох підсистем – управлінської та правоохоронної. Пріоритетне значення органів виконавчої влади першої підсистеми полягає у піклуванні про такі соціальні блага та цінності, як освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, економіка і фінанси і т.п. Втім ефективне виконання цих завдань багато в чому залежить від дотримання правопорядку в державі, від здатності держави забезпечити безпечні умови існування і функціонування як суспільства в цілому, так і окремої особи. У зв'язку з чим виникає необхідність в усуненні негативних явищ соціального, техногенного і природного характеру, що загрожують охоронюваним об'єктам, приведення соціальних систем в нормальний стан. Реалізація цих завдань забезпечується за допомогою правоохоронної діяльності органів держави, що входять у другу підсистему виконавчої влади і здійснюють правоохоронну діяльність. Таким чином, управління та охорона є, власне, не дві різні форми діяльності, а дві сторони однієї органічної цілісної діяльності, що здійснюється виконавчою владою, і визнається державним управлінням. Звідси при посяганні на порядок функціонування державних органів, у тому числі правоохоронних, завдається шкода саме відносинам управління.

Таким чином, виходячи з викладеного, родовим об'єктом злочинів, передбачених розділом XV Особливої частини КК, слід вважати "порядок управління", а саме сукупність суспільних відносин, що забезпечують стан нормального функціонування органів виконавчої влади, інших гілок державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян щодо забезпечення належного виконання законів та інших нормативно-правових актів.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Формування будь-яких теоретичних побудов у криміналістиці має здійснюватися на певному методологічному підґрунті. Це твердження у повній мірі відповідає й формуванню концепції тактичних операцій. При цьому до найбільш вагомих, таких що є визначальними для побудови і реалізації тактичних операцій слід віднести системно-структурний та технологічний підходи. Зазначені підходи набувають все більш широкого застосування у криміналістиці, значно розширюючи можливості та перспективи наукового пізнання у цій царині знань.

На методологічне значення системно-структурного та технологічного підходів неодноразово зверталась увага вченими-криміналістами. Так, А.В. Дулов наголошує, що системний підхід, можна розглядати як загальнонаукову методологічну стратегію, яку необхідно використовувати як фундамент будь-якого наукового дослідження за принципами "зверху – вниз" (задум – аналіз – виділення складників) і "знизу – вгору" (від виділення властивостей її елементів до визначення властивостей системи як цілого). Такий підхід створює можливість уявити різноманітність досліджуваних у криміналістиці об'єктів у вигляді взаємопов'язаної системи: злочин – його сліди – діяльність по розслідуванню. В.М. Ісаєнко зазначає, що системний підхід є невід'ємним елементом методологічного інструментарію, що використовується в наукових дослідженнях, у тому числі проблем криміналістики.

У загальнонауковому розумінні системно-структурний підхід визначається як напрямок методології наукового пізнання й соціальної практики, в основі якого лежить розгляд об'єктів як систем: він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення багатоманітних типів зв'язків у ньому і зведення їх у єдину теоретичну картину. Системно-структурний підхід при з'ясуванні об'єкта, події, діяльності вимагає виявляти всі елементи системи, без яких вона не могла б діяти і ми не змогли б отримати схожий результат. Виявлення її складників передбачає також їх обов'язковий функціональний аналіз, тобто визначення всіх функцій, здійснюваних ними в досліджуваній системі. Елементи та їх функції становлять систему лише в силу того, що вони відповідним чином взаємопов'язані. Отже, системно-структурний підхід є процесом виявлення й дослідження зв'язків між елементами системи, їх сутності, видів тощо. Основний акцент у

такому системному вивченні зміщується на виявлення розмаїття зв'язків і відносин, що мають місце як всередині розглядуваного об'єкта, так і в його взаємовідносинах із зовнішнім оточенням, середовищем, іншими системами. Загальні властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки сумою його окремих складників, а й властивостями його структури, тобто особливими системоутворюючими зв'язками між елементами об'єкта.

Призначення розглядуваного підходу полягає в тому, що він спрямовує суб'єкта дослідження на системне бачення дійсності, змушує розглядати об'єкт із системних позицій, точніше, з позицій його системної побудови. Кінцева мета будь-якої системної діяльності – вироблення рішень як на стадії проектування, планування систем, так і при управлінні ними. У цьому контексті системний аналіз можна вважати поєднанням (сплавом) методології загальної теорії систем, системного підходу й системних методів обґрунтування і прийняття рішень. Отже, системно-структурний підхід дослідження передбачає: а) розгляд будь-яких об'єктів як складних утворень, що мають певну структуру й виступають компонентами більш загальних систем; б) пізнання особливостей структури об'єкта; в) встановлення системоутворюючих чинників.

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що тактичні операції також необхідно вивчати із системних позицій, оскільки ця криміналістична категорія володіє всіма атрибутами системного утворення і тому має розглядатися й аналізуватися як система, дослідження якої має здійснюватися за тими ж принципами і методами, що й будь-яких інших систем. Саме цей підхід в змозі забезпечити з'ясування сутності і природи тактичної операції, виявлення її змісту, внутрішньої побудови, особливостей функціонування, взаємодії з іншими системами, засобами й елементами. Системне дослідження тактичної операції передбачає розкриття найбільш істотних ознак цього об'єкта. Все це відкриває додаткові можливості в процесі дослідження такої криміналістичної категорії як тактична операція.

Багатоаспектність тактичних операцій як системних утворень передбачає необхідність виокремлення різнопланових напрямів дослідження цих організаційно-тактичних засобів – від внутрішньої побудови і зв'язків системи "тактична операція" до організації й управління в ній. Ось чому до досліджуваного об'єкта особливого теоретико-методологічного значення набуває технологічний підхід, під яким розуміється напрямок системного дослідження закономірностей щодо реалізації комплексу взаємопов'язаних дій, заходів і процедур, що виконуються в певній послідовності з метою досягнення необхідного результату в практиці злочинної діяльності

і в діяльності з розслідування злочинів.

Методологічно досліджуваний підхід орієнтовано на послідовну реалізацію системи відповідних дій, заходів, операцій з урахуванням динамічної структури діяльності з розслідування злочинів, у тому числі й технології тактичних операцій. Застосовується він для побудови типових програм розслідування, типових тактичних операцій, етапності, планомірності і виступає підґрунтям технологізації формування тактико-криміналістичних комплексів, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань з урахуванням типових слідчих ситуацій. Його треба розглядати як різновид діяльнісного підходу, що зумовлено природою взагалі діяльності як динамічного процесу, реалізація якого відбувається у формі цілеспрямованих, послідовних слідчих дій, оперативнорозшукових та інших заходів технологічного характеру. При цьому під технологією тактичної операції слід розуміти процес послідовної реалізації дій, заходів, процедур, пов'язаний з виокремленням стадій та етапів, зумовлених слідчою ситуацією й об'єднаних єдиною метою для вирішення окремих тактичних завдань. Усе це необхідне для оптимізації підготовки, організації та управління тактичною операцією. Для цього потрібно мати чітке уявлення про те, як операція розгортається в часі, які етапи слід пройти для досягнення поставлених цілей і які дії й заходи мають бути виконані на кожному з них. Успішне вирішення вказаних завдань передбачає необхідність у розробці своєрідної програми, процедури, що регламентує підготовку й реалізацію тактичної операції.

З огляду на викладене можемо підсумувати, що тактична операція як реальне багатонасатне системне утворення має свої специфічні властивості і ознаки, що виявляються в ході реалізації системно-структурного та технологічного підходів дослідження і які необхідно враховувати при формуванні та реалізації цього організаційно-тактичного засобу.

Таким чином, системно-структурний і технологічний підходи виступають методологічним підґрунтям побудови тактичних операцій. Оперування такими підходами при формуванні концепції тактичних операцій в змозі постати новою парадигмою криміналістичної науки, здатною підняти на більш високий теоретико-методологічний рівень проведення досліджень по цій проблематиці. Вони забезпечують вирішення й вивчення структурних елементів тактичних операцій, їх функцій, послідовного характеру процедур, етапів, стадій, виявлення зв'язків між ними. Включення цих підходів до дослідницького арсеналу дозволяє повніше використовувати теоретичні знання необхідні для розроблення тактичних операцій, полегшує практичне їх використання, у тому числі за рахунок створення комп'ютерних

моделей, є перспективним напрямком підвищення ефективності побудови тактичних операцій та їх реалізації у слідчій діяльності.

**Григорьєва О.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри кримінального процесу**

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ, ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Незабаром вступить в силу новий Кримінальний процесуальний кодекс України, яким враховано позитивний досвід функціонування системи органів, що здійснюють кримінальне провадження, та міжнародні стандарти захисту прав і свобод людини. Новим законом передбачається багато прогресивних реформ та нововведень у порядку здійснення кримінального провадження, що відповідає сучасним науковим ідеям у галузі кримінального процесуального права. Не оминули зміни і інститут запобіжних заходів, що цілком зрозуміло у світлі світових тенденцій виваженого підходу у питаннях обмеження прав осіб, які підозрюються та обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень.

Так, стаття 176 нового Кримінального процесуального кодексу України передбачає застосування таких запобіжних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, як особисте зобов'язання, особиста порука, застава та домашній арешт. При цьому законодавець вказав, що найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суровим - тримання під вартою. Це значно полегшить обґрунтування доцільності застосування того, чи іншого запобіжного заходу, враховуючи всі ризики та обставини, передбачені законом, а також полегшить обрання нового виду запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого, при невиконанні ними умов раніше застосованого, більш м'якого запобіжного заходу.

У вказаному переліку особисте зобов'язання та домашній арешт є взагалі новими запобіжними заходами (статті 179, 181 КПК).

Особисте зобов'язання як запобіжний захід законодавець запропонував, враховуючи позитивний досвід застосування підписки про невиїзд, при цьому значно розширив перелік можливих обмежень для підозрюваного, обвинуваченого. Так, зокрема це не лише обмеження територіального переміщення, а і обмеження спілкування з визначеною слідчим суддею, судом

особою, обмеження відвідування визначених місць, зобов'язання пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, зобов'язання докласти зусиль до пошуку роботи та навчання, зобов'язання здати на зберігання до відповідних органів влади свій паспорт для виїзду за кордон, зобов'язання носити електронний засіб контролю, та ін. При цьому застосовуватися до підозрюваного, обвинуваченого може як одне з перелічених обмежень, так і кілька з них в сукупності. Можливість підвищити ефективність застосування найбільш м'якого запобіжного заходу - особистого зобов'язання – зможе така новела законодавця, як можливість накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати на підозрюваного, обвинуваченого, при невиконанні ним покладених на нього обов'язків.

Прогресивно новим в Кримінальному процесуальному кодексі України і таким, що зменшує дистанцію між запобіжними заходами, що не позбавляють волі, і тими, що повністю ізолюють особу від суспільства, є домашній арешт. Його сутність полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби, і може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Уведення саме цього запобіжного заходу свідчить про прагнення законодавця відповідати світовим тенденціям щодо максимального скорочення випадків обмеження свободи людини у кримінальному провадженні.

Новими є також умови обрання такого запобіжного заходу як особиста порука. Стаття 180 Кримінального процесуального кодексу України передбачає можливість її обрання при наявності лише одного поручителя, хоча, відповідно закону, ним повинна бути особа, яка заслуговує на особливу довіру. Законодавець, крім раніше передбаченого права на відмову поручителя від взятих на себе зобов'язань, закріпив і порядок реалізації такого права, а саме законом передбачено, що поручитель може відмовитися від взятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність. У такому разі він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший.

При застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави (стаття 182 КПК) передбачено, що розмір застави повинен не лише достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, а й те, що цей розмір не може бути завідомо непомірним для особи, стосовно якої

цей запобіжний захід застосовується. Ця новела допоможе в повній мірі адекватно визначати розмір застави, що може сплатити підозрюваний (обвинувачений). Крім того, визначення розміру застави у межах розміру мінімальної заробітної плати значно знижує нижню межу такого розміру (в порівнянні з тим, що раніше застосовувався, виходячи з кількості неоподаткованих мінімумів доходів громадян) щодо осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості. А це в свою чергу, може дозволити підвищити поширення випадків застосування запобіжного заходу у вигляді застави.

Разом з тим, необхідно вказати, що деякі законодавчі новели, можуть негативно позначитися на ефективності застосування деяких запобіжних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі. Це, зокрема, закріплення досить великих стягнень до поручителів в разі невиконання ними взятих на себе зобов'язань, в залежності від тяжкості покарання за кримінальне правопорушення. Саме високий розмір таких стягнень може утруднити пошук поручителів, особливо коли серед оточення підозрюваного, обвинуваченого немає близьких родичів чи друзів, що впевнені в його належній поведінці. Стати на заваді поширенню застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, може відсутність закріплення в законі можливості здійснення нагляду спеціально створеними для цього підрозділами, а також порядку здійснення такого нагляду, особливо в умовах впровадження цього нового запобіжного заходу. Адже, щоб цей новий запобіжний захід став дієвим, необхідно передбачити ефективний контроль додержання підозрюваним, обвинуваченим своїх зобов'язань щодо незалишення житла цілодобово або у певний період доби. Враховуючи дороговизну застосування електронних засобів контролю, що передбачаються Кримінальним процесуальним кодексом України, їх використання особливо на перших етапах впровадження нового закону піддається сумнівам.

IV. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Авескулов В.Д.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри трудового права

ВИЗНАЧЕННЯ ПОЗАРОБОЧОГО ЧАСУ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Українське законодавство містить визначення поняття "відпочинок" лише в розумінні відпочинку дітей (ст. 1 ЗУ "Про оздоровлення та відпочинок дітей"), але воно не задовольняє потреб усього трудового законодавства. Відсутнє в законодавстві й загальне визначення іншого важливого поняття "час відпочинку". Є лише визначення для деяких категорій працівників, як-то: в Правилах визначення робочого часу та часу відпочинку екіпажів повітряних суден цивільної авіації України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 2 квітня 2002 р. № 219, чи Положенні про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів, затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 7 червня 2010 р. № 340, але ці визначення також не можуть бути застосовані для трудового права в цілому. Ученими з трудового права, у свою чергу, зроблено немало досліджень за цією тематикою. Що ж таке "відпочинок" та "час відпочинку"?

Перш за все, слід звернути увагу, що існують суперечності щодо самого терміну "час відпочинку". Першим спеціалістом, який запропонував замінити цей термін на "позаробочий час", став М.Ф. Наумов. Л.Ю. Бугров додає, що "оскільки в ту частину часу працівників, яка залишається після вирахування робочого часу, входять і ті періоди, що не передбачаються для відпочинку (перерви для годування дитини, цільові відпустки тощо), найбільш відповідним терміном для її назви є "позаробочий час".

Колектив львівських учених, а за ними і представники одеської школи трудового права, теж висловлюються за думку, що термін "час відпочинку", що використовується законодавством, за своїм значенням не відповідає фізіологічному поняттю "відпочинку". Тому логічно було би все, що лежить поза робочим часом, називати "вільний від роботи час" або "неробочий час".

Ми погоджуємось з тим, що термін "час відпустки" не може бути коректно застосований для усіх видів відпочинку: навряд чи можна назвати написання підручника чи дисертації (у випадку творчої відпустки) відпочинком. Мабуть, першопричиною застосування такого терміну є те, що ті види відпочинку, які були

відомі законодавству з початку існування інституту часу відпочинку, мали на увазі тільки відпочинок. Ті ж, що відпочинком за суттю не є (творчі, соціальні, спортивні відпустки тощо), з'явилися пізніше. Проте законодавець, навіть не замислюючись над цим питанням, залишив у нормативних актах стару назву. Хоча ми розуміємо, що під поняттям "відпочинок" у трудовому праві розуміється відпочинок від власне трудової діяльності, а не відпочинок у загальному розумінні, пропонуємо замінити термін "час відпочинку" на термін "позаробочий час", як такий, що точніше розкриває суть цього явища.

Як справедливо наголошує В.В. Готра, термін "час відпочинку" можна розглядати в двох значеннях: вузькому, як певний проміжок часу, протягом якого людина вивільняється від виконання своїх трудових обов'язків, і який може бути використано на власний розсуд; та широкому, як конституційне право кожного працюючого, яке регламентоване законодавством України та міжнародними актами.

Відпочинок у широкому розумінні охоплює усі випадки, коли особа відновлює запас власних сил. Зокрема, про відпочинок у широкому розумінні йдеться в статті 4 Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення": громадяни мають право на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище. Звертає на себе увагу те, що законодавець закріплює перелічені права лише за громадянами, що є очевидним упущенням, оскільки ці права є невідчужуваними правами усіх осіб незалежно від наявності чи відсутності правового зв'язку з певною державою. Другим важливим моментом широкого розуміння права на відпочинок є те, що мова йде про право осіб, яке не залежить від наявності чи відсутності тих чи інших правовідносин з іншими особами. Тобто право на відпочинок у широкому розумінні виступає елементом конституційно-правового статусу будь-якої особи, який не залежить від наявності певних правових зв'язків з державою чи іншими особами.

М.Г. Александров писав, що час відпочинку, як самостійна правова категорія, є протилежним робочому часу. Через це тривалість часу відпочинку може регулюватися або безпосередньо, шляхом встановлення тривалості перерв для відпочинку, вихідних, святкових днів, відпусток, або опосередковано, через встановлення тривалості робочого часу. Час відпочинку учений визначав як час, протягом якого працівники повинні бути вивільненими від виконання трудових обов'язків і який може бути використано ними на власний розсуд. Аналогічні визначення містяться в працях інших

учених.

Аналізуючи це визначення можна виокремити наступні ознаки часу відпочинку. По-перше, тільки для такої особи, яка перебуває у трудових відносинах з певним роботодавцем, такий проміжок часу буде часом відпочинку в розумінні трудового законодавства. Відпочинок людини, яка користується конституційним правом вільного розпорядження своєю здатністю до праці взагалі не працює, або працює на підставі цивільно-правових договорів, не регулюється трудовим законодавством. По-друге, працівник протягом часу відпочинку не повинен виконувати трудових обов'язків. По-третє, працівник вправі сам розпоряджатися своїм позаробочим часом. Ми не цілком погоджуємось з цією ознакою, оскільки вона є властивою не для усіх видів позаробочого часу; існують види, за яких працівник повинен займатись відповідною діяльністю (годування дитини, виступ у спортивних змаганнях, написання підручника тощо), і тоді говорити про те, що він вправі повністю розпоряджатися своїм часом, некоректно.

Цікаве визначення позаробочого часу пропонує у своїй дисертації С.Ф. Гуцу. Позаробочий час – час, до якого належать усі періоди звільнення працівника від виконання прямих трудових обов'язків без розірвання з ним трудових відносин. У ньому авторка виділяє ще одну важливу особливість позаробочого часу, а саме: на цей період не відбувається розривання трудових відносин.

Виходячи з проведеного аналізу, ми виокремлюємо такі ознаки позаробочого часу:

- 1) має місце лише під час трудових правовідносин;
- 2) працівник не зобов'язаний виконувати трудові обов'язки, які закріплені за ним в трудовому договорі;
- 3) вивільнення працівника від виконання трудових обов'язків є тимчасовим; після завершення позаробочого часу роботодавець зобов'язаний надати працівникові його попереднє робоче місце;
- 4) конкретний вид позаробочого часу та умови його надання повинні бути закріпленими в нормах законодавства, колективного чи трудового договору.

Пропонуємо таку дефініцію позаробочого часу: позаробочий час – це передбачений законодавством, колективним чи трудовим договором проміжок часу, протягом якого працівник тимчасово вивільняється від виконання своїх трудових обов'язків.

СУЧАСНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ
САНКЦІЙ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ
ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ В ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ

Важливе значення для забезпечення правового господарського порядку та належного здійснення господарської діяльності в Україні має встановлення дієвої та ефективної системи господарської відповідальності за правопорушення в сфері господарювання. Не винятком є й сфера ринку платіжних послуг та функціонування платіжних систем яка завжди була важливим сегментом економіки України, а відтак порушення в цій сфері ставлять під загрозу подальший економічний розвиток держави та забезпечення інтересів як окремих користувачів послуг платіжних систем, так і держави в цілому. При цьому, особливої ваги набувають проблеми дослідження умов, підстав та порядку застосування заходів публічно-правового впливу на порушників у вигляді адміністративно-господарських санкцій.

Можна визначити такі ознаки адміністративно-господарських санкцій, що застосовуються в сфері функціонування платіжних систем: по-перше, вони встановлюються виключно законами; по-друге, підставою застосування санкцій є порушення закріплених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності із переказу коштів, який здійснюється в межах платіжних систем; по-третє, суб'єктами відповідальності є платіжні організації внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем, які є резидентами України та платіжні організації міжнародних платіжних систем – нерезиденти, із якими суб'єкти господарювання укладають договори про участь у таких системах, завданням яких є загальне керівництво платіжними системами та їх функціонуванням; банки та небанківські фінансові установи-учасники внутрішньодержавних або міжнародних платіжних систем, які безпосередньо здійснюють діяльність із надання послуг з переказу коштів користувачам платіжних систем; юридичні особи, що здійснюють іншу діяльність, безпосередньо не пов'язану із переказом коштів, але направлену на забезпечення її здійснення (наприклад, еквайрингові, процесингові, клірингові установи, розрахункові центри тощо); юридичні особи або фізичні особи-підприємці, які безпосередньо не є учасниками платіжних систем, але здійснюють діяльність із переказу коштів на підставі агентських угод, укладених із банками

або небанківськими фінансовими установами-учасниками платіжних систем; по-четверте, обов'язковою є наявність вини суб'єкта відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 218 ГК; по-п'яте, санкції застосовуються Національним банком України як спеціальним органом державної влади який здійснює державне регулювання платіжних систем та ринку платіжних послуг; по-шосте, санкції спрямовані на припинення правопорушення й ліквідацію його наслідків; по-сьоме, санкції виявляються в застосуванні до порушників заходів майнового або організаційного характеру.

Слід звернути увагу на відсутність в Законі України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" (далі – закон "Про платіжні системи") правових норм, які встановлюють відповідальність суб'єктів господарювання за порушення правил здійснення діяльності із переказу коштів. Це насамперед стосується умов, підстав та порядку застосування адміністративно-господарських санкцій, а також їх видів.

Відповідно до закону "Про платіжні системи" діяльність із переказу коштів можуть здійснювати банки, а також небанківські фінансові установи за наявності ліцензії Національного банку України (далі – НБУ) на переказ коштів без відкриття рахунків. Отже, певні правові норми, які встановлюють загальну систему заходів впливу на вказаних суб'єктів господарювання, що можуть застосовуватись в тому числі і в платіжних системах, можна віднайти в Законах України "Про банки та банківську діяльність" (далі – закон "Про банки") та "Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг" (далі – закон "Про фінансові послуги").

Так, згідно із ст. 73 закону "Про банки", у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, його вимог, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, НБУ адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу. При цьому, серед усіх перерахованих заходів впливу, встановлених в законі, тими, що відповідають ознакам адміністративно-господарських санкцій та можуть застосовуватися саме за порушення законодавства про переказ коштів, серед інших правопорушень в сфері банківської діяльності, можуть бути такі: 1) установа для банку підвищених економічних нормативів 2) підвищення резервів на покриття можливих збитків; 3) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій; 4) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку; 5)

накладення штрафу на банк відповідно до положень, затверджених Правлінням НБУ, але у розмірі не більш як один відсоток суми зареєстрованого статутного капіталу. Слід також зазначити, що хоча законом "Про банки" і встановлено обмеження стосовно розміру штрафу у вигляді одного відсотка статутного капіталу, розмір самого штрафу закріплюється в Положенні Про застосування НБУ заходів впливу за порушення банківського законодавства. Це не співпадає із нормами ст. 238 ГК про те, що адміністративно-господарські санкції та їх види можуть встановлюватись виключно в ГК та інших законах, а не підзаконних нормативно-правових актах. В цьому контексті слід погодитись із В.С. Щербинюю, який зазначає, що в окремих випадках у підзаконних нормативно-правових актах, що деталізують і конкретизують норми відповідних законів, може встановлюватись тільки порядок (механізм) застосування окремих адміністративно-господарських санкцій.

Що стосується закону "Про фінансові послуги", то ним встановлено такі заходи впливу, які можна визначити як адміністративно-господарські санкції і застосувати до небанківських фінансових установ за порушення законодавства про переказ коштів: 1) накладення штрафу на учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) за провадження діяльності на ринках фінансових послуг, для якої законом встановлені вимоги щодо одержання ліцензії та/або реєстрації, без відповідної ліцензії та/або реєстрації; неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації; ухилення від виконання або несвоєчасне виконання розпорядження, рішення Уповноваженого органу про усунення порушення щодо надання фінансових послуг; 2) тимчасове зупинення або анулювання ліцензії на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг; 3) виключення відповідно до законодавства учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) з Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги.

Окрім загальних адміністративно-господарських санкцій встановлених в ГК, законах "Про банки", "Про фінансові послуги" застосування спеціальних санкцій законом не передбачено. Частково заповнити цей пробіл у праві повинні були норми Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків. Але між законопроектом, що подавався на розгляд Верховної Ради України 20.06.2012 року, та тим, що був прийнятий за основу 04.07.2012 р. та в цілому 18.09.2012 р. є істотна різниця.

Законопроект від 20.06.2012 р., серед іншого, запроваджував систему нагляду (оверсайту) за платіжними системами та встановлював, що за результатами нагляду (оверсайту) до об'єктів нагляду можуть застосовуватися такі адміністративно-господарські санкції: 1) проведення переговорів з особами, які є об'єктами нагляду (оверсайту), стосовно необхідності приведення їх діяльності у відповідність до встановлених вимог; 2) письмове застереження щодо усунення порушень; 3) обмеження, зупинення чи припинення надання окремих видів послуг у платіжних системах в Україні; 4) виключення платіжної системи/учасника платіжної системи з Реєстру; 5) заборона здійснення діяльності в Україні. Тоді як вже в прийнятому в цілому законі такі правові норми відсутні. На наш погляд, це передусім пов'язано із перерозподілом повноважень стосовно здійснення державного регулювання за платіжними системами між НБУ та НКДРФП. В будь-якому випадку проблема відсутності спеціальних правових норм щодо застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення в сфері переказу коштів залишилась відкритою та потребує свого вирішення шляхом скорішого внесення відповідних змін у законодавство.

Зазначимо, що у разі прийняття відповідних змін адміністративно-господарські санкції матимуть велике значення для забезпечення законності в сфері функціонування платіжних систем та провадження діяльності з переказу коштів, захисту прав і законних інтересів користувачів платіжних послуг, учасників платіжних систем та держави в цілому.

**Барабаш Н.П.,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
асистент кафедри трудового,
аграрного та екологічного права**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ЗАБУДОВИ ПЛОЩ ЗАЛЯГАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН

Обмеження щодо забудови площ залягання корисних копалин передбачені законодавством про надра. Такі обмеження спрямовані на охорону надр і разом з тим не можуть не впливати на використання земельних ділянок, під якими знаходяться родовища корисних копалин.

У науковій літературі правові аспекти забудови площ залягання корисних копалин вивчалися переважно при дослідженні правової охорони надр. При цьому спеціальні правила (умови, вимоги) забудови цих площ розглядалися як законодавчі заходи

щодо охорони надр, як гарантія охорони надр.

У межах цього дослідження пропонується розглянути забудову площ залягання корисних копалин в іншому аспекті – при дослідженні особливостей правового режиму земель, наданих для видобування корисних копалин. На думку О.І. Крассова, до особливостей правового режиму земельних ділянок для розробки корисних копалин належить обмеження забудови площ залягання корисних копалин. Водночас необхідно відзначити, що з'ясуванню змісту цієї особливості не приділялась увага, що й зумовлює необхідність проведення цього дослідження.

У положеннях Кодексу України про надра (далі – КУпН), а також в Положенні про порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення, затверджене постановою КМУ від 17.01.1995 р. № 33, терміном "площа залягання корисних копалин" позначаються земельні ділянки, під якими знаходяться родовища корисних копалин. Окремо законодавець серед цих ділянок виділяє земельні ділянки в межах гірничого відводу, наданого для видобування корисних копалин. Крім того, обмежується і використання земельних ділянок над виробленими родовищами корисних копалин ("земна поверхня, під якою видобуто корисні копалини"). Поряд з цими термінами у відзначених нормативно-правових актах застосовуються поняття: "ділянки залягання корисних копалин", "масив гірських порід, під якими видобуто корисні копалини". Однак на підставі аналізу правових норм можна стверджувати, що дані поняття використовуються для позначення не земельних ділянок, а ділянок надр. У даному випадку розглядатиметься характеристика обмежень, встановлених на забудову лише земельних ділянок.

Перед тим, як досліджувати зазначене питання, потрібно з'ясувати належність земельних ділянок, необхідних для потреб, пов'язаних з видобуванням корисних копалин, до складу земельних ділянок, на забудову яких встановлюються обмеження.

При визначенні цієї належності необхідно враховувати, що земельними ділянками для видобування корисних копалин визнаються земельні ділянки, надані у користування для забезпечення організації та проведення гірничих робіт, спрямованих на вилучення корисних копалин з надр або безпосередньо із земної поверхні. Земельні ділянки для видобування корисних копалин можуть знаходитися: 1) в межах гірничого відводу; 2) частково над ділянкою надр, наданої для розробки родовища корисних копалин; 3) поза межами розробки родовища корисних копалин (при закритому способі видобування).

Обмеження на забудову встановлюються лише відносно до тих земельних ділянок для видобування корисних копалин, під

якими знаходяться родовища корисних копалин. У випадку надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у місцях, під якими відсутні корисні копалини, використання їх під забудову здійснюється без обмежень.

Що ж до земельних ділянок, під якими видобуто корисні копалини, то їх не можна віднести до земельних ділянок для видобування корисних копалин, так як по закінченню процесу видобування земельні ділянки, надані для цих цілей, приводяться в стан, придатний для подальшого використання у суспільному виробництві, що й зумовлює переведення цих земельних ділянок в землі інших категорій.

У залежності від виду корисних копалин, які знаходяться в ділянках надр, над якими здійснюватиметься забудова, можна визначити наступні види обмежень на забудову: 1) площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення; 2) площ залягання корисних копалин місцевого значення.

Обмеження щодо забудови земельних ділянок над родовищами корисних копалин загальнодержавного значення проявляються в наступних формах: 1) заборони на здійснення діяльності (загальне правило); 2) можливості здійснювати діяльність у виняткових випадках за певних умов, визначених законодавством.

Законодавцем не визначено чітко, які випадки є винятковими і при яких допускається забудова площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення. На практиці в такому разі вирішення цього питання поставлено в залежність від суб'єктивних факторів (від волі чиновників певного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування). У зв'язку з цим, доцільно було б визначити детально випадки, у яких дозволяється будівництво на земельних ділянках, розташованих над родовищами корисних копалин загальнодержавного значення або ж скористатися способом, запропонованим в Модельному кодексі про надра та користування надрами від 07.12.2002 р. Положеннями цього кодексу не передбачено обмеження щодо забудови площ залягання корисних копалин певними випадками. Відповідно до ч. 2 ст. 194 зазначеного акту забудова площ залягання корисних копалин допускається з дозволу центрального органу виконавчої влади, уповноваженого здійснювати державне управління і регулювання в галузі використання й охорони надр, або центрального органу виконавчої влади, уповноваженого здійснювати гірничий нагляд, тільки при умові забезпечення можливості вилучення корисних копалин чи доказовості економічної доцільності забудови.

До особливих вимог щодо забудови площ залягання

корисних копалин загальнодержавного значення належать: 1) наявність підстави для здійснення цієї діяльності; 2) здійснення певних заходів.

На визначення цих вимог впливатиме те, яка земельна ділянка використовуватиметься в зазначених цілях – земельна ділянка, під якою надра не використовуються, чи земельна ділянка, розташована над ділянкою надр, яка надана в користування для промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення.

У першому випадку підставою для здійснення забудови є певний юридичний склад: 1) одержання погодження; 2) наявність спеціального дозволу на забудову.

Забудова площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення допускається у виняткових випадках лише за погодженням з відповідними територіальними геологічними підприємствами та органами державного гірничого нагляду (ч. 2 ст. 58 КУпН). У відповідності до Положення про порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення зазначена діяльність здійснюється не лише за вищезазначеним погодженням, але й на підставі спеціальних дозволів, що видаються відповідними місцевими радами, на території яких знаходяться ці корисні копалини.

До умов забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення КУпН (ч. 2 ст. 58) відносить здійснення заходів, які б забезпечували можливість видобування з надр корисних копалин. Крім цих заходів, у п. 2 Положення про порядок забудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення наведені й інші заходи, які необхідно здійснювати у разі забудови.

На земельних ділянках, під якими надра надані для розробки родовищ корисних копалин, обмеження щодо використання визначаються залежно від об'єкта будівництва. Так, дозволяється будівництво об'єктів, безпосередньо пов'язаних з гірничими роботами (тимчасових службових і технічних споруд, передбачених для цілей експлуатації родовища). При цьому додатковими умовами здійснення такої діяльності є наявність гірничого відводу і затвердженої проектно-кошторисної документації. Забудова зазначених об'єктів допускається без спеціального дозволу на забудову. Винятком із цього правила є випадок, коли проектується підприємство з видобування корисних копалин (КУпН передбачає особливості проектування гірничодобувних об'єктів, оскільки підприємство з видобування корисних копалин визнається користувачем надр), під площею якого залягають корисні копалини, не передбачені до розробки цим підприємством. У такому разі

необхідно отримати дозвіл на забудову.

Будівництво на земельних ділянках у межах гірничого відводу об'єктів, безпосередньо не пов'язаних з гірничими роботами, як правило, не допускається. Збудова допускається лише у виняткових випадках в порядку, встановленому Положенням про порядок збудови площ залягання корисних копалин загальнодержавного значення.

Відповідно до ч. 4 ст. 58 КУпН збудова площ залягання корисних копалин місцевого значення допускається за погодженням з відповідними місцевими радами. Таким чином, встановлене обмеження щодо збудови на земельних ділянках, розташованих над родовищами корисних копалин місцевого значення, допускається при наявності певної підстави.

Окремого спеціального акту, який би встановлював єдиний порядок збудови цих площ, немає. У зв'язку з цим не врегульованими залишаються такі питання, як: порядок отримання погодження на збудову площ залягання корисних копалин місцевого значення та умови, при яких здійснюється така збудова. А тому доцільно запропонувати врегулювання цих питань окремим нормативно-правовим актом або загальним актом, який би регламентував збудову площ залягання корисних копалин як загальнодержавного значення, так і місцевого значення.

Розглянуті обмеження щодо збудови площ залягання корисних копалин повинні бути закріплені не лише в законодавстві про надра, але й в положеннях земельного законодавства. У зв'язку з цим пропонується доповнити Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III нормою наступного змісту: "Набуття прав на земельні ділянки під збудову на площі залягання корисних копалин загальнодержавного значення здійснюється за погодженням з відповідними територіальними геологічними підприємствами та органами державного гірничого нагляду на підставі спеціальних дозволів на збудову, що видаються відповідними місцевими радами, при умові забезпечення можливості вилучення корисних копалин, збереження якості корисних копалин і промислової цінності родовища та техніко-економічного обґрунтування збудови. Набуття прав на земельні ділянки під збудову на площі залягання корисних копалин місцевого значення здійснюється за умови погодження з відповідними місцевими радами".

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ В ЗАКОНІ УКРАЇНИ "ПРО РЕКЛАМУ"

Як відомо Закон України "Про рекламу" є єдиним, базовим нормативно-правовим актом, який має своєю метою створити загальну правову основу для регулювання рекламної діяльності в Україні. Взагалі ринкова економіка у будь-яких національних та транснаціональних масштабах передбачає велику кількість специфічних по різних критеріям ринків, а отже і рекламна діяльність в усіх цих секторах як спосіб просування товарів та послуг, а тому вона потребує урахування комплексної специфіки реальних умов функціонування ринкової економіки.

В цьому сенсі пропонуємо структуру, яка відповідає кодифікаційній техніці, а саме розподіл нормативного матеріалу цього закону на загальну та особливу частину. Адже, законодавець фактично йде шляхом умовного розподілу норм закону на загальні та особливі, де останні повинні розкривати специфіку рекламної діяльності на конкретних ринках, при цьому чітко формулюючи умови та заборони до рекламування окремих товарів та послуг. Таким чином, Закон України "Про рекламу" повинен містити загальну та особливу частину, тобто бути структурованим в традиціях кодифікацій. Це важливо для підвищення ефективності правового регулювання відносин рекламної діяльності вже сьогодні.

Так, в чинному Законі України "Про рекламу" врегульовано такі сфери як: медицини та фармацевтики(ст. 21), алкогольних напоїв та тютюнових виробів (ст. 22), товарів підвищеної небезпеки (ст. 23), фінансових послуг (ст. 24) та цінних паперів (ст. 25), об'єктів нерухомості (25-1). Але й вони потребують певного вдосконалення.

Пропонуємо положення ст. 21 ЗУ "Про рекламу" розподілити на окремі статі присвячені: лікарським засобам (фармацевтика) (21-1), медичній техніці (21-2) та профілактиці, діагностиці, лікуванню та реабілітації (21-3), а також викласти цей матеріал у окремому підрозділі. Зміст цієї статті сутнісних зауважень не потребує. Але слід зазначити, що в статті не міститься положення щодо врахування особливої чутливості дітей до лікарських засобів, а також слід доповнити про необхідність попередження водіїв транспортних засобів щодо вживання лікарських засобів, що рекламуються, які вироблені на основі спирту. Пропонуємо також

внести заборону щодо рекламування фармацевтичних засобів для схуднення, за винятком чаїв, оскільки ці препарати можуть мати негативні наслідки для організму людини. В цьому сенсі слід згадати наказ № 639 Міністерства охорони здоров'я України від 17.08.2012, який затвердив перелік, що включає 326 лікарських засобів, які відпускаються без рецептів і заборонені до рекламування. Але питання рекламування різних груп антибіотиків для запобігання самолікування ще й досі залишається не врегульованим на відміну від країн Європи.

Доречно зміст ст. 22 ЗУ "Про рекламу" викласти як розділ з назвою "Реклама алкогольних напоїв, тютюнових виробів та приладдя, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, пиво та напої на його основі". Цей розділ буде містити окремі розмежовані статі щодо реклами алкогольних напоїв, пива та напоїв вироблених на його основі(22-1), тютюнових виробів та тютюнового приладдя (22-2). В статтю щодо алкогольних напоїв слід внести доповнення на предмет заборони щодо обмеження реклами пива та напоїв виготовлених на його основі у будні з 09-21 години, а у вихідні та святкові дні – 08-23 години. Також реклама пива повинна супроводжуватися попереджувальним текстом такого змісту "Регулярне вживання пива та напоїв виготовлених на його основі викликає залежність та є шкідливим для здоров'я". Пропонуємо ще доповнити статтю вимогою щодо сплати коштів рекламодавцями пива та напоїв виготовлених на його основі на вироблення та розповсюдження соціальної реклами щодо шкоди зловживанням пивом та напоями виготовленими на його основі вітчизняного виробника не менше 2 відсотків, іноземного виробника не менше 3 відсотків, витрачених на рекламу цього продукту у межах України. Використовуючи досвід Російської Федерації, а саме ст. 23 закону слід врегулювати та внести доповнення щодо реклами тютюнового приладдя, зокрема кальянів, мундштуків, трубок, папіросного паперу, нюхального та жувального тютюну, запальничок і інших атрибутів та аксесуарів для курців. Так, ст. 23 ЗУ "Про рекламу" щодо реклами зброї можливо вдосконалити за таким напрямком: надати назву більш широкого значення і вважаємо логічним включити її до запропонованого розділу присвяченого рекламуванню товарів підвищеної небезпеки і викласти в окремій статті з урахуванням досвіду Російської Федерації. Вважаю доцільним ст. 24 цього закону щодо реклами послуг, пов'язаних із залученням коштів населення надати цьому запропонованому розділу більш узагальнену назву та включити статі щодо рекламування цінних паперів (ст. 25) та щодо реклами об'єктів будівництва (ст. 25-1). Отже, пропонуємо викласти назву

запропонованого розділу як "реклама фінансових послуг", та доповнити положеннями щодо рекламування недержавного пенсійного страхування. Також, в Україні вже в 2014 році планують ввести обов'язкове медичне страхування. Це повідомила голова комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я Тетяна Бахтєєва. Таким чином, якщо таке нововведення буде прийнято, то цілком логічним буде і внесення доповнень до Закону України "Про рекламу".

В цьому сенсі, необхідно ставити підпитання – чи може рекламна діяльність здійснюватися на загальних засадах в таких сферах як: реклама продуктів харчування та безалкогольних напоїв; реклама біологічно активних добавок, харчових добавок, реклама дитячих товарів; рекламування засобів гігієни, косметики та побутової хімії, реклама товарів підвищеної небезпеки; реклама транспортних товарів та послуг; реклама масових, розважальних заходів; товарів рослинного та тваринного походження.

Пропонуючи відповідні доповнення та зміни, які передбачають умови та заборони здійснення рекламної діяльності неможливо залишити поза увагою окремі аспекти відповідальності за не виконання норм передбачених в Законі України "Про рекламу". В цьому сенсі достатньо цікавим є ствердження Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг допрацьованого законопроекту "Про заборону фінансових пірамід", який передбачає встановити кримінальну відповідальність за створення, сприяння у створенні та діяльності, а також за рекламу піраміди. Відповідальність за порушення законодавства про рекламу передбачена Законом України "Про рекламу" (VI розділом), а також Порядком накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу затвердженого постановою Кабміну від 26 травня 2004 р. № 693. У відповідну постанову, було внесено зміни, підставою яких став Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зборони реклами, спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів", також цей Закон вніс певні доповнення у Кодекс України про адміністративні правопорушення. Ця постанова містить положення щодо розміру штрафів, які накладаються на рекламодавців у сфері лікарських засобів та медичної техніки, профілактики, діагностики, лікування і реабілітації (п. 3), алкогольних напоїв та тютюнових виробів (п. 4), рекламування зброї (п. 5), фінансових послуг та цінних паперів (п. 6, п. 7, п. 7-1). Так, з п. 8 по п. 20 передбачена процедура накладення штрафу та розгляду справ про порушення рекламного законодавства в Україні.

У зв'язку з усім вищевикладеним обґрунтовується необхідність подальшого вдосконалення чинного законодавства

України про рекламну діяльність за низкою виділених напрямів з урахуванням вимог специфіки рекламування товарів та послуг у різних сферах діяльності.

**Гузе К.А.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
асистент кафедри цивільного процесу**

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ В СУДІ

Вступивши до Ради Європи (далі – РЄ) Україна, як і кожний з членів цієї міжнародної організації, зобов'язалась визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також відверто та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради (ст. 3 Статуту РЄ). Тоді, Україна погодилась також виконати ряд спеціальних зобов'язань, перелічених у Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) від 26 вересня 1995 року. Зокрема, змінити роль та функції прокуратури (особливо відносно здійснення загального контролю за дотриманням законності), трансформувавши цей інститут в орган, який би відповідав стандартам РЄ (під. "д" п. 11 Рекомендації). Істотним кроком у реформуванні діяльності органів прокуратури, стало прийняття Верховною Радою у червні 1996 р. Конституції України, яка поклала на прокуратуру нову для неї функцію – представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом (п. 2 ст. 121). Ці конституційні положення знайшли своє закріплення в ЦПК України 2004 р. Однак, новелізація процесуального законодавства не вирішила ряд важливих питань, пов'язаних з регламентацією діяльності прокурора в суді.

Однією з гострих проблем правової науки та судової практики слід вважати проблему правового статусу прокурора, який до прийняття Закону України № 4176-VI "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства" від 20 грудня 2011 р., було уніфіковано з процесуальним статусом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органів державної влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які можуть виступати у суді на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів (ч. 1 ст. 45 ЦПК). Проте, така позиція законодавця була небезспірною. Оскільки інститут представництва прокурора в суді відрізняється від інших

процесуальних інститутів (передбачених статтею 45 ЦПК) перш за все предметом правового регулювання, цілями та завданнями, які перед ним поставлені, складом суб'єктів, які їх реалізують, об'ємом повноважень відповідних суб'єктів та формами їх участі в суді, юридичною силою джерел, на підставі яких вони ґрунтуються тощо.

За чинною редакцією ч. 1 ст. 45 ЦПК, законодавець вивів прокурора із загального складу суб'єктів, яким надано право захищати "чужі" інтереси, закріпивши в окремій нормі самостійні завдання й форми його участі в цивільному процесі. Так, ч. 2 ст. 45 ЦПК передбачає, що з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді прокурор в межах повноважень, визначених законом, звертається до суду з позовною заявою (заявою), бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України, про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Крім того, Законом України № 5288-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури" від 18 вересня 2012 р., ч. 2 ст. 45 ЦПК доповнена абзацом другим такого змісту: "Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній заяві (заяві) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача".

Запровадження вказаних поправок свідчить про диференціацію правового положення прокурора й інших суб'єктів ст. 45 ЦПК, що цілком є логічним. Адже статус прокурора в цивільному процесі визначений конституційно, де він повинен здійснювати представництво інтересів громадянина або держави (В.В. Комаров).

Окремо, слід звернути увагу й на інші особливості діючої редакції ч. 2 ст. 45 ЦПК. За її змістом, право прокурора реалізовувати функцію представництва вже не пов'язується законодавцем з дефініцією "у випадках, передбачених законом", як це раніше передбачало ч. 1 ст. 45 ЦПК. Крім того, ч. 2 ст. 45 ЦПК наділяє прокурора правом вступити "за своєю ініціативою" у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб. Такими чином, процесуальне законодавство закріплює, по суті, необмежене право

прокурора на участь у суді в інтересах інших осіб, що, по-перше, суперечить Конституції України, яка поклала на прокуратуру України функцію представництва інтересів громадянина або держави лише "у випадках, визначених законом" (п. 2 ст. 121). По-друге, не відповідає положенням Закону України "Про прокуратуру", який закріплює чіткий перелік випадків представництва прокурором інтересів громадянина – це неспроможність громадянина через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження (ч. 2 ст. 36¹ Закону в редакції від 1 грудня 2012 р.). По-третє, не кореспондується з правом матеріально заінтересованих осіб на власний розсуд розпоряджатися своїми матеріальними й процесуальними правами.

Певні критичні зауваження можна віднести й до положень ч. 2 ст. 45 ЦПК, в межах яких на прокурора покладається обов'язок надання суду документів, на підтвердження факту неможливості громадянина самостійно здійснювати представництво своїх інтересів. Без сумніву, закріплення наведеної вимоги спрямоване на нівеляцію випадків безпідставного звернення до суду посадових осіб органів прокуратури в інтересах громадянина. Проте, закон не встановлює для прокурора такого обов'язку, коли об'єктом представництва виступають інтереси держави, обмежившись лише вказівкою про необхідність їх обґрунтування. Уявляється, подібний дисбаланс повинен бути усунутий законодавцем, оскільки всупереч вищенаведеним положенням п. 2 ст. 121 Конституції України, надає прокурору необмежене право, пославшись в позовній заяві лише на факти порушення інтересів держави (без підтвердження таких обставин доказами), здійснювати їх захист в суді.

Принагідно зауважимо, що державу в суді представляють органи, уповноважені державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах. Такими, відповідно до статей 6, 7, 13 та 143 Конституції України, можуть виступати органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, яким законом надано повноваження органу виконавчої влади. При цьому, органи, уповноважені державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, фактично виступають позивачами у справах, порушених за позовною заявою прокурора (п. 5 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 3-рп/99, від 8 квітня 1999 р.). Згідно ч. 4 ст. 38 ЦПК, державу представляють відповідні органи державної влади в межах компетенції через свого представника. Аналіз наведеної позиції Конституційного Суду та положень ЦПК дає підстави висувати, що правовідносини, в яких прокурор реалізує повноваження щодо захисту в суді інтересів

держави, повинні бути в компетенції конкретного органу державної влади (органу місцевого самоврядування, яким законом надано повноваження органу виконавчої влади). Саме останній і виступає позивачем у таких справах. У цьому зв'язку, небезспірними слід вважати доповнення, внесені Законом України № 5288 від 18 вересня 2012 р., в ч. 2 ст. 45 ЦПК (друге речення абз. 2), які закріпили можливість набуття прокурором, що звернувся до суду в інтересах держави, статусу позивача (у разі відсутності органу уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах або відсутності у такого органу повноважень щодо звернення до суду).

Оцінюючи зміни, запроваджені Законами України № 4176-VI від 20 грудня 2011 р. та № 5288 від 18 вересня 2012 р. до ст. 45 ЦПК, слід наголосити на їх позитивному значенні для правозастосування. Проте, їх системний аналіз дає підстави висувати, що процедура реалізації прокурором конституційної функції представництва інтересів громадянина або держави в цивільному судочинстві потребує подальшого вдосконалення.

Донець О.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри екологічного права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ ІСТОРИКО–КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Інститут права власності на природні ресурси належить до одного з основних інститутів екологічного права. Поняття права власності було розроблено ще за часів Римської імперії і визначалось як *Dominium* – синонім *Proprietas* у понятійному відношенні: загальне правове панування особи над матеріальною річчю. Природні ресурси України є власністю народу України (ст. 4 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року, за № 1264-XII). Особливе місце серед природних ресурсів, що можуть перебувати у власності, займає земля – основне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави.

За радянських часів земля за законом була об'єктом права виключної державної власності. Із початком земельної реформи земельні відносини зазнали значних змін. Земельний кодекс 1992 року скасував монополію державної власності на землю. А із прийняттям Конституції України і Земельного кодексу України 2001 року право державної власності втратило своє домінуюче положення в сучасному земельному законодавстві, але і досить

займає суттєві позиції (особливо по деяким категоріям земель). Так, станом на 2010 рік, у державній власності перебуває 29246,5 тис. га чи 48,5% усіх земель нашої держави.

Самостійною категорією земель, що може перебувати у державній, комунальній та приватній власності є землі історико-культурного призначення (ст. 19, ч. 1 ст. 54 Земельного кодексу України: Закон України від 25 жовтня 2001 року, за № 2768-III). Існуючі наукові дослідження, які присвячені проблематиці права власності на землі історико-культурного призначення, носять дещо фрагментарний характер, що і зумовило розгляд деяких аспектів державної власності на відповідні землі.

Право державної власності на землю, на що звертає увагу М.В. Шульга, може розглядатися у двох аспектах: як сукупність установлених державою обов'язкових правил поведінки (норм права), якими повинні регулюватися відносини державної власності на землю (право державної власності на землю в об'єктивному значенні), і як суб'єктивне право держави, що здійснює свої повноваження щодо володіння, користування та розпорядження землею (право державної власності на землю в суб'єктивному значенні).

У відповідності до ч. 1 ст. 84 ЗК України "у державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності." Право державної власності на землю набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та державних органів приватизації відповідно до закону (ст. ст. 13, 16, 17 та ч. 2 ст. 84 ЗК України). Потрібно відмітити, що органи державної влади не є суб'єктами права власності, оскільки вони діють від імені та в інтересах держави в цілому, єдиним джерелом влади та носієм суверенітету в якій є народ. Отже, суб'єктом права державної власності на землі є держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади (ст. 5 ЗУ "Про розмежування земель державної та комунальної власності" від 5 лютого 2004 року, за № 1457-IV).

У більшості випадків, коли йдеться про суб'єктивне право власності на землю, мова йде власне не про "землю", а про "земельну ділянку", оскільки лише остання може бути об'єктом права власності. Тобто об'єктом яким можна володіти, користуватися та розпоряджатися. А за Цивільним кодексом земельна ділянка набуває статусу речі, нерухомого майна (ст. ст. 179, 181).

Таким чином, об'єктом права власності на землі історико-культурного призначення є розташована над надрами частина

земної поверхні, що є основою ландшафту, має певне місце розташування, установлені межі місцезнаходження, а за своїм основним цільовим призначенням віднесена до категорії земель історико-культурного призначення.

В доктрині науки земельного права існує думка, що власність на землі історико-культурного призначення в значній мірі залежить від власності на нерухомі об'єкти культурної спадщини. Особливість яких полягає у їх прив'язки до землі. Тобто такий об'єкт не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності (ст. 1 Закону України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 року, за № 1805-III (Далі – Закон).

Згідно з ч. 1 ст. 17 Закону пам'ятка, крім пам'ятки археології, може перебувати у державній, комунальній або приватній власності. Суб'єкти права власності на пам'ятку визначаються згідно із Законом. Усі пам'ятки археології, в тому числі ті, що знаходяться під водою, включаючи пов'язані з ними рухомі предмети, є держаною власністю. Землі, на яких розташовані пам'ятки археології, перебувають у державній власності або вилучаються (виповуються) у державну власність в установленому законом порядку, за винятком земельних ділянок, на яких розташовуються пам'ятки археології – поля давніх битв (ч. 4 ст. 17 Закону).

Із метою розмежування земель державної та комунальної власності у ч. 3 та 4 ст. 84 ЗК України закріплено перелік земель, що не можуть бути передані до комунальної або приватної власності. Частково у ньому знайшли своє відображення й землі історико-культурного призначення. А саме, у відповідності до п. "в" ч. 3 зазначеної статті, до земель державної власності, які не можуть передаватися до комунальної власності, належать землі під об'єктами природно-заповідного фонду та історико-культурними об'єктами, що мають національне та загальнодержавне значення.

До земель державної власності, які не можуть передаватися у приватну власність, належать землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом (п. "г" ч. 4 ст. 84 ЗК України).

Проаналізуємо вищенаведені норми ЗК України.

Згідно до чинного законодавства, пам'ятка, крім пам'ятки археології, може перебувати у державній, комунальній або приватній власності (ст. 17 Закону). Отже і пам'ятки національного

значення (за винятком археологічних) також можуть перебувати у всіх трьох формах власності. Що доводить ч. 1 ст. 18 Закону: "пам'ятка національного значення, що перебуває у державній чи комунальній власності і потребує спеціального режиму охорони, може надаватися у користування за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини." Але, землі зайняті такими об'єктами, згідно до п. "в" ч. 3 ст. 84 ЗК України не можуть передаватися до земель комунальної власності. За даних обставин виникає ситуація подвійної власності. Тобто може скластися ситуація, за якою пам'ятка національного значення перебуває у комунальній власності, а відповідна земельна ділянка – у державній. Подібний стан речей вважається неприйнятним і вимагає відповідних змін на законодавчому рівні.

Таким чином, виключно у державній власності перебувають землі історико-культурного призначення під:

- 1) пам'ятками археології, за винятком земельних ділянок, на яких розташовуються пам'ятки археології – поля давніх битв;
- 2) історико-культурними об'єктами, що мають національне значення.

Сгоров Є.С.,
м.н.с. НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

НОРМУВАННЯ ПРАЦІ: ВСТАНОВЛЕННЯ, ПЕРЕГЛЯД ТА ЗМІНА НОРМ ПРАЦІ

Нормування праці – один з найважливіших факторів його організації.

Проблеми правового регулювання нормування праці є актуальними завжди. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 1995 р. № 197 "Про заходи поліпшення нормування праці в народному господарстві", Постановою Міністерства праці України від 19 травня 1995 р. № 2 затверджено Рекомендації щодо нормування праці в галузях народного господарства.

Відповідно до п. 1.1 цих Рекомендацій нормування праці є складовою частиною (функцією) управління виробництвом і включає визначення необхідних витрат праці на виконання робіт окремими робітниками та встановлення на цій основі норм праці. Необхідними визнаються витрати, відповідні ефективному для конкретних умов виробництва використанню трудових та матеріальних ресурсів в умовах дотримання науково обґрунтованих режимів праці та відпочинку.

Стаття 85 КЗпП України до числа головних факторів, які служать підставою для встановлення та періодичного перегляду

норм праці, відносить досягнутий більш високий рівень техніки, технологій і організації виробництва і праці в порівнянні з колишнім рівнем.

При нормуванні праці працівників встановлюються такі види норм: норми виробітку, норми часу, норми обслуговування, норми чисельності.

До нормативних матеріалів, які обов'язково повинні застосовуватися при впровадженні на виробництві норм праці, відносяться нормативи часу, включаючи мікроелементні нормативи та нормативи чисельності, нормативи часу обслуговування, нормативи режимів роботи обладнання. Рекомендації щодо нормування праці в галузях народного господарства, затверджені постановою Міністерства праці і соціальної політики України від 19.05.1995 №2 у п. 1.5, до нормативів матеріалів з нормування праці відносять також єдині та типові норми праці, хоча відповідно до ст. 85 КЗпП України вони повинні розглядатися як правові норми, що регулюють трудові відносини безпосередньо.

Статті 85 і 86 Кодексу законів про працю України встановлюють основоположні норми трудового права щодо нормування праці. Проте чинний КЗпП має ряд недоліків. По-перше, норма ч. 3 ст. 86 КЗпП суперечить нормі ч. 3 ст. 32 КЗпП про зміну істотних умов праці і попередження про це працівника не пізніше, ніж за 2 місяці. Відповідно до ч. 3 ст. 86 КЗпП про запровадження нових і зміну чинних норм праці роботодавець повідомляє працівників не пізніше, як за один місяць до їх запровадження. Але норми праці, тобто норми виробітку, часу, обслуговування, чисельності – це складова юридичної конструкції "суттєві умови праці", бо напруженість у роботі – це складова умов праці. Запровадження, зміна і перегляд норм праці – це класичний приклад змін в організації виробництва і праці. Тому при запровадженні нових і зміні чинних норм праці роботодавець зобов'язаний повідомити працівника не пізніше, ніж за 2 місяці.

Питання нормування праці безпосередньо пов'язані з питаннями атестації і раціоналізації робочих місць та напруженістю роботи працівника.

Однією з юридичних форм забезпечення оптимального поєднання засобів виробництва і наявних можливостей працівників є атестація і раціоналізація робочих місць. Проведення комплексної оцінки робочих місць направлено на виявлення і приведення в дію наявних резервів з ефективного використання виробничого потенціалу шляхом проведення більш глибокого аналізу процесів виробництва, розгляд їх стану в розрізі робочого місця кожного працівника, детального визначення невикористаних можливостей та резервів технічного, технологічного, організаційного,

економічного і соціального характеру.

Правове регулювання напруженості трудової діяльності - проблема одночасно і виробнича, і соціальна, бо нормування і напруженість праці - це категорії взаємопов'язані та завжди важливі як для роботодавця, так і працівників.

Частина 3 ст. 85 КЗпП України передбачає обов'язкову заміну норм праці новими в міру проведення атестації і раціоналізації робочих місць, впровадження нової техніки, технології та організаційно-технічних заходів, які забезпечують підвищення продуктивності праці.

Згідно п. 3.11 Рекомендацій Порядок проведення атестації визначається відповідними галузевими положеннями. Якщо атестація робочих місць не передбачається, кожна діюча на підприємстві норма праці переглядається не менше, ніж два рази на п'ять років. Проведення перегляду норм праці Кодексом законів про працю прямо не передбачено, але й не заборонено. В силу частини 3 статті 85 КЗпП України проведення організаційно-технічних заходів, які забезпечують збільшення продуктивності праці, надає власнику право на заміну чинних норм праці новими.

На підприємствах повинна здійснюватися систематична робота з виявлення і використання резервів росту продуктивності праці і встановленню прогресивних норм. Ця робота передбачає: проведення атестації робочих місць; розробку і реалізацію плану технічного розвитку й удосконалювання організації виробництва; розробку і реалізацію календарного плану заміни і перегляду норм і освоєння нових норм.

Застарілі і помилково встановлені норми признаються не атестованими. Застарілими рахуються норми, що діють на роботах, трудомісткість яких зменшилася в результаті загального поліпшення організації виробництва і праці, росту фахової майстерності й удосконалювання виробничих навичок робітників. Помилковими рахуються норми, при встановленні яких були неправильно визначені організаційно-технічні умови або допущені неточності в застосуванні нормативних матеріалів, або в проведенні розрахунків.

Не атестовані норми підлягають зміні. Перегляд застарілих норм здійснюється в терміни, установлювані керівником підприємства за узгодженням із профспілковим комітетом і в рамках календарного плану заміни і перегляду норм праці. Перегляд помилково встановлених норм проводиться в міру їхнього виявлення за узгодженням із профспілковими комітетами.

Норми підлягають заміні новими і в міру впровадження у виробництво організаційно-технічних заходів, що забезпечують істотний ріст продуктивності праці. Основою для зміни норм праці є

також закінчення терміну дії тимчасових норм. До тимчасових норм відносяться норми праці, що встановлюються на період освоєння нової продукції, нової техніки, технології, організації виробництва і праці. Як уже було сказано, тимчасові норми замінюються постійними після витікання терміна їхньої дії. З метою планомірної роботи зі зниження трудових витрат і удосконалювання діючих норм на підприємстві до початку року розробляється календарний план заміни і перегляду норм праці.

В ринкових умовах науково обґрунтоване нормування праці стає одним із основних засобів забезпечення конкурентоспроможності підприємства, оскільки сприяє скороченню затрат праці, економії коштів на оплату праці, а отже – зниженню собівартості продукції і підвищенню ефективності господарювання.

**Смельянчик С.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
асистент кафедри цивільного права №2**

ОЗНАКИ ПОСЛУГИ З ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ ЯК ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОСЛУГИ

За останні роки у розмаїтті цивільно-правових послуг сформувалася та відокремилася певна самостійна група, а саме телекомунікаційні послуги. Ця обставина визначається стрімким розвитком нових телекомунікацій, підвищенням значення інформації в сучасному світі.

Поява Інтернету, як особливого способу передання інформації та міжособового спілкування породила виникнення нового різновиду телекомунікаційних послуг – послуги доступу до Інтернету. Надзвичайна швидкість розповсюдження Інтернету спричинила стрімкий ріст попиту на цю послугу.

Послуга доступу до Інтернету є різновидом телекомунікаційних послуг. Вказана обставина принципово впливає на природу цієї послуги та визначає її видову приналежність.

Згідно з Законом України "Про телекомунікації", телекомунікаційною послугою є продукт діяльності оператора та/або провайдера, спрямований на задоволення потреб споживачів у сфері телекомунікацій. Що ж саме є "продуктом діяльності оператора (провайдера)", в чому саме полягають потреби споживачів у цій сфері закон не розкриває.

Відповідно до Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг затверджених Постановою КМУ від 11 квітня 2012 р. № 295, послугою з доступу до Інтернету є забезпечення можливості з'єднання кінцевого обладнання

споживача з Інтернетом.

Телекомунікаційні послуги мають свої особливості, сукупність рис, що формують їх в окремий вид цивільно-правових послуг. Тому до ознак телекомунікаційних послуг притаманних і послугі доступу до Інтернету можна навести наступні :

1) послуга доступу до Інтернету надається за допомогою певних телекомунікаційних (технічних) засобів. Усі телекомунікаційні послуги є вкрай різноманітними саме тому, що вони надаються за допомогою різних телекомунікацій.

Телекомунікаційні послуги саме тому і вважаються сучасним різновидом послуг, що вони надаються за допомогою комплексу технічних засобів, телекомунікацій та споруд, призначених для маршрутизації, комутації, передавання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних чи інших електромагнітних системах між кінцевим обладнанням користувачів;

2) обов'язкова наявність телекомунікаційної мережі є найбільш наочною рисою усіх телекомунікаційних послуг, включаючи і послугу доступу до Інтернету. Втім, на цьому зупинитися не можна. Існує один принциповий аспект, який потребує свого висвітлення.

Потреби споживача задовольняють не технічні засоби, а те нематеріальне благо, яке отримується в процесі використання телекомунікаційної мережі, а саме – інформація. Телекомунікаційна мережа – лише сучасний технічний засіб передання інформації. Власне потреби споживачів полягають в отриманні відповідної інформації за допомогою таких засобів.

Хоча інформаційні послуги і надаються за допомогою сучасних технічних засобів, зокрема за допомогою телекомунікацій, вони не співпадають з власне телекомунікаційними послугами.

Оператор та/або провайдер не надає інформацію, він не є носієм інформаційного ресурсу. Більше того, за загальним правилом він не відповідає за зміст інформаційного потоку, що рухається в мережі. Саме тому послуга, яку надає оператор та/або провайдер полягає не в забезпеченні споживача певною інформацією, а лише в створенні технічних умов "переходу" інформації – передаванні, випромінюванні та/або прийманні знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень будь-якого роду по радіо, проводових, оптичних або інших електромагнітних системах.

Аналогічна ситуація має місце у разі надання послуги доступу до Інтернету. Сутність цієї послуги полягає не в тих інформаційних ресурсах, які забезпечує Всесвітня мережа, а в можливості доступу

до цих ресурсів.

З урахуванням цього треба вважати, що послуга доступу до Інтернету не належить до інформаційних послуг. Відповідно до її назви – ця послуга полягає лише у допущенні споживача до ресурсів Інтернету за допомогою телекомунікаційної мережі

3) телекомунікаційні послуги не мають тісного зв'язку із особою, яка їх надає, на відміну від інших послуг, при наданні яких мають значення особистість виконавця, його здібності, вміння, навички, професіоналізм та інше;

4) адресний характер повідомлення;

5) мережевий характер послуги;

6) потреба замовника телекомунікаційних послуг полягає в передачі та отриманні повідомлень незмінного змісту та зі збереженням їх в таємниці;

7) телекомунікаційні послуги в більшості випадків надаються впродовж певного періоду, результат цих послуг споживається разом із їхнім наданням. Строковість надання телекомунікаційних послуг полягає як в наданні їх впродовж певного періоду часу, протягом якого користувач послуг має можливість скористатись цими послугами. Однак існують також і послуги, які надаються одноразово, наприклад, при замовленні на переговорному пункті телефонної розмови із певним абонентом, дзвінки з телефонних автоматів загального користування та ін.

Хоча забезпечення доступу до телекомунікаційної мережі є лише одним із видів телекомунікаційних послуг, проте, цей вид послуг є найбільш поширеним і переважаючим перед іншими в кількісних характеристиках. Послуга доступу дає можливість доступу до інших телекомунікаційних послуг, є первиною. Відтак і основною послугою, що надається за договором з надання телекомунікаційних послуг має бути забезпечення доступу особи до телекомунікаційної мережі.

Також слід звернути увагу на те, що договором з надання телекомунікаційних послуг доступу до Інтернету має передбачатись підключення кінцевого обладнання. Можна зробити висновок, що підключення кінцевого обладнання до телекомунікаційної мережі і є телекомунікаційною послугою чи, принаймні, є однією з телекомунікаційних послуг. Підключення абонента до телекомунікаційної мережі є, по суті, забезпеченням його доступу до цієї мережі. Метою підключення, як такого, є досягнення певного результату – можливість використовувати властивості телекомунікаційної Всесвітньої мережі.

ЩОДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СПОРТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СПОРТИВНОГО ПРАВА

Як відомо, галузь права — відносно самостійна сукупність юридичних норм, яка регулює якісно однорідну сферу (рід) суспільних відносин специфічним методом правового регулювання. Як юридична цілісність галузь права є відносно замкнутою, автономною підсистемою правового регулювання. Головне її призначення — забезпечити стосовно певної області суспільних відносин специфічний режим правового регулювання за допомогою сукупності характерних за природою і специфічних за юридичним змістом правових засобів.

Упорядкований системний характер права передбачає не тільки поєднання норм в спільну цілісність, але і створення можливостей для диференціації галузей права однієї від іншої. Юридичний режим характеризує правовий стан суб'єктів права; законні засоби реалізації прав і виконання обов'язків та державно-правові заходи, які спрямовані на забезпечення неухильної реалізації правових норм в конкретних правових відносинах. Завдяки юридичному режиму забезпечується ефективна дія як галузі права в цілому, так і кожного її компонента на рівні правових інститутів, підгалузей права (при їх наявності), конкретних норм. Критеріями розподілення норм за галузями права є: предмет правового регулювання (сукупність суспільних відносин, які врегульовані правом), метод правового регулювання (специфічний спосіб владного впливу держави на суспільні відносини, здійснюваний за допомогою правових норм та інших юридичних засобів, прийомів і методів).

Інститут права, як відомо, відокремлена система юридичних норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин, це сукупність таких суттєвих і самостійних норм права, що утворюють окремий інститут права в межах галузі права. Інакше — це частина норм певної галузі чи підгалузі права, яка регулює конкретний вид чи сторону однорідних відносин.

У науці нема чіткого і вичерпного визначення галузевої структури права у зв'язку з різними підходами до предметної їх диференціації, а також і до розмежування методів правового регулювання.

Правовий інститут є структурним елементом галузі права, що об'єднує споріднені правові норми й відрізняється від галузі права

обсягом відносин, які регламентуються.

До ознак інституту права належать: наявність сукупності нормативних приписів, юридична однорідність названих приписів, об'єднання правових норм стійкими закономірностями і зв'язками, які віддзеркалюються в юридичних приписах і в цілому в праві.

Серед інститутів розрізняють галузеві, які утворюються нормами однієї галузі права (наприклад, інститут необхідної оборони в кримінальному праві чи інститут громадянства у конституційному праві) та міжгалузеві, що об'єднують норми, які належать до різних галузей права (наприклад, інститут відповідальності за екологічні правопорушення чи інститут формування законодавчого органу нашої держави, що утворюються сукупністю норм), правових норм, засобом надання їм об'єктивності, визначеності, загальності. На відміну від системи права, система законодавства характеризує її форму, зовнішній вираз, тобто це внутрішня структура законодавства, що складається з взаємопов'язаних нормативно-правових актів у тій чи іншій сфері суспільного життя. Вона формується шляхом видання та систематизації правових актів.

Система законодавства має, як і система права, певну структуру, яка визначається інтересами держави, необхідністю правового регулювання, певними узгодженістю і єдністю між інститутами права. На практиці виокремлення нової галузі або підгалузі законодавства часто ставить питання про інституціоналізацію галузі або підгалузі права в майбутньому.

У залежності від об'єкта правового регулювання може складатися комплексна система законодавства, наприклад, природоохоронне законодавство, екологічне законодавство тощо.

Співвідношення системи права і системи законодавства.

Право і законодавство взаємопов'язані, але не тотожні явища. Систему права потрібно відрізнити від системи законодавства. Вони співвідносяться як зміст і форма його виразу.

Система законодавства виражає правові норми, правові інститути, підгалузі і галузі права, а також принципи права. Крім того, за своїм обсягом законодавство включає також правові поняття, завдання, цілі та мотиви прийняття нормативно-правових актів, декларації, преамбули, програмні положення, механізм реалізації нормативних актів і норм права. Законодавство не співпадає з галузями. Динаміка розвитку законодавства відбувається в тому числі і через утворення численних міжгалузевих інститутів. Особливо це відбувається на зіткненні адміністративно-правового, екологічно-правового, господарсько-правового та фінансово-правового регулювання.

В структурі сучасних суспільних відносин, у суспільному житті

з часом актуалізуються ті чи інші сфери, що створюють необхідність, актуалізують проблеми комплексного їх нормативно-правового забезпечення. Однією з таких сфер є відносини фізичної культури та спорту.

Юридичні норми "спортивного права" закріплені зокрема в Законі України "Про фізичну культуру і спорт", але вони не зовсім чіткі.

Фізкультурно-спортивна діяльність є окремим типом суспільної активності в якій сфокусовані приватні та публічні інтереси з приводу: здоров'я, працездатності, змагальної форми досягнень, масових публічних заходів, господарчого забезпечення, господарської діяльності, функціонування господарських організацій, здійснення державної підтримки спорту, тощо.

Правова природа "спортивного права" є міждисциплінарною, виходячи із складної гетерогенної природи спортивних відносин. "Спортивне право" є комплексом, що включає в себе запозичення та адаптацію правових механізмів та правових засобів цілої низки інститутів галузей права: конституційного права, цивільного права, адміністративного права, господарського права та трудового права. Розробники закону України "Про фізичну культуру і спорт" не завжди виходили із складної комплексної правової природи спортивних відносин, що призвело фактично до низької ефективності норм цього нормативно-правового акту, включаючи його численні прогалини, декларативність, відсутність системного підходу до предмету правового регулювання.

"Спортивне право" є галуззю законодавства, що має сукупність законів та нормативних актів, які регулюють однорідні та порівняльно самостійні групи суспільних відносин. У даному випадку методом регулювання виступає диспозитивний метод, тобто такий, який передбачає варіанти поведінки учасників суспільних відносин, а не вплив на них з боку органів публічної влади.

На жаль, в Україні на сьогодні немає жодного учбового закладу, навчальною програмою якого було б передбачено підготовку фахівців саме з напрямку "спортивне право". Більш того, немає навіть окремих дисциплін, пов'язаних з відповідною проблематикою. Як приклад в цьому питанні можна навести Російську Федерацію, де спортивне право вже активно вивчається в університетах, а також організуються міжнародні конференції з питань спортивного права.

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ) В ДЕРЖАВНОМУ ОЩАДНОМУ БАНКУ УКРАЇНИ

Договір банківського вкладу (депозиту) є одним із найпоширеніших цивільно-правових договорів, що застосовується у банківській практиці. Його поняття сформульовано в ч. 1 ст. 1058 Цивільного кодексу України (далі ЦК), відповідно до якої "за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором". Цей договір є тією правовою конструкцією, що оформлює взаємовідносини сторін по зберіганню і управлінню банком грошових коштів вкладника. Поняття "договір банківського вкладу" та "депозитний договір" слід розглядати як тотожні.

Сторонами договору банківського вкладу (депозиту) є банки другого рівня (комерційні банки, в тому числі й Ощадбанк), які мають відповідну ліцензію Національного банку України (далі НБУ) на проведення депозитних операцій і вкладники. Вкладниками ж виступають: фізичні особи – громадяни України, громадяни іноземних держав та особи без громадянства; фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності; юридичні особи; держава в особі відповідних органів.

Предметом договору банківського вкладу(депозиту) є вклад (депозит) – грошові кошти в національній чи іноземній валюті (в готівковій і безготівковій формі), а також банківські метали. Для їх зберігання і проведення операцій з ними банк відкриває депозитні рахунки. При цьому чинне законодавство (ст. 192 ЦК) не поділяє грошові кошти на готівкові і безготівкові, а лише використовує поняття гроші (грошові кошти). В готівкових розрахунках засобом платежу є реальні грошові знаки, які передаються одним суб'єктом іншому. В безготівкових же розрахунках використовують лише цифрові записи про грошову масу, яка списується з одного рахунку і зараховується на інший. При внесенні на рахунок готівкових коштів вони переходять у власність банку і знеособлюються. Ощадбанк України, як відомо, є державним банком і саме тому передані до його установ у вигляді вкладу грошові кошти переходять у власність держави, яка згідно з законом виступає

гарантом їх повернення. Згідно з п. 2, ч. 1, ст. 268 ЦК України на вимогу вкладника до Ощадбанку про видачу вкладу позовна давність не поширюється.

Гроші, як об'єкт цивільних правовідносин, слід відносити до рухомих і подільних речей, що наділяються родовими ознаками. Як подільні речі вони розмінюються на менші суми (купюри, монети), не втрачаючи при цьому свого призначення. Гроші оцінюються не кількістю грошових знаків, а числом грошових одиниць, як універсальним еквівалентом вартості товару. При їх поділі на менші суми вони не втрачають свого призначення, що характеризує їх як подільні речі, які наділяються родовими ознаками.

Договір грошового вкладу є реальним, оскільки вважається укладеним в момент прийняття банком вкладу в готівковій чи безготівковій формі. Вважаємо доцільним закріплення цього важливого положення в тексті закону шляхом внесення відповідних змін до ст. 1058 ЦК України так само, як це передбачено в ст. 1046 ЦК України для договору позики.

Момент внесення вкладником в банк суми першого внеску або момент її зарахування на депозитний рахунок є тим юридичним фактом, що породжує виникнення зобов'язання за договором грошового вкладу (депозиту). Для його укладення необхідними є додержання вимог ч. 1 ст. 638 ЦК України про досягнення в належній формі згоди сторін з усіх істотних умов договору. Це предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Відносно договору банківського вкладу (депозиту) такими є дата внесення і сума грошових коштів; строк договору (якщо договір укладено на визначений строк); розмір процентів, які повинен сплачувати банк за використання залучених коштів; умови повернення банком внесених сум; найменування та номер рахунку; валюта тощо. Перелік цих умов є обов'язковим, але не є вичерпним, закон надає право сторонам передбачити у договорі й інші умови, визначивши їх істотними для договору конкретного виду. Договір банківського вкладу (депозиту) може укладатись не лише на користь вкладника, але й на користь третіх осіб.

Згідно з ч. 1 ст. 1061 ЦК України банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Процентні ставки залежать від виду і строку договору банківського вкладу (депозиту) і встановлюються кожним банком самостійно. Це є платою банку за використання залучених ним коштів і свідчить про те, що договір банківського вкладу (депозиту) є оплатним.

Договір грошового вкладу (депозиту) є одностороннім,

оскільки у відповідності із ст. 626 ЦК України, банк приймає на себе обов'язок перед вкладником зберігати його кошти, нараховувати проценти, видавати кошти за його першою вимогою тощо. В той же час за договором лише вкладник наділений правом вимоги без виникнення зустрічного обов'язку перед Ощадбанком. Вкладник має право на отримання процентів, одержання довідки про стан рахунку тощо. Таким чином односторонність договору полягає в тому, що за виниклим зобов'язанням права належать лише вкладнику, а обов'язки мають нести установи Ощадбанку. Умови, за якими вкладник зобов'язується передати банку суму вкладу, не впливають на односторонність договору. Вони не мають юридичного значення тому, що вкладник за ними не примушений до внесення вкладу або притягнення до відповідальності за ненадання його банку.

Згідно із ст. 1059 ЦК України договір банківського вкладу (депозиту) укладається у письмовій формі. Вона вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Частина 2 ст. 1058 ЦК України вказує на те, що "договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, є публічним договором" (ст. 633 ЦК). Для публічного договору за участю Ощадбанку і фізичних осіб притаманні особливості, які позбавляють банк права встановлювати переваги для окремих вкладників. Банк зобов'язаний оприлюднити умови укладення договору банківського вкладу (депозиту) шляхом розміщення інформації про нього в загальнодоступному для клієнтів місці та в ЗМІ і не має права відмовитися від його укладення за наявності можливостей надання споживачеві депозитних послуг. Для всіх видів договорів банківського вкладу (депозиту) правлінням Ощадбанку встановлюються правила, які містять формуляри, що визначають умови здійснення того чи іншого виду банківського договору. При необґрунтованій відмові банку фізична особа має право вимагати у судовому порядку відшкодування завданих їй збитків.

Разом з тим, правові норми, що регулюють порядок укладення договору банківського вкладу (депозиту), характер прав та обов'язків сторін свідчить про зведення до мінімуму меж вибору вкладником умов договору. Він не може погоджувати умови, які заздалегідь встановлені в імперативних нормах закону, постановях

НБУ і правилах Ощадбанку. Вони, як і інші істотні умови договору, заздалегідь передбачені правлінням Ощадбанку і конкретна установа банку за пропозицією вкладника не може самостійно щось змінити.

На наш погляд, тут знаходить свій прояв притаманна всій системі обслуговування тенденція тиску на споживача з боку обслуговуючої сторони. Це призвело до обтяження договору банківського вкладу (депозиту) відомчими додатками, які трансформують його в типовий договір приєднання, коли одна сторона диктує умови договору, а інша в силу своєї правової необізнаності та економічного становища не може щось істотно змінити і змушена їх приймати.

**Ігнатенко І.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
стажист-дослідник кафедри
земельного та аграрного права**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Сьогодні в Україні налічується 29904 населених пунктів з населенням понад 46,8 млн. жителів. Їхня площа дорівнює 7,3 млн. га, що становить 12 % земельного фонду України. Землі населених пунктів хоча і не визнаються за чинним Земельним кодексом України (далі – ЗК України) окремою категорією, однак територію населеного пункту без перебільшення можна визнати як найскладнішу і за складом земель та їх функціональним використанням, і за формами власності та обмеженням прав власності на землі, і за колом проблемних питань як соціально-економічного, так і екологічного характеру. Ефективне вирішення зазначених та багатьох інших питань організації планування і розвитку територій населених пунктів можливо забезпечити в рамках реалізації заходів із зонування земель.

Чинний ЗК України недостатньо враховує ту важливу ознаку, що земля виступає просторово-територіальною базою, тобто операційною основою для розміщення і функціонування населених пунктів, зокрема сільських населених пунктів, селищ та міст, хоча це чітко впливає з аналізу чинного земельного законодавства. Скажімо, чинний раніше ЗК України містив спеціальний розділ "Землі населених пунктів", у якому, зокрема, були зосереджені норми: про землі міст (ст. 63); землі селищ міського типу (ст. 64); землі сільських населених пунктів (ст. 65). Новий ЗК України не враховує цих особливостей, чим збіднів зміст регулюючих норм у цій частині, і виділяє окрему категорію земель житлової та

громадської забудови (ст. 38-42).

Але виділення даної категорії є методологічно невірним, оскільки зазначені землі згідно зі ст. 38 ЗК України виступають лише складовою частиною земель населених пунктів. Крім земель житлової та громадської забудови, у населених пунктах зосереджені земельні ділянки промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; природоохоронних, оздоровчих, рекреаційних, історико-культурних об'єктів; об'єктів комунального господарства; водогосподарського, лісгосподарського та сільськогосподарського використання; загального користування.

Мотивом законодавчої заміни категорії "землі населених пунктів" на "землі житлової та громадської забудови" було те, що категорія земель населених пунктів виділялася, на думку багатьох вчених, не за критерієм цільового призначення, а за критерієм територіального розміщення. Чинний ЗК України і при виділенні земель житлової та громадської забудови не відмовився від критерію територіального розміщення: до даної категорії земель відносяться землі лише в межах населених пунктів.

Відповідно до ст. 38 ЗК України до земель житлової та громадської забудови відносяться земельні ділянки лише в межах населених пунктів, відповідно норми законодавства про дану категорію земель не поширюються на земельні ділянки під поселеннями за межами населених пунктів. Між тим, будинки та споруди можуть знаходитися і поза межами населених пунктів на землях, наданих для садівництва, ведення особистого підсобного, фермерського господарства тощо.

Статтю 36 ЗК України законодавець прямо забороняє спорудження капітальних будівель і споруд на земельних ділянках, що надані для городництва, але, при цьому, статтю 35 ЗК України дозволяє зведення необхідних будинків, господарських споруд на земельних ділянках, що надані для садівництва. Закони України "Про фермерське господарство" від 19.06.2003 (ст. 14) та "Про особисте селянське господарство" від 15.05.2003 (ст. 6), а також ДБН Б.2.4-4-97 "Планування та забудова сільських поселень. Планування і забудова малих сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств" (розділ 6) навіть не виключають наявності житлових будинків в межах земельних ділянок відповідного цільового призначення, хоча останні належать до категорії сільськогосподарських земель.

Отже, за відсутності прямої заборони на зведення житлових будинків та господарських будівель за межами населених пунктів, діє загальне правило, яке надає право будь-якому власнику землі землекористувачу "споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і споруди" (п. "д" ч. 1 ст. 90, п. "г" ч. 1 ст. 95 ЗК України).

Правовий режим земель поселень за межами населених пунктів має чимало прогалин, що призводить до численних зловживань.

Виділення в складі земель населених пунктів земель громадської забудови не узгоджується із прийнятим у планувальній діяльності зонуванням земель населених пунктів.

Згідно з ст. 180 ЗК України, зонування земель здійснюється у межах населених пунктів. При зонуванні встановлюються вимоги щодо допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок в межах окремих зон. Кожна функціональна зона набуває певного узагальненого цільового призначення (наприклад, житлова, промислова, соціально-культурна, рекреаційна зони тощо). Тому власник земельної ділянки має право вибору її цільового використання в межах переліку видів цільового використання земель, встановлених для функціональної зони.

Зонування території населених пунктів тісно пов'язане з містобудівною документацією. Тому зонінгові правила, як відмічалось в літературі, є своєрідним механізмом застосування рішень генерального плану до окремих земельних ділянок та будівельних проектів з метою забезпечення цілеспрямованого розвитку населеного пункту.

Підсумовуючи наведене, слід відзначити, що зонування земель не може бути покладене в основу обґрунтованого виокремлення земель громадської забудови. Тому виникає необхідність у виділенні такої категорії як "землі населених пунктів" та у прийнятті спеціального закону, який би зафіксував особливості правового режиму земель усіх категорій, що знаходяться в межах міст, селищ та сіл, у тому числі специфіку планування та зонування цих земельних територій.

**Каленчук А.М.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри цивільного права № 1**

ГЕНЕЗИС ВІДНОСИН З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджуючи генезис відносин із відшкодування шкоди, завданої органами державної влади в сфері нормотворчої діяльності через призму розвитку суспільних відносин як в Україні так і в зарубіжних країнах, спостерігається різне тлумачення, формування та реалізація норм, що регулюють такі відносини. Зокрема, на різних періодах їх розвитку, взагалі були відсутні норми, що регулювали відносини з відшкодування шкоди, завданої

публічно-правовими утвореннями в сфері нормотворчої діяльності. Більшістю країнами світу не визнавалась недосконалість власних нормативно-правових актів, відповідно, не існувало поняття шкоди, яка могла бути завдана в сфері нормотворчої діяльності, а відшкодовувалась лише та шкода, яка була визнана законодавчо.

Проте з часом законодавство, що регулювало відносини з відшкодування шкоди, завданої державними органами змінювалось, відповідно змінювались і підходи до його застосування, в тому числі на території України.

Стародавнє римське право деліктом визнавало лише те протиправне діяння, яке відповідно містилося в нормі закону чи преторському праві. Згодом, в Римській імперії у тогочасному приватному праві виділяли два види шкоди завданої в процесі здійснення державою своїх функцій: відшкодування шкоди, завданої при здійсненні функцій публічної влади та відшкодування шкоди, завданої при реалізації приватних інтересів у справах *fiscus*. Із розпадом Римської імперії і пізніше в епоху Середньовіччя конструктивних змін, які б стосувалися відповідальності держави у приватних справах не відбувалося. Епоха Середньовіччя, в свою чергу, характеризувалася зміцненням позицій держави. Тому, окремі нормативно-правові акти того періоду, передбачали лише деякі випадки відшкодування шкоди, завданої деякими особами, що мали владні повноваження.

З кінця XVIII ст. більшість європейських держав: Франція, Італія, Англія, Німеччина, швидко поширили ідеї відшкодування державою шкоди, завданої помилковим кримінальним переслідуванням. Цей період став апогеєм розвитку теорії цивільно-правової відповідальності, а ідея відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, отримала загальне визнання та заповонила юридичну думку.

Однак, основна частина європейських країн до початку XX ст. не визнавали право своїх громадян на відшкодування шкоди, завданої державними утвореннями, а відповідно, і в сфері нормотворчої діяльності.

Українське деліктне право бере свої витoki в нормах цивільного права Франції. Зокрема, саме Положення Французького деліктного права стали базовими при розробці Цивільного положення Російської імперії, цивільних кодексів УРСР та сучасного українського Цивільного кодексу.

Чіткий поділ спеціальної відповідальності за заподіяну шкоду зробив дореволюційний цивіліст, професор Київського Імператорського Університету Св. Володимира В.І. Синайський, а саме: а) в сфері особистих благ (особиста шкода); б) в сфері майнових благ (майнова шкода); в) правопорушником, який

перебуває на особливому положенні (відповідальність посадових осіб і казни).

За часів пануючої в Україні марксистсько-ленінської ідеології, за якою держава мала необмежену владу, людина не була рівноправним суб'єктом права, а тому питання про відшкодування завданої шкоди не виникали.

Вперше, нормативне закріплення регулювання відносин відповідальності посадових осіб відбулося в статті 407 Цивільного Кодексу УРСР, 1922 р. Однак, зміст даної статті більшістю науковцями вважався недосконалим та носив дискусійний характер. Як вказувала Е.А. Флейшиц даною статтею передбачалися не особливі умови відповідальності державних установ, а лише передбачалася відповідальність за шкоду, заподіяну неправильним вчиненням актів адміністративного управління. Поняття "установи" не мало принципового значення. Вже в 1960 роках, Х.І. Шварц стверджує, що під державною установою в контексті статті 407 розуміється орган держави, який здійснює акти влади, а вирішальне значення має характер акту, неправильним вчиненням якого заподіяно шкоду. Зазначена норма, також не дала відповіді на питання чи є обов'язковим наявність вини службової особи для вирішення питання про відшкодування шкоди. Але, як відзначає А.П. Маковський, заслуги вказаного Кодексу полягали у тому, що ним було започатковано цивільну відповідальність державних органів за заподіяння шкоди актами влади.

Згодом, відповідальність державних установ за шкоду, заподіяну діями їх посадових осіб була передбачена в статті 442 ЦК УРСР 1963 р. (ст. 89 Основ цивільного законодавства Союзу РСР 1961 р.) та в Конституції СРСР 1977 р., в якій було конституційно закріплено принципи відшкодування шкоди у сфері публічних відносин. Основи цивільного законодавства Союзу СРСР 1991 р. уперше встановили відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями державних органів, а не державних установ, як це було раніше. Вказаними нормативними актами вперше визначено державу як безпосереднього суб'єкта відшкодування шкоди, завданої особі незаконними актами органів влади. Хоча, відповідальність держави за шкоду, завдану незаконними діями органів представницької влади в результаті прийняття незаконних нормативних правових актів в них не було передбачено.

Інститут відшкодування шкоди, завданої у сфері публічно-правових відносин активний розвиток отримав у роки незалежності України, зокрема, вже в статті 21 ЦК України передбачено можливість визнання незаконним правового акта (правових актів індивідуальної дії, так і нормативно-правових актів) органу

державної влади, органу влади Автономної республіки Крим або органу місцевого самоврядування у випадку, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси. Стаття 1175 ЦК України дозволяє здійснити відшкодування шкоди, завданої особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований. На відміну від норм Основ 1961 р. та ЦК УРСР 1963 р., ст. 1175 ЦК України, забезпечується відшкодування шкоди незалежно від вини державних органів, їх посадових і службових осіб. Вперше у кодексі зафіксовано, що шкода повинна відшкодуватися як громадянам, так і юридичним особам.

Таким чином, за сучасних умов державотворення та розвитку демократичних засад в суспільстві, в Україні визнано недосконалість нормотворчої діяльності органів державної влади, спрямованої на регулювання суспільних відносин, наявність шкоди, яка може спричинитися такою діяльністю та необхідність її відшкодування, що знайшло своє закріплення в законодавстві України.

Специфіка становлення таких зобов'язань потребує подальшого дослідження чинного законодавства та судової практики з позиції виявлення тенденцій розвитку відносин із відшкодування шкоди, завданої органами державної влади в сфері нормотворчої діяльності, визначення видів такої шкоди та встановлення і надання пропозицій щодо використання дієвих механізмів її відшкодування.

Качур Л.А.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри господарського права

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ЩО ВХОДИТЬ ДО СКЛАДУ ЦІЛІСНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Земля – основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави - це положення є визначальним у процесі побудови правового режиму використання земельної ділянки.

Здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання безпосередньо пов'язано з використанням землі – майнової основи господарювання. На сьогодні дуже важливо чітко визначення умов та порядку використання земельної ділянки фізичними та юридичними особами для здійснення земельної

реформи в Україні і забезпечення зростання конкурентоздатної національної економіки.

Для врегулювання відносин, щодо використання суб'єктами господарювання земельних ділянок, держава застосовує здебільшого публічно-правові методи та встановлює переважно імперативні приписи. Це виявляється в тому, що держава в особі відповідних органів державної влади здійснює жорсткий контроль за раціональним використанням земель, за додержанням власниками землі та землекористувачами стандартів і нормативів у сфері охорони та використання земель, майновим оборотом земельних ділянок, встановлює ліцензування певних видів господарської діяльності. Також, держава сприяє запобіганню забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного і тваринного світу, водних та інших природних ресурсів.

Так, наприклад, приписами статті 148, 153 Господарського кодексу України, статті 21 Земельного кодексу України встановлюється відповідальність за порушення порядку використання земельної ділянки, встановлення та зміни цільового призначення земель. Дане порушення є підставою для визнання недійсними рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування про надання (передачу) земельних ділянок громадянам та юридичним особам; визнання недійсними угод щодо земельних ділянок; відмови в державній реєстрації земельних ділянок або визнання реєстрації недійсною; притягнення до відповідальності відповідно до закону громадян та юридичних осіб, винних у порушенні порядку встановлення та зміни цільового призначення земель.

Відносини пов'язані з використанням земельних ділянок здебільшого регулюються спеціальними нормативно – правові актами, а саме Земельним кодексом України, Законом України "Про оренду землі", Законом України "Про державний контроль за використанням та охороною земель", Законом України "Про природно-заповідний фонд України та іншими нормативно-правовими актами.

Громадяни та юридичні особи у визначеному законом порядку набувають право власності та користування земельними ділянками відповідно до їх цільового призначення для ведення господарської діяльності або задоволення особистих потреб (стаття 116 Земельного кодексу України, 148, 149, 150, 151 Господарського кодексу України).

Слід зазначити, що перш за все визначення правового режиму використання земельної ділянки залежності від категорії землі до якої належить земельна ділянка, що виділяється із земель

державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених Земельним кодексом України або за результатами аукціону, або за договором.

Згідно положень статей 18, 19 Земельного кодексу України усі землі в межах території України за основним цільовим призначенням поділяються на категорії: землі сільськогосподарського призначення; житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

До земель сільськогосподарського призначення відносяться землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення використовуються відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. Законодавець, визначив пріоритетність земель сільськогосподарського призначення, встановлює здебільшого імперативні приписи для врегулювання відносин використання земель сільськогосподарського призначення.

До земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів. Використання земель житлової та громадської забудови здійснюється відповідно до генерального плану населеного пункту з дотриманням будівельних норм, державних стандартів і норм, що визначаються Законом України "Про землеустрій", Законом України "Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність", Законом України "Про планування і забудову територій" та іншими нормативно-правовими актами.

Землі природно-заповідного фонду - це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Порядок використання земель природно-заповідного фонду визначається Законом України "Про природно-заповідний фонд України", Законом України "Про екологічну мережу України", Законом України "Про державний контроль за використанням та охороною земель",

Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища".

До земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей. На землях оздоровчого призначення забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на природні лікувальні властивості цих земель.

До земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. На землях рекреаційного призначення забороняється діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на природний стан цих земель. Порядок використання земель даної категорії здійснюється, відповідно до Закону України "Про екологічну мережу України", Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища".

Отже, необхідно зазначити, що правовий режим використання земельної ділянки хоча здебільшого залежить від категорії землі, але визначення умов та порядку використання земельної ділянки, що входить до складу цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання залежить ще від ряду інших чинників, а саме: від господарюючого суб'єкта, форми власності на земельну ділянку, різновиду правочину на підставі якого була отримана земельна ділянка. Правове регулювання яких на даний час чітко не визначено законодавством.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про те, що хоча законодавцем прийнято багато нормативно-правових актів для врегулювання відносин використання земельної ділянки фізичними та юридичними особами, питання залишається відкритим, оскільки для більш зручного і ефективного регулювання відносин використання земельної ділянки не вистачає систематизувати їх в єдиний нормативно-правовий акт.

Крат В.І.,

**НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",**

**к.ю.н., доцент кафедри цивільного права № 1
ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,**

ЩО МОЖУТЬ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИСЯ НЕУСТОЙКОЮ

Необхідним для розуміння конструкції неустойки має з'ясування того, для забезпечення яких видів зобов'язань вона

може встановлюватися. Системний аналіз як положень ст. 549 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), так і чинного законодавства дозволяє стверджувати, що за допомогою неустойки допускається забезпечуватися виконання значної кількості зобов'язань. Зокрема неустойка може забезпечувати виконання:

- договірних зобов'язань. Забезпечення виконання договірних зобов'язань неустойкою є традиційним в цивільному обороті. Оскільки в більшості випадків саме в договорі його сторони встановлюють неустойку (штраф або пеню). Причому це може відбуватися як під час укладення договору, для забезпечення виконання зобов'язання, так і після, але до виконання тих зобов'язань, які виникли на його підставі.

- недоговірних зобов'язань. Звісно забезпечення виконання недоговірних зобов'язань за допомогою неустойки не є характерним, проте положеннями ст. 549 ЦК України не виключається. Це підтверджується використанням таких термінів та фраз як "зобов'язання", "грошове зобов'язання", що можуть бути як договірними, так і не договірними. При цьому, наявні численні приклади, які підтверджують можливість забезпечення виконання тих чи інших недоговірних зобов'язань. Наприклад:

а) пеня, що присуджується до стягнення з держави Україна Європейським судом з прав людини. Причому особливістю цієї пені є те, що її розмір визначається судом за відсутності договірних відносин між скаржником та державою. Зокрема, у справі "Сергєєва проти України" суд вважав належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсоткові пункти;

б) пеня за прострочення сплати аліментів на підставі рішення суду. При виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення (ч. 1 ст. 196 Сімейного кодексу України);

в) пеня за прострочення виплати страхового відшкодування (регламентної виплати). За кожен день прострочення виплати страхового відшкодування (регламентної виплати) з вини страховика (МТСБУ) особі, яка має право на отримання такого відшкодування, сплачується пеня з розрахунку подвійної облікової ставки Національного банку України, яка діє протягом періоду, за який нараховується пеня (п. 36.5 ст. 36 Закону України "Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів");

г) неустойка за неповернення речі після припинення договору найму. Якщо наймач не виконує обов'язку щодо повернення речі,

наймодавець має право вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення (ч. 2 ст. 785 ЦК України). Ця неустойка є пенєю, про що свідчить формулювання "за час прострочення".

Неустойка встановлена у ч. 2 ст. 785 ЦК є досить нетиповою конструкцією, адже фактично відбувається забезпечення виконання зобов'язання по поверненню речі після припинення договору найму. Її нетиповість проявляється в тому, що договірні зобов'язальні правовідносини поміж наймодавцем та наймачем припинилися. Однак для забезпечення виконання недоговірною зобов'язання по поверненню речі встановлено неустойку.

- основних та додаткових зобов'язань. Не забороняється використовувати неустойку для забезпечення виконання як основних, так і акцесорних зобов'язань. Основний акцент у цій ситуації потрібно зробити щодо зобов'язань, які виникли на підставі, наприклад, договору застави (іпотеки).

Наприклад, Вищий господарський суд України вказав, що в п. 21 договору сторони погодили, що у разі порушення іпотекодавцем будь-якого із зобов'язань, передбачених п.п. 20.1, 20.4, 20.7, 20.8 договору, він сплачує на користь іпотекодержателя штраф у розмірі 30% від вартості предмету іпотеки.

Причиною виникнення спору у справі стало питання про наявність підстав для визнання недійсним п. 21 договору іпотеки, укладеного між сторонами, у зв'язку з суперечністю вимогам ст. 12 Закону України "Про іпотеку".

Право учасників господарських відносин встановлювати інші, ніж передбачено цивільним законодавством види забезпечення виконання зобов'язань визначено частиною 2 ст. 546 ЦК України, що узгоджується із свободою договору, встановленою ст. 627 ЦК України, коли сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Отже, суб'єкти господарських відносин при укладенні договору наділені законодавством правом забезпечення виконання господарських зобов'язань встановленням договірної штрафної санкції, яка не суперечить вимогам законодавства.

Водночас, встановлена сторонами в договорі іпотеки умова про забезпечення виконання зобов'язань іпотекодавцем у вигляді штрафної санкції не суперечить ст. 12 Закону України "Про іпотеку", якою передбачені правові наслідки порушення обов'язків іпотекодавця.

В судовій практиці, цілком невиправдано робиться висновок, що забезпечення зобов'язань які виникли на підставі договору

іпотеки можливий за допомогою інших видів забезпечення. Причому як інший вид розуміється штраф, тобто вид неустойки. Втім, очевидно, що такої необхідності немає, тому що не забороняється встановлювати для забезпечення виконання додаткових зобов'язань за допомогою неустойки (штрафу або пені).

• позитивних та негативних. Як правило неустойка встановлюється для забезпечення позитивних зобов'язань, які передбачають вчинення певних дій (передача речі, сплата грошовитих коштів та ін.). Сутність негативних зобов'язань полягає в тому, що предметом виконання є утримання від дій, і зобов'язання виконується протягом усього часу його існування. Наприклад, комітент може бути зобов'язаний утримуватися від укладення договору комісії з іншими особами (ч. 2 ст. 1012 ЦК) під час строку дії договору комісії.

Негативні зобов'язання можуть бути забезпечені тільки за допомогою штрафу, адже після порушення такого зобов'язання необхідність стимулювати його виконання шляхом нарахування пені, як це може мати місце при позитивних зобов'язаннях, не призведе до очікуваного результату, тобто його виконання.

**Ленський С.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри цивільного права № 2**

МІСЦЕ КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Часто в цивільно-правових відносинах момент виконання зустрічних зобов'язань сторін не співпадає і контрагенти не одночасно виконують свої взаємні обов'язки. З одного боку, в умовах економічної нестабільності учасники договірних відносин (постачальники товарів, підрядники, виконавці послуг) зацікавлені в отриманні попередньої оплати від своїх контрагентів. З іншого боку, враховуючи уповільнення темпів здійснення банками кредитних програм, сторони цивільно-правових зобов'язань згодні йти на зустріч один одному надаючи відстрочення або розстрочення платежу за отриманні товари, виконані роботи або ж надані послуги. У зв'язку з цим все більшої популярності у цивільному обороті набуває інститут комерційного кредитування. Таке зобов'язання, як зазначає відомий цивіліст В.В. Вітрянський "не має форми окремого договірної зобов'язання, а виникає у тих цивільно-правових договорах виконання за якими пов'язано з передачею у власність іншій стороні грошових сум або речей, визначених родовими ознаками, за умови, що одна із сторін

такого договору надасть своє виконання контрагенту ніби у кредит, із відстрочкою отримання передбаченого договором зустрічного виконання". Якщо розглядати такі відносини з економічної точки зору, вони є кредитними. Що стосується правового наповнення, то багатьма науковцями відстоюється позиція, що зобов'язання комерційного кредиту не створює окремого договору, а лише є складовою частиною інших цивільно-правових договорів, нормами щодо яких і регулюються відповідні правовідносини сторін. Ними підкреслюється, що оскільки такому зобов'язанню притаманні всі ознаки зобов'язань позикового типу, до нього застосовуються правові норми, що містяться у параграфах 1, 2 гл. 71 ЦК України "Позика. Кредит", якщо інше не передбачено правилами про договір з якого виникає відповідне зобов'язання, та не суперечить його сутності. Втім у юридичній літературі неоднозначно вирішується питання які саме норми гл. 71 ЦК України підлягають застосуванню до комерційного кредитування у першу чергу: загальні положення про договір позики, чи норми, присвячені регулюванню кредитного договору. Для того, що відповісти на таке запитання треба з'ясувати яке місце займає комерційне кредитування в системі цивільних відносин, зокрема кредитних і позикових.

Поняття "кредит" і "кредитні відносини" є нетотожними в економічному та правовому значеннях. Твердження про те, що категорія "кредит" становить собою певне універсальне, узагальнююче поняття, що охоплює усі види банківського і комерційного кредитування може використовуватись лише в економічній науці. В цивільному праві економічному поняттю "кредит" найбільше відповідає поняття "позика", оскільки саме ним охоплюються всі відносини в яких одна сторона передає гроші або речі, визначені родовими ознаками, а інша сторона зобов'язується повернути таку саму суму або кількість речей того ж роду і якості. Як зазначає з цього приводу С.А. Хохлов, "Цивільний кодекс надає позиці значення універсального кредитного правочину, який може вчинятись як на побутовому рівні, так і у сфері підприємницької діяльності". Причому, між поняттями "позика" і "позикові відносини" та "кредит" і "кредитні відносини" ми можемо поставити знак рівності. Таким чином, категорії "позика" і "позикове зобов'язання" отримали характер загальних правових категорій, що охоплюють всі відносини, які позначаються економічними поняттями кредиту.

У цивільних правовідносинах існує окремий вид позикових відносин. Поряд із цим, не можна заперечувати і існування категорії кредитних відносин, які відрізняються від позикових за спрямованістю дії з виконання зобов'язання, що у свою чергу виражається не лише в обов'язку повернення боргу а і в його

наданні (створенні), тобто у двох окремих кредитних правочинах. Останній можна визначити як дію, пов'язану з рухом коштів (майна) від кредитора до позичальника, що створює обов'язок їх повернення у збільшеному розмірі.

Економічна мета кредитного правочину реалізується лише якщо відповідна сума (кількість майна) надані позичальнику, а право власності на кредит переходить від кредитора до позичальника. Кредитний правочин існує у певному ланцюгу інших правостворюючих дій, кінцевою метою яких є повернення коштів кредитору. Зрозуміло, що кредитний правочин не є безпосередньо кредитним договором. Договір, як двосторонній правочин виступає підставою виникнення зобов'язання з надання кредиту, виконання умов якого, у підсумку, зводиться до здійснення дії, що відповідає змісту кредитного правочину. Договір співвідноситься із правочином як дія, що створює іншу дію, при чому, такий правочин реалізується в межах зобов'язання з надання кредиту, що виникає на підставі укладеного кредитного договору (чи ін. договорів) та відповідає виконанню цього зобов'язання. Таким чином, природа виконання зобов'язання з повернення кредиту визначається як правочин, вчинення якого відноситься не лише до банківської сфери. Зазначена ознака обумовлює самостійність кредитних відносин в межах позикових, про що також свідчить і така їхня правова характеристика, як консенсуальність.

Позикові зобов'язання утворюють певну систему, складовими якої є відносини за договором позики, його різновиди (державна, облігаційна позика), відносини за кредитним договором та договором банківського вкладу. Останній сконструйований законодавцем як самостійний договірний вид але безумовно породжує зобов'язання, що характеризується всіма ознаками позикового. Кредитні зобов'язання, які існують в межах позикових, складаються з праввідносин, що виникають на підставі кредитного договору (де специфічним суб'єктом на боці позикодавця виступає банк або інша фінансова установа), комерційного кредитування (інших цивільно-правових договорів, що за своєю природою не є кредитними правочинами, але породжують позикові зобов'язання внаслідок включення в їх зміст умов про передоплату, аванс, відстрочення чи розстрочення платежу за надані товари, роботи, послуги), а також зобов'язань, що виникають у зв'язку укладанням договору банківського вкладу та новацією боргу за іншими договорами (купівлі-продажу, оренди, підряду, тощо). Зазначені види кредитних відносин об'єднує саме спрямованість дії з виконання зобов'язання, що полягає не тільки в обов'язку повернення боргу, а і в його створенні з боку позикодавця.

Таким чином, кредитні праввідносини, або кредит можна

визначити як відносини договірною характеру, що полягають у відстроченні виконання зобов'язання за відплатним договором або переданні кредитором грошей чи інших речей, визначених родовими ознаками, за плату на умовах повернення їхнього еквіваленту у певний строк. Таке широке поняття кредиту краще відображає економічну сутність досліджуваного явища. Юридичною формою позиково-кредитних правовідносин може бути договір позики (ст. 1046 ЦК України), кредитний договір (ст. 1051 ЦК України), а також договір комерційного кредиту, передбачений ст. 1057 ЦК України. Поява не одного а декількох договорів, що оформлюють позиково-кредитні відносини не означає, що такі договори протиставляються один одному. Більшість норм, присвячених регулюванню правовідносин позики можуть бути застосовані до відносин кредиту внаслідок прямої вказівки на це в законі.

**Маслова-Юрченко К.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри цивільного права № 2**

ПЕРІОД "ОЧІКУВАННЯ" В ПРОЦЕДУРІ РОЗМІЩЕННЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

У процедурі розміщення цінних паперів іноді виділяють такі етапи як: підготовчий період, "період очікування", період виконання договору андеррайтингу і період після виконання договору андеррайтингу. У цій доповіді хотілося б зосередитися на так званому "періоді очікування", оскільки в законодавстві України він практично не знайшов відображення, тоді як у нормативно-правових актах держав Заходу йому приділяється значна увага.

"Період очікування" починається з того, що проект проспекту емісії цінних паперів подається емітентом (або андеррайтером спільно з емітентом) до контролюючих органів, які мають приготувати висновок по ньому. З урахуванням цих висновків готується попередній проспект, який віддають до друку, щоб надруковані копії попереднього проспекту надавати ймовірним інвесторам та іншим зацікавленим особам.

Емітент і андеррайтер організують та проводять роуд-шоу, а також презентації випуску, намагаючись віднайти та зацікавити майбутніх інвесторів, які придбають цінні папери емітента. При цьому, однак, у період очікування накладається заборона на рекламування випуску, тобто роуд-шоу може відвідувати лише спеціально запрошене та обмежене коло учасників. Тим самим чином і проспект емісії повинен містити чітку і достовірну

інформацію про підприємство емітента, і в жодному разі проспект емісії не повинен перетворюватися на документ, що спонукає до придбання цінних паперів емітента.

Якщо роуд-шоу на цьому етапі відвідають представники громадськості, широкого загалу, це буде вважатися порушенням заборони рекламування випуску. Контроль за запрошеннями і відвідуванням роуд-шоу покладається на андеррайтера, його завданням є не допустити подібних порушень.

Зазвичай право на відвідування роуд-шоу надається за запрошеннями, і нерідко постає питання, чи може відвідувати роуд-шоу в “період очікування” т.з. роздрібний інвестор (retail investor), тобто інвестор, зацікавлений у купівлі невеликого обсягу цінних паперів. Як правило, це не допускається, причому з метою захисту самого інвестора: оскільки на роуд-шоу не розповсюджуються ті обмеження, що стосуються розкриття інформації в проспекті емісії, уповноважені органи не втручаються у проведення роуд-шоу і не слідкують за тим, щоб надана там інформація була повною і достовірною. Також, в разі, якщо подається позов про неправдивість інформації, перевірити, що було сказано в ході роуд-шоу, досить складно, тобто в цьому разі постає проблема доведення.

Що стосується навчальних семінарів, то їх проведення андеррайтерами, в принципі, допускається, але на них також розповсюджуються обмеження стосовно рекламування випуску, тобто жодний з присутніх на семінарі не має права агітувати, заохочувати купівлю певного випуску.

У період очікування посадові особи емітентів та андеррайтерів часто взагалі відмовляються від проведення інтерв'ю, щоб навіть не виникло питання, чи є це інтерв'ю рекламою або PR акцією.

У деяких країнах навіть існують правові норми, що в порядку рекомендації радять керівним посадовим особам емітента не давати інтерв'ю комерційним ЗМІ протягом “періоду очікування”, оскільки законодавством цих країн встановлено досить сувору відповідальність за розголошення інформації про випуск або рекламування випуску підчас “періоду очікування”.

Протягом цього ж етапу робоча група по підготовці проспекту збирається на засідання і обговорює можливі зміни щодо тексту підготовчого проспекту.

Перш, ніж подавати остаточний варіант проспекту, доцільно застосувати ще такі засоби, як проведення формальної зустрічі з представниками емітента, аудиторамі, а також, в залежності від особливостей, притаманних даному конкретному розміщенню, представниками банків, основними клієнтами емітента, його

постачальниками або покупцями. Керівники підрозділів емітента повинні отримати оновлений проект проспекту, перевірити зазначені в ньому відомості стосовно своїх підрозділів, і якщо в діяльності їх підрозділів сталися зміни, подати нову інформацію комісії з підготовки проспекту.

Часто протягом цього періоду встановлюється ціна випуску, причому вона обговорюється андеррайтером та емітентом спільно. Якщо цінні папери емітента випускаються перший раз, оцінка випуску робиться заздалегідь, наперед, тоді як якщо цінні папери емітента вже представлені на ринку і здійснюється їх довипуск, то оцінка зазвичай залежить від встановленої на ринку ціни на випущені попередньо цінні папери. В останньому випадку зустріч андеррайтера та емітента і встановлення ціни випуску відбувається ввечері після закриття фондового ринку.

Далі проводиться аудиторська перевірка емітента і підготовка остаточного тексту договору андеррайтингу. Керівний орган емітента проводить засідання, на порядок денний якого виносяться два питання: прийняття остаточної редакції проспекту емісії та підписання остаточного варіанту договору андеррайтингу.

Затверджений проспект емісії подається відповідним органам. Юрисконсульт емітента зазвичай просить андеррайтера затвердити своїм підписом те, що емітент виконує свої обов'язки за договором і робить це вчасно.

Після цього видається офіційне повідомлення про випуск цінних паперів емітента, на чому "період очікування" вважається закінченим і вступає в дію договір андеррайтингу. Надалі відносини між емітентом і андеррайтером регулюються саме цим договором.

Сам термін "період очікування" не є досконалим з точки зору юридичної техніки, тому не видається слухним наполягати на його введенні в законодавство України. Однак навіть швидкого погляду на нормативно-правові акти західних держав достатньо, щоб усвідомити, наскільки схематичним і нечітким є законодавство України щодо проведення процедури емісії цінних паперів. Прогалини у вітчизняних нормах стосуються і рекламування випуску цінних паперів, і участі андеррайтера у підготовці проспекту, і відповідальності за подання недостовірної інформації в проспекті емісії. Хотілося б висловити сподівання на подальше покращення і деталізацію вітчизняного законодавства в цій сфері.

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ ТА ІНШИХ ДОГОВОРІВ

Згідно цивільного законодавства відносини щодо безоплатного користування майном оформлюються за допомогою договорів позички. Відповідно до ст. 827 Цивільного кодексу України (далі - ЦК) за договором позички одна сторона (позичкодавець) передає або зобов'язується передати іншій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку. Крім того, договір позички має низку особливостей: безоплатний характер відношень між сторонами; передання у користування індивідуально-визначеної речі; часові межі користування річчю; необхідність повернення речі зі спливом певного строку.

Цивілістиці відомі й інші договори щодо передання речей, серед яких і такі, що мають одну або кілька ознак, притаманних позичці. Так, близькими за певними ознаками до позички є дарування, зберігання, позика та оренда.

Розмежування даних договорів бере свій початок ще з часів римського приватного права: договір позички відмежовували від позики (*mutuum*), найму (*locatio-conduction rerum*), зберігання (*depositum*) та застави (*pignus*). Проте спірні питання виникали й пізніше. Це було пов'язано з особливостями нормавно-правового регулювання, використання певного виду законодавчої техніки, застосуванням на практиці. У різні часи договір позички знаходився у одному розділі з таким договорами як позика, дарування, найм. Цивільний кодекс УРСР 1922 року не містив норм про досліджуваний договір, натомість застосовувалися норми зобов'язального права за аналогією. Така ситуація не лишилася поза увагою науковців. На самостійному характері позички у своїх роботах наголошували Г. Дернбург, Г.Ф. Шершеневич, О.С. Іоффе, М.І. Брагинський.

Неодмінною ознакою договору позички є безоплатність. За цим фактором найбільш подібним до позички є договір дарування. Так, І.С. Перетерський вважав позичку різновидом дарування на тій лише підставі, що в межах зносу безоплатно використовуваної речі позичкоотримувач так само набуває вигоду за рахунок позичкодавця, як обдарований за рахунок дарувальника. Проте з цією точкою зору не можна погодитися, адже є суттєві ознаки, за якими відрізняються зазначені договори. При укладенні договору

дарування здійснюється перехід права власності від дарувальника до обдаровуваного. При позичці ж річ передається лише у користування, власником речі залишається позичкодавець. З передачею речі за договором дарування відносини між сторонами припиняються. Договір позички має тривалий характер, оскільки з наданням речі відносини тільки починаються. Останньою відмінною ознакою даних договорів є те, що за договором дарування можливе передання майна взагалі (як речей, так і майнових прав), а предметом договору позички може бути лише індивідуально-визначена річ.

Іншим видом договорів, які опосередковують передання індивідуально-визначеної речі, яка після певного проміжку часу підлягає поверненню, є зберігання (виключення – договір іррегулярного зберігання). Відносини сторін у даному випадку мають тривалий характер; зберігач має вживати заходів для збереження речі; договір може бути як реальним, так і консенсуальним. Відмінними рисами договорів зберігання та позички є мета договору. В зв'язку з необхідністю зберігання речі використання її стороною при договорі зберігання виключається; не мають значення споживчі властивості речі. Для договору позички характерною ознакою є безоплатність відносин. Натомість відносини зберігання мають оплатний характер, якщо сторонами не встановлено інше. При укладенні договору позички дострокове повернення речі можливе лише за певних обставин. Зберігач повинен повертати річ за першою ж вимогою поклажодавця.

Головною розмежувальною ознакою договору позички М.І. Брагинський вважає інтерес сторін: "Якщо в договорі безоплатного користування передання речі як такої передбачається вчиненням в інтересах того, хто отримує річ (позичкоотримувача), то в договорі зберігання передача покликана забезпечити інтереси саме того з контрагентів, хто передає річ (поклажодавця)". Проте в юридичній літературі панує й інша точка зору, згідно з якою позичкодавець також може бути зацікавлений в укладенні договору. Така ситуація може мати місце, якщо останній не має можливості нести тягар утримання речі (проведення поточного ремонту, оплата комунальних витрат, годування худоби тощо). Здійснюючи передання речі для експонування на виставці позичкодавець переслідує маркетингові цілі щодо просування товарів на ринку або має на меті здійснення благодійних заходів. Тому інтерес сторін не може бути ознакою, яка відрізняє зберігання від позички.

В економічній сфері позичка нерідко ототожнюється з позикою. Це пов'язано з невірним застосуванням термінології при здійсненні нормативно-правового регулювання, насамперед, у

банківській сфері. Так Г.Ф. Шершеневич зазначав: "Позичка в повсякденному житті та в нашому законодавстві нерідко змішується з договором позики, але з точки зору юридичної між ними немає навіть близькості. Це змішання позики і позики проникло в наше законодавство з французького права... Наш законодавець, визнавши, що предметом позики можуть бути гроші, став у протиріччя зі своїм же власним визначенням договору позички, в число ознак якого входить "користування під умовою повернення тієї ж самої речі, в тому ж стані, в якому була вона дана". Тому грошова позика, хоча б безвідсоткова, не може бути визнаний позичкою". За договором позички індивідуально-визначені речі передаються у користування. Договір позики передбачає передання грошей або інших речей, які мають родові ознаки, у власність. Відмінну рису, безпосередньо пов'язану з правом власності на майно наводив Г. Дербург: "Позичальник несе весь ризик за всяку суму, комодатарій ж відповідальний лише за свою власну провину, так що ризик випадкової загибелі або псування речі падає на комоданта".

Разом з тим, за договором позички плоди та доходи від речі зазвичай належать позичкодавцю – власнику речі. При позиці позичальник, як власник майна, має право й на доходи. Якщо згідно договору позички поверненню підлягає річ в такому самому стані, як вона була на момент її передання, то за договором позики поверненню підлягає така ж сума грошових коштів або така ж кількість речей такого ж роду та такої ж якості. На відміну від позички договір позики може бути як оплатний, так і безоплатний. Позика може бути тільки реальним договором.

Найбільш близьким до договору позички є договір майнового найму, згідно якого майно передається у користування на певний строк. Про подібність двох видів договорів говорить також і можливість застосування до договору позички загальних положень глави 58 ЦК щодо майнового найму (оренди). Водночас деякі норми не можуть застосовуватися внаслідок суті договору позички (ст. 762 ЦК "Плата за користування майном"). Серед відмінностей договору найму можна назвати його оплатний характер, перехід до наймача (орендаря) права власності та наявність всіх можливих засобів захисту цього права. Враховуючи безоплатність позички, користувачеві, на відміну від наймача (орендаря), не надається переважне право на переукладення договору. Суттєво відмінні правила щодо можливості дострокового розірвання договору. Укладаючи договір найму, наймач має більше гарантій дотримання умов про термін його дії. Натомість договір позички може бути достроково розірваний позичкодавцем, якщо у зв'язку з непередбачуваними обставинами річ стала потрібною йому

самому.

Враховуючи викладене можна дійти висновку, що інститут позички істотно відрізняється від подібних договірних конструкцій. Кожний вид договору має свої правові наслідки для його контрагентів. Безпомилкова кваліфікація правочину є вкрай важливою не тільки з огляду на необхідність вірного тлумачення та застосування законодавства. Це має значення також для забезпечення виконання договорів, дотримання прав та обов'язків сторонами, можливості захисту ними своїх прав. Тому, не зважаючи на та чималі дослідження у цій сфері, подальше вивчення інституту позички зберігає актуальність.

**Поклонська Н.І.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедри трудового права**

ЩОДО СТРАХОВОГО СТАЖУ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Страховий стаж - це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та сплачуються внески (нею, роботодавцем) на страхування, якщо інше не передбачено законодавством. Особливості обчислення страхового стажу з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються відповідними законами України.

Стаж — французьке слово латинського походження, яке означає тимчасове перебування.

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" під стажем розуміють тривалість якої-небудь діяльності, праці; кількість років, пропрацьованих кимсь де-небудь.

Донедавна у нормативних актах і в юридичній літературі вживались терміни "стаж роботи", "трудоий стаж". Ринкові перетворення змусили по-новому підійти до формування джерел для виплати пенсій і соціальних допоміг. Так, в обіг був введений новий термін "страховий стаж", правова природа якого є предметом вивчення права соціального забезпечення.

На сьогодні визначення "страхового стажу" передбачено нормативно-правовими актами. Так, у Законі України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" поняття страхового стажу викладено як період (строк), протягом якого особа підлягає страхуванню на випадок безробіття та за який сплачено страхові внески (нею, роботодавцем). Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування

у зв'язку з втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" передбачено, що страховий стаж - це період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, і за який щомісяця сплачені страхові внески (нею, роботодавцем) в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. У ст. 7 цього Закону зазначається, що страховий стаж обчислюється в місяцях. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" дає визначення "страхового стажу" як періоду (строку), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування згідно із законодавством, що діяло раніше, та/або підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню згідно із цим Законом і за який сплачено страхові внески.

Зміст страхового стажу порівняно зі змістом загального трудового стажу є вужчим, оскільки до нього не включаються періоди суспільно корисної діяльності, коли особа не підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Так, при загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, до страхового стажу зараховуються періоди тимчасової втрати працездатності, перебування у відпустці у зв'язку із вагітністю та пологами та час перебування застрахованої особи у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також періоди одержання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

На думку Б.І. Шашківа, страховий стаж у пенсійному страхуванні відноситься до складних юридичних фактів, оскільки до його складу входить ряд простих юридичних фактів, а саме: а) трудова та інша діяльність, участь у якій особи підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; б) сплата страхових внесків; в) певна тривалість сплати страхових внесків; г) коефіцієнт страхового стажу.

Аналізуючи періоди у часі, протягом яких особи підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, звернемо увагу на відпустки по догляду за дитиною тривалістю до трьох років. Статтею 179 Кодексу законів про працю України передбачено, що за бажанням жінки їй надається відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства. У разі, якщо дитина потребує домашнього догляду, жінці в обов'язковому

порядку надається відпустка без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку. А стаття 21 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" визначає, що період відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, отримання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, крім пенсій (за винятком пенсії по інвалідності) та виплат за страхуванням на випадок безробіття, включається до страхового стажу як період, за який сплачено страхові внески, виходячи з розміру мінімального страхового внеску.

Таким чином, період перебування жінки у відпустці для догляду за дитиною з трьох до шести років у страховий стаж не включається, страхові внески протягом цього періоду не сплачуються. Виходить, що перед жінкою з дитиною зазначеного віку, яка потребує домашнього догляду за наявності медичного висновку, постає вибір: чи то виходити на роботу для продовження страхового стажу та сплати страхових внесків задля майбутнього пенсійного забезпечення, чи то знаходитись поряд із дитиною, яка потребує її постійної присутності та уваги.

Держава не повинна ставити перед жінкою питання про вибір між двома соціальними функціями – роботою у суспільному виробництві та не менш важливою – материнством. Виходячи з цього, до переліку осіб, визначеного статтею 12 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", які мають право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, доцільно внести жінок, які знаходяться у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку, протягом терміну, визначеного в договорі про добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, але не менше одного року, враховуючи, що сума сплачених страхових внесків за кожний місяць не може бути меншою мінімального страхового внеску.

Попов О.І.,

**НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",**

аспірант кафедри цивільного процесу

**ДОПУСКНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У
ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ**

Перегляд судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України є відносно новою формою перегляду судових рішень у цивільному судочинстві, яка була запроваджена у

2010 році й замінила собою перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами.

Заява про перегляд судового рішення Верховним Судом України підлягає перевірці на предмет можливості її розгляду вказаним судовим органом з боку Вищого спеціалізованого Суду. В цьому випадку має місце один із різновидів так званих "процесуальних фільтрів", які покликані не допустити необґрунтованого перегляду судових рішень, які набрали законної сили. Крім допуску "процесуальними фільтрами" можна визнати чітко окреслені об'єкти перегляду (рішення суду касаційних інстанцій), а також вичерпний перелік підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України (стаття 355 ЦПК України). В контексті особливого та виняткового характеру перегляду судових рішень Верховним Судом України, наявність подібних "фільтрів" є цілком необхідним та виправданим.

Задля цього інститут перегляду судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України містить у своїй структурі так зване "допускне провадження", тобто групу процесуальних норм, які регулюють питання допуску заяви про перегляд судового рішення до розгляду її Верховним Судом України.

За правилами статті 360 ЦПК України вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка формується у порядку, встановленому ч. 3 ст. 11-1 ЦПК, без участі суддів, що прийняли рішення, яке оскаржується. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви постановляє ухвалу. Ухвала постановляється без виклику осіб, які беруть участь у справі. Ухвала про допуск справи до провадження або про відмову в такому допуску повинна бути обґрунтованою. В разі допуску справи до провадження відповідна ухвала, разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається до Верховного Суду України.

Зазначений законодавчий механізм допуску заяви до перегляду Верховним Судом України викликає достатньо нарікань. Останнім часом аналізу відповідних норм присвячена низка праць у науковій та практичній літературі. Більшість із них зводяться до того, що надання Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ права вирішувати допускати чи ні заяву до перегляду Верховним Судом України містить загрозу порушення принципів незалежності та безсторонності суду, оскільки суд, який ухвалив рішення, щодо

якого подано заяву про перегляд, самостійно вирішує чи буде воно переглянuto в майбутньому.

В порівняльно-правовому аспекті слід відмітити, що наявність такого "процесуального фільтру" як допуск справи до провадження є характерним для багатьох країн. Стосовно української моделі допуску заяви про перегляд судового рішення до Верховного Суду України К.В. Гусаров зазначає, що такий механізм порушує функціональну компетенцію суду касаційної інстанції та Верховного Суду України, а Д.Д. Лупеник взагалі вважає таку конструкцію допуску до Верховного Суду України порушенням принципу уніфікації процесуальних норм.

Така позиція, на наш погляд, є цілком справедливою, оскільки аналіз норм, що регулюють процедуру допуску заяви до перегляду Верховним Судом України, дозволяє прийти до висновку про відсутність повних гарантій дотримання принципу безсторонності суду.

Безумовно, стаття 360 ЦПК України містить вказівку на те, що в складі колегії з п'яти суддів, які вирішують питання про допуск не повинно бути тих суддів, що приймали рішення, яке оскаржується. Водночас аналогічної вказівки щодо судді-доповідача, який першим отримує заяву про перегляд судового рішення, не встановлено. Статтями 359 і 360 ЦПК України передбачено порядок визначення окремим чином як судді-доповідача, котрий першим здійснює перевірку заяви про перегляд судового рішення на предмет її відповідності вимогам закону, так і колегії суддів, яка безпосередньо вирішує питання про допуск справи до Верховного Суду України. Поряд із цим, зміст вказаних статей не дає підстав стверджувати про те, що суддя-доповідач обов'язково має входити до складу судової колегії, котра вирішує питання про допуск справи до провадження. Наведене цілком створює можливість виникнення ситуації, при якій суддя, що ухвалив рішення, відносно якого подано заяву про перегляд, згодом може бути визначений автоматизованою системою документообігу суду суддею-доповідачем при вирішенні питання про допуск заяви до розгляду Верховним Судом України. В такому разі матиме місце порушення фундаментальної процесуальної аксіоми – "ніхто, не може бути суддею у власній справі".

Тому наявність у законодавстві норми про те, що суд, який ухвалив рішення, вирішує питання про допуск вказаного процесуального документу до його перегляду викликає сумнів щодо забезпечення у цьому випадку безсторонності суду.

Таким чином, єдиним вирішенням окресленої вище проблеми є, на нашу думку, наділення правом вирішувати питання про допуск чи не допуск до перегляду судового рішення той суд, якому

адресована заява про перегляд судового рішення, тобто Верховний Суд України.

**Ришкова Л.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
Кримський юридичний інститут,
к.ю.н., доцент цивільно-правових
та господарсько-правових дисциплін**

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ

Земельним кодексом України (далі – ЗКУ) встановлено вичерпний перелік особливо цінних земель, вилучення яких не допускається. Як виняток земельні ділянки особливо цінних земель, що перебувають у державній та комунальній власності, можуть вилучатися (викуплятися) для цілей вказаних у ч. 2 ст. 150 ЗКУ. Нормами цієї статті передбачено, що вилучення (викуп) таких земельних ділянок здійснюється за постановою Кабінету Міністрів України або за рішенням відповідної місцевої ради, якщо питання про вилучення погоджується Верховною Радою України. Одночасно ч. 4 ст. 151 ЗКУ визначає, що погодження місць розташування об'єктів на особливо цінних землях, а також місць розташування об'єктів власності інших держав, міжнародних організацій провадиться Верховною Радою України. З наведеного положення можна зробити висновок, що Верховна Рада України погоджує місця розташування об'єктів на земельних ділянках особливо цінних земель і державної, і комунальної власності, що суперечить вищенаведеним положенням ст. 150 ЗКУ.

З 1 січня 2013 року набирає чинності закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності" (далі – Закон), який встановлює низку суттєвих змін до ЗКУ, у тому числі щодо порядку вилучення (викупу) особливо цінних земель.

По-перше звертає на себе увагу розбіжності у використанні термінології у різних статтях Закону. Так, при визначенні повноважень Верховної Ради України мова йде про погодження питань, пов'язаних із зміною цільового призначення, припинення права постійного користування особливо цінних земель. Одночасно у ч. 2 ст. 150 ЗКУ передбачено припинення права постійного користування земельними ділянками особливо цінних земель з підстави добровільної відмови від користування або шляхом їх вилучення. За текстом Закону неодноразово використовується термін "відчуження" у тому числі щодо особливо цінних земель.

По-друге ст. 150 ЗКУ зазнає суттєвих змін. Уточнюється та розширюється перелік особливо цінних земель, зокрема до особливо цінних земель цілком обґрунтовано віднесена категорія земель "землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення", поточна редакція статті включає лише землі природно-заповідного фонду.

Поточна редакція статті закріплює важливу норму про недопустимість вилучення особливо цінних земель для несільськогосподарських потреб. На некоректність формулювання "для несільськогосподарських потреб" вже неодноразово зверталась увага вчених-юристів та пропонувались відповідні зміни. Проте необхідність збереження самої норми як механізму забезпечення "підвищеної" охорони цих земель не викликає сумніву. Крім того чинна редакція ЗКУ у ч. 2 ст. 150 визначає перелік цілей вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель державної та комунальної власності.

Аналіз норм дає підстави стверджувати, що закріплений перелік є вичерпним та не підлягає розширеному тлумаченню. Законом встановлюється норма, згідно якої зміна цільового призначення особливо цінних земель здійснюється за погодженням з Верховною Радою України та визначений перелік цілей, при цьому зміна цільового призначення передбачена для земель не лише державної та комунальної, а й приватної власності. Проте положення Закону не вказують на винятковий характер таких дій з боку органів державної влади чи місцевого самоврядування.

Крім того Законом передбачається, що вилучення земельних ділянок особливо цінних земель погоджується Верховною Радою України та здійснюється в порядку передбаченому ст. 151 ЗКУ. Такі зміни дійсно знімають протиріччя між нормами ст. 150 та ст. 151 ЗКУ, але не вирішують головного завдання: визначення порядку вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель комунальної та державної власності. Порядок вилучення (викупу) цих земельних ділянок суттєво різняться, що впливає з природи цих двох самостійних форм публічної влади, що прямо встановлено у ст. 5 Конституції України. Отже, погодження вилучення (викупу) земель територіальних громад, про що приймає рішення відповідна місцева рада, Верховною Радою України цілком відповідає конституційним принципам, оскільки йдеться про контроль з боку представників народу за діяльністю відповідних місцевих рад, що представляють інтереси жителів відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Погодження вилучення земельних ділянок особливо цінних земель державної власності Верховною Радою України також можливе, але участь у цьому Кабінету Міністрів України є необхідною передумовою, як вищого

органу в системі органів виконавчої влади. Тому, виключення Кабінету Міністрів України з процедури вилучення земельних ділянок особливо цінних земель державної власності неможливе, оскільки не відповідає встановленій системі державного управління земельними відносинами.

Законом також встановлене положення, що місце розташування об'єкту, що передбачається розмістити на земельній ділянці особливо цінних земель, погоджується в порядку, визначеному ст. 151 ЗКУ. Метою віднесення земель до особливо цінних є забезпечення їх належної охорони з боку держави, отже порядок погодження місця розташування об'єкту на земельній ділянці особливо цінних земель має враховувати всі особливості їх правового режиму і визначатися окремим актом. Крім того, необхідно враховувати норми закону України "Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності".

**Самофал М.М.,
Інститут держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
аспірантка відділу проблем цивільного,
трудового і підприємницького права**

ДО ПИТАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ІСНУВАННЯ ПАСИВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

В українському законодавстві відсутня єдність позицій у визначенні поняття послуги. З аналізу визначення договору про надання послуг, даного в частині перші статті 901 Цивільного кодексу України (ЦКУ), можна дійти висновку, що послуга є вчиненням певної дії або здійсненням певної діяльності. Як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного блага визначає послугу і Закон України "Про захист прав споживачів" (п.17 ч.1 ст. 1) та ряд інших нормативних актів.

Поряд з тим, ряд нормативних актів концептуально по-іншому визначає послугу. Так, житлово-комунальна послуга визначається як результат господарської діяльності (абзац 1 частини першої статті 1 Закону України "Про житлово-комунальні послуги"), Закон України "Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності" під послугою розуміє результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій. Перелік нормативних актів, що визначають послугу як результат можна продовжувати.

В наведених законодавчих визначеннях послуги можна

виокремити два підходи до розуміння поняття "послуги": а) послуга як дія (діяльність); б) послуга як результат.

Не вдаючись до аналізу наукової дискусії щодо підходів до розуміння послуги як дії (діяльності) чи результату (ефекту), зазначимо, що в залежності від розуміння поняття, буде робитися висновок про виконання зобов'язання з надання послуги. Якщо розуміти послугу як дію, зобов'язання буде вважатися виконаним за умови вчинення виконавцем обумовлених договором дій. При розумінні послуги як результату, для визнання зобов'язання виконаним необхідною буде наявність такого результату.

Останнім часом українські науковці піднімають питання щодо можливості існування пасивного (тобто у вигляді утримання від дій) зобов'язання з надання послуг.

Так, С. Ємельянчик вважає, що обмеження зобов'язань з надання послуг лише активними зобов'язаннями, що передбачають вчинення певної дії – невиправдане. Дослідник пропонує трактувати діяльність з надання послуги більш широко, оскільки "на практиці цілком можливі випадки, коли надання, і відповідно, споживання послуги може відбуватися у процесі бездіяльності з боку боржника (виконавця). Аналогічну позицію займає і В. Рєзнікова.

Більш м'яко схожу позицію висловила російська вчена Є. Шаблова. Науковець ставить питання про те, чи може очікування діяльності виконавцем кваліфікуватися як послуга, враховуючи те, що для послуг притаманна ознака неможливості їх збереження, яка визнається всіма науковцями.

Для ілюстрації запропонованого питання Є. Шаблова моделює ситуацію за якої пацієнт не з'явився на процедуру, а виконавець послуги зробив усі необхідні приготування і очікував останнього протягом відведеного для процедури часу. На думку науковця, таке очікування теж є корисною діяльністю і така особливість повинна враховуватися в правовому режимі зобов'язань про надання послуг.

Така позиція є більш зрозумілою у світлі раніше висловленої Є. Шабловою думки щодо "співвиконавства" надавача послуги і замовника.

Щодо "співвиконавства" при наданні медичних послуг в доктрині існує два підходи. За першим, хворий зобов'язаний виконувати усі приписи лікаря (М. Малєїн, О. Кабалкін), якщо вони служать лікувальним цілям і об'єктивно можуть бути виконані пацієнтом (М. Малєїна), а їх невиконання може бути підставою для припинення зобов'язання (В. Суховерхій. Ю. Сергєєв).

Згідно другого підходу, обов'язок виконання таких приписів залежить від волі носія обов'язку і по суті є реалізацією

суб'єктивних прав пацієнта (А. Савицька, О. Смотров). Прибічники даного підходу роблять такий висновок, виходячи із теорії інтересу Іеринга, за якою усі "обіцянки" послугоотримувача (пацієнта), що будуть становити інтерес для послюгодавця, за своєю правовою природою слід визнавати юридичними обов'язками, виконання яких не може і не повинне забезпечуватися примусовими заходами. Але, якщо своїми винними діями послугоотримувач створить неможливість виконання своїх обов'язків послюгодавцем, він зобов'язаний виплатити останньому винагороду в повному обсязі, якщо інше не передбачено договором чи законом.

На нашу думку, укладаючи договір особа зобов'язується виконувати приписи лікаря, що логічно впливає із суті відносин, інакше виникає питання щодо необхідності таких відносин. Таким чином, при укладенні договору пацієнт обмежує свої суб'єктивні права власним вільним волевиявленням. При невиконанні взятих на себе обов'язків можна вважати, що пацієнт бажає припинити договірні відносини із усіма юридичними наслідками, що з цього випливають.

При цьому в даному випадку мова про надання виконавцем послуги взагалі не йде. Виконання зобов'язання поділяється на стадії, однією з яких є здійснення підготовчих дій. Тому, очікуючи пацієнта лікар фактично вчиняє підготовчі дії, починає виконання зобов'язання, але послуг не надає, оскільки виконання не знаходить свого логічного завершення.

Крім того, зобов'язання з надання послуг може виникати лише на підставі договору про надання послуг. У літературі зазначається, що до підстав зобов'язань із надання медичних послуг належать: договір про надання медичних послуг, одностороння обіцянка, дії в інтересах третьої особи без доручення. З таким підходом погодитися не можна.

Дії у інтересах третьої особи без доручення за юридичною природою є діями одностороннього характеру, не випадково, в контексті відносин пов'язаних із наданням медичної допомоги без відповідних повноважень цивільне законодавство (ст. 1161 ЦКУ) регулює лише наслідки таких дій у вигляді завдання шкоди особі, яка їх вчиняла. Глава 63 ЦКУ, оперує поняттям "договір про надання послуг", тобто підкреслює необхідність узгодження волі сторін, їх взаємодію. Це особливо важливо по відношенню до медичних послуг, оскільки інформована згода пацієнта є однією з важливих умов здійснення медичного втручання, а отже виникнення регулятивних цивільних правовідносин. Якщо ж згоди немає, наприклад пацієнт без свідомості, відповідні спеціальні суб'єкти у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю особи можуть надавати медичну допомогу і без згоди

фізичної особи, її опікунів, піклувальників, батьків, усиновлювачів (ч.5 ст. 284 ЦКУ). В такому разі надається саме медична допомога, але не надається медична послуга. Що стосується односторонньої обіцянки, прикладом якої є обіцянка виміряти тиск, то вона не тягне взагалі будь-яких правових зв'язків і не є наданням медичних послуг. Таким чином, єдиною підставою виникнення відносин з надання послуг є укладення відповідного договору.

Як уже було доведено вище, при очікуванні пацієнта виконання зобов'язання (надання послуги) не відбувається, не виникає і нового зобов'язання, оскільки сторони не досягають згоди у вигляді договору.

Вищенаведене дозволяє поставити під сумнів можливість існування пасивного зобов'язання з надання послуг.

Суєтнов Є.П.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри екологічного права

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЛАСНИКІВ ТА ІНШИХ ОСІБ У ВІДНОСИНАХ ІЗ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Відносини з відчуження приватних земель у суспільних інтересах на сьогодні врегульовані Земельним кодексом України та Законом України "Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності" від 17 листопада 2009 року (далі – Закон).

За концепцією Закону відчуження земельних ділянок може здійснюватися шляхом їх викупу для суспільних потреб та примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності. Право викупу ділянок для суспільних потреб належить органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування. Для здійснення свого права відповідний орган приймає рішення про викуп і надсилає власнику повідомлення з інформацією щодо площі земельної ділянки, її кадастрового номера, місцезнаходження, категорії земель, мети, умов викупу тощо. Після отримання повідомлення власник погоджується з викупом або відмовляється від нього. У разі згоди між власником і представниками органу, що прийняв рішення про викуп, проводяться переговори, за результатами яких укладається договір купівлі-продажу ділянки чи будь-який інший правочин. При цьому власнику сплачується викупна ціна, яка включає вартість земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, що на ній розміщені, з урахуванням збитків, завданих власнику внаслідок викупу, у тому

числі збитків, що будуть йому завдані у зв'язку з достроковим припиненням зобов'язань перед третіми особами, зокрема упущена вигода. У разі незгоди власника з викупом земельної ділянки для суспільних потреб орган звертається до адміністративного суду з позовом про її примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності. Усі заходи щодо відчуження здійснюються коштом відповідних бюджетів, а викуплені та примусово відчужені земельні ділянки переходять у власність держави або територіальної громади.

Відтак, у відносинах із відчуження земельних ділянок правовий статус власників характеризується тим, що вони вправі: по-перше, висловлювати свою позицію щодо викупу ділянок для суспільних потреб, тобто погоджуватися з викупом або заперечувати проти нього, чим визначати процедуру відчуження – добровільну (на підставі договору купівлі-продажу чи іншого правочину) або примусову (за рішенням суду з мотивів суспільної необхідності), та, по-друге, отримувати компенсацію за відчуження ділянок за рахунок бюджетних коштів безпосередньо від органів, які здійснюють таке відчуження.

Очевидно, що винятковий правовий зв'язок лише власника із земельною ділянкою у практичному житті зустрічається рідко, оскільки на ділянку можуть бути встановлені певні обтяження (сервітут, емфітевзис, суперфіцій) на користь інших осіб, вона може перебувати в оренді або заставі. З огляду на це виникає питання: який правовий статус таких осіб і чи схожий він із правовим статусом власників земельних ділянок?

Зауважимо, що особи, на користь яких встановлені обтяження прав на землю, а також орендарі та заставодержателі як суб'єкти відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності в Законі майже не згадуються. Їхні взаємовідносини з власниками земель та органами, що здійснюють відчуження, лежать поза межами його регулювання. Винятком є лише декілька норм, а саме: 1) "у разі якщо на час прийняття рішення про викуп земельна ділянка, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені, передані в оренду та/або заставу... до участі в переговорах залучаються... орендарі та/або заставодержателі" (ч. 2 ст. 11 Закону); 2) "у разі викупу земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна... для суспільних потреб або їх примусового відчуження з мотивів суспільної необхідності припиняється дія... обтяжень... прав на такі об'єкти, що унеможливають їх використання для таких потреб. Особи, на користь яких були встановлені... обтяження... мають право вимагати відшкодування збитків..." (абз. 1 ч. 2 ст. 18 Закону); 3) "з моменту переходу до держави або територіальної громади

права власності на земельну ділянку, відчужену для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, право оренди, емфітевзису, суперфіцію щодо неї припиняється" (абз. 2 ч. 2 ст. 18 Закону).

Із аналізу наведених положень можна побачити, що ті особи, на користь яких встановлені обтяження, а також орендарі та заставодержателі у відносинах із відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності мають дещо інший правовий статус, ніж власники ділянок. Так, у Законі не передбачений обов'язок органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування інформувати вказаних осіб про викуп ділянок для суспільних потреб, отже, ці особи, на відміну від власників, не можуть висловлювати свою позицію щодо викупу, тобто визначати процедуру відчуження (добровільну чи примусову). Незалежно від того, за якою саме процедурою здійснюватиметься відчуження, дія обтяжень прав, що унеможливають використання відчуженої земельної ділянки для суспільних потреб, а також права її оренди та застави в усіх випадках підлягають припиненню.

Окрім цього із зазначених положень також випливає, що правовий статус орендарів і заставодержателів відрізняється не лише від статусу власників, а й від статусу тих осіб, на користь яких встановлені обтяження. Якщо останні так само, як і власники земельних ділянок, вправі отримати компенсацію за завдані їм збитки безпосередньо від тих органів, які здійснюють відчуження, орендарі та заставодержателі такого права не мають.

Відмінності у правовому статусі вказаних осіб зумовлені відмінностями в їхньому правовому зв'язку із земельними ділянками та власниками. Особи, на користь яких встановлені обтяження, мають речові права на земельні ділянки, і тому вони, поступаючись своїм речовим правом у процесі відчуження, так само як і власники, вправі вимагати відшкодування завданих збитків від органів, які здійснюють відчуження. Щодо орендарів і заставодержателів, то вони мають не речове, а зобов'язальне право. В результаті відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності зобов'язання цих осіб із власниками достроково припиняються, і тому вони отримують право позову не до органів, а до власників як до порушників зобов'язань і претензію на частину отриманої ними компенсації. Саме тому сума відшкодування збитків, завданих орендарям і заставодержателям земельної ділянки, входить до складу викупної ціни, що виплачується власнику. Для її визначення вказані особи залучаються до участі в переговорах.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що у відносинах із відчуження земельних ділянок для суспільних потреб

та з мотивів суспільної необхідності усіх осіб залежно від правового статусу доцільно поділити на три групи: до першої із них належать власники земельних ділянок (вони вправі висловлювати свою позицію щодо викупу для суспільних потреб, тим самим визначати процедуру відчуження (добровільну чи примусову), та отримувати компенсацію за рахунок коштів відповідних бюджетів безпосередньо від тих органів, які здійснюють відчуження); до другої – ті особи, на користь яких встановлені обтяження прав на землю (вони не вправі висловлюватися щодо викупу, але також отримують компенсацію безпосередньо від органів); а до третьої – орендарі та заставодержателі (як особи другої групи, вони не вправі висловлювати свою позицію щодо викупу, проте сума їх компенсації входить до викупної ціни, що виплачується власникам земельних ділянок).

Токарєва М.В.,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права

ЩОДО ФОРМИ УЧАСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ПРИЙНЯТТІ ПРАВИЛ ВНУТРІШНЬОГО ТРУДОВОГО РОЗПОРЯДКУ

Відповідно до чинного законодавства про працю на кожному підприємстві, установі або організації (далі підприємство) повинні діяти правила внутрішнього трудового розпорядку. Зазначені правила, зокрема, регламентують: організацію праці, умови перебування на території підприємства під час виконання роботи та після її закінчення; порядок прийняття та звільнення з роботи працівників; основні права та обов'язки сторін; види заохочень; відповідальність роботодавця та працівників та інші положення.

Правила внутрішнього трудового розпорядку є локальним нормативно-правовим актом, що приймається безпосередньо на підприємстві та є обов'язковим для працівників і роботодавця. Сьогодні порядок прийняття правил внутрішнього трудового розпорядку передбачає їх затвердження трудовим колективом відповідного підприємства за подання роботодавця спільно з виборним органом первинної профспілкової організації на основі типових правил. Це означає, що працівники не тільки затверджують даний нормативний акт, а й беруть участь у його розробленні через свого представника – професійну спілку. Відбувається пом'якшення імперативного методу правового регулювання соціально-трудових відносин, іде перехід до локального регулювання, до врахування інтересів трудящих. Адже працівники, беручи участь у прийнятті

правил внутрішнього трудового розпорядку самостійно та через профспілкового представника розробляють правила поведінки, яким самі ж будуть підпорядковуватись під час виконання трудових обов'язків у майбутньому.

Але треба зазначити, що чинне законодавство про працю стосовно затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку, на жаль, має прогалини. А спроба врегулювання цього питання в проекті Трудового кодексу України, на нашу думку, є не зовсім вдаюю, оскільки значно погіршує положення працівника.

Так, сьогодні продовжують діяти "Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для робітників і службовців підприємств, установ, організацій", затверджені постановою Держкомпраці СРСР за погодженням із ВЦРПС від 20 липня 1984 року. В державі, яка давно перейшла до ринкової економіки, продовжують діяти типові правила минулого століття, а законодавець і досі не приділив уваги такому нормативному акту, що забезпечує необхідну організацію праці на місцях.

За проектом Трудового кодексу правила внутрішнього трудового розпорядку затверджуються роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації, а роботодавцем – суб'єктом малого підприємництва взагалі самостійно. А це означає, що трудовий колектив взагалі не прийматиме участі в прийнятті правил. Правила внутрішнього трудового розпорядку встановлюються для кожного працівника, так чому ж він позбавляється участі в їх затвердженні. До того ж, стає незрозумілим, чи прийматиме участь у розробленні правил внутрішнього трудового розпорядку професійна спілка, чи вона діє лише на стадії затвердження.

Слід звернути увагу на те, що в Законі України "Про державну службу", прийнятому 17 листопада 2011 року, що вступає в силу з 1 січня 2013 року ця тенденція вже знайшла своє закріплення. Зазначається, що правила внутрішнього службового розпорядку в державному органі, органі влади Автономної Республіки Крим або їх апараті затверджуються керівником державної служби цього органу або його апарату за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації у разі її наявності. Типові правила внутрішнього службового розпорядку затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань державної служби. Тобто за відсутності в державному органі представника працівників – професійної спілки – державні службовці взагалі позбавляються участі в прийнятті правил внутрішнього службового розпорядку.

Крім цього, проект Трудового кодексу закріплює можливість видачі роботодавцем актів у вигляді наказів, розпоряджень, рішень.

Якщо колективний договір не укладено, питання, що мають бути ним урегульовані відповідно до вимог Трудового кодексу, регулюються нормативними актами роботодавця, погодженими з виборним органом первинної профспілкової організації чи після проведення з ним консультацій. А в разі відсутності первинної профспілкової організації роботодавець самостійно приймає такі акти. Це може призвести до свавілля з боку роботодавця, грубих порушень прав працівників, оскільки фактично роботодавець зможе видавати будь-які акти без врахування інтересів трудящих.

Підводячи підсумок, треба наголосити, що законодавство про працю в питанні порядку прийняття правил внутрішнього трудового розпорядку потребує модернізації та пристосування до сучасних умов ринкової економіки. Але запропонований законодавцем проект Трудового кодексу не відповідає реаліям та значно погіршує положення працівника. Позбавлення трудового колективу права затверджувати правила внутрішнього трудового розпорядку є неприпустимим, а при зменшенні прав професійних спілок у прийнятті цього нормативного акту працівники взагалі не прийматимуть участі в його розробленні. Необхідно закріпити нові Типові правила внутрішнього трудового розпорядку, які задовольнятимуть потреби сучасного господарювання, та залишити право їх затвердження за трудовим колективом.

Тулицька Є.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к. ю. н., асистент кафедри цивільного права № 2

СПІВІДНОШЕННЯ ДОГОВОРІВ ПОЗИКИ І КРЕДИТУ

Правовідносинам позики і кредиту присвячені окремі параграфи гл. 71 ЦК України, що має назву "Позика. Кредит. Банківський вклад". Треба звернути увагу, що вона не містить в собі параграфа, присвяченого загальним положенням, що в свою чергу дає можливість розглядати такі параграфи як рівнозначні стосовно один одного, а отже, договори, що регулюються відповідними нормами, як самостійні.

Втім, у науковій юридичній літературі, присвяченій питанню співвідношення договорів позики і кредиту немає єдності в позиції щодо правової природи кредитного договору. Деякі правники розглядають цей договір як різновид позики (М.М. Агарков, Є.А. Флейшиц). Інші автори – Є.С. Компанець, Е.Г. Полонський, Я.А. Куник навпаки, вказують на самостійність досліджуваного договору. Поряд із цим існують точки зору згідно з якими кредитний договір є попереднім договором про укладання у майбутньому

договору позики. Нарешті існує думка, що кредитний договір – різновид позики, але на відміну від останньої, він може бути як реальним, так і консенсуальним.

Наявність такої різноманітності поглядів стосовно правової природи кредитних та позикових зобов'язань обумовлено схожістю економічної сутності договорів кредиту та позики, і, відповідно, схожістю їхнього правового регулювання. З іншого боку, ці договори мають істотні відмінності. Є.А. Флейшиц з приводу цього зазначав, що договір банківської позички є своєрідним різновидом договору позики, яка подібна їй лише за однією ознакою: обидва договори зобов'язують боржника повернути отриману ним грошову суму. Окрім цього, аналіз законодавчих норм дозволяє виділити такі відмінності зазначених правочинів. Зокрема, предметом договору позики виступають гроші, або речі, визначені родовими ознаками, а кредитного договору – лише гроші. Суб'єктами договору позики можуть бути будь-які особи (фізичні, юридичні), а кредитного – на боці кредитора може брати участь тільки банк або інша кредитна установа. Договір позики може бути як відплатним так і безвідплатним, а кредитні відносини завжди відплатні. Укладання договору позики може здійснюватись в усній або письмовій формах, якщо мова йде про кредит, то такі відносини оформлюються лише письмово. Втім, розглядаючи дані відмінності, багатьма правниками робиться висновок, що кредит являє собою окремий вид позики із тими чи іншими особливостями. Вказується, що єдиною розмежувальною ознакою таких договорів є такі їхні правові характеристики, як реальність і консенсуальність. Зрозуміло, що договір позики вважається укладеним з моменту передачі речі, а кредитний – з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов договору, тобто, перший є реальним, а другий консенсуальним правочином. З цього також випливає, що договір позики є відповідно одностороннім зобов'язанням, а кредитний договір – двостороннім.

Питання про реальність чи консенсуальність кредитного договору також було дискусійним у радянській юридичній літературі. Е.Г. Полонський відмічав, що визнання такого договору реальним і односторонньо зобов'язуючим призвело би до визнання відсутності у банку обов'язку надати кредит, що, у свою чергу було б зменшенням прав позичальника. Є.А. Флейшиц, Е.А. Зинчук, відносили цей договір до консенсуальних правочинів. С.І. Вільнянський, І.С. Гуревич, О.С. Іоффе вважали його реальним.

Втім, основна позиція правників зводиться до встановлення залежності кредиту від позики, коли останній розглядається як родове поняття, а перший – як видове. Головним аргументом на підтвердження цієї позиції виступає наявність норми відсилання, а

саме ч. 2 ст. 1054 ЦК України, відповідно до якої до відносин за кредитним договором застосовуються положення параграфу 1 гл. 71 ЦК України "Позика", якщо інше не встановлено законом і не впливає із суті кредитного договору. Так, В.В. Вітрянський пише, що "серед правил про кредитний договір міститься положення про те, що до відносин за кредитним договором застосовуються у субсидіарному порядку норми про договір позики". Це, у свою чергу, дало привід автору дійти висновку, що "кредитний договір слід кваліфікувати як окремих вид договору позики".

Підхід, відповідно до якого наявність норми відсилання стало єдиним вагомим аргументом віднесення кредиту до виду договору позики є досить сумнівним. По-перше, як уже було зазначено, норма, закріплена в ч. 2 ст. 1054 ЦК України є відсилочною і виступає прикладом особливого юридичного способу регулювання коли має місце відсилання до регламентації подібних відносин у встановленому законодавством порядку. Метою такого субсидіарного регулювання передусім є виключення дублювання нормативного матеріалу. По-друге, таку саме конструкцію відсилочної норми законодавець використовує і під час регулювання інших зобов'язальних відносин. Наприклад, відповідно до ст. 716 ЦК України до договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контрактації або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання. Складно уявити, що наведена норма дозволить припустити будь-яку залежність договору міни від зазначених в цій статті відносин. Такі самі приклади можна знайти у ч. 2 ст. 734 ЦК України "Передання майна під виплату ренти", ч. 3 ст. 1058 ЦК України "Договір банківського вкладу". Таким чином, доктринальний підхід виражається у визначенні договору міни (та ін. зазначених правочинів), як самостійних типів цивільно-правових зобов'язань. По-третє, якщо звернутись до структури глав Цивільного кодексу, зокрема, купівлі-продажу, найму (оренди), підряду, можна із впевненістю стверджувати, що законодавча позиція визначення видів цивільно-правових договорів у межах відповідних глав встановлюється не за допомогою використання відсилочних норм.

Таким чином, усі параграфи гл. 71 ЦК України регулюють самостійні види договірних конструкцій, а саме, договір позики, кредитний договір та договір банківського вкладу. Підтвердженням цього висновку є аналіз спрямованості дій суб'єктів таких відносин. Так, назва параграфу 1 гл. 71 ЦК України зводиться до обов'язку позичальника повернути позикодавцю суму позики або такої самої кількості речей того ж роду і якості, а назва параграфу 2 пов'язана здебільшого із зобов'язанням з надання кредитором суми кредиту

позичальнику. Отже, зміст позикового зобов'язання визначається спрямованістю руху дії від позичальника до позикодавця. Кредит, у свою чергу, визначається як зобов'язання за яким кредитор зобов'язується надати грошові кошти позичальнику, а позичальник має право вимагати від кредитора здійснення такої передачі у розмірі та на умовах, передбачених договором. Тобто, мова йде про "направленість" дії від кредитора до позичальника. Вчинення дій зобов'язаною особою в кредитному правовідношенні створює борг на боці позичальника і тому, у чистому вигляді, воно не є грошовим зобов'язанням, що завжди спрямоване на погашення грошового боргу здійсненням платежу. Таким чином, саме спрямованість кредиту від кредитора до позичальника відрізняє його від позикового зобов'язання. До того ж така направленість присутня і в іншому виді кредиту, а саме, у комерційному.

Федчишин Д.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри земельного та аграрного права

ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

Термін "використання земель", широко застосовуваний в теорії земельного права, а також в земельному законодавстві України, являє собою комплексне поняття. Однак легального визначення цього поняття законодавство нашої країни не містить. Використання земель в теорії земельного права, як правило, розглядається через різноманітні види землекористування. Воно значною мірою здійснюється через реалізацію прав на землю власниками, землекористувачами, орендарями земельних ділянок. Так, наприклад, як передбачено ст. 90 ЗК, власники земельних ділянок мають право:

- а) продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, спадщину;
- б) самостійно господарювати на землі;
- в) власності на посіви і насадження сільськогосподарських та інших культур, на вироблену продукцію;
- г) використовувати у встановленому порядку для власних потреб наявні на земельній ділянці загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, а також інші корисні властивості землі;
- ґ) на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом;
- д) споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі і

споруди.

Таким чином, суб'єкти земельних правовідносин вправі здійснювати види використання земель на власний розсуд у межах наявних у них прав та обов'язків, з урахуванням дотримання обмежень прав на землю, застосованих до даних земельних правовідносин.

Землі громадської забудови, будучи основою для формування сприятливого середовища проживання людей на території населених пунктів, виступають в якості природного об'єкта. Переважно в освоєння саме цих земель направляються вітчизняні та іноземні інвестиції. Як зазначає М.В. Шульга від екологічного стану і раціонального використання цих земель залежить здоров'я практично всього населення нашої країни. Все викладене зумовлює необхідність ретельного правового регулювання використання саме даних земель.

Відповідно до ст. 48 ЗУ "Про охорону земель" від 19.06.2003 р. територіальний розвиток житлової та громадської забудови в межах населених пунктів, а також спорудження об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури здійснюються з урахуванням вимог раціонального використання земель. Що ж таке "раціональне використання земель"? В чому воно полягає?

М.І. Краснов, при розгляді раціонального використання земель, зазначав, що "рациональное использование земли предполагает прежде всего обеспечение использования наименьшего количества земли с наибольшим эффектом в осуществлении целей, для достижения которых установлено землепользование". Він зазначав, що раціональне використання земель – це досягнення максимального ефекту при здійсненні цілей землекористування. При цьому автор розглядає раціональне використання земель перш за все як економічну категорію і зазначає, що поза економічних інтересів раціональне використання землі не має самостійного значення. Сутність усіх інших аспектів раціонального використання землі має місце в економіці.

Г.О. Аксеньонок, в цілому погоджуючись з точкою зору М.І. Краснова, говорив про необхідність її уточнення і розуміння раціонального використання земель як встановлення такого правового режиму окремих категорій земель, який відповідав би їх основному господарському призначенню і забезпечував належне їх використання. Крім цього, автор вказував, що принцип раціонального використання міських земель припускає такі планування і забудову цих земель, які забезпечували б розумне в економічних, географічних, естетичних та інших відносинах використання міських земель з найбільшою зручністю для населення.

Розглядаючи раціональне використання земель громадської забудови необхідно зазначити, що воно має на меті не лише реалізацію найвигідніших економічних інтересів, а й реалізацію цілого комплексу взаємопов'язаних завдань. Такі завдання спрямовані на розвиток населених пунктів, в тому числі створення сприятливого навколишнього середовища для проживання населення, охорону навколишнього середовища, збереження історико-культурного надбання, розвиток транспортної та інженерної інфраструктури. Від раціонального використання земель громадської забудови залежить благополуччя сіл, селищ, міст.

**Черкасов О.В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри трудового права**

ЩОДО ПОНЯТТЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ

Однією з необхідних умов функціонування підприємств, установ, організацій є належне забезпечення і дотримання дисципліни праці. В трудовому праві дисципліна праці розглядається в чотирьох аспектах: як інститут трудового права; як принцип трудового права; як елемент трудових правовідносин; як фактична поведінка. Аналіз юридичної літератури з цієї проблематики свідчить про недосконалість загальнотеоретичного вивчення питання дисципліни праці у системі елементів трудових правовідносин. Для аналізу дисципліни праці як елемента трудових правовідносин важливо визначити зміст дисципліни як соціального явища.

В загальному значенні дисципліна – це обов'язкове для всіх членів колективу підпорядкування встановленому порядку або правилам. Дисципліна тлумачиться як своєчасне та належне виконання правил і зобов'язань, дотримання прийнятих законів і норм.

Трудова дисципліна є складовою суспільної дисципліни, яку, в свою чергу, поділяють на державну та громадську. Громадська дисципліна визначається як добровільне дотримання громадянами діючих у державі та суспільстві норм права, моралі, релігійних норм, виконання ними своїх громадських та особистих обов'язків. Основними рисами громадської дисципліни є свідомість та добровільний характер, а самодисципліна виступає необхідним її елементом. Державна дисципліна – це точне дотримання встановленого державою порядку діяльності державних органів, підприємств, установ, організацій з виконанням покладених на них обов'язків. Основою державної дисципліни є норми права, основою

ж громадської дисципліни виступають перш за все норми моралі й релігії.

В науці трудового права дисципліну праці розглядають в об'єктивному і суб'єктивному розумінні, і вперше такий підхід був використаний М.Г. Александровим. Він зазначав, що поняттю дисципліни може бути наданий двоякий зміст – об'єктивний і суб'єктивний. В об'єктивному значенні – це система норм про дисципліну праці, тобто інститут трудового права і встановлений на підприємстві внутрішній трудовий розпорядок. В суб'єктивному – це обов'язок працівника дотримуватися правил внутрішнього трудового розпорядку. А М.П. Карпушин уточнював, що правильніше розуміти під дисципліною в об'єктивному сенсі не сукупність норм, а певний порядок поведінки, встановлений у відповідності з цими правилами. Отже, в об'єктивному розумінні під дисципліною праці слід розуміти правове регулювання встановленого порядку на виробництві.

Трудова дисципліна в суб'єктивному значенні – це правомірна поведінка всіх учасників процесу праці в межах трудових правовідносин, яка забезпечується належною реалізацією поведінки цих учасників, тобто дотримання ними встановленого порядку. О.І. Процевський справедливо стверджує, що головною рисою поведінки в процесі праці варто вважати виконання трудових обов'язків і підпорядкування внутрішньому трудовому розпорядку, тобто дотримання визначеної державою норми поведінки.

Чинний Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) не містить легального визначення поняття "дисципліна праці". Відповідно до Типових правил внутрішнього трудового розпорядку від затвердження 20.07.1984 р., дисципліна праці – це не тільки суворе дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку, але і свідоме, творче відношення до своєї праці, забезпечення її високої якості, продуктивне використання робочого часу.

На відміну від законодавства України, у Трудовому кодексі Російської Федерації дисципліна праці сформульована як обов'язкове для всіх працівників підпорядкування правилам поведінки, визначеним у відповідності з цим Кодексом, іншими федеральними законами, колективним договором, угодами, локальними нормативними актами, трудовим договором (ст. 189).

Таким чином, під дисципліною праці як елементом трудових правовідносин слід розуміти обов'язок працівників сумлінно дотримуватися встановленого трудовим законодавством або локальними нормативними актами порядку на підприємстві, в установі, організації.

Забезпечення належного дотримання трудової дисципліни на підприємстві є запорукою стабільного функціонування і розвитку

виробничо-трудових відносин. Згідно зі ст. 140 КЗпП трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю. Щодо окремих несумлінних працівників застосовуються в необхідних випадках заходи дисциплінарного і громадського впливу. Формально ж методами забезпечення трудової дисципліни у ст. 140 КЗпП називаються передбачені законодавством способи її забезпечення, до таких відносять переконання і виховання, заохочення, покарання.

Свідоме ставлення працівників до виконуваної роботи має забезпечуватись як встановленням на підприємстві, в установі, організації необхідних умов праці, так і створенням належного морально-психологічного клімату. З цього приводу О.Т. Барабаш зазначав, що дисципліна праці не може розглядатися тільки як юридична категорія. До визначення цього поняття слід підходити, враховуючи важливе значення в ньому морального аспекту. Норми права регулюють лише ті елементи дисципліни праці, які за всіх умов визнаються необхідними і забезпечуються державою за допомогою дисциплінарних санкцій. Інші елементи поведінки працівника не регламентуються правом і є вимогами моралі. Свідоме ставлення працівників до виконуваної роботи вважається морально-особистісним явищем, яке має формуватися на підприємстві за допомогою методів переконання, виховання, заохочення і примусу.

Взагалі людську поведінку можна розподілити за її характером на два види: соціально корисну і соціально шкідливу. Сутність трудової дисципліни полягає в тому, що вона може забезпечуватись як позитивними заходами (створенням належних умов праці, методами переконання, виховання або заохоченням), так і негативними, які застосовуються до порушників дисципліни праці. В зв'язку з цим, дисципліна праці, перш за все, має характеризуватись через позитивну відповідальність працівника, тобто сумлінне виконання ним своїх обов'язків. Забезпечення трудової дисципліни застосуванням до порушника трудової дисципліни дисциплінарних та громадських заходів впливу має бути скоріше виключенням, аніж правилом.

Підсумовуючи викладене, зробимо висновок, що для удосконалення правового регулювання трудової дисципліни доцільно доповнити чинне законодавство про працю України нормою, яка передбачала б визначення поняття "дисципліна праці".

Законодавство про працю України має відповідати сучасним

соціальним і правовим реаліям. Питання забезпечення належної дисципліни праці залишається актуальним і має бути детально регламентовано у трудовому законодавстві. Проект Трудового кодексу України за реєстраційним номером 1108 взагалі не містить окремої глави, присвяченої дисципліні праці. Норми, що забезпечують правове регулювання дисципліни праці розрізнені у главі, яка має назву "Внутрішній трудовий розпорядок". Таке найменування глави Трудового кодексу виглядає нелогічним, адже під внутрішнім трудовим розпорядком розуміють порядок поведінки, взаємодії між працівниками на конкретному підприємстві, в установі, організації в процесі здійснення трудової діяльності. Відтак, внутрішній трудовий розпорядок є складовим елементом трудової дисципліни, тому, доцільніше в проекті Трудового кодексу України передбачити главу "Дисципліна праці", яка б об'єднувала норми правового регулювання трудової дисципліни, заходів та методів її забезпечення і трудового розпорядку.

Шаренко М.С.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
к.ю.н., асистент кафедри фінансового права

РЕЄСТРАЦІЯ ПЛАТНИКІВ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ

Акцизний податок є одним із різновидів непрямих податків на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених як підакцизні, що включаються до ціни таких товарів (продукції) та є одним із найстаріших податків чинної податкової системи України.

Досліджуючи такий основний елемент правового механізму акцизного податку, як платник податку, необхідно врахувати, що при класифікації податків за принципом платника даний вид платежу належить до групи податків, що передбачають змішаного платника податків, тобто в різних варіаціях як платник присутні і юридичні, і фізичні особи.

Деталізуючи платників акцизного податку виокремлюються групи резидентів і нерезидентів. У цьому випадку кожен із зазначених видів платників, що диференціюються залежно від характеру діяльності, пов'язаної з операціями з підакцизними товарами, можна розмежувати на резидентів і нерезидентів (що виготовляють чи ввозять на митну територію України підакцизні товари або продукцію). Така диференціація вкрай необхідна, тому що поділ виробників підакцизних товарів на групи базується в цьому випадку на відмінних податкових режимах. Якщо резиденти України діють відповідно до загального податкового режиму, відчуваючи загальний рівень податкового тиску, поведінка яких

регулюється нормами національного податкового законодавства, то податковий режим нерезидентів передбачає змінений рівень податкового тиску, корегування їхнього статусу цілим рядом міжнародних угод з оподаткування.

Новий порядок реєстрації платників акцизного податку закріплено пунктом 212.3 статтею 212 Податкового кодексу України, згідного якого реєстрація платників цього податку передбачає розмежування двох видів реєстраційних процедур залежно від виду діяльності, що ними здійснюється: а) діяльність, що підлягає ліцензуванню; б) діяльність, що не підлягає ліцензуванню.

Перша категорія реєстраційних процедур передбачає участь, окрім суб'єкта, що підлягає взяттю на облік як платник податку, та податкового органу, ще й органу ліцензування. Законодавцем установлений обов'язок органів ліцензування подавати органам державної податкової служби за місцем реєстрації суб'єкта господарювання інформацію про видані, переоформлені, призупинені або анульовані ліцензії у 5-денний термін з дня здійснення таких дій. На підставі таких відомостей здійснюється реєстрація такого суб'єкта господарювання як платника акцизного податку, тобто передбачено автоматичну реєстрацію платників акцизного податку на основі інформації органів ліцензування. Зазначений вид процедур застосовується до обмеженого кола суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з виробництва підакцизних товарів (продукції) та/або імпорту алкогольних напоїв і тютюнових виробів, що підлягають ліцензуванню.

Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" від 01.06.2000 р. № 1775-III (у ред. від 01.06.2012 року) закріплені види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню та порядок їх ліцензування. Відповідно до цього Закону ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності: а) видобуток дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння; б) виробництво ветеринарних медикаментів і препаратів, оптова, роздрібна торгівля ветеринарними медикаментами і препаратами; в) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; г) розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших

засобів негласного отримання інформації, торгівля спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації; г) виробництво теплової енергії, транспортування її магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії; д) та інші види господарської діяльності.

Згідно чинного законодавства до органів ліцензування належать: а) Департамент контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів Державної податкової служби України – у частині ліцензування виробництва спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; б) Міністерство промислової політики України – у частині ліцензування виробництва транспортних засобів; в) Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – у частині ліцензування імпорту спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Друга категорія реєстраційних процедур стосується всіх інших суб'єктів господарювання, які здійснюють операції з підакцизними товарами. Така реєстрація як платника акцизного податку також є обов'язковою і реалізується у місячний строк із дня початку господарської діяльності таким суб'єктом в органах державної податкової служби за місцем державної реєстрації.

Таким чином, сучасне законодавство України закріплює новий порядок реєстраційних процедур, розподіляє платників акцизного податку на декілька видів.

Якимчук С.О.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
здобувач кафедр цивільного процесу

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Україна приєдналася до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 17 липня 1997 р., і тим самим взяла на себе зобов'язання забезпечити кожному право на справедливий судовий розгляд. Однак, як неодноразово зазначав Європейський суд з прав людини, це право було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла остаточному й обов'язковому судовому рішення залишатися без дії на шкоду однієї зі сторін. Було б неприпустимим, якби ч. 1 ст. 6 цієї Конвенції детально визначала процесуальні гарантії, надані сторонам у судовому провадженні, що є справедливим, публічним, оперативним, без забезпечення виконання судових рішень. Здійснення рішення, ухваленого будь-яким судом, має розглядатися як невід'ємна частина судового

розгляду для цілей указаної статті Конвенції. При цьому за її змістом кредитор має право не лише на стягнення належних йому коштів протягом розумного строку, й на те, щоб ця процедура була ефективною.

Варто відмітити й те, що проблема ефективності виконання судових рішень стала елементом європейської політики у сфері правосуддя. Зокрема, у 2001 р. 24 Конференція міністрів юстиції Європи прийняла Резолюцію, в якій було постановлено, що належне, ефективне й оперативне виконання судових актів є надзвичайно важливим для створення, зміцнення й розвитку сильної і справедливої судової системи. У подальшому Радою Європи була розроблена і прийнята 09.09.2003 р. Рекомендація № Rec (2003) 17 щодо примусового виконання. Крім того, вимоги стосовно підвищення результативності засобів такого виконання судових рішень на рівні Європейського регіону розглядалися і на VIII засіданні Комісії щодо ефективного правосуддя в межах доповіді про європейські правові системи. При цьому були розроблені керівні принципи, що включали 2 частини – доступність і ефективність виконання судових рішень (ефективність органів примусового виконання й дієвість засобів примусового виконання).

Для затвердження європейських стандартів виконання судових рішень важливе значення має прецедентна практика Європейського суду з прав людини. Європейський суд з прав людини виходить з того, що для забезпечення ефективності виконання судових рішень мають бути забезпечені наступні умови:

1) відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції держава зобов'язана організувати систему виконання судових рішень так, щоб вона була продуктивною як теоретично, так і на практиці, й забезпечувати цей процес без необґрунтованих затримок (Рішення по справі "Носаль проти України");

2) особа повинна мати не формальний, а реальний доступ до процедур виконання судових рішень (Рішення по справі "Апостол проти Греції");

3) особа, на користь якої ухвалено судові рішення про стягнення грошових коштів з держави, не зобов'язана в подальшому ініціювати процедуру його примусового здійснення з метою отримання належного за цим рішенням (Рішення по справі "Сокур проти України"). Такі твердження можуть стосуватись і виконання рішень щодо тих підприємств, які не є достатньо незалежними від держави як інституційно, так і фактично, або щодо яких було застосовано заборону на арешт майна (Рішення по справі "Козачек проти України");

4) держава є відповідальною за державні борги, а органи державної влади не мають права посилаючись на брак коштів на

виправдання неспроможності реалізувати судові рішення (Рішення по справі "Шмалько проти України"). Разом із тим, вона не повинна бути відповідальною за брак коштів у приватної компанії. Її відповідальність поширюється не далі як на дії державних органів в процесі виконавчого провадження (Рішення по справі "Макаренко проти України");

5) виконання рішення суду має відбуватися в розумні строки, які оцінюються судом у кожному конкретному випадку з огляду на обставини справи. Обґрунтованість затримки повинна оцінюватися з урахуванням складності виконавчого провадження, поведінки самого заявника й компетентних органів, а також суми та характеру присудженого (Рішення по справі "Іванов проти України");

6) виконання рішення суду може бути відстрочено або зупинено на відповідний строк, якщо це спричиняється заходами, надзвичайно необхідними для забезпечення задовільного розв'язання проблем публічного характеру. При цьому це не повинно мати наслідком ризик покладення на власників непомірного тягаря, зокрема, щодо неможливості розпоряджатися своїм майном, взагалі позбавляти рішення чинності або підірвати його суть (Рішення по справі "Волосюк проти України");

7) держава в особі своїх органів не повинна втручатись у процес виконання судових рішень, щоб таке втручання створювало перешкоди для цього, позбавляло їх чинності, безпідставно їх відстрочувало (Рішення по справі "Імобільяре Саффі проти Італії");

8) якщо законодавство допускає можливість відкладення чи зупинення виконавчого провадження, воно теж має передбачати можливість стягувачеві або державному виконавцеві оскаржити такі обмеження у випадку їх довільного чи незаконного застосування чи пред'явлення позову про відшкодування шкоди за затримку у виконанні, спричинену цими обмеженнями (Рішення по справі "Сокур проти України").

З огляду на Європейський вимір виконання судових рішень очевидно, що втілення Рекомендації № Rec (2003) 17 Комітету міністрів Ради Європи щодо примусового виконання судових рішень, принципи стосовно підвищення ефективності виконання судових рішень, розроблені Комісією щодо ефективного правосуддя, а також на практику Європейського суду з прав людини вважаємо за необхідне розробити оновлену Концепцію процесуальної форми виконання судових рішень і вдосконалення законодавства про виконавче провадження.

ЗАКОННА СИЛА РІШЕНЬ СУДУ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Відповідно до ст. 349 Цивільного процесуального кодексу України (надалі - ЦПК України) рішення або ухвали суду касаційної інстанції набирають законної сили з моменту їх проголошення. На думку М.Й. Штефана, законна сила судового рішення виявляється у правових наслідках, які вона викликає, – авторитетності, загальнообов'язковості, стабільності, незмінності, неспростовності, виключності, преюдиціальності і здійсненності. На відміну від такої позиції, В.В. Комаров вважає, що законна сила рішення, хоча і розкривається в його наслідках, але має свій зміст, який не можна ототожнювати з наслідками законної сили судового рішення. Законна сила — це правова дія судового рішення, сутність якої полягає у його незмінності і виключності. Якісна характеристика судового рішення, яке набрало законної сили, проявляється і в правових наслідках, які воно викликає. Такими наслідками є: здійсненність, преюдиціальність і обов'язковість.

Уявляється, що з теоретичної точки зору складовими змісту законної сили рішень суду касаційної інстанції є незмінність та виключність. Незмінність рішення суду касаційної інстанції полягає у тому, що після його проголошення суд касаційної інстанції, який ухвалив рішення, не має права сам його скасувати або змінити.

Відповідно до ст. 336 ЦПК України суд касаційної інстанції на підставі розгляду касаційної скарги ухвалює рішення, коли ним скасовується рішення судів нижчестоящих інстанцій та ухвалюється нове або змінюються попередні рішення. Для рішень суду касаційної інстанції характерним є те, що вони стають незмінними вже з моменту їх ухвалення, оскільки законодавством допускається перегляд таких рішень не по суті, а тільки Верховним судом України з обмежено визначених підстав (ст. 355 ЦПК України).

Щодо такої властивості рішення суду касаційної інстанції як виключність, то тут є потреба звернути увагу на такі моменти. Рішення суду касаційної інстанції, яким скасовується або змінюється рішення судів нижчестоящих інстанцій, має усі ознаки, притаманні для судових рішень судів першої інстанції на тій підставі, що ним здійснюється перевірка законності судових рішень нижчестоящих судових інстанцій, а не тільки вирішуються процесуальні питання, що характерно для судових ухвал. Виключність таких рішень виникає вже з моменту їх ухвалення.

Рішення суду, як акт правосуддя, характеризується не лише

правовою дією, але й певними вимогами з точки зору процесуально-документального оформлення. За змістом рішення суду касаційної інстанції повинно відповідати вимогам ст. 346 ЦПК України, зокрема, у ньому має бути викладено короткий зміст вимог касаційної скарги і судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій: узагальнення доводів особи, яка подала касаційну скаргу; встановлених судами першої та апеляційної інстанції обставин; мотивів, з яких касаційний суд виходив при постановленні рішення, і положення закону, яким він керувався. Також в контексті проблем законної сили можна говорити про підстави і можливості виправлення тих чи інших недоліків рішення суду касаційної інстанції: ухвалення додаткового рішення, виправлення арифметичної помилки або описки у рішенні, роз'яснення рішення.

Слід відмітити, що законна сила судового рішення має об'єктивні та суб'єктивні межі. Законна сила судового рішення з точки зору об'єктивних меж означає дію судового рішення з приводу тих правовідносин, прав і обов'язків, які були предметом рішення суду, а також щодо тих юридичних фактів, які були його підставою. Об'єктивні межі законної сили судового рішення завжди визначаються його предметом. Законна сила судового рішення з точки зору суб'єктивних меж поширюється на сторони та інших осіб, які беруть участь у справі. Усі ці суб'єкти не можуть вдруге подати той самий позов до суду. Законна сила судового рішення поширюється тільки на тих юридично заінтересованих осіб, котрі притягувались у процесі як особи, які беруть участь у справі, та мали можливість захищати в суді свої права. На особу, яка мала юридичну заінтересованість у справі, але не була притягнута як учасник процесу, законна сила рішення не поширюється, і вона може оспорювати ті самі факти і правовідносини в іншому процесі.

Судом касаційної інстанції окрім рішень, також виносяться заключні судові ухвали, проміжні судові ухвали та окремі ухвали. Так, заключні ухвали касаційного суду (ухвала про відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін; ухвала про повне або часткове скасування рішення і передачі справи на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанцій; ухвала про скасування рішення апеляційного суду і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції, що було помилково скасоване апеляційним судом; ухвала про скасування судових рішень і закриття провадження в справі або залишення заяви без розгляду; тощо) володіють усіма властивостями, які притаманні ухвалям судів нищестоящих інстанцій. Проміжні ухвали суду касаційної інстанції (ухвала про порушення провадження у суді касаційної інстанції, ухвали, які постановляються в процесі перегляду справи тощо), а також окремі ухвали (ухвали про усунення виявлених

порушень відповідними особами або органами) не містять якихось особливостей порівняно із набранням законної сили ухвалами судів першої інстанції.

У світлі проблем законної сили рішень і ухвал суду касаційної інстанції, виникає питання – чи носять вищезазначені процесуальні акти прецедентний характер. На нашу думку, судова практика суду касаційної інстанції має великий вплив на формування права, створює базу для подальшого розвитку і вдосконалення законодавства, але не є і не може бути джерелом права.

Разом з тим можна говорити про розширення прецедентності судових рішень касаційного суду відповідно до законодавства, оскільки суд касаційної інстанції зобов'язує суди нижчих інстанцій застосувати ту чи іншу норму матеріального права при новому розгляді справи (ч. 4 ст. 338 ЦПК України).

Боровицька А.Г.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірантка кафедри екологічного права

СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У ГАЛУЗІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

Охорона навколишнього середовища займає важливе місце в сучасній європейській політиці. З часу набуття чинності Амстердамського договору Європейський Союз (ЄС) зобов'язався досягнути "високого рівня охорони навколишнього середовища" (ст. 2). Екологічна політика ЄС в останні десятиріччя розвивається досить динамічно. Її цілями є збереження та покращення стану природного середовища, а також проведення заходів на міжнародному рівні для розв'язання глобальних, регіональних і локальних екологічних проблем.

У той час, коли ЄС вже інтенсивно залучився до процесу розширення, за рахунок країн Центральної та Східної Європи, він одночасно впровадив політику, спеціально націлену на країни, що знаходилися на його нових зовнішніх кордонах. Так було підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС у 1998 році й узгоджено План дій Україна – ЄС у 2005 році.

Поки двосторонні відносини між ЄС та Україною головним чином визначаються Угодою про співробітництво та партнерство, яку згодом замінить нова вдосконалена Угода про асоціацію в загальних рамках Європейської політики добросусідства, різнобічні існуючі ініціативи наразі концентруються на окремих регіональних та тематичних питаннях, які мають зв'язок із співробітництвом у сфері охорони довкілля. Головним елементом цих ініціатив, у тому

числі й ініціатив з питань водних ресурсів та моря є наближення до європейського законодавства та його стандартів.

Охорона водних ресурсів стає однією з найголовніших проблем XXI ст. Доступу до чистої води сьогодні не мають більше мільярда жителів планети. Дуже гострою є ця проблема у великих містах. Масове споживання води вимагає відповідної її обробки, раціонального використання, а також створення запасів для жаркої пори року. Всесвітній саміт 2002 року з проблем сталого розвитку в Йоханнесбурзі закликав забезпечити водою до 2015 року як мінімум половину жителів Землі, потопаючих від її браку.

Через те, що країни – члени ЄС мають багато спільних басейнів річок із своїми сусідами, у тому числі з Україною, ЄС має безпосередній інтерес та несе відповідальність за налагодження та зміцнення співпраці із сусідніми країнами стосовно водного сектору.

Водна рамкова директива ЄС (2000/60/ЄС) вимагає від кожної країни-члена співпрацювати із країнами, що не є членами ЄС, у питанні стосовно басейнів річок, які виходять за межі кордонів Європейського Союзу. Директива вимагає створення адміністративних одиниць і компетентних органів за принципом річкового басейну. У кожному річковому басейні компетентний орган має проаналізувати стан басейну, вплив людської діяльності на стан водних об'єктів, а також здійснити економічний аналіз водокористування. Але, нажаль, в Україні така практика ще не знайшла свого відображення.

Аналогічно, відповідно до рамкової директиви ЄС про морську стратегію (2008/56/ЄС) країни-члени повинні співробітничати із відповідними країнами, що не є членами ЄС, але належать до того самого морського регіону, з метою розроблення і втілення стратегій для їх морських вод.

Україна є однією з шести сторін, що підписали Бухарестську конвенцію, яка є єдиною юридичною структурою, що відповідає за захист навколишнього середовища Чорного моря та залишається єдиним інструментом регіональної співпраці у цій сфері. Підписавши цю конвенцію, Україна перебуває у зручній позиції в якій вона має змогу впливати на нинішній стан переговорного процесу стосовно приєднання ЄС до конвенції.

Але, нажаль, перелічених вище позитивних кроків у зміцненні співпраці недостатньо для безперешкодного розвитку тісніших відносин між ЄС та Україною. Так, наприклад, важливим аспектом рамкової співпраці між Україною та ЄС є розмаїття структур, угод та ініціатив, розроблених у рамках Європейської політики добросусідства. Навіть хоча кожна з них окремо має багато позитивних аспектів, їх співіснування та взаємодія може певною мірою перевершувати конкретні отримані результати та

ефективність загалом. З цим недоліком потрібно сумлінно працювати шляхом координації зусиль задля уникнення непотрібного дублювання та прогалин у процесі співпраці.

У подальшому інституційні системи на місцях в Україні, можливо, потрібно буде адаптувати для надання їм координаційних можливостей діяти на рівні басейну ріки. Планування участі різних суб'єктів у виконанні угод та проявленні ініціатив є ще одним ключовим елементом, який концентрується на консультаціях між учасниками, які розглядаються як основний елемент ефективної розробки та розвитку планів управління водними ресурсами.

Однак слід зазначити, що політично-правова основа існує. Політичних угод та регулюючих документів, які зміцнюють співпрацю між Україною та ЄС стає все далі більше. Однак питання реалізації цих угод залишається для України на сучасному етапі розвитку значною проблемою. Затримка у прийнятті національних законодавчо-правових актів, майже незалучення громадськості та інші становлять нездоланні перешкоди на шляху виконання взятих зобов'язань та заходів.

Лозо О. В.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірантка кафедри екологічного права

ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄС У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛАНДШАФТІВ

Стан навколишнього середовища змінюється дуже швидкими темпами внаслідок посилення антропогенних впливів. Вперше на актуальність екологічної проблеми звернув увагу Європейський Союз, який вже півстоліття здійснює власну політику в галузі навколишнього середовища. За цей період були проведені значні за масштабом заходи природоохоронного характеру, створена правова база для регулювання і координації екологічної діяльності держав-членів, розроблені і впроваджені нові підходи до захисту і поліпшення якості навколишнього середовища. Не викликає сумнівів те, що сьогодні ЄС є одним з лідерів в природоохоронному співробітництві не тільки на європейському континенті, а й у світі, при тому, що екологічна політика та діяльність Союзу нерозривно пов'язані з глобальними заходами у сфері захисту навколишнього середовища, зокрема тими, що проводяться під егідою ООН.

За весь час проведення Співтовариством екологічної політики було прийнято шість екологічних програм. Перша з них з'явилася в 1973 р., вона й донині є класичним документом у сфері навколишнього середовища періоду звернення європейських

держав до проблем екології після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 р. Наступні екологічні програми дій приймалися, відповідно у 1977 р. (Друга програма), в 1983 р. (Третя програма) і в 1987 р. (Четверта програма). Фундаментальною за змістом стала П'ята програма дій Співтовариства у сфері навколишнього середовища, прийнята в 1993 р. і отримала назву "У напрямку сталості". П'ята програма дій у сфері навколишнього середовища зосередилася на концепції сталого розвитку, що стала офіційною стратегією ООН щодо виходу людства з екологічної кризи після проведення Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку 1992 р. у Ріо-де-Жанейро (РІО-92). Шоста програма дій Співтовариства у сфері навколишнього середовища була затверджена Рішенням Європейського парламенту і Ради № 1600/2002/ЄС від 22 липня 2002 р. Вона з'явилася безпосередньо перед Всесвітньою зустріччю на вищому рівні зі сталого розвитку (РІО +10), що пройшла під егідою ООН в Йоханнесбурзі з 26 серпня по 4 вересня 2002 р.

Згідно з Концептуальними основами стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 рр. "Європейський вибір" та Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами від 14 червня 1994 р. Україна прийняла зобов'язання гармонізувати національне законодавство з законодавством ЄС в галузі охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до згаданої Угоди на Україну було покладено обов'язок забезпечити відповідність нормативно-правових актів України нормам і стандартам, які були прийняті в державах-членах ЄС, а також їх гармонійність законодавству Співтовариства.

В процесі гармонізації екологічного законодавства постають проблеми, які потребують уважного вивчення та вирішення, наприклад, питання щодо правового режиму ландшафтів. Нині оптимізація ландшафтів набула міжнародного значення і є складовою частиною комплексу заходів, передбачених Конвенцією з охорони Всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року, Екологічними програмами Європейського Союзу, Концепцією сталого розвитку, розробленою Міжнародною комісією ООН з навколишнього середовища і розвитку.

Регламентация тих чи інших аспектів ландшафтів міститься у чинному законодавстві зокрема, законах України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про природно-заповідний фонд України", "Про охорону культурної спадщини" тощо. Відповідно до Європейської ландшафтної конвенції, ратифікованої Законом України від 07.09.2005 року, і рекомендації

Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття від 25.10.1995 року Україна прийняла низку нормативно-правових актів, серед яких можна виділити Закони України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки", "Про екологічну мережу України", розпорядження Кабінету Міністрів України "Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року".

Але чинного законодавства недостатньо для повного врегулювання проблеми правового режиму ландшафтів. Для досягнення достатнього рівня ефективності управління таким об'єктом як ландшафт, необхідна наявність спеціального нормативно-правового акту, мета якого полягатиме в узагальненні, уніфікації положень про ландшафти, що містяться в інших законах, їх подальша деталізація та розвиток та який охоплював би усі можливі питання, що можуть виникати у сфері регулювання ландшафтами. Прикладом спеціального ландшафтного законодавства в ЄС можуть слугувати: в Італії – Кодекс ландшафтів та культурної спадщини, у Чехії – Закон про Захист природи та ландшафтів, у Норвегії – Ландшафтна стратегія.

Також у рамках запозичення досвіду ЄС важливим є створення органів та інститутів, спеціалізація яких стосується ландшафтів. Наприклад, Датське природне агентство при Міністерстві охорони навколишнього середовища Данії, Швейцарський федеральний інститут досліджень лісу, снігу і ландшафту, Інститут ландшафтно-екології при Словацькій академії наук.

Сучасний стан правової бази у сфері регулювання ландшафтів характеризується його фрагментарністю і відсутністю системного підходу. Ландшафти, як самостійні об'єкти правового регулювання, у чинних законах України по суті не розглядаються.

При розгляді такого важливого і актуального екологічного питання, як правовий режим ландшафтів, велике теоретичне і практичне значення має досвід Європейського Союзу у цій сфері, який має послугувати формуванню нового напрямку розвитку екологічного права, що у майбутньому призведе до позитивних результатів і на практиці.

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ЛІСОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Первинний зміст терміну "процедура" (від франц. *procedure*, лат. *procedo* – проходжу, просуваюсь) означає встановлений порядок дій при обговоренні чогось, здійсненні або оформленні прав. У широкому значенні процедура визначається як послідовність актів чи операцій, які мають здійснювати у визначеному порядку за присутності представників влади, громадських організацій чи уповноважених фізичних осіб з метою досягнення виконання того чи іншого акту. Сутність правової процедури зумовлена характером матеріально-правових відносин, для реалізації яких вона слугує. Особливість її в тому, що вона застосовується у сфері права.

С.С.Алексєєв писав: "... Не всяка урегульована правом процедура здійснення юридичних дій може бути визнана процесом у тому спеціальному юридичному сенсі, який історично склався і прийнятий в законодавстві, на практиці, в науці ... Об'єднання всіх видів юридичних процедур під рубрикою "процес" призводить до знекровлення, вихолощування цього багатого і змістовного поняття.

Ретельна і суворя регламентація процедури здійснення юридичних дій - актуальне завдання в багатьох галузях права. З цієї точки зору цілком обґрунтовано конструювання узагальнюючої теоретичної категорії "юридична процедура", що охоплює всі види правової регламентації тривають у часі "юридичних дій". При цьому юридичний процес розглядається не просто як процедура, що тривають, розтягнуті в часі юридичні відносини, а особлива процедура, яка є виразом специфічних юридичних режимів застосування права".

У літературі найважливішими особливостями процесуальних відносин є:

1) будь-які процесуальні правовідносини відіграють службову роль стосовно матеріальних правовідносин, оскільки перші слугують засобом установаження других;

2) усім процесуальним правовідносинам у сукупності й кожному з них окремо притаманні публічно-правові засади в установчій, правотворчій та правозастосовчій сферах діяльності держави, а також уповноважених нею органів;

3) рух процесуальних правовідносин характеризується багатостадійністю;

4) процесуальні правовідносини можуть змінюватися від стадії до стадії (на відміну від них матеріально-правові відносини є стабільними);

5) процесуальні правовідносини функціонують лише в системі з матеріально-правовими й пов'язані з ними спільністю завдань процесуального регулювання.

А.П. Гетьман визначав еколого-процесуальні правовідносини як урегульовані процесуальними нормами екологічного права суспільні відносини, що складаються внаслідок діяльності органів державної влади, державного управління в сфері екології та інших суб'єктів права, яка здійснюється на основі екологічних процесуальних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та спрямована на фактичну реалізацію норм екологічного матеріального права, котрі забезпечують раціональне використання природних ресурсів, їх відтворення, охорону навколишнього природного середовища.

Процедурні правовідносини в лісовому законодавстві розглядаються як суспільні відносини, що впорядковані діяльності виконавчих та розпорядчих органів щодо володіння, користування та розпорядження лісами, забезпечення охорони, відтворення та використання лісових ресурсів.

Особливостями процедурних правовідносин в лісовому законодавстві є те, що вони:

- 1) виникають з приводу володіння, користування та розпорядження лісами;
- 2) забезпечують охорону та захист лісів; та
- 3) відтворення та використання лісових ресурсів.

Використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. У порядку загального використання лісових ресурсів громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків передбачених Лісовим кодексом України та іншими законодавчими актами. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів, як: заготівля деревини; заготівля другорядних лісових матеріалів; побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Охорону і захист лісів на території України здійснюють: державна лісова охорона, що діє у складі центрального органу

виконавчої влади з питань лісового господарства, органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальних органів центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, які належать до сфери цього управління; лісова охорона інших постійних лісокористувачів і власників лісів.

Відтворення лісів здійснюється шляхом їх відновлення та лісорозведення.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НОРМИ МАТЕРІАЛЬНОГО І ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ФУНКЦІОНАЛЬНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ

Уварова О.О. 3

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ

Соляник К.Є. 6

ПРИНЦИП АКТИВНОЇ РОЛІ СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Руденко А.В. 8

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНО-СТРАХОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Заєць О.М. 11

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ВІДБІР УЧАСНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Олефір А.О. 13

ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ СУДОМ

Розгон О.В. 17

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Гальцова О.В. 20

ВИЗНАЧЕННЯ «ЦІНИ» ЗЛОЧИННОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сметаніна Н.В. 22

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НЕГЛАСНОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ У ПРАКТИКУ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА: ROTIUS SERO QUAM NUNQUAM

Єськов С.В. 25

**СЕКЦІЯ І. ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

**УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПОЛІТИЦІ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Анакіна Т.М. 28

**СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Бачинська І.С. 31

**ПРИНЦИПИ УЧАСТІ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ В
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ**

Богуцька А.В. 32

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕМСЬКИХ МЕДИЧНИХ
ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

Воднік К.Ю. 34

**САНІТАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ЗА
ЧАСІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

Гоцуляк С.Л. 36

ЕКОПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Захарова В.О. 38

**СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБЛЕНОСТІ ІСТОРІЇ ЦЕНЗУРНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ. І ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ**

Золочевський І.В. 41

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Ісакова В.М. 44

**СУБСИДІАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЯК ЗАСІБ
ПОДОЛАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ**

Матат Ю.І. 47

**УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА
ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ**

Моца А.А. 50

СУЧАСНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПІДХІД Нечипоренко А.О.	53
РЕПАТРІАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА МІРА ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ МОРЯКІВ Орлова Н.Г.	56
УПРАВЛІННЯ СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА Пономарьов С.П.	60
ЩОДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ТА ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ Походзіло Ю.М.	62
ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ ВОЛОСНИХ СУДДІВ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ДР. ПОЛ. ХІЧ – ПОЧ. ХЧ СТ.) Рум'янцев О.В.	64
ДЕЯКІ НОВОВВЕДЕННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ» Стрельникова І.Ю.	66
ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИКО-ПРАВОВОГО СИНХРОННОГО ПОРІВНЯННЯ Шигаль Д.А.	68
ОСНОВОПОЛОЖНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ Якимова С.І.	70

СЕКЦІЯ II. КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Альошина Н.М. 74

КОДЕКС ЯК ДЖЕРЕЛО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гаджієва Ш.Н. 76

СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРУКТУРИ

Комарова Т.В. 79

СПІВВІДНОШЕННЯ ГЕНДЕРУ ТА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ДОКТРИНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Лескіна І.Є. 82

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Лялюк О.Ю. 84

РОЗУМНІСТЬ ЯК ЗАСАДА НОРМОТВОРЧОСТІ

Мандрікова К.О. 86

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ВІДНОСИНАХ У СФЕРІ ПРАЦІ

Нікітіна М.В. 89

СУТНІСТЬ ПРАВОВИХ АКТІВ ВІДДІЛІВ ТА УПРАВЛІНЬ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

Овсянніков В.С. 92

СУЧАСНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ

Павшук К.О. 95

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ УРЯДУВАННЯ

Погребняк І.Є. 97

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Репетун К.В. 100

ДЕЯКІ СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ІНСТИТУТУ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ	
Салівон Г.І.	101
ДО ПИТАННЯ ПРИВІЛЕЇВ В КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА	
Скуратович І.М.	104
ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ АПЕЛЯЦІЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТООБИГУ СУДУ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ	
Соловійов І.М.	105
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	
Усеїнова Г.С.	108
ОРГАН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ІНШИЙ ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН	
Хамходера О.П.	111
РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МІСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	
Хомко Л.В.	114
ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ	
Шварцева М.І.	118
НОВЕЛИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ЗМІНИ МЕЖ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ	
Штефан В.С.	120
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРИПISУ	
Штурцев Ю.Ю.	121
ОБ'ЄКТИ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: КРИТЕРІЇ ТА ВІДМІННОСТІ	
Ярулліна Л.Л.	124

СЕКЦІЯ III. ПРАВОВІ ЗАСОБИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ СКЛАДІВ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА СПРИЯННЯ ВЧИНЕННЮ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Васілін М.М. 128

ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ДЕМОКРАТИЧНИХ СТАНДАРТІВ НАДАННЯ ЗМІ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Гаврюшенко Г.В. 130

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ ПРОКУРОРА ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Гультай П.М. 133

ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВА ПОВЕДІНКА» ТА СКЛАДНИКИ ЕТИЧНИХ НОРМ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА

Данілін С.В. 136

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ

Дем'яненко І.В. 138

ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ

Дудченко О.Ю. 141

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Загуменна Ю.О. 143

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КООРДИНАЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ПОДАТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ (КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Іванов А.В. 147

ІНФРАЧЕРВОНА МІКРОСПЕКТРОСКОПІЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

Івасишин Т.М. 150

НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Калмикова Я.С. 152

СУБ'ЄКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ Кобернюк В.М.	155
УДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАРАНЬ ЗА СТ. 272 КК УКРАЇНИ Крайник Г.С.	159
ВЗАЄМОДІЯ ПРОКУРОРА З ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ Лапкін А.В.	161
ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ КООРДИНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ Линник А.В.	164
ВИМОГИ ЗАКОНУ ЩОДО МОТИВУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО Марочкін О.І.	166
МЕДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛІТИН СПЕРМИ ПРИ ДЕЯКИХ ЛУЖНИХ ЗНАЧЕННЯХ PH В ЕКСПЕРТИЗАХ ПРО СТАТЕВІ ЗЛОЧИНИ Марченко О.М.	168
ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ Марчук Н.В.	170
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНУ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ Миронов А.М.	173
СТІЙКІСТЬ ЯК ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ Носко Н.В.	176
ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У НОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ Овсяннікова О.О.	179
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЛАСНОСТІ Й ВІДКРИТОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ Овчаренко О.М.	182

**ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО
СЛЕДСТВИЯ И ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПРИ
РАССЛЕДОВАНИИ НЕЗАКОННЫХ ЗАВЛАДЕНИЙ
АВТОТРАНСПОРТНЫМИ СРЕДСТВАМИ В УКРАИНЕ**

Попова Н.А. 185

**ПЕРЕВІРКА ПРОКУРОРОМ ДОДЕРЖАННЯ ЗАКОНІВ ПРИ
ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ СЛУЖБОВИХ ОБМЕЖЕНЬ
ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Прищета В.І. 188

**КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Просекина Н.В. 191

**КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ
КОРУПЦІЇ**

Реуцький А.В. 193

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОГО ОЛІМПІЙСЬКОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ**

Романенко Л.В. 196

**РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ
ЗЛОЧИНІВ**

Самойлова О.М. 199

**КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТА СЛУЖБОВОГО
ПІДРОБЛЕННЯ**

Слободзян А.П. 200

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ОНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХОДІВ
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПОРУШЕНЬ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ**

Трофімов С.А. 203

**ПРОКУРОР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ
УГОД: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Тюрін Г.Є. 206

**РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ XV
ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Чуб І.М. 209

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ
Шевчук В.М. 213

**ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ,
ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ
УКРАЇНИ**
Григор'єва О.І. 216

СЕКЦІЯ IV. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОЗАРОБОЧОГО ЧАСУ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ
Авескулов В.Д. 219

**СУЧАСНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ ЗА
ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ В ПЛАТІЖНИХ
СИСТЕМАХ**
Адабашев Т.К. 222

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ЗАБУДОВИ
ПЛОЩ ЗАЛЯГАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН**
Барабаш Н.П. 225

**ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ В ЗАКОНІ
УКРАЇНИ «ПРО РЕКЛАМУ»**
Ваксман Р.В. 230

**ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ
ПРОКУРОРОМ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА
ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА АБО ДЕРЖАВИ В СУДІ**
Гузе К.А. 233

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**
Донець О.В. 236

**НОРМУВАННЯ ПРАЦІ: ВИДИ, ВСТАНОВЛЕННЯ, ПЕРЕГЛЯД ТА
ЗМІНА НОРМ ПРАЦІ**
Єгоров Є.С. 239

ОЗНАКИ ПОСЛУГИ З ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ ЯК ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОСЛУГИ	
Ємельянчик С.О.	242
ЩОДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СПОРТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І СПОРТИВНОГО ПРАВА	
Заиченко Л.І.	245
ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ) В ДЕРЖАВНОМУ ОЩАДНОМУ БАНКУ УКРАЇНИ	
Зінченко В.В.	248
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ	
Ігнатенко І.В.	251
ГЕНЕЗИС ВІДНОСИН З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СФЕРІ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
Каленчук А.М.	253
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ЩО ВХОДИТЬ ДО СКЛАДУ ЦІЛІСНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	
Качур Л.А.	256
ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО МОЖУТЬ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИСЯ НЕУСТОЙКОЮ	
Крат В.І.	259
МІСЦЕ КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН	
Ленський С.В.	262
ПЕРІОД «ОЧІКУВАННЯ» В ПРОЦЕДУРІ РОЗМІЩЕННЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ	
Маслова-Юрченко К.О.	265
ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ ТА ІНШИХ ДОГОВОРІВ	
Ночовкіна О.В.	268
ЩОДО СТРАХОВОГО СТАЖУ ЯК ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	
Поклонська Н.І.	271

ДОПУСКНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ	
Попов О.І.	273
НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ЗЕМЕЛЬ	
Ришкова Л.В.	276
ДО ПИТАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ІСНУВАННЯ ПАСИВНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ	
Самофал М.М.	278
ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЛАСНИКІВ ТА ІНШИХ ОСІБ У ВІДНОСИНАХ ІЗ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК	
Суетнов Є.П.	281
ЩОДО ФОРМИ УЧАСТІ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ПРИЙНЯТТІ ПРАВИЛ ВНУТРІШНЬОГО ТРУДОВОГО РОЗПОРЯДКУ	
Токарева М.В.	284
СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВОРІВ ПОЗИКИ І КРЕДИТУ	
Тупицька Є.О.	286
ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ	
Федчишин Д.В.	289
ЩОДО ПОНЯТТЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ	
Черкасов О.В.	291
РЕЄСТРАЦІЯ ПЛАТНИКІВ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ	
Шаренко М.С.	294
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ	
Якимчук С.О.	296
ЗАКОННА СИЛА РІШЕНЬ СУДУ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ	
Яковлев С.Ю.	299
СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У ГАЛУЗІ ВОДНИХ РЕСУРСІВ	
Боровицька А.Г.	301

**ЗАПОЗИЧЕННЯ ДОСВІДУ ЄС У СФЕРІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЛАНДШАФТІВ**

Лозо О.В. 303

**ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРНИХ ПРАВОВІДНОСИН
В ЛІСОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Савчук О.О. 306